

Αρχές Οικονομικής Θεωρίας

Μικροοικονομία
Μακροοικονομία

Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Ομάδας Προσανατολισμού Σπουδών Οικονομίας & Πληροφορικής

ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

ΜΙΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Γ' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΜΑΔΑΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ:

Θεοχαρούλα Μαγουλά

Δρ. Οικονομολόγος, Σύμβουλος Π.Ι.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:

Λιανός Θεόδωρος
Παπαβασιλείου Αντώνιος
Χατζηανδρέου Ανδρέας

Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΚΡΙΤΕΣ:

Προδρομίδης Κυπριανός
Λαζάνης Γεώργιος
Μοσχολέα Δέσποινα

Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών
Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης
Καθηγήτρια Β/θμιας Εκπαίδευσης

Σχήματα

Σκίτσα:

Γιακουμέλου Κατερίνα (Ρωξάνη)

Καλλιτεχνική

επιμέλεια εξωφύλλου:

Παπασπύρου Σπύρος

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Λιανός Θεόδωρος, Παπαβασιλείου Αντώνιος, Χατζηανδρέου Ανδρέας

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

ΜΙΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Γ' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΜΑΔΑΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αυτό το βιβλίο Οικονομικών γράφτηκε για τις ανάγκες του μαθήματος Αρχές Οικονομικής Θεωρίας της Γ' Ενιαίου Λυκείου και Α' τάξης Β' κύκλου τομέα Οικονομίας και Διοίκησης στα ΤΕΕ. Συνεπώς η δομή, τα περιεχόμενα και η έκταση της ανάλυσης έχουν προσδιοριστεί από τις ανάγκες διδασκαλίας του μαθήματος.

Σκοπός των συγγραφέων είναι να περιγράψουν και να αναλύσουν με απλό, αλλά όχι απλοϊκό, τρόπο τους βασικούς μηχανισμούς της αγοράς. Η διαμόρφωση των οικονομικών μεγεθών, π.χ. του όγκου της παραγωγής ενός προϊόντος και της τιμής του, είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων μηχανισμών καθώς και συγκεκριμένων θεσμικών παραγόντων. Η επαρκής εξήγηση αυτών των μηχανισμών είναι η επιδίωξη των συγγραφέων. Αυτή πρέπει να είναι και η επιδίωξη των καθηγητών, δηλ. να εξηγήσουν στους μαθητές τους με σαφήνεια πώς λειτουργεί μια αγορά, ώστε να κατανοηθεί ο μηχανισμός των τιμών. Παράλληλα γίνεται μία προσπάθεια να φανεί η σημασία των κοινωνικών θεσμών για τη λειτουργία της οικονομίας.

Στο τέλος κάθε κεφαλαίου υπάρχουν ερωτήσεις τεσσάρων ειδών. Ερωτήσεις που οι απαντήσεις τους ευρίσκονται στο κείμενο, ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεις του τύπου "σωστό ή λάθος" και ερωτήσεις που έχουν τη μορφή ασκήσεων.

Ορισμένα από τα θέματα που παρουσιάζονται στο βιβλίο αυτό μπορούν να εξεταστούν σε διάφορα επίπεδα τεχνικής ανάλυσης. Έχουμε επιλέξει ένα επίπεδο ανάλυσης κατάλληλο για το μαθητή, γιατί προς αυτόν απευθύνεται το βιβλίο. Όμως είναι χρήσιμο οι καθηγητές να έχουν ή να αποκτήσουν ευχέρεια σε πιο περίπλοκους τρόπους ανάλυσης, γιατί έτσι θα μπορούν να βρουν δικούς τους και ίσως καλύτερους τρόπους παρουσίασης των θεμάτων.

Τέλος ως προς τη χρήση συμβόλων των διάφορων μεταβλητών επιλέξαμε τους συμβολισμούς της διεθνούς βιβλιογραφίας, την οποία αργότερα ο μαθητής θα συναντήσει στα πανεπιστημιακά συγγράμματα.

Οι συγγραφείς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1°

Βασικές Οικονομικές Έννοιες.....	9
----------------------------------	---

Κεφάλαιο 2°

Η ζήτηση των αγαθών	28
---------------------------	----

Κεφάλαιο 3°

Η παραγωγή της επιχείρησης και το κόστος.....	53
---	----

Κεφάλαιο 4°

Η προσφορά των αγαθών	79
-----------------------------	----

Κεφάλαιο 5°

Ο προσδιορισμός των τιμών	93
---------------------------------	----

Κεφάλαιο 6°

Μορφές αγοράς.....	109
--------------------	-----

Κεφάλαιο 7°

Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν.....	133
--------------------------------	-----

Κεφάλαιο 8°

Το τραπεζικό σύστημα	151
----------------------------	-----

Κεφάλαιο 9°

Οικονομικές διακυμάνσεις - Πληθωρισμός - Ανεργία	163
--	-----

Κεφάλαιο 10°

Τα δημόσια οικονομικά	177
-----------------------------	-----

Κεφάλαιο 11°

Διεθνείς οικονομικές σχέσεις - Ευρωπαϊκή Ένωση - Ελληνική οικονομία	187
--	-----

***Ο Άνταμ Σμιθ (1723-1790) θεωρείται ο ιδρυτής
της σύγχρονης Οικονομικής επιστήμης.
Το έργο του "Ο πλούτος των εθνών" έθεσε τα θεμέλια
της Πολιτικής Οικονομίας.***

ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1. Εισαγωγή

Αντικείμενο της Πολιτικής Οικονομίας (ή της Οικονομικής Επιστήμης) είναι η μελέτη των οικονομικών προβλημάτων που δημιουργούνται μέσα σε μια κοινωνία. Τα προβλήματα αυτά είναι πολλά και ποικίλα. Όμως μπορούν να καταταγούν σε τέσσερις κατηγορίες, που μπορούν να εκφραστούν με τη μορφή ερωτημάτων ως εξής:

- (i) Ποια προϊόντα παράγονται σε μια κοινωνία και σε τι ποσότητες, (σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, π.χ. ένα έτος);
- (ii) Με ποιον τρόπο παράγονται αυτά τα προϊόντα;
- (iii) Πώς γίνεται η διανομή των προϊόντων στα μέλη της κοινωνίας;
- (iv) Πώς μπορεί να αυξηθεί η ποσότητα των παραγόμενων προϊόντων, πώς δηλαδή αναπτύσσεται η οικονομία μιας κοινωνίας;

Η σημασία αυτών των ερωτημάτων γίνεται εύκολα αντιληπτή, αν εξετάσουμε μια εξαιρετικά απλή και υποθετική οικονομία, σαν αυτή του Ροβινσώνα Κρούσου. Ο Κρούσος είναι ο ήρωας του ομώνυμου έργου του άγγλου συγγραφέα Daniel Defoe (1660-1731), που ναυαγεί σε ένα έρημο νησί και ζει εκεί για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Η οικονομία του Κρούσου, δηλ. του ενός ατόμου, μέσα στο φυσικό περιβάλλον του νησιού έχει χρησιμοποιηθεί πολλές φορές ως παράδειγμα μιας απλής οικονομίας.

2. Η Οικονομία του Ροβινσώνα Κρούσου

Στην απλή οικονομία του Κρούσου, η κοινωνία, δηλ. ο ίδιος ο Κρούσος, πρέπει να απαντήσει και στα τέσσερα ερωτήματα που ετέθησαν πιο πάνω.

Το πρώτο ερώτημα αφορά τις ενέργειες που πρέπει να κάνει ο Κρούσος για να επιβιώσει, δηλ. για να εξασφαλίσει τροφή, ένδυση και στέγη. Τι θα κάνει ο Κρούσος; Θα συλλέξει καρπούς από τα δέντρα και τα φυτά, θα ψαρέψει ή θα κυνηγήσει, για να εξασφαλίσει τροφή; Θα κατασκευάσει μια καλύβα ή θα βρει κάποια σπηλιά για να μην παγώσει τη νύχτα; Τα ερωτήματα αυτά είναι ουσιαστικά και έχουν σχέση με το ποια και πόσα προϊόντα θα παραχθούν σ' αυτήν την οικονομία με τους δεδομένους οικονομικούς πόρους.

Ας υποθέσουμε ότι ο Κρούσος αποφασίζει να φτιάξει μια καλύβα. Τι υλικά από εκείνα που διαθέτει θα χρησιμοποιήσει; Πώς θα τα συνδυάσει; Σε ποιο σημείο του νησιού θα τη φτιάξει; Τα ερωτήματα αυτά έχουν σχέση με τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η παραγωγή, με τη δεύτερη δηλ. κατηγορία προβλημάτων. Στην ουσία αναφέρονται στην τεχνολογία της παραγωγικής διαδικασίας.

Το τρίτο, της διανομής των προϊόντων, δεν έχει έννοια στην περίπτωση της οικονομίας του ενός ατόμου. Ό,τι παράγει ο Κρούσος με τα διαθέσιμα υλικά ανήκει σε αυτόν διότι δεν υπάρχει

άλλο άτομο. Αν υπήρχε και συμμετείχε στην παραγωγή σε συνεργασία με τον Κρούσο, τότε θα προέκυπτε το πρόβλημα της διανομής των προϊόντων μεταξύ των δύο ατόμων.

Το τέταρτο, αυτό της οικονομικής ανάπτυξης, έχει σχέση με τους τρόπους που πρέπει να σκεφτεί ο Κρούσος, για να αυξήσει την ποσότητα των προϊόντων που μπορεί να παράγει. Μπορεί, π.χ., να φτιάξει δίκτυο για να ψαρεύει μεγαλύτερη ποσότητα ψαριών, να επινοήσει παγίδες για να πιάνει ζώα ή να φτιάξει σκάλες για τη συλλογή των καρπών. Με τους τρόπους αυτούς ο Κρούσος δημιουργεί κεφάλαιο και τεχνολογία και αναπτύσσει την οικονομία του.

Η οικονομία του Ροβινσώνα Κρούσου περιέχει ένα στοιχείο που την κάνει εξαιρετικά απλή και διαφορετική από τις σύγχρονες οικονομίες. Το στοιχείο αυτό είναι ότι όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται από το ίδιο άτομο. Αντίθετα, στις σύγχρονες οικονομίες εκατομμύρια άτομα παίρνουν ταυτόχρονα, αλλά χωριστά τις δικές τους αποφάσεις και το αποτέλεσμα αυτών των αποφάσεων προκύπτει μέσω πολύπλοκων μηχανισμών. Σκοπός του παρόντος βιβλίου είναι να περιγράψει και να αναλύσει τους τρόπους με τους οποίους λαμβάνονται οι αποφάσεις και την αλληλεπίδραση των αποφάσεων μέσω του μηχανισμού της αγοράς.

3. Οι ανάγκες

Η ζήτηση των αγαθών είναι αποτέλεσμα της συμπεριφοράς των ανθρώπων, στην προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν τις πολλές και διάφορες ανάγκες τους. Την οικονομία ενδιαφέρουν **οι οικονομικές ανάγκες**, εκείνες, δηλαδή, που για την ικανοποίησή τους χρησιμοποιούνται οικονομικά αγαθά.

Ιδιότητες των αναγκών

α) Εξέλιξη

Ο όρος εξέλιξη αναφέρεται στη διαφοροποίηση των αγαθών που χρησιμοποιούνται για την ικανοποίηση της ίδιας ανάγκης. Για παράδειγμα, την ανάγκη του για θέρμανση ο άνθρωπος την ικανοποιούσε πολύ παλιά με φωτιά, αργότερα με σόμπες -αρχικά ξύλου, μετά υγραερίου ή ηλεκτρικού ρεύματος- και στη σύγχρονη εποχή με καλοριφέρ ή κλιματιστικό μηχανήμα.

β) Πολλαπλασιασμός

Πολλαπλασιασμός των αναγκών σημαίνει δημιουργία νέων αναγκών. Για παράδειγμα, η ανάγκη για τηλεόραση δεν υπήρχε για τον Έλληνα καταναλωτή πριν το 1965, ενώ σήμερα υπάρχει σε κάθε σπίτι μια συσκευή τηλεόρασης. Βασικοί λόγοι που συντελούν στον πολλαπλασιασμό και την εξέλιξη των αναγκών είναι οι εξής:

1. Η τεχνολογία. Αποτέλεσμα της τεχνολογικής πρόοδου είναι η συνεχής ανακάλυψη νέων προϊόντων. Από τα νέα αυτά προϊόντα, άλλα καλύπτουν περισσότερο ικανοποιητικά τις ήδη υπάρχουσες ανάγκες, όπως η ηλεκτρονική φωτογραφική μηχανή, και άλλα δημιουργούν νέες ανάγκες, όπως ο ηλεκτρονικός υπολογιστής.

2. Η μίμηση. Η έμφυτη τάση των ανθρώπων να μιμούνται τους άλλους συντελεί στη δημιουργία νέων αναγκών. Για παράδειγμα, η κατανάλωση χριστουγεννιάτικων δέντρων στη χώρα μας είναι αποτέλεσμα μίμησης εθίμου άλλης χώρας.

3. Η συνήθεια. Η τάση των ανθρώπων να ζητούν την επανάληψη μιας απόλαυσης από τη χρησιμοποίηση ενός αγαθού οδηγεί τελικά στην ανάγκη γι' αυτό το αγαθό. Οι άνθρωποι συνηθίζουν εύκολα σε νέα προϊόντα, όταν τα χρησιμοποιήσουν αρκετές φορές. Ακούμε συχνά την έκφραση "το συνήθισα και μου έγινε ανάγκη".

4. Η διαφήμιση. Η διαφήμιση επιδρά ψυχολογικά στον καταναλωτή και του δημιουργεί την επιθυμία απόκτησης αγαθών, δηλαδή δημιουργία αναγκών που διαφορετικά δε θα υπήρχαν. Η τεράστια ανάπτυξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας και κυρίως η τηλεόραση έδωσαν στη διαφήμιση τη δυνατότητα να πλησιάζει τον καταναλωτή, ανεξάρτητα από ηλικία, και να του "επιβάλει" νέα προϊόντα, αυξάνοντας τις ανάγκες του και οδηγώντας τον σε "υπερκατανάλωση".

γ) Ο κορεσμός

Οι ανάγκες ως σύνολο είναι απεριόριστες ή ακόρεστες, αλλά κάθε μια ανάγκη ξεχωριστά υπόκειται σε **προσωρινό κορεσμό**. Αυτό σημαίνει ότι σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, όσο αυξάνεται η ποσότητα ενός συγκεκριμένου αγαθού που χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση μιας ανάγκης, τόσο η ένταση αυτής της ανάγκης μειώνεται, ώσπου επέρχεται πλήρης ικανοποίηση ή κορεσμός. Αυτός ο κορεσμός είναι προσωρινός. Για παράδειγμα, η ανάγκη για νερό από ένα διψασμένο άτομο μετά την κατανάλωση ορισμένης ποσότητας νερού παύει να υφίσταται προσωρινά. Η ταχύτητα με την οποία επέρχεται ο κορεσμός μιας ανάγκης είναι θέμα υποκειμενικό, δηλαδή διαφέρει από άτομο σε άτομο. Παράδειγμα, η ανάγκη για κρέας ή αυτοκίνητα ικανοποιείται με ποσότητες που δεν είναι ίδιες για όλα τα άτομα.

4. Προϊόντα ή Οικονομικά Αγαθά

Η επιβίωση και η ευδαιμονία των ατόμων σε μια σύγχρονη οικονομία απαιτεί την ύπαρξη πολλών υλικών αντικειμένων ή υπηρεσιών με τα οποία ικανοποιούνται οι ανάγκες τους.

Ορισμένα από τα αγαθά αυτά βρίσκονται ελεύθερα στη φύση, όπως το φως, η θερμότητα του ήλιου, κτλ. Τα αγαθά αυτά συνήθως ονομάζονται **ελεύθερα αγαθά** και δεν αποτελούν αντικείμενο μελέτης της Οικονομικής Επιστήμης.

Αντίθετα, η Οικονομική Επιστήμη μελετάει εκείνα τα αγαθά που είναι αποτέλεσμα της παραγωγικής προσπάθειας των ανθρώπων. Αυτά ονομάζονται **οικονομικά αγαθά** ή **προϊόντα** (επειδή παράγονται με κάποια διαδικασία) ή **εμπορεύματα** (επειδή γίνονται αντικείμενα αγοράς και πώλησης). Το κύριο χαρακτηριστικό των οικονομικών αγαθών είναι ότι βρίσκονται σε περιορισμένες ποσότητες σε σχέση με τις ανάγκες που ικανοποιούν. Στο εξής, όταν λέμε αγαθά, θα εννοούμε πάντοτε τα οικονομικά αγαθά. Τα αγαθά μπορεί να ταξινομηθούν σε κατηγορίες με βάση διάφορα κριτήρια:

(i) Υλικά και Άυλα αγαθά ή Υπηρεσίες

Τα αγαθά μπορούν να έχουν οποιαδήποτε μορφή. Έχουμε υλικά αγαθά, όπως τα τρόφιμα και τα ρούχα, και άυλα αγαθά ή υπηρεσίες, όπως ένα μουσικό κομμάτι, μια διάλεξη. Στα άυλα αγαθά περιλαμβάνονται και διάφορες καταστάσεις ή μορφές ενέργειας, όπως η θερμότητα το χειμώνα, το φως το βράδυ.

(ii) Διαρκή και Καταναλωτά Αγαθά

Μια άλλη διάκριση είναι σε διαρκή και σε καταναλωτά. **Διαρκή είναι εκείνα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολλές φορές για τον ίδιο σκοπό, χωρίς να μεταβληθεί η φυσική τους υπόσταση.** Π.χ. τα έπιπλα, τα ρούχα, τα αυτοκίνητα κτλ. **Καταναλωτά είναι εκείνα που μόνο μια φορά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για το σκοπό που έχουν παραχθεί.** Π.χ. τα τρόφιμα, τα καυσόξυλα, η βενζίνη, τα τσιγάρα κτλ.

(iii) Κεφαλαιουχικά και Καταναλωτικά Αγαθά

Μία πολύ σημαντική διάκριση των αγαθών είναι σε κεφαλαιουχικά (ή επενδυτικά) και σε καταναλωτικά. **Κεφαλαιουχικά αγαθά είναι εκείνα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία από την οποία παράγονται άλλα αγαθά.** Π.χ. το τρακτέρ που χρησιμοποιείται στην αγροτική παραγωγή, ο αργαλειός που χρησιμοποιείται για την παραγωγή υφάσματος, το κτίριο ενός εργοστασίου. Γενικά, κεφαλαιουχικά αγαθά είναι τα μηχανήματα, τα κτίρια, τα εργαλεία, οι δρόμοι, τα πλοία, οι σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος κτλ. **Καταναλωτικά αγαθά είναι εκείνα που χρησιμοποιούνται για την άμεση ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων, δηλαδή για κατανάλωση.** Π.χ. τα πορτοκάλια, η γραβάτα, το στερεοφωνικό κτλ. Είναι φυσικό ένα αγαθό να ανήκει σε περισσότερες από μια κατηγορίες. Η σοκολάτα είναι υλικό, καταναλωτό και καταναλωτικό αγαθό. Το ψυγείο είναι υλικό, διαρκές και καταναλωτικό αγαθό. Το πιεστήριο του τυπογραφείου είναι υλικό διαρκές και κεφαλαιουχικό αγαθό.

Επίσης το ίδιο το αγαθό μπορεί να ανήκει σε δύο κατηγορίες, ανάλογα με το σκοπό της χρήσης του. Π.χ. ένα βιβλίο στο σπίτι μας είναι καταναλωτικό αγαθό, ενώ το ίδιο βιβλίο αν ανήκει στη βιβλιοθήκη ενός πανεπιστημίου, είναι κεφαλαιουχικό αγαθό. Το ιδιωτικό αυτοκίνητο μιας οικογένειας είναι καταναλωτικό αγαθό, ενώ το ίδιο αυτοκίνητο αν ανήκει σε μια εταιρεία είναι κεφαλαιουχικό αγαθό.

5. Η Αγορά

Τα προϊόντα της παραγωγής, δηλαδή τα οικονομικά αγαθά, από άλλους πωλούνται και από άλλους αγοράζονται. Ο χώρος όπου γίνονται αγοραπωλησίες ονομάζεται αγορά. Π.χ. ο εμπορικός δρόμος μιας πόλης όπου βρίσκονται τα μαγαζιά θεωρείται η αγορά της. Εν τούτοις μια αγοραπωλησία μπορεί να γίνει και με ένα τηλεφώνημα, με ένα τηλεγράφημα, στο γραφείο ενός συμβολαιογράφου ή οπουδήποτε αλλού. Γι' αυτό η έννοια της αγοράς δεν περιορίζεται σε ένα γεωγραφικό χώρο, αλλά περιλαμβάνει όλα εκείνα τα μέσα με τα οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μια αγοραπωλησία και όλους τους σχετικούς χώρους.

Παραδείγματα αγορών είναι η λαϊκή αγορά στη γειτονιά σας, η λαχαναγορά της Αθήνας, το Χρηματιστήριο Αθηνών. Συχνά οι αγορές αναφέρονται με το όνομα των αγαθών που είναι αντικείμενο αγοραπωλησίας, όπως η αγορά γης ή ακόμα η αγορά αγροτικής γης, η αγορά τίτλων (ομολόγων και μετοχών) στο χρηματιστήριο, η αγορά εργασίας κτλ.

6. Κοινωνικοί Θεσμοί

Η λειτουργία της οικονομίας βασίζεται στην ύπαρξη και στη συμπεριφορά των ατόμων, τα οποία όμως είναι οργανωμένα σε συγκεκριμένες κοινωνικές οντότητες. Σπουδαιότερες από αυτές είναι η οικογένεια (ή νοικοκυριό), η επιχείρηση, το εργατικό σωματείο και το κράτος. Είναι σκόπιμο σ' αυτό το σημείο να περιγράψουμε αυτές τις οντότητες με συντομία.

(i) Η Οικογένεια ή το Νοικοκυριό

Συνήθως το νοικοκυριό ταυτίζεται με την οικογένεια. Το νοικοκυριό όμως μπορεί να αποτελείται από ένα άτομο που ζει μόνο του ή από μια οικογένεια, μαζί με την οποία ζει και ένα άλλο ή περισσότερα άτομα. Το κύριο χαρακτηριστικό του νοικοκυριού είναι ότι αποτελείται από άτομα που αποφασίζουν από κοινού για τα οικονομικά θέματα.

Σε κάθε χρονική περίοδο (π.χ. ένα μήνα ή ένα έτος) το νοικοκυριό εισπράττει διάφορα εισοδήματα, που προέρχονται από την περιουσία του (π.χ. ενοίκια) ή την εργασία των μελών του (π.χ. σύνταξη των ηλικιωμένων και μισθός των εργαζόμενων μελών). Έτσι, έχει ένα συνολικό εισόδημα που βραχυπρόθεσμα δε μεταβάλλεται σημαντικά και μπορεί να θεωρηθεί σταθερό.

Συνειδητά ή ασυνείδητα το νοικοκυριό παίρνει τρεις οικονομικές αποφάσεις σχετικά με τη χρησιμοποίηση του εισοδήματός του: **(α)** πόσο μέρος του εισοδήματος θα καταναλώσει, δηλαδή θα δαπανήσει για αγορά διάφορων αγαθών και πόσο θα αποταμιεύσει, δηλαδή θα φυλάξει για να δαπανήσει στο μέλλον, **(β)** το μέρος που θα καταναλωθεί, σε ποια προϊόντα και σε ποιες αναλογίες θα δαπανηθεί, και **(γ)** το μέρος του εισοδήματος που θα αποταμιευθεί, τότε θα χρησιμοποιηθεί και για ποιο σκοπό.

Οι αποφάσεις αυτές του νοικοκυριού επηρεάζονται από πολλούς παράγοντες, όπως: **(α)** Το μέγεθος του εισοδήματος, **(β)** το μέγεθος του νοικοκυριού και την ηλικία των μελών του. Όσο μεγαλύτερο είναι το νοικοκυριό, τόσο μεγαλύτερο είναι και το μέγεθος της κατανάλωσης. Επίσης, διαφορετικά προϊόντα αγοράζει μια οικογένεια με μικρά παιδιά απ' ό,τι μια οικογένεια με ηλικιωμένα άτομα. **(γ)** Η γεωγραφική θέση όπου είναι εγκατεστημένο. **(δ)** Το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν τα μέλη του.

Μια πολύ σημαντική απόφαση κάθε νοικοκυριού, διαφορετική σε χαρακτήρα από τις προηγούμενες, είναι σχετικά με το ποια μέλη της οικογένειας θα δουλεύουν για την απόκτηση εισοδήματος. Παραδοσιακά, επικρατούσε η άποψη ότι ο άνδρας πρέπει να δουλεύει και ότι φέρνει την κύρια ευθύνη για την οικονομική πρόοδο της οικογένειας. Το ερώτημα ήταν, αν και πόσο θα δουλέψει η γυναίκα, καθώς επίσης και αν και πότε θα δουλέψουν τα παιδιά της οικογένειας ή θα σπουδάσουν κτλ. Αυτό είναι το πρόβλημα της προσφοράς εργασίας του νοικοκυριού, που είναι αρκετά περίπλοκο και δε χρειάζεται να σχολιαστεί πιο πολύ.

Βασική επιδίωξη του νοικοκυριού και κριτήριο ταυτόχρονα για τη λήψη των πιο πάνω αποφάσεων είναι η **όσο το δυνατόν πληρέστερη ικανοποίηση των αναγκών του με βάση το δεδομένο εισόδημα που έχει στη διάθεσή του**. Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνουν δύο παρατηρήσεις: Πρώτο, οι αποφάσεις του νοικοκυριού δεν παίρνονται χωριστά η καθεμιά, αλλά σε συνδυασμό. Π.χ. η απόφαση για τα μέλη της οικογένειας που θα δουλέψουν μπορεί να παρθεί σε συνδυασμό με την απόφαση για την αγορά διαμερίσματος. Δεύτερο, μεταξύ των νοικοκυ-

ριών υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Ορισμένα νοικοκυριά αποτελούν και επιχείρηση, π.χ. ένα αγροτικό νοικοκυριό, οπότε πρέπει να πάρουν αποφάσεις και ως καταναλωτικές, αλλά ταυτόχρονα και ως επιχειρηματικές μονάδες.

(iii) Η Επιχείρηση

Οι επιχειρήσεις είναι παραγωγικές μονάδες με διάφορες νομικές μορφές (ανώνυμη εταιρεία, ΕΠΕ κτλ.), με διαφορετικό μέγεθος και αντικείμενο, στις οποίες ένα ή περισσότερα άτομα παίρνουν αποφάσεις σχετικά με την παραγωγή. Με τις αποφάσεις αυτές προσδιορίζεται: **(α)** τι προϊόν θα παράγει η επιχείρηση, **(β)** σε τι ποσότητα θα το παράγει, **(γ)** ποια μέθοδο παραγωγής θα χρησιμοποιήσει, δηλαδή ποια τεχνολογία, **(δ)** σε ποιο μέρος θα εγκατασταθεί η επιχείρηση, **(ε)** σε ποια τιμή θα πουλάει το προϊόν, και διάφορα άλλα μικρότερης σημασίας προβλήματά της.

Αντικειμενικός σκοπός της επιχείρησης και οδηγός της στη λήψη των διάφορων αποφάσεων είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους, δηλαδή η επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους.

Κι αυτό, γιατί, όσο μεγαλύτερο είναι το κέρδος μιας επιχείρησης, τόσο πιο βέβαιη θα είναι η επιβίωσή της και η ανάπτυξή της μακροχρόνια.

Μια επιχείρηση, για να πετύχει το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος, πρέπει να πουλάει όσο το δυνατό μεγαλύτερες ποσότητες του προϊόντος στη μεγαλύτερη δυνατή τιμή και να παράγει τις ποσότητες αυτές με το χαμηλότερο δυνατό κόστος.

Στις μεγάλες επιχειρήσεις με μεγάλα χρηματικά κεφάλαια και με πολυπληθές εργατικό δυναμικό και με επιστημονικό προσωπικό, η προσπάθεια για τη μεγιστοποίηση του κέρδους είναι φανερή και προγραμματισμένη. Σε μικρές επιχειρήσεις, όπως μια βιοτεχνία ή ένα μικρό εμπορικό στη γειτονιά σας, η προσπάθεια για το μέγιστο κέρδος μπορεί να μην είναι συνειδητή ή φανερή. Ακόμη, ένας μικροεπιχειρηματίας μπορεί να αποβλέπει σε ένα ορισμένο εισόδημα, χωρίς να ενδιαφέρεται για το μέγιστο. Παρά τις εξαιρέσεις που μπορούμε να βρούμε, ο κανόνας είναι ότι οι επιχειρήσεις επιδιώκουν το μέγιστο κέρδος και οι αποφάσεις τους βασίζονται σ' αυτήν την επιδίωξη.

(iii) Το Εργατικό Σωματείο

Τα εργατικά σωματεία είναι οργανώσεις εργαζομένων με αντικειμενικό σκοπό την προώθηση των κοινών συμφερόντων των μελών τους και συγκεκριμένα τη βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης.

Η δημιουργία και ανάπτυξη των εργατικών σωματείων συμπίπτει χρονικά με την εξάπλωση της βιομηχανικής επανάστασης στην Αγγλία στο τέλος του δέκατου όγδοου (18ου) αιώνα. Οι μεταβολές που επέφερε η βιομηχανική επανάσταση δημιούργησαν τις συνθήκες που οδήγησαν στο σχηματισμό των εργατικών ενώσεων. Η πιο σημαντική μεταβολή είναι η μετακίνηση του αγροτικού πληθυσμού προς τις αναπτυσσόμενες βιομηχανικές περιοχές, που κατέληξε στη δημιουργία μιας πολυάριθμης τάξης εργατών με μόνη πηγή εισοδήματος την αμοιβή τους από την απασχόληση στη βιομηχανία. Το αίσθημα της ανασφάλειας, λόγω της έλλειψης άλλων

μέσων συντήρησης, και το ενδεχόμενο της ανεργίας είναι οι κύριοι παράγοντες που οδήγησαν τους εργάτες στη δημιουργία επαγγελματικών ενώσεων, με σκοπό τη βελτίωση της θέσης τους. Κάθε εργάτης χωριστά δεν έχει καμία δύναμη απέναντι στον εργοδότη. Αντίθετα, με την απειλή της απόλυσης και της ανεργίας ο εργοδότης μπορεί να επιβάλλει τους δικούς του όρους στις σχέσεις του με τους εργάτες.

Η οργάνωση των εργατών σε σωματεία επιτρέπει τη διαπραγμάτευση με τον εργοδότη και την εξασφάλιση καλύτερων όρων απασχόλησης. Με άλλα λόγια, τα εργατικά σωματεία μπορεί να θεωρηθούν ως το αντιστάθμισμα στην οικονομική δύναμη του εργοδότη. Κατά συνέπεια, η δημιουργία των εργατικών σωματείων είναι αποτέλεσμα της αδύναμης θέσης στην οποία βρίσκονται οι εργάτες και της συνειδητοποίησης των πλεονεκτημάτων που μπορούν να αποκομίσουν αν ενεργούν ως σύνολο, παρά ως μεμονωμένα άτομα.

Είναι σκόπιμο να διευκρινίσουμε ότι συχνά, αντί του όρου εργατικό σωματείο, χρησιμοποιούνται οι όροι εργατική ένωση ή εργατικό συνδικάτο (από τη γαλλική λέξη syndicat και την αγγλική syndicate που προέρχονται από την ελληνική σύνδικος)*.

(iv) Το Κράτος

Το Κράτος είναι η ισχυρότερη συλλογική οντότητα και η συμπεριφορά του επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την οικονομική ζωή της χώρας και τις αποφάσεις των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών. Παρεμβαίνει στην οικονομική ζωή των επιχειρήσεων με την επιβολή φορολογίας και με την παροχή διάφορων διευκολύνσεων. Επίσης, παρεμβαίνει στην οικονομική ζωή των νοικοκυριών με την επιβολή φόρων και με την παροχή επιδομάτων, διάφορων αγαθών κτλ. Παράλληλα, το κράτος ασκεί διάφορες παραγωγικές λειτουργίες για "δωρεάν" παροχή αγαθών στους πολίτες, όπως προστασία, παιδεία, περίθαλψη κτλ. Οι λόγοι για τους οποίους το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομική ζωή των ανθρώπων καθώς και οι λειτουργίες του θα αναφερθούν λεπτομερέστερα σε επόμενο κεφάλαιο. Μπορεί όμως να τονιστεί από τώρα ότι

επιδίωξη του κράτους είναι η επίτευξη και η διατήρηση οικονομικής ευημερίας και κοινωνικής ισορροπίας, ώστε να μην υπάρχουν ή να ελαχιστοποιούνται οι δυνάμεις που θα μπορούσαν να ανατρέψουν το κοινωνικο-πολιτικό καθεστώς, που το ίδιο το κράτος εκφράζει.

7. Οι Παραγωγικές Δυνατότητες της Οικονομίας

Κάθε οικονομία έχει τη δυνατότητα να παράγει μέσα σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο ένα σύνολο προϊόντων. Αυτό το σύνολο προϊόντων δείχνει τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας. Σ' αυτό το τμήμα εξετάζεται λεπτομερώς η έννοια των παραγωγικών δυνατοτήτων καθώς επίσης και ορισμένες άλλες συναφείς έννοιες.

(ii) Οι Συντελεστές της Παραγωγής

Είπαμε στα προηγούμενα ότι τα οικονομικά αγαθά ή προϊόντα είναι αποτέλεσμα κάποιας παραγωγικής διαδικασίας και ότι η διαδικασία αυτή αναλαμβάνεται από τις επιχειρήσεις.

Με τον όρο **παραγωγική διαδικασία** εννοούμε όλους τους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος μετασχηματίζει την ύλη, για να της δώσει μορφή χρήσιμη για τη ζωή του. Απαραίτητα στοιχεία της είναι η ανθρώπινη προσπάθεια και η φύση (γη και περιβάλλον). Χωρίς αυτά παραγωγική διαδικασία δεν μπορεί να γίνει. Από νωρίς όμως οι άνθρωποι παρήγαγαν διάφορα προϊόντα όχι για κατανάλωση, αλλά για να τους βοηθήσουν στην παραγωγή. Κατασκεύασαν, δηλαδή, εργαλεία. Το χαρακτηριστικό των εργαλείων είναι ότι αποτελούν προϊόντα παραγωγής και χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία για την παραγωγή άλλων προϊόντων, είναι δηλαδή **παραχθέντα μέσα παραγωγής**. Στις σύγχρονες κοινωνίες τα παραχθέντα μέσα παραγωγής είναι τεχνολογικά πολύ εξελιγμένα και είναι απαραίτητα για την παραγωγή των προϊόντων που χρειάζονται σήμερα οι άνθρωποι.

Κάθε είδος παραγωγής χρησιμοποιεί με διαφορετικό τρόπο την ύλη και τη μετασχηματίζει σε χρήσιμα προϊόντα. Για παράδειγμα, η αγροτική παραγωγή. Εδώ ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τις δικές του δυνάμεις, το έδαφος με τα συστατικά του, το νερό, τη θερμότητα του ήλιου, την υγρασία της ατμόσφαιρας, διάφορα λιπάσματα, διάφορα μηχανήματα κτλ. Όλα αυτά τα συνδυάζει με ορισμένους τρόπους και σε ορισμένο χρόνο παράγονται προϊόντα. Με ανάλογο τρόπο γίνεται και κάθε άλλη παραγωγή.

Τα στοιχεία που συντελούν στην παραγωγική διαδικασία τα ονομάζουμε συντελεστές της παραγωγής. Για να διευκολυνθεί η ανάλυση των οικονομικών φαινομένων ταξινομούμε τους συντελεστές της παραγωγής σε τρεις κατηγορίες, που προσδιορίζονται με τους όρους **εργασία, έδαφος και κεφάλαιο**.

(1) Εργασία: Ως εργασία ορίζουμε την καταβολή ανθρώπινης προσπάθειας, σωματικής και πνευματικής, για την παραγωγή κάποιου προϊόντος.

Ο εργάτης που χτίζει ένα σπίτι, ο αγρότης που οργώνει τη γη, ο δάσκαλος που διδάσκει κτλ. προσφέρουν εργασία στην παραγωγική διαδικασία. Κατά την εργασία τους οι άνθρωποι χρησιμοποιούν γνώσεις που απέκτησαν στο σχολείο, σε διάφορες τεχνικές σχολές, στο Πανεπιστήμιο, αλλά και από την εμπειρία τους στη δουλειά. Το σύνολο των γνώσεων και ικανοτήτων που αποκτά ο άνθρωπος με τη μόρφωση και την εμπειρία ονομάζουμε **ανθρώπινο κεφάλαιο**.

(2) Έδαφος (ή Γη): Ο συντελεστής έδαφος ή γη περιλαμβάνει τη γεωγραφική έκταση, επιφάνεια, υπέδαφος, λίμνες, ποτάμια, θάλασσες καθώς και τις ιδιότητες του εδάφους που είναι χρήσιμες στην παραγωγική διαδικασία.

Το έδαφος πάνω στο οποίο χτίζεται ένα εργοστάσιο ή ένα σπίτι είναι παραγωγικός συντελεστής, όπως είναι και το έδαφος πάνω στο οποίο φυτρώνουν οι διάφορες καλλιέργειες.

(3) Κεφάλαιο: Ο συντελεστής κεφάλαιο περιλαμβάνει όλα τα προϊόντα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία για την παραγωγή άλλων προϊόντων.

Το κεφάλαιο περιλαμβάνει τα διάφορα μηχανήματα, τα κτίρια, τις εγκαταστάσεις, τα εργαλεία, τα σκεύη κτλ.

Πρέπει να τονιστεί ότι τα στοιχεία που αποτελούν τους συντελεστές της παραγωγής μετατρέπονται σε συντελεστές παραγωγής, όταν χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Η ύπαρξή τους και μόνο τους δίνει τη δυνατότητα να γίνουν συντελεστές παραγωγής, αλλά αποκτούν αυτήν την ιδιότητα, όταν πραγματικά χρησιμοποιούνται για την παραγωγή. Ένα στρέμμα γης, π.χ., γίνεται παραγωγικός συντελεστής, όταν καλλιεργείται. Όσο παραμένει ακαλλιεργητό, είναι εν δυνάμει συντελεστής παραγωγής. Το ίδιο ισχύει για την εργασία και το κεφάλαιο.

Πολλοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι υπάρχει και ένας τέταρτος συντελεστής παραγωγής, που τον ονομάζουν **επιχειρηματικότητα**.

Ως επιχειρηματικότητα εννοούν την ικανότητα που έχουν ορισμένοι άνθρωποι να διαβλέπουν κέρδος σε διάφορες οικονομικές δραστηριότητες και να αναλαμβάνουν να συνδυάσουν τους άλλους τρεις συντελεστές, για να γίνει η παραγωγή.

Άλλοι όμως υποστηρίζουν ότι η επιχειρηματικότητα είναι ένα είδος εργασίας και, συνεπώς, περιλαμβάνεται στον ορισμό του πρώτου παραγωγικού συντελεστή, που αναφέραμε πιο πάνω.

Το χαρακτηριστικό στοιχείο των συντελεστών της παραγωγής είναι ότι για κάθε χρονική περίοδο και για κάθε οικονομία θεωρούνται **δεδομένοι**. Φυσικά σε μακροχρόνιες περιόδους το μέγεθός τους μεταβάλλεται, αλλά βραχυχρόνια μπορούν να θεωρηθούν δεδομένοι. Κατά συνέπεια, τα προϊόντα που μπορούν να παραχθούν με τους συντελεστές αυτούς είναι και αυτά **δεδομένα**. **Με άλλα λόγια, επειδή οι ανάγκες των ανθρώπων είναι σχετικά μεγάλες, οι παραγωγικοί συντελεστές και τα προϊόντα που παράγονται απ' αυτούς βρίσκονται σε στενότητα, δηλ. είναι περιορισμένοι σε σχέση με τις ανάγκες των ατόμων.**

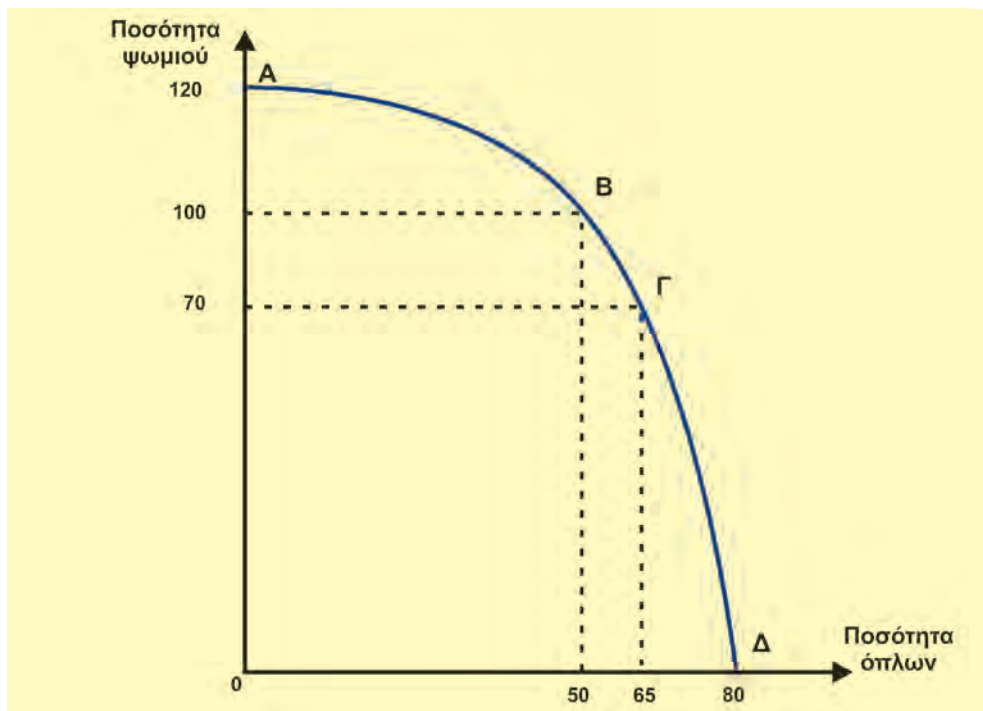
(iii) Το κύριο οικονομικό πρόβλημα

Μετά την ανάλυση των βασικών εννοιών που είναι απαραίτητες για την εξέταση των επιμέρους οικονομικών προβλημάτων, είναι σκόπιμο να διατυπωθεί ρητά η ουσία του κύριου ή γενικού οικονομικού προβλήματος, από το οποίο προέρχονται όλα τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

Το οικονομικό πρόβλημα κάθε κοινωνίας προέρχεται από τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ του πλήθους των αναγκών που οι άνθρωποι επιδιώκουν να ικανοποιήσουν και του περιορισμένου όγκου των αγαθών που υπάρχουν για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών. Με άλλα λόγια, τα αγαθά που διαθέτει μια οικονομία βρίσκονται σε έλλειψη σχετικά με τις ανάγκες των ανθρώπων. Η ουσία λοιπόν του οικονομικού προβλήματος βρίσκεται στη σχετική έλλειψη ή στενότητα των αγαθών. Αυτήν ακριβώς την έλλειψη αγαθών προσπαθούν οι άνθρωποι να ξεπεράσουν με την οργανωμένη δραστηριότητα, με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, με την εξεύρεση νέων παραγωγικών πόρων κτλ.

Είδαμε στα προηγούμενα ότι κάθε οικονομικό αγαθό είναι αποτέλεσμα παραγωγικής διαδικασίας, στην οποία χρησιμοποιούνται οι συντελεστές της παραγωγής. **Κατά συνέπεια, η σχετική έλλειψη αγαθών είναι στην πραγματικότητα έλλειψη παραγωγικών συντελεστών. Το πρόβλημα αυτό είναι μόνιμο και απασχολεί κάθε κοινωνία.**

Για να αντιληφθείτε καλύτερα την τεράστια σημασία της σχετικής έλλειψης αγαθών προσπαθήστε να φανταστείτε πώς θα ήταν οργανωμένη η ανθρώπινη κοινωνία και τι θα έκαναν οι άνθρωποι, αν ζούσαν σε απόλυτη αφθονία, χωρίς να παράγουν, για παράδειγμα αν τα αγαθά έπεφταν σαν “μάννα εξ ουρανού”.

Διάγραμμα 1.1. Η Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων

(iii) Η Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων

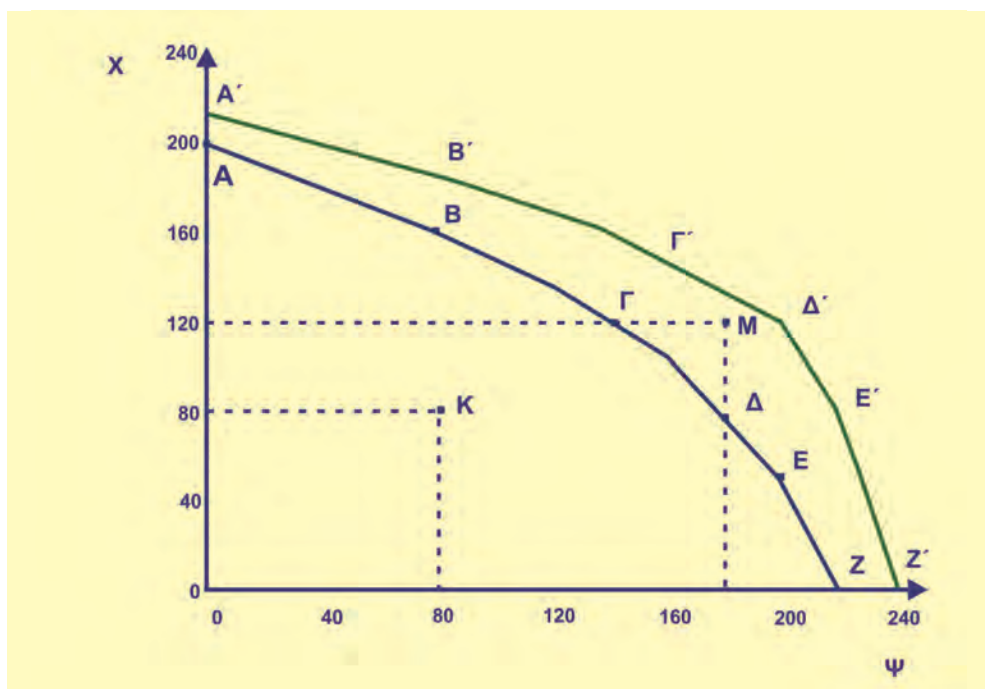
Στο τμήμα αυτό εξετάζουμε την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων, η οποία είναι εξαιρετικά χρήσιμο εννοιολογικό εργαλείο. Οι βασικές υποθέσεις πάνω στις οποίες στηρίζεται η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων είναι: Πρώτο, η οικονομία χρησιμοποιεί όλους τους παραγωγικούς συντελεστές που έχει στη διάθεσή της αποδοτικά (ορθολογικά). Δεύτερο, η τεχνολογία της παραγωγής είναι δεδομένη. Τρίτο, η οικονομία παράγει δύο μόνο προϊόντα, ψωμί και όπλα. Με αυτές τις υποθέσεις μπορούμε να σύρουμε μία καμπύλη όπως αυτή του διαγράμματος 1.1., η οποία δείχνει όλους τους δυνατούς συνδυασμούς ποσοτήτων που η οικονομία αυτή μπορεί να παράγει. Για παράδειγμα, στο σημείο Α αντιστοιχούν 120 μονάδες ψωμιού και μηδέν μονάδες όπλων. Αυτό δείχνει ότι όλοι οι παραγωγικοί συντελεστές απασχολούνται στην παραγωγή ψωμιού. Το σημείο Β δείχνει παραγωγή 100 μονάδων ψωμιού και 50 μονάδων όπλων. Σε σχέση με το σημείο Α, αυτό σημαίνει ότι μειώθηκε η παραγωγή ψωμιού, και με τους παραγωγικούς συντελεστές που απελευθερώθηκαν και είναι διαθέσιμοι για άλλο προϊόν, έχουν παραχθεί όπλα. Στο σημείο Γ αντιστοιχούν 70 μονάδες ψωμιού και 65 μονάδες όπλων. Όπως προηγουμένως, η μείωση της παραγωγής ψωμιού κατέστησε δυνατή την αύξη-

ση της παραγωγής όπλων. Τέλος, στο σημείο Δ φαίνεται ότι η οικονομία παράγει μόνο όπλα (80 μονάδες). Στην καμπύλη του διαγράμματος 1.1. θα μπορούσε κανείς να εξετάσει πολλά άλλα σημεία, όπως αυτά που δεν προσδιορίζονται με κάποιο γράμμα. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις θα παρατηρήσει κανείς ότι η αύξηση της παραγωγής του ενός προϊόντος σημαίνει μείωση της παραγωγής του άλλου. Αυτό οφείλεται στο ότι βραχυχρόνια η οικονομία έχει δεδομένους παραγωγικούς συντελεστές και δεδομένη τεχνολογία.

Ας εξετάσουμε το ακόλουθο υποθετικό παράδειγμα: Μια οικονομία παράγει δύο προϊόντα Χ και Ψ, χρησιμοποιώντας όλους τους παραγωγικούς συντελεστές με την υπάρχουσα τεχνολογία. Οι ποσότητες των προϊόντων που είναι δυνατό να παραχθούν ταυτόχρονα είναι οι εξής:

X:	200	160	120	80	40	0
Ψ:	0	80	140	180	210	220

Οι συνδυασμοί των μονάδων που μπορούν να παραχθούν εμφανίζονται στο διάγραμμα 1.2. με την τεθλασμένη ΑΒΓΔΕΖ. Ας εξετάσουμε όμως ένα σημείο, όπως το Κ που αντιστοιχεί στο συνδυασμό ($X = 80$, $\Psi = 80$). Είναι δυνατόν οι ποσότητες των προϊόντων που αντιστοιχούν στο σημείο αυτό να παραχθούν ταυτόχρονα; Η απάντηση είναι θετική γιατί είναι δυνατός ο συνδυασμός Β που αντιστοιχεί στην ίδια ποσότητα του Ψ και σε μεγαλύτερη του Χ, τότε είναι δυνατός και ο συνδυασμός Κ που αντιστοιχεί σε μικρότερη ποσότητα του Χ (ανάλογη είναι η σύγκριση με το συνδυασμό Δ). Συνεπώς, αν η παραγωγή της οικονομίας αντιστοιχεί σε σημείο κάτω από την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων της,

Διάγραμμα 1.2. Η Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων και η Μετατόπισή της

η οικονομία αυτή δε χρησιμοποιεί όλες τις παραγωγικές της δυνατότητες και ορισμένοι ή όλοι οι παραγωγικοί συντελεστές υποαπασχολούνται. Αντίθετα, το σημείο M του διαγράμματος 1.2. βρίσκεται εκτός των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας και ο συνδυασμός που αντιστοιχεί σ' αυτό είναι ανέφικτος, γιατί αντιστοιχεί σε ποσότητες $X = 120$ και $\Psi = 180$, που δεν μπορούν να παραχθούν με τους παραγωγικούς συντελεστές που διαθέτει η οικονομία. Από το παράδειγμα αυτό προκύπτει ο ακριβής ορισμός της καμπύλης των παραγωγικών δυνατοτήτων, ότι, δηλαδή,

δείχνει τις μεγαλύτερες ποσότητες ενός προϊόντος που είναι δυνατό να παραχθούν σε μια οικονομία για κάθε δεδομένη ποσότητα του άλλου προϊόντος.

Πώς είναι δυνατό να παραχθούν οι ποσότητες που αντιστοιχούν στο σημείο M; Μόνον αν αυξηθούν αρκετά οι ποσότητες των παραγωγικών συντελεστών της οικονομίας ή αν βελτιωθεί αρκετά η τεχνολογία της παραγωγής ή αν υπάρξει συνδυασμός των δύο. Στις περιπτώσεις αυτές η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων μετατοπίζεται προς τα δεξιά και μπορεί να πάρει τη θέση $A'B'\Gamma\Delta'E'Z'$, οπότε ο συνδυασμός που αντιστοιχεί στο σημείο M τώρα είναι εφικτός.

(iv) Η Έννοια του Κόστους

Για τους περισσότερους ανθρώπους κόστος σημαίνει πληρωμή κάποιου χρηματικού ποσού. Στην πραγματικότητα όμως η έννοια του κόστους είναι πιο ουσιαστική. Πίσω από το χρηματικό ποσό κρύβεται το πραγματικό κόστος που θα εξετάσουμε τώρα.

Είδαμε πιο πάνω ότι τα οικονομικά αγαθά και οι συντελεστές που τα παράγουν βρίσκονται σε στενότητα. Αυτό σημαίνει ότι, αν μια οικονομία θελήσει να αυξήσει την ποσότητα ενός αγαθού, πρέπει να μειώσει την ποσότητα κάποιου άλλου.

Με άλλα λόγια, η παραγωγή ενός αγαθού δεσμεύει παραγωγικούς συντελεστές που θα μπορούσαν, μέσα σε κάποια όρια, να παράγουν κάποιο άλλο αγαθό. Είναι, λοιπόν φανερό ότι **παραγωγή κάποιου αγαθού σημαίνει και θυσία των άλλων που θα μπορούσαν να παραχθούν με τους ίδιους παραγωγικούς συντελεστές. Αυτή είναι η πραγματική έννοια του κόστους. Το πραγματικό κόστος ενός αγαθού είναι τα άλλα αγαθά που θυσιάστηκαν για την παραγωγή του.**

Για να γίνει κατανοητή η έννοια του πραγματικού κόστους, σκεφτείτε ότι κάθε άνθρωπος έχει στη διάθεσή του 24 ώρες την ημέρα. Οι δραστηριότητες που μπορεί να αναπτύξει κάθε ημέρα είναι περιορισμένες από τη διάρκεια της ημέρας. Αν το άτομο αποφασίσει να πάει στον κινηματογράφο για 3 ώρες, είναι πιθανό να αισθανθεί ορισμένη ευχαρίστηση. Ταυτόχρονα όμως υφίσταται και ένα κόστος, που δεν είναι μόνον η τιμή του εισιτηρίου, αλλά και η απώλεια της ευκαιρίας που είχε να κάνει κάτι άλλο στη διάρκεια των τριών ωρών. Το πραγματικό αυτό κόστος λέγεται και **κόστος ευκαιρίας** ή ακόμη και **εναλλακτικό κόστος**.

Η έννοια του εναλλακτικού κόστους γίνεται εύκολα κατανοητή με τη χρησιμοποίηση της καμπύλης των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας, που απεικονίζεται στο διάγραμμα 1.1. Από την καμπύλη μπορούμε να βρούμε το εναλλακτικό κόστος της παραγωγής του ενός αγαθού σε όρους του άλλου. Υποθέστε ότι η οικονομία βρίσκεται στο σημείο B, δηλαδή παράγει

100 μονάδες ψωμιού και 50 μονάδες όπλων. Για να αυξήσει την παραγωγή όπλων κατά 15 μονάδες, πρέπει, σύμφωνα με το διάγραμμα, να αποσπάσει συντελεστές που παρήγαγαν ψωμί. Έτσι, η παραγωγή ψωμιού θα μειωθεί κατά 30. Βλέπουμε ότι, για να αποκτήσει η οικονομία 15 πρόσθετες μονάδες όπλων, θυσιάζει 30 μονάδες ψωμιού ή θυσιάζει 2 μονάδες ψωμιού για κάθε μονάδα όπλων. Το πραγματικό ή εναλλακτικό κόστος μιας μονάδας όπλων είναι δύο μονάδες ψωμιού. Ας σημειωθεί ότι το εναλλακτικό κόστος δεν είναι παντού το ίδιο. Για τις πρώτες 50 μονάδες όπλων το κόστος σε όρους ψωμιού είναι 20, δηλαδή αναλογεί 1 μονάδα όπλων προς 0,4 μονάδες ψωμιού.

Γενικά,

$$\text{Κόστος ευκαιρίας του αγαθού Y} = \frac{\text{Μονάδες του αγαθού X που θυσιάζονται}}{\text{Μονάδες του αγαθού Y που παράγονται}} \\ (\text{σε όρους του αγαθού X})$$

$$\text{ή } KE_Y = \frac{\Delta X}{\Delta Y} \quad (\text{οι μονάδες του αγαθού X που θυσιάστηκαν για την παραγωγή μιας επιπλέον μονάδας του αγαθού Y})$$

$$\text{Κόστος ευκαιρίας του αγαθού X} = \frac{\text{Μονάδες του αγαθού Y που θυσιάζονται}}{\text{Μονάδες του αγαθού X που παράγονται}} \\ (\text{σε όρους του αγαθού Y})$$

$$\text{ή } KE_X = \frac{\Delta Y}{\Delta X} \quad (\text{οι μονάδες του αγαθού Y που θυσιάστηκαν για την παραγωγή μιας επιπλέον μονάδας του αγαθού X})$$

Πίνακας 1.1.

Συνδυασμοί Ποσοτήτων	Ποσότητες Ψωμιού	Ποσότητες Όπλων	Κόστος όπλων σε μονάδες ψωμιού	Κόστος ψωμιού σε μονάδες όπλων
A	120	0		
			20 : 50 = 0,4	50 : 20 = 2,5
B	100	50		
			30 : 15 = 2	15 : 30 = 0,5
Γ	70	65		
			70 : 15 = 4,67	15 : 70 = 0,21
Δ	0	80		

Στον πίνακα 1.1. φαίνεται καθαρά ότι το εναλλακτικό κόστος υπολογίζεται μεταξύ δύο συνεχόμενων συνδυασμών ποσοτήτων, παρ' ότι θα μπορούσε κανείς να υπολογίσει, αν υπήρχε κάποιος λόγος, το κόστος μεταξύ π.χ. των συνδυασμών Α και Γ. Επίσης φαίνεται ότι στο παράδειγμά μας το κατά μονάδα κόστος του ψωμιού σε όρους όπλων είναι το αντίστροφο του κατά μονάδα κόστους των όπλων σε όρους ψωμιού.

Γενικά το κόστος ευκαιρίας όχι μόνο δεν είναι το ίδιο, αλλά συνήθως είναι **αυξανόμενο**. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι συντελεστές παραγωγής δεν είναι εξίσου κατάλληλοι για την παραγωγή όλων των αγαθών.

Καθώς αυξάνεται και η παραγωγή ενός αγαθού (π.χ. όπλων), αποσπώνται από την παραγωγή άλλων αγαθών (π.χ. ψωμιού) συντελεστές που είναι όλο και λιγότερο κατάλληλοι για

την παραγωγή του πιο πάνω αγαθού (όπλων). Απαιτούνται, δηλαδή, ολοένα και περισσότερες μονάδες από τα άλλα αγαθά για την παραγωγή κάθε επιπλέον μονάδας του συγκεκριμένου αγαθού, πράγμα που σημαίνει αυξανόμενο κόστος ευκαιρίας.

Πώς όμως συμβιβάζεται η έννοια του πραγματικού κόστους με το χρηματικό κόστος σε ευρώ; Το χρηματικό κόστος δεν είναι παρά το πραγματικό ή εναλλακτικό κόστος εκφρασμένο σε χρήμα (π.χ. ευρώ). Γι' αυτό, όταν λέμε ότι π.χ. ένα ποδήλατο κοστίζει 100 ευρώ, τα ευρώ αυτά αντιπροσωπεύουν όλα τα άλλα προϊόντα που θα μπορούσαν να αγοραστούν αντί του ποδηλάτου.

8. Ο Καταμερισμός των έργων

Σε πολύ παλαιότερες εποχές κάθε νοικοκυριό ήταν αναγκασμένο να παράγει σχεδόν όλα τα προϊόντα που του ήταν απαραίτητα. Οι ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ νοικοκυριών ήταν πολύ περιορισμένες. Στη σύγχρονη εποχή κάθε άτομο συνήθως απασχολείται στην παραγωγή ενός μόνο προϊόντος (ή ακόμη και ενός μέρους κάποιου προϊόντος), ενώ ταυτόχρονα καταναλώνει πολλά προϊόντα, στην παραγωγή των οποίων δε συμμετέχει. Το φαινόμενο αυτό ονομάζουμε καταμερισμό έργων ή της εργασίας. Παράλληλα όμως με τον καταμερισμό των έργων αναπτύσσονται και οι ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ των ατόμων, γιατί διαφορετικά δε θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν οι διάφορες ανάγκες τους. Όπως θα δούμε πιο κάτω, οι ανταλλαγές γίνονται με τη μεσολάβηση του χρήματος.

Ο καταμερισμός των έργων έχει τεράστια σημασία για τη σημερινή οργάνωση της παραγωγής. Χωρίς καταμερισμό, ο τεράστιος πλούτος των σημερινών οικονομιών δε θα ήταν δυνατό να δημιουργηθεί. Τα πλεονεκτήματά του είναι τα εξής:

(i) Κάθε άτομο μπορεί να απασχοληθεί εκεί όπου μπορεί να αποδώσει περισσότερο αντί να κάνει ταυτόχρονα και δουλειές στις οποίες δεν είναι αποδοτικό.

(ii) Όταν ένα άτομο ασχολείται με μία μόνο εργασία, αναπτύσσει σιγά σιγά μεγάλη δεξιότητα και ικανότητα στην εργασία αυτή και αυξάνει την απόδοσή του.

(iii) Η μεγάλη εξειδίκευση οδηγεί και σε διάφορες βελτιώσεις του τρόπου με τον οποίο γίνεται η παραγωγή, δηλαδή σε διάφορες εφευρέσεις, και αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής.

Βέβαια η μεγάλη εξειδίκευση των ανθρώπων σε μία δραστηριότητα που συχνά είναι πολύ περιορισμένη, μετατρέπει την εργασία σε ανιαρή απασχόληση. Π.χ. ένας εργάτης που κάνει κάθε μέρα την ίδια δουλειά και σε πολλές περιπτώσεις τις ίδιες κινήσεις, είναι φυσικό να κουράζεται από τη ρουτίνα της δουλειάς. Αυτό είναι ένα σοβαρό μειονέκτημα του καταμερισμού των έργων.

9. Το Χρήμα

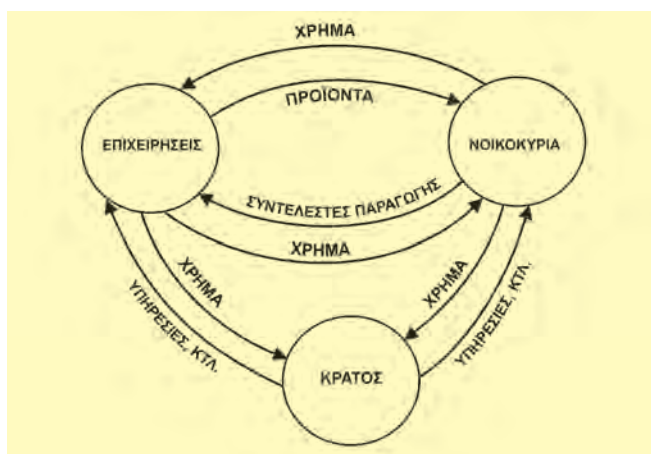
Είναι φανερό ότι ο καταμερισμός των έργων προϋποθέτει ότι τα άτομα μπορούν να ανταλλάσσουν προϊόντα μεταξύ τους, ώστε να ικανοποιούν όλες τις ανάγκες τους. Η ανταλλαγή όμως συναντάει πολλές δυσχέρειες και μπορεί να είναι αδύνατη αν δε συμπίπτουν οι επιθυμίες των ατόμων σχετικά με τα προϊόντα που ανταλλάσσουν. Εξαιτίας αυτών των δυσχερειών, οι οικονομίες από πολύ παλιές εποχές ανέπτυξαν διάφορα μέσα ανταλλαγής.

Κάθε αντικείμενο που είναι γενικά αποδεκτό ως μέσο συναλλαγής των αγαθών επέχει θέση χρήματος. Χρήμα, δηλαδή, είναι οτιδήποτε η κοινωνία αποδέχεται ως γενικό μέσο ανταλλαγής.

Με τη χρησιμοποίηση του χρήματος η ανταλλαγή χωρίζεται σε δύο πράξεις: μια πώληση και μια αγορά. Σε κάθε μεταβίβαση προϊόντος, σε αγορά ή πώληση, αντιστοιχεί μια αντίθετη μεταβίβαση χρήματος. Έτσι, η κυκλοφορία των προϊόντων μέσα στο οικονομικό σύστημα συνοδεύεται από μια αντίθετη σε κατεύθυνση κυκλοφορία χρήματος.

10. Το Οικονομικό Κύκλωμα

Ο όρος **οικονομικό κύκλωμα** χαρακτηρίζει το σύνολο των σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ των βασικών μονάδων ενός οικονομικού συστήματος. Στην απλούστερη μορφή του, το οικονομικό κύκλωμα περιλαμβάνει τις σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων, νοικοκυριών και κράτους και δείχνει τις ροές αγαθών, παραγωγικών συντελεστών και χρήματος που παρατηρούνται στην οικονομία. Το διάγραμμα 1.3. που περιγράφει το οικονομικό κύκλωμα, δείχνει ότι μεταξύ επιχειρήσεων και νοικοκυριών υπάρχουν δύο αντίθετες ροές. Τα προϊόντα που παράγονται από τις επιχειρήσεις ρέουν προς τα νοικοκυριά όπου και καταναλώνονται. Οι παραγωγικοί συντελεστές που κατέχουν τα νοικοκυριά ρέουν προς τις επιχειρήσεις όπου μετατρέπονται σε προϊόντα. Για καθεμία από τις ροές αυτές υπάρχει μια αντίθετη ροή χρήματος. Βέβαια υπάρχουν και συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων, οι οποίες όμως δεν εμφανίζονται στο διάγραμμα. Το Κράτος εμφανίζεται να δημιουργεί ροές και με τις επιχειρήσεις και με τα νοικοκυριά προς τα οποία προσφέρει υπηρεσίες και υλικά αγαθά και από τα οποία εισπράττει χρηματικά ποσά.

Διάγραμμα 1.3. Το Οικονομικό Κύκλωμα

Το οικονομικό κύκλωμα του διαγράμματος 1.3. μπορεί εύκολα να γίνει πολύ περίπλοκο, αν προστεθούν οι διάφορες ροές που στην πραγματικότητα συμβαίνουν. Μπορούμε π.χ. να προσθέσουμε τις συναλλαγές που γίνονται μεταξύ επιχειρήσεων, νοικοκυριών και Κράτους με άλλες χώρες. Κάτι τέτοιο όμως θα έκανε το διάγραμμα δυσνόητο, χωρίς να προσθέσει τίποτα στην κατανόηση του οικονομικού κυκλώματος.

Πρέπει όμως να γίνουν δύο σχόλια: **Πρώτο**, ότι οι ροές είναι συνεχείς, δηλαδή συμβαίνουν σε κάθε χρονική στιγμή. **Δεύτερο**, ότι οι ροές αυτές δεν έχουν πάντοτε το ίδιο μέγεθος, δηλαδή ο όγκος των συναλλαγών μπορεί να μεταβάλλεται, καθώς η παραγωγική δραστηριότητα αυξάνεται ή μειώνεται.

11. Η Αβεβαιότητα στην Οικονομική Ζωή

Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την οικονομική ζωή των ανθρώπων είναι η αβεβαιότητα που υπάρχει σχετικά με τα αποτελέσματα των ενεργειών τους. Για παράδειγμα, ο αγρότης που καλλιεργεί τη γη του δεν ξέρει με βεβαιότητα τα αποτελέσματα της παραγωγικής του δραστηριότητας. Οι καιρικές συνθήκες, τα ζιζάνια κτλ. μπορεί να έχουν σοβαρή επίδραση στο τελικό προϊόν. Επίσης, ο εργαζόμενος δε γνωρίζει αν θα συνεχίσει την απασχόλησή του στην ίδια επιχείρηση, αν θα απολυθεί, ή ακόμη αν θα είναι θύμα εργατικού ατυχήματος. Τέλος, ο επιχειρηματίας δε γνωρίζει με βεβαιότητα αν η δραστηριότητά του θα αποδώσει κέρδη ή αν θα έχει ζημιές. Με άλλα λόγια, σε όλα τα οικονομούνται άτομα υπάρχει ένα σημαντικό στοιχείο αβεβαιότητας σχετικά με το αποτέλεσμα των ενεργειών τους. Κατά συνέπεια, η λήψη των αποφάσεών τους δε βασίζεται στη βεβαιότητα του αποτελέσματος, αλλά στις προσδοκίες που τα άτομα διαμορφώνουν για τα αποτελέσματα των πράξεών τους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η αβεβαιότητα που υπάρχει στην οικονομική ζωή έχει οδηγήσει τα άτομα στην ανάπτυξη μεθόδων για την ολική ή μερική εξασφάλισή τους. Σ' αυτήν την προσπάθεια βασίζεται ο κλάδος των ασφαλίσεων, που στη σύγχρονη οικονομία έχει τεράστια ανάπτυξη.

12. Οι Πληροφορίες

Στην ανάλυση του οικονομικού συστήματος και της λειτουργίας της αγοράς, που θα εξετάσουμε αργότερα, γίνεται συνήθως η υπόθεση ότι τα οικονομούνται άτομα, δηλ. τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις, έχουν πλήρη γνώση των δεδομένων που επικρατούν. Για παράδειγμα, υποθέτουμε ότι ένας εργαζόμενος γνωρίζει τους μισθούς που προσφέρουν όλοι οι εργοδότες και μπορεί να επιλέξει τον εργοδότη που προσφέρει το μεγαλύτερο μισθό. Ακόμη γνωρίζει αν υπάρχουν άλλες διαθέσιμες θέσεις εργασίας στις οποίες θα μπορούσε να απασχοληθεί. Υποθέτουμε επίσης ότι οι επιχειρηματίες γνωρίζουν τις τιμές των παραγωγικών συντελεστών και την κατάσταση των αγορών. Το ίδιο ισχύει και για τους καταναλωτές, δηλ. υποθέτουμε ότι γνωρίζουν τις τιμές των προϊόντων που προσφέρονται στην αγορά.

13. Σχόλια

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να δείξει ότι η οικονομική επιστήμη μελετά την οικονομική ζωή των ανθρώπων, λαμβάνοντας υπόψη το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν, το θεσμικό πλαίσιο το οποίο οι ίδιοι έχουν δημιουργήσει και τις επιδιώξεις τις οποίες έχουν είτε ως άτομα είτε ως συλλογικές οντότητες.

Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η οικονομική ζωή των ανθρώπων δε λαμβάνει χώρα κατά τρόπο τυχαίο. Αντίθετα, παρουσιάζει συστηματικότητα και είναι οργανωμένη με αρκετά περίπλοκο τρόπο. Αυτό θα γίνει περισσότερο κατανοητό στα επόμενα κεφάλαια. Επίσης πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η οικονομική ευημερία απαιτεί θυσίες σε φυσικούς πόρους και εργασία. Η οικονομία δεν είναι μια παραδείσια κατάσταση, όπου τα αγαθά προσφέρονται στους ανθρώπους άφθονα και χωρίς προσπάθεια. Η παραγωγή των αγαθών που επιθυμούν οι άνθρωποι συνεπάγεται κόστος. Όπως χαρακτηριστικά λένε οι οικονομολόγοι, "δεν υπάρχει δωρεάν γεύμα".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Ποιοι είναι οι θεσμοί που ενδιαφέρουν την οικονομική επιστήμη;
 - (γ) Η εργασία των εργατών
 - (δ) Η εργασία όλων των παραπάνω
2. Σε τι διαφέρουν τα διαρκή αγαθά από τα καταναλωτά;
3. Σε τι διαφέρουν τα κεφαλαιουχικά αγαθά από τα καταναλωτικά;
4. Σε τι διαφέρουν τα οικονομικά αγαθά από τα ελεύθερα;
5. Δώστε τον ορισμό του κόστους ευκαιρίας (ή εναλλακτικού κόστους). Ποια είναι τα πλεονεκτήματα και ποια τα μειονεκτήματα του καταμερισμού των έργων;
6. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση:
 - i) Το οικονομικό πρόβλημα κάθε κοινωνίας προέρχεται από:
 - (α) Τις απεριόριστες ανάγκες των ανθρώπων
 - (β) Τους περιορισμένους παραγωγικούς πόρους
 - (γ) Την κακή διαχείριση της παραγωγής
 - (δ) Τα μονοπώλια
 - (ε) Τις ανάγκες σε σχέση με την ποσότητα των αγαθών
 - ii) Ποιο από τα παρακάτω δεν είναι συντελεστής παραγωγής:
 - (α) Έδαφος
 - (β) Γη
 - (γ) Εργασία
 - (δ) Χρήμα
 - (ε) Κεφάλαιο
 - iii) Ο συντελεστής "εργασία" είναι:
 - (α) Η εργασία όλων των επιστημόνων
 - (β) Η εργασία των αγροτών
 - (γ) Η εργασία των εργατών
 - (δ) Η εργασία όλων των παραπάνω
 - (ε) Η σωματική και πνευματική προσπάθεια των ανθρώπων που καταβάλλεται για την παραγωγή των αγαθών.
 - iv) Ο συντελεστής "κεφάλαιο" περιλαμβάνει:
 - (α) Τα κέρδη των επιχειρήσεων
 - (β) Τις ομολογίες του κράτους
 - (γ) Τα μηχανήματα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή
 - (δ) Την συνολική αξία των μετοχών
 - (ε) Την σωματική και πνευματική προσπάθεια των ανθρώπων που καταβάλλεται για την παραγωγή των αγαθών
 - v) Αν σπουδάσετε, το κόστος ευκαιρίας των σπουδών σας περιλαμβάνει όλα τα παρακάτω εκτός από:
 - (α) Το κόστος των αναγκαίων βιβλίων που αγοράζετε
 - (β) Το κόστος των διδασκτρων που πληρώνετε
 - (γ) Την απώλεια του εισοδήματος που θα είχατε, αν εργαζόσαστε αντί να πάτε στο πανεπιστήμιο
 - (δ) Το κόστος διατροφής σας κατά τη διάρκεια των σπουδών
 - (ε) Το κόστος των φροντιστηριακών μαθημάτων
7. Να σημειώσετε το "σωστό" ή το "λάθος" στα παρακάτω:
 - a) Αντικείμενο της Πολιτικής Οικονομίας είναι η μελέτη των προβλημάτων των επιχειρήσεων [Σ], [Λ]
 - β) Η οικονομία του Ροβινσώνα Κρούσου δεν

αντιμετωπίζει προβλήματα διανομής των προϊόντων [Σ], [Λ]

γ) Η θερμότητα του ήλιου δεν είναι αγαθό, γιατί δεν είναι αποτέλεσμα παραγωγής [Σ], [Λ]

δ) Η αγορά κάθε προϊόντος περιορίζεται σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή [Σ], [Λ]

ε) Σκοπός της οικογένειας είναι να ζουν καλά τα μέλη της [Σ], [Λ]

στ) Σκοπός της επιχείρησης είναι να πραγματοποιήσει κέρδη [Σ], [Λ]

ζ) Σκοπός του κράτους είναι να εισπράττει φόρους και να κάνει δαπάνες [Σ], [Λ]

η) Σκοπός των εργατικών σωματείων είναι να βοηθήσει την κυβέρνηση [Σ], [Λ]

8) Από τον παρακάτω πίνακα να κατασκευαστούν οι καμπύλες παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας για τα ζεύγη των αγαθών Χ, Ψ και Χ, Φ και για τους συνδυασμούς των ποσοτήτων στα σημεία Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ. Σχολιάστε το αποτέλεσμα. Επίσης να βρεθεί το κόστος ευκαιρίας του Φ σε όρους του Χ.

	Χ	Ψ	Φ
Α	50	0	0
Β	40	10	14
Γ	30	20	26
Δ	20	30	37
Ε	10	40	44
Ζ	0	50	50

9. Στο παραπάνω πρόβλημα υποθέστε ότι η τεχνολογία βελτιώνεται με τρόπο που διπλασιάζει την παραγωγή του αγαθού Φ. Κατασκευάστε τη νέα καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων μεταξύ Χ και Φ.

10. Αν το εναλλακτικό κόστος μεταξύ Χ και Ψ είναι σταθερό, προσδιορίστε την καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων.

11. Μια οικονομία παράγει δύο αγαθά Χ και Ψ και απασχολεί όλους τους παραγωγικούς συντελεστές με δεδομένη τεχνολογία, όπως στον πίνακα:

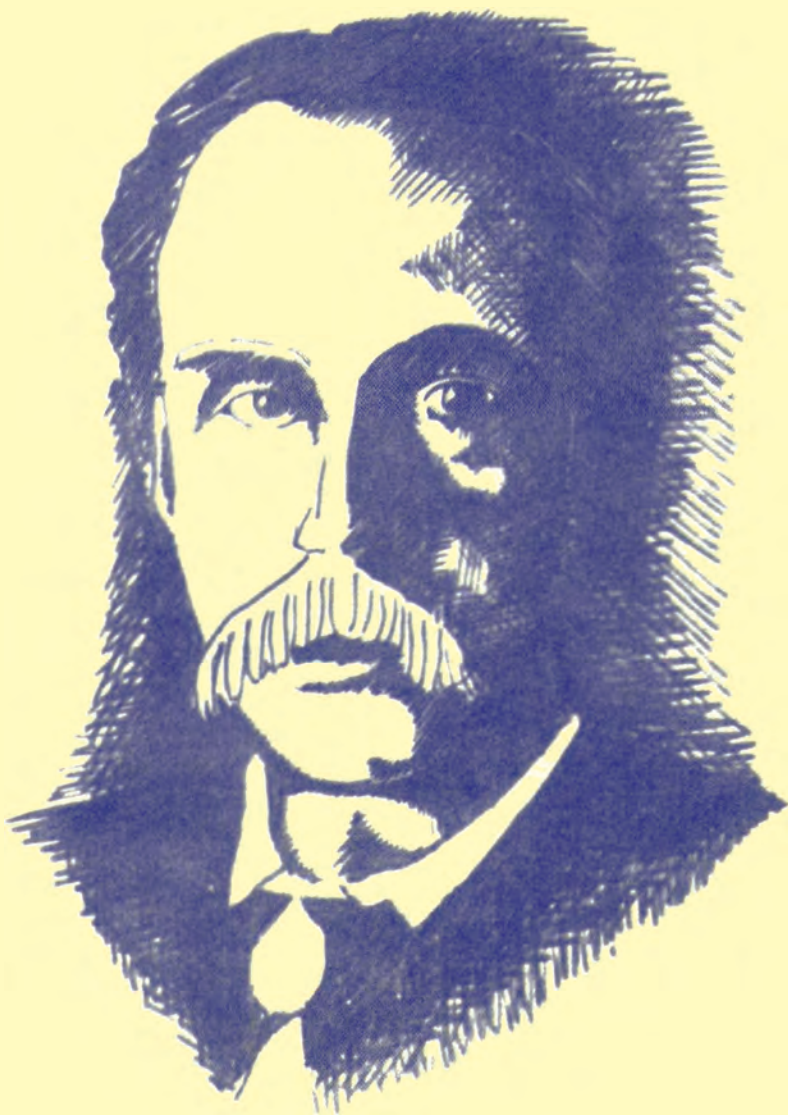
	Χ	Ψ
Α	0	500
Β	100	300
Γ	150	150
Δ	180	0

Με τη βοήθεια του κόστους ευκαιρίας να εξεταστεί (υπολογιστικά) αν οι παρακάτω συνδυασμοί είναι εφικτοί:

(α) Χ = 160 και Ψ = 110

(β) Χ = 140 και Ψ = 180

(γ) Χ = 90 και Ψ = 310

Ο Άλφρεντ Μάρσαλ (1842-1924) άσκησε μεγάλη επίδραση στην ανάπτυξη και εξέλιξη της οικονομικής σκέψης κυρίως στο πρόβλημα του προσδιορισμού των τιμών. Κύριο έργο του είναι οι αρχές της οικονομικής.

Η ΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

1. Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο εξετάσαμε τα βασικά οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε κοινωνία και στα οποία πρέπει να δίνει λύση. Παρουσιάσαμε επίσης πολύ απλοποιημένα το οικονομικό κύκλωμα μιας οικονομίας που βασίζεται στο σύστημα της αγοράς και των τιμών, για να λύνει τα βασικά οικονομικά της προβλήματα. Δεν εξετάσαμε όμως πώς προσδιορίζονται οι τιμές των αγαθών. Αν και η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι φαινομενικά απλή, η κατανόησή της απαιτεί προσεκτικότερη ανάλυση. Με λίγα λόγια

οι τιμές των αγαθών προσδιορίζονται στην αγορά από την αλληλεπίδραση των δυνάμεων της ζήτησης και της προσφοράς.

Για να καταλάβουμε, επομένως, πώς προσδιορίζεται η τιμή ενός αγαθού, θα πρέπει πρώτα να εξηγήσουμε τις έννοιες της ζήτησης (demand) και της προσφοράς (supply). Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσουμε τη ζήτηση των αγαθών.

2. Η συμπεριφορά του καταναλωτή

Ο καταναλωτής ικανοποιεί τις ανάγκες του με τη χρησιμοποίηση των αγαθών. **Για τον καταναλωτή, χρησιμότητα ενός αγαθού είναι η ικανοποίηση την οποία απολαμβάνει σε μια ορισμένη χρονική περίοδο από την κατανάλωση του αγαθού αυτού.** Επιδίωξη του καταναλωτή είναι να **μεγιστοποιεί τη χρησιμότητα** που απολαμβάνει από την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών. Η επιδίωξη της μέγιστης χρησιμότητας αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς του καταναλωτή στη ζήτηση αγαθών.

Την παραπάνω επιδίωξη περιορίζουν δυο παράγοντες οι οποίοι σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο είναι δεδομένοι για τον καταναλωτή: Το χρηματικό του εισόδημα και οι τιμές των αγαθών.

Με τον όρο χρηματικό εισόδημα εννοούμε ένα συγκεκριμένο αριθμό χρηματικών μονάδων που μπορεί να διαθέσει για την αγορά αγαθών.

Με τον όρο τιμή ενός αγαθού εννοούμε τον αριθμό των χρηματικών μονάδων που απαιτούνται για την απόκτηση μιας μονάδας από το συγκεκριμένο αγαθό.

Επομένως, ο καταναλωτής είναι αναγκασμένος να επιλέξει αυτά τα αγαθά και σε εκείνες τις ποσότητες που του επιτρέπει το εισόδημά του, έτσι ώστε από την κατανάλωσή τους να μεγιστοποιεί τη χρησιμότητά του. Μια τέτοια συμπεριφορά ονομάζεται **ορθολογική** συμπεριφορά και ο καταναλωτής **ορθολογικός** καταναλωτής.

Ένας ορθολογικός καταναλωτής, ο οποίος σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο έχει έτσι κατανείμει το εισόδημά του, ώστε αγοράζοντας αυτά τα αγαθά και σε εκείνες τις ποσότητες να μεγιστοποιείται η χρησιμότητά του, λέμε ότι βρίσκεται σε **ισορροπία**. Αυτό σημαίνει ότι, αν δεν υπάρξει καμία μεταβολή, για παράδειγμα στις προτιμήσεις του, στις τιμές των αγαθών ή στο εισόδημά του, δεν έχει κανένα λόγο να μεταβάλει τη συμπεριφορά του.

3. Νόμος ζήτησης - Καμπύλη ζήτησης

Νόμος της Ζήτησης

Ο καταναλωτής στην επιδίωξή του να μεγιστοποιήσει τη χρησιμότητά του από την κατανάλωση ενός αγαθού επηρεάζεται βασικά: πρώτο από το **εισόδημά** του και δεύτερο από την ύπαρξη άλλων παρόμοιων αγαθών που μπορούν να ικανοποιήσουν την ίδια ανάγκη (**υποκατάστατα** αγαθά).

Έτσι αν αυξηθεί η τιμή ενός αγαθού, ο καταναλωτής είναι πιθανότερο να αγοράσει λιγότερες μονάδες από το συγκεκριμένο αγαθό, αφού το εισόδημά του δεν επαρκεί για να συνεχίσει να αγοράζει τις ίδιες ποσότητες και επιπλέον μπορεί να υποκαταστήσει το αγαθό αυτό με ένα παρόμοιο φθηνότερο αγαθό. Για παράδειγμα, αν αυξηθεί η τιμή του μοσχарίσιου κρέατος, οι καταναλωτές μπορεί να στραφούν στην κατανάλωση χοιρινού ή πουλερικών και να μειώσουν την κατανάλωση του μοσχарίσιου.

Τα αποτελέσματα θα είναι αντίθετα, αν υποθέσουμε ότι η τιμή του αγαθού μειώνεται. Ο καταναλωτής θα μπορεί με το ίδιο εισόδημα να αγοράζει περισσότερες μονάδες του αγαθού καθώς και να υποκαταστήσει άλλα αγαθά με το σχετικά φθηνότερο συγκεκριμένο αγαθό. Σύμφωνα με τα παραπάνω προκύπτει ο **νόμος της ζήτησης**, όταν η τιμή ενός αγαθού **μειώνεται**, ο καταναλωτής **αυξάνει την ποσότητα που ζητάει** (ζητούμενη ποσότητα). Όταν η τιμή του αγαθού **αυξάνεται**, ο καταναλωτής **μειώνει την ποσότητα που ζητάει** (ζητούμενη ποσότητα).

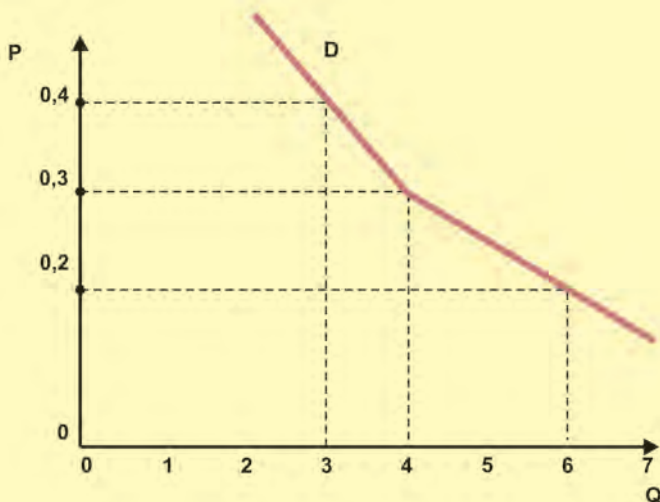
Υπάρχει, δηλαδή, αρνητική σχέση μεταξύ της τιμής ενός αγαθού και της ζητούμενης ποσότητας από αυτό το αγαθό. Η αρνητική αυτή σχέση τιμής και ζητούμενης ποσότητας αποτελεί το νόμο της ζήτησης, ο οποίος μπορεί γενικά να διατυπωθεί ως εξής:

Όταν η τιμή ενός αγαθού μειώνεται, αυξάνεται η ζητούμενη ποσότητά του, και, όταν η τιμή του αυξάνεται, μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα από το αγαθό αυτό, όταν οι άλλοι παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τη ζήτηση παραμένουν σταθεροί (ceteris paribus).

Παράδειγμα:

Ένας καταναλωτής με δεδομένο εισόδημα αγοράζει 4 κιλά πορτοκάλια, όταν η τιμή των πορτοκαλιών είναι 0,3 ευρώ το κιλό. Αν η τιμή αυξηθεί και γίνει 0,4 ευρώ το κιλό, τότε αγοράζει 3 κιλά. Αν η τιμή μειωθεί και γίνει 0,2 ευρώ το κιλό, αγοράζει 6 κιλά.

Το παράδειγμα αυτό μπορεί να απεικονιστεί σε διάγραμμα. Στον κατακόρυφο άξονα μετράμε τις τιμές (P) των πορτοκαλιών και στον οριζόντιο άξονα τις ζητούμενες ποσότητες (Q) των πορτοκαλιών από το συγκεκριμένο καταναλωτή. [Διάγραμμα 2.1. στην επόμενη σελίδα].

Διάγραμμα 2.1. Καμπύλη ζήτησης πορτοκαλιών από έναν καταναλωτή

Το διάγραμμα αυτό, επειδή αναφέρεται σε ένα μόνον άτομο - καταναλωτή, λέμε ότι δείχνει την ατομική καμπύλη ζήτησης του συγκεκριμένου καταναλωτή.

Ένας άλλος καταναλωτής με διαφορετικές προτιμήσεις ή με διαφορετικό εισόδημα θα αγόραζε στις ίδιες τιμές διαφορετικές ποσότητες πορτοκαλιών, όπως φαίνεται στον πίνακα 2.1.

Πίνακας 2.1.

Τιμή (P)	Ζητούμενη ποσότητα (Q)
0,2	9
0,3	6
0,4	4,5

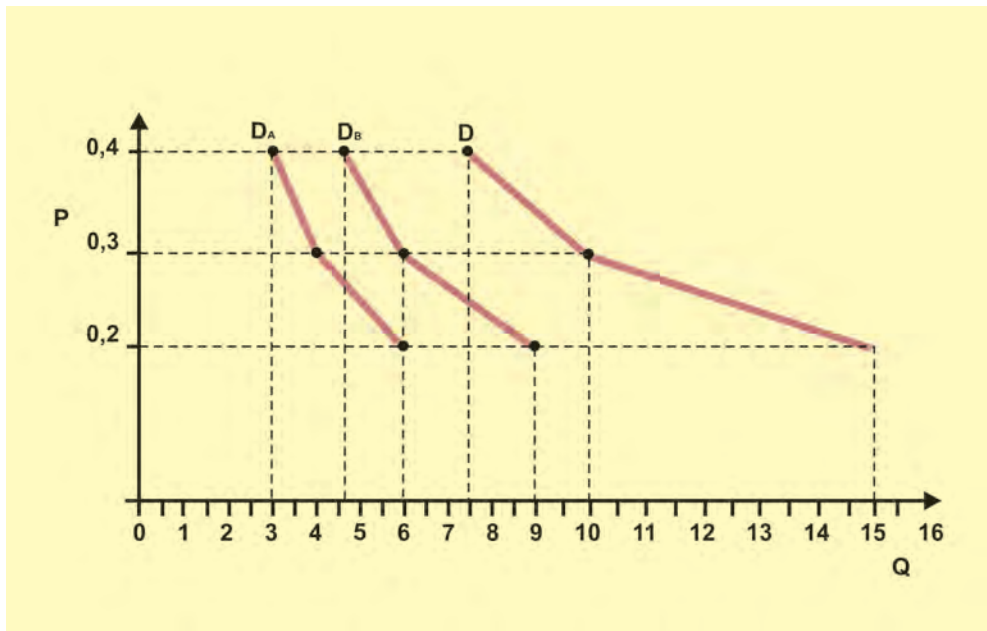
4. Η αγορά καμπύλη Ζήτησης

Αν υποθέσουμε ότι τα δυο αυτά άτομα είναι οι μοναδικοί καταναλωτές στην αγορά πορτοκαλιών, τότε μπορούμε να κατασκευάσουμε την αγορά καμπύλη ζήτησης πορτοκαλιών, αθροίζοντας για κάθε τιμή τις ζητούμενες ποσότητες, όπως στον πίνακα 2.2.

Πίνακας 2.2.

Τιμή (P)	καταναλωτής Α Ζητούμενη Ποσότητα Q_A	καταναλωτής Β Ζητούμενη Ποσότητα Q_B	Αγοραία Ζητούμενη Ποσότητα $Q_D = Q_A + Q_B$
0,2	6	9	15
0,3	4	6	10
0,4	3	4,5	7,5

Σε διάγραμμα αυτό σημαίνει ότι η αγοραία καμπύλη ζήτησης είναι το οριζόντιο άθροισμα των ατομικών καμπυλών ζήτησης (εφόσον οι ποσότητες παριστάνονται στον οριζόντιο άξονα). [Διάγραμμα 2.2.]

Διάγραμμα 2.2. Η αγοραία καμπύλη ζήτησης

Με ανάλογο τρόπο κατασκευάζεται η αγοραία καμπύλη ζήτησης ενός προϊόντος για n πλήθος καταναλωτών, που είναι το άθροισμα των n ατομικών καμπυλών ζήτησης.

Η καμπύλη ζήτησης ενός αγαθού λέμε ότι έχει αρνητική κλίση (από πάνω αριστερά προς κάτω δεξιά). Αυτό οφείλεται στο νόμο της ζήτησης, δηλαδή στην αρνητική σχέση τιμής και ζητούμενης ποσότητας.

5. Η συνάρτηση ζήτησης

Όταν μελετάμε τις μεταβολές στις ζητούμενες ποσότητες ενός προϊόντος καθώς μεταβάλλεται η τιμή του, δεχόμαστε ότι όλοι οι άλλοι παράγοντες οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν τη ζήτηση του προϊόντος αυτού παραμένουν σταθεροί. Αυτήν την παραδοχή (συνθήκη) στην οικονομία τη διατυπώνουμε με την έκφραση "ceteris paribus", που σημαίνει: τα άλλα ίσα ή σταθερά.

Πριν εξετάσουμε αυτούς τους άλλους προσδιοριστικούς παράγοντες της ζήτησης (π.χ. τις προτιμήσεις ή το εισόδημα των καταναλωτών κτλ.) και θεωρώντας τους σταθερούς, μπορούμε να παραστήσουμε τη σχέση ανάμεσα στη ζητούμενη ποσότητα και την τιμή ενός προϊόντος με τη μορφή συνάρτησης:

$$Q_D = f(P),$$

όπου Q_D = η ζητούμενη ποσότητα

P = η τιμή του προϊόντος

Η γραφική παράσταση αυτής της συνάρτησης είναι η καμπύλη ζήτησης. Η συνάρτηση ζήτησης μπορεί να πάρει διάφορες αλγεβρικές μορφές. Για ευκολία θα εξετάσουμε δυο απλές μορφές συναρτήσεων.

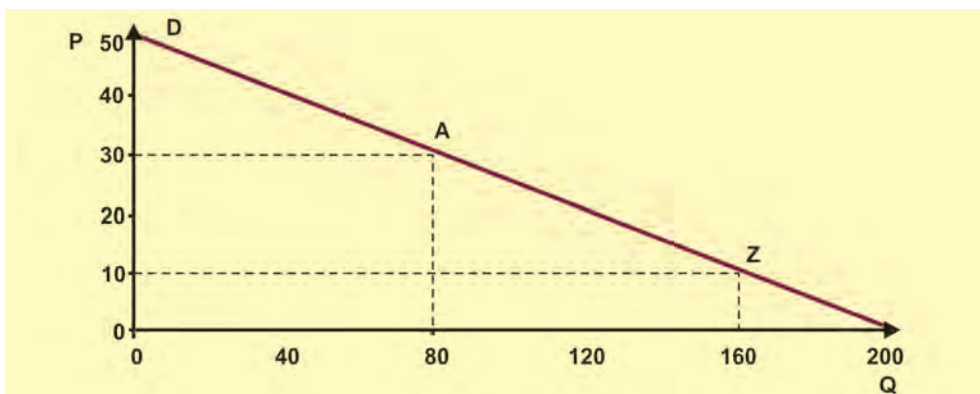
i) Γραμμική συνάρτηση ζήτησης:

Η γραμμική συνάρτηση ζήτησης έχει τον τύπο: $Q_D = a + b P$ και είναι ευθεία γραμμή. Η σταθερά a είναι πάντα θετικός αριθμός, ενώ ο συντελεστής b εξαρτάται από την κλίση της ευθείας και είναι πάντα αρνητικός αριθμός, αφού η κλίση της ευθείας εκφράζει την αρνητική σχέση μεταξύ ζητούμενης ποσότητας και τιμής (Νόμος Ζήτησης). Με δεδομένα ότι η ζητούμενη ποσότητα και η τιμή δεν μπορούν να πάρουν αρνητικές τιμές, θα πρέπει:

$$Q_D \geq 0 \text{ και } P \geq 0.$$

Ένα παράδειγμα γραμμικής συνάρτησης ζήτησης είναι: $Q_D = 200 - 4P$

Το $a = 200$ και το $b = -4$. Το διάγραμμα αυτής της συνάρτησης είναι ευθεία και, για να οριστεί, απαιτούνται οι συντεταγμένες δυο σημείων της. Αν η τιμή είναι $P = 10$ ευρώ, η ποσότητα θα είναι $Q_D = 160$ μονάδες προϊόντος. Αν η τιμή γίνει $P = 30$ ευρώ, τότε η ποσότητα γίνεται $Q_D = 80$ μονάδες. [Διάγραμμα 2.3.]

Διάγραμμα 2.3. Ευθεία καμπύλη ζήτησης

ii) Η ισοσκελής υπερβολή

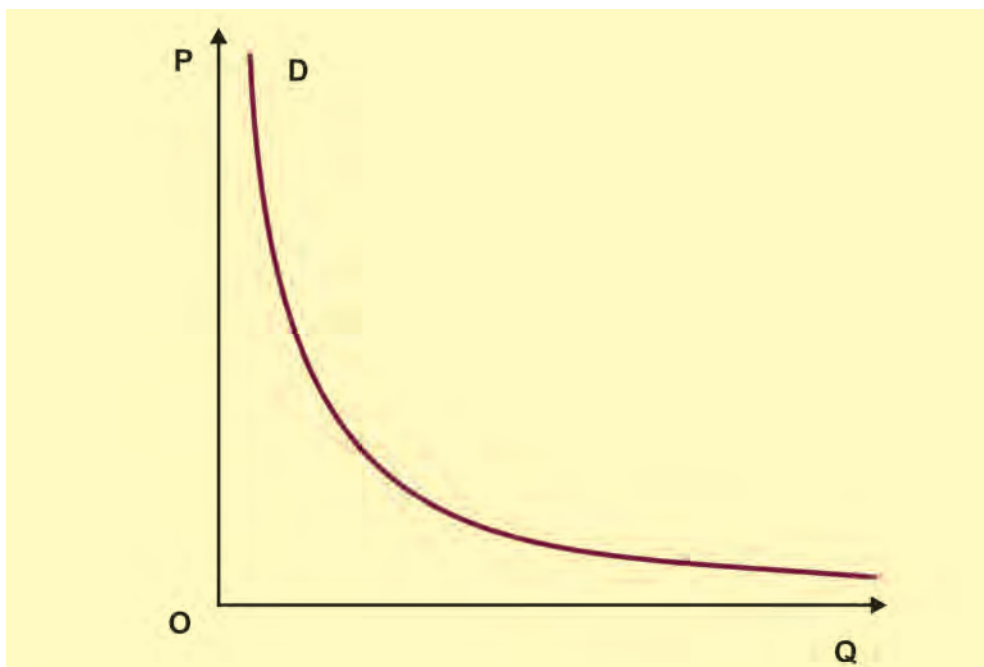
Η συνάρτηση ζήτησης έχει τύπο: $Q_D = \frac{A}{P}$,

όπου A σταθερός θετικός αριθμός. Το διάγραμμά της είναι ισοσκελής υπερβολή με ασύμπτωτους τους άξονες Q_D και P . Χαρακτηριστικό αυτής της συνάρτησης είναι ότι η συνολική δαπάνη των καταναλωτών επί του προϊόντος είναι σταθερή, γιατί: $Q_D \cdot P = A$.

Παράδειγμα: $Q_D = 1200/P$. Για τη γραφική της παράσταση απαιτούνται αρκετά σημεία με τις συντεταγμένες τους. Μπορούμε να κατασκευάσουμε τον πίνακα 2.3., θέτοντας διάφορες τιμές στο P και βρίσκοντας τις αντίστοιχες ποσότητες Q_D . Η γραφική παράσταση απεικονίζεται στο διάγραμμα 2.4.

Πίνακας 2.3.

P	Q_D
10	120
20	60
30	40
40	30
60	20
80	15

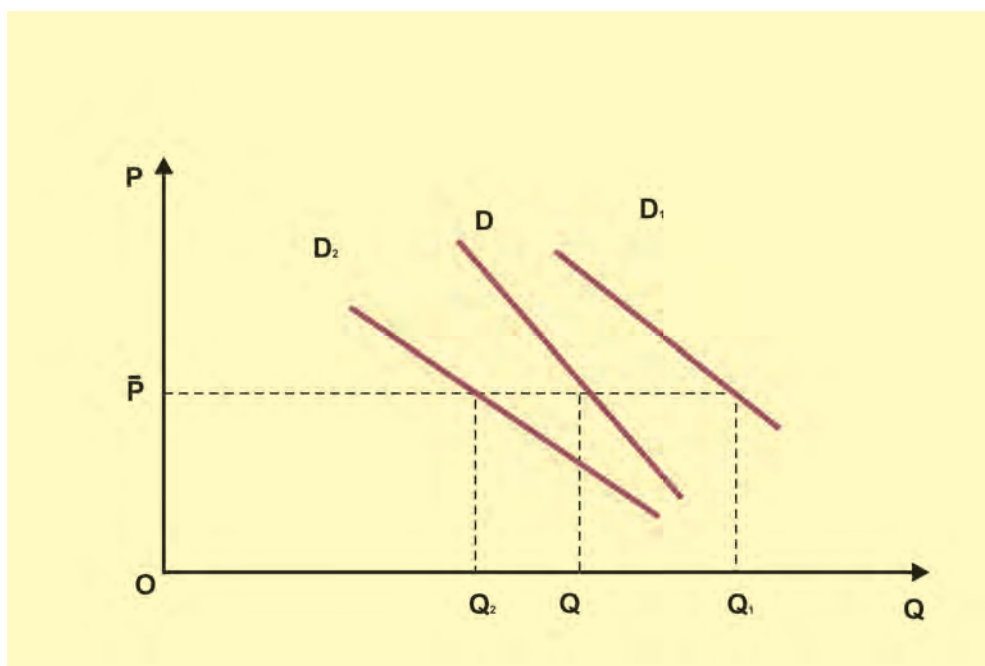

Διάγραμμα 2.4. Ισοσκελής υπερβολή

6. Άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες της ζήτησης

Μέχρι τώρα γνωρίσαμε ότι η μεταβολή της τιμής μεταβάλλει τη **ζητούμενη ποσότητα** ενός προϊόντος, όταν οι άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες της ζήτησης παραμένουν σταθεροί. Όταν όμως έχουμε μεταβολή ενός άλλου παράγοντα, για παράδειγμα του εισοδήματος των καταναλωτών, τότε λέμε ότι μεταβάλλεται η **ζήτηση**. Έχουμε, δηλαδή, αλλαγή της συνάρτησης ζήτησης, επομένως και μετατόπιση ολόκληρης της καμπύλης ζήτησης. **Αν η ζήτηση αυξηθεί, σημαίνει μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης προς τα δεξιά. Αν η ζήτηση μειωθεί, σημαίνει μετατόπιση της καμπύλης προς τα αριστερά.**

Στο διάγραμμα έχουμε την αρχική καμπύλη ζήτησης D . Αύξηση της ζήτησης μετατοπίζει την καμπύλη στη θέση D_1 , ενώ μείωση της ζήτησης τη μετατοπίζει στη θέση D_2 . [Διάγραμμα 2.5.]

Διάγραμμα 2.5. Μεταβολές της ζήτησης

Οι βασικότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες της ζήτησης είναι:

α) Οι προτιμήσεις των καταναλωτών

Οι προτιμήσεις των καταναλωτών μεταβάλλονται για διάφορους λόγους. Για παράδειγμα, αλλάζουν τα έθιμα, οι καιρικές συνθήκες, το κοινωνικό περιβάλλον κτλ.

Όταν οι προτιμήσεις μεταβάλλονται ευνοϊκά για ένα προϊόν, τότε αυξάνεται η ζήτησή του. Παράδειγμα, η αυξημένη ζήτηση παγωτών και αναψυκτικών το καλοκαίρι.

Αν η μεταβολή των προτιμήσεων δεν είναι ευνοϊκή για ένα προϊόν, τότε μειώνεται η ζήτησή του.

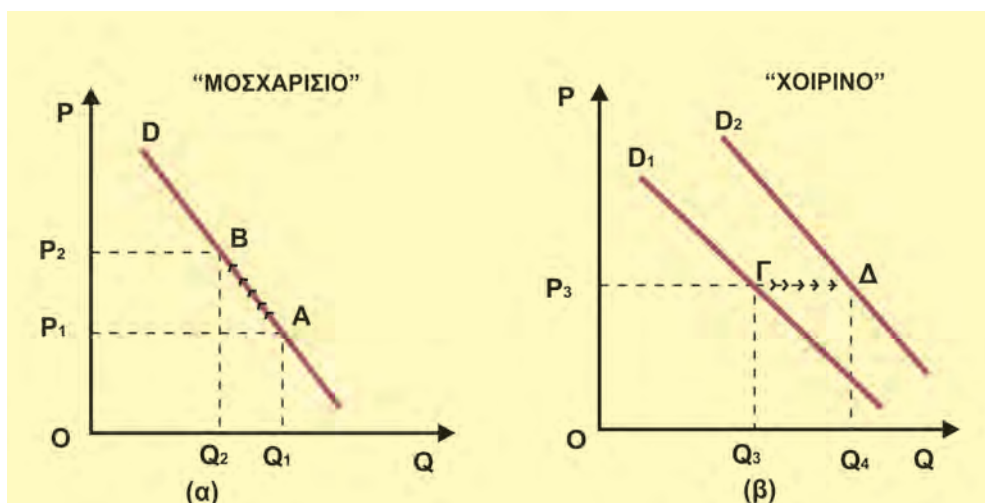
β) Το εισόδημα των καταναλωτών

Ένας βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της ζήτησης είναι το εισόδημα των καταναλωτών. Οι μεταβολές στο μέγεθος του εισοδήματος όμως δεν έχουν την ίδια επίδραση σε όλα τα αγαθά. Για τα περισσότερα αγαθά, τα οποία ονομάζονται και **κανονικά αγαθά**, όταν αυξάνεται το μέγεθος του εισοδήματος, αυξάνεται και η ζήτησή τους, και, όταν μειώνεται το μέγεθος του εισοδήματος, μειώνεται και η ζήτησή τους. Υπάρχουν όμως και αγαθά στα οποία οι μεταβολές στο μέγεθος του εισοδήματος επιδρούν αντίστροφα στη ζήτησή τους. Τα αγαθά αυτά ονομάζονται **κατώτερα αγαθά** ή "αγαθά του φτωχού", αφού αγοράζονται συνήθως από οικογένειες με πολύ χαμηλό εισόδημα, γιατί είναι τα φτηνότερα στην αγορά, όπως η μαργαρίνη, τα κατεψυγμένα ψάρια, το ψωμί διατίμησης. Αυξήσεις στο μέγεθος του εισοδήματος κάνουν τον καταναλωτή να μειώσει τη ζήτηση αυτών των αγαθών και να στραφεί σε κανονικά αγαθά.

γ) Οι τιμές των άλλων αγαθών

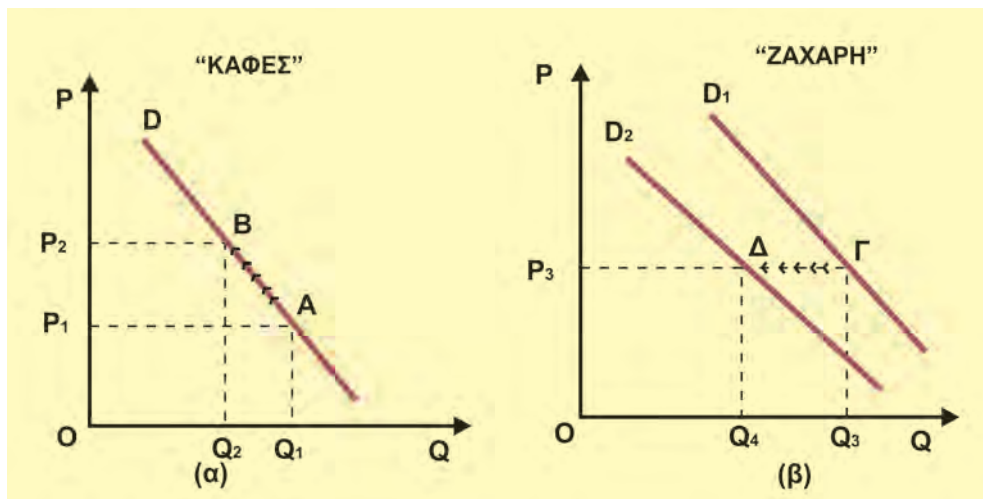
Υπάρχουν αγαθά στα οποία η τιμή του ενός αγαθού επηρεάζει τη ζήτηση ενός άλλου αγαθού. Τα αγαθά αυτά τα διακρίνουμε σε δυο κατηγορίες: Τα υποκατάστατα και τα συμπληρωματικά.

Υποκατάστατα είναι δυο (ή περισσότερα) αγαθά, όταν το ένα μπορεί να χρησιμοποιηθεί αντί του άλλου (ή άλλων), για να ικανοποιήσει την ίδια ανάγκη. Για παράδειγμα, το βούτυρο και η μαργαρίνη, το μοσχαρίσιο και το χοιρινό κρέας, τα σπέρτα και ο αναπτήρας. **Η ζήτηση ενός αγαθού μεταβάλλεται προς την ίδια κατεύθυνση με τη μεταβολή της τιμής του υποκατάστατου αγαθού.** Για παράδειγμα, αν αυξηθεί η τιμή του μοσχαρίσιου κρέατος, οι καταναλωτές θα μειώσουν τη ζητούμενη ποσότητα μοσχαρίσιου κρέατος, και θα το υποκαταστήσουν με το σχετικά φτηνότερο χοιρινό, αυξάνοντας έτσι τη ζήτηση του χοιρινού. Η αύξηση της τιμής του μοσχαρίσιου κρέατος (*ceteris paribus*) από P_1 σε P_2 στο διάγραμμα 2.6. (α) έχει ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης του χοιρινού κρέατος από D_1 σε D_2 στο διάγραμμα 2.6. (β).

Διάγραμμα 2.6. Υποκατάστατα αγαθά

Συμπληρωματικά είναι δυο (ή περισσότερα) αγαθά, όταν η κατανάλωση του ενός απαιτεί και την κατανάλωση του άλλου (ή άλλων), για την ικανοποίηση μιας ανάγκης. Για παράδειγμα, ο καφές και η ζάχαρη, η φωτογραφική μηχανή και το φιλμ, το βίντεο και η βιντεοκασέτα. **Η ζήτηση ενός αγαθού μεταβάλλεται προς την αντίθετη κατεύθυνση με τη μεταβολή της τιμής ενός συμπληρωματικού αγαθού (ceteris paribus).** Για παράδειγμα, αν αυξηθεί η τιμή του καφέ, θα μειωθεί η ζητούμενη ποσότητα του καφέ (ceteris paribus), όπως στο διάγραμμα 2.7. (α), με αποτέλεσμα οι καταναλωτές να μειώσουν και τη ζήτηση της ζάχαρης (την οποία χρησιμοποιούσαν ως συμπλήρωμα του καφέ), μετατοπίζοντας την καμπύλη ζήτησης από D_1 σε D_2 στο διάγραμμα 2.7. (β). Βέβαια, τα παραπάνω θα συμβούν αν δεν υπάρξει μεταβολή στους λοιπούς προσδιοριστικούς παράγοντες της ζήτησης για καφέ και για ζάχαρη.

Διάγραμμα 2.7. Συμπληρωματικά αγαθά

δ) Οι προσδοκίες και οι προβλέψεις των καταναλωτών σχετικά με τη μελλοντική εξέλιξη:

i) των τιμών

ii) του εισοδήματός τους.

i) Αν οι καταναλωτές προβλέπουν αύξηση στην τιμή ενός αγαθού, μπορεί να αυξήσουν τις τρέχουσες αγορές τους στο αγαθό αυτό, ώστε να επωφεληθούν από τη χαμηλότερη τιμή που επικρατεί τώρα. Αντίθετα, αν οι καταναλωτές αναμένουν μείωση των τιμών (π.χ. εκπτώσεις μετά από λίγο καιρό), θα αναβάλουν τις αγορές τους, με αποτέλεσμα τη μείωση της ζήτησης.

ii) Με τον ίδιο τρόπο αντιδρούν οι καταναλωτές και όταν αναμένουν μεταβολή στο εισόδημά τους. Με το σκεπτικό ότι θα επέλθει αύξηση στο εισόδημά τους, αυξάνουν την κατανάλωσή του «σήμερα», δηλαδή αυξάνουν τη ζήτηση «σήμερα».

ε) Ο αριθμός των καταναλωτών

Η αύξηση του αριθμού των καταναλωτών συνεπάγεται και αύξηση της ζήτησης ενός αγαθού. Για παράδειγμα, σε ένα νησί τους θερινούς μήνες αυξάνεται η ζήτηση πολλών αγαθών από την άφιξη μεγάλου αριθμού παραθεριστών.

Σημείωση

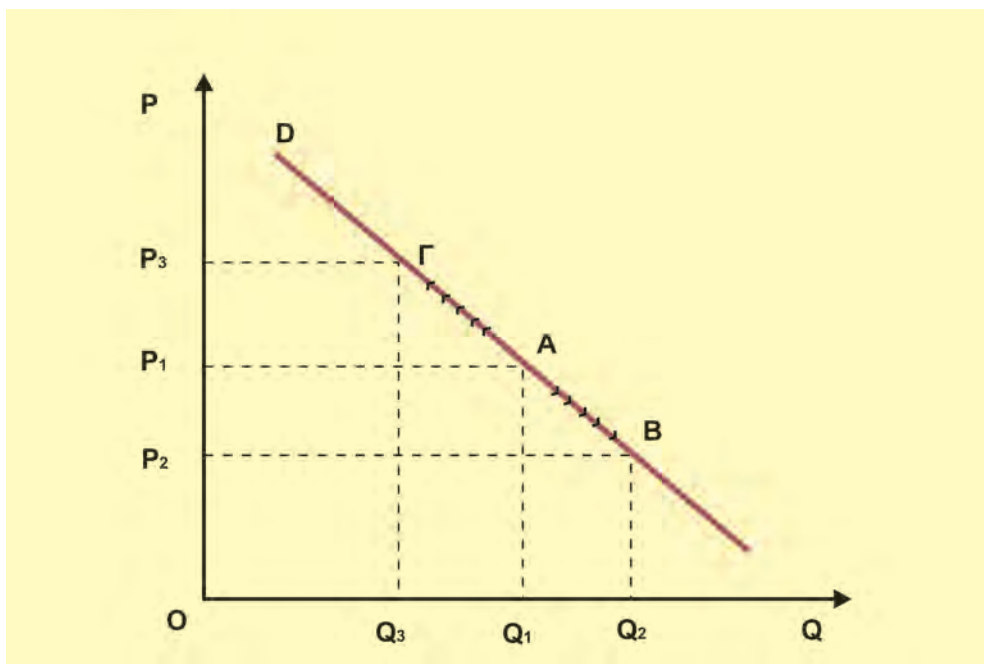
Οι τέσσερις πρώτοι προσδιοριστικοί παράγοντες αφορούν τόσο την ατομική καμπύλη ζήτησης, όσο και την αγορά. Ο αριθμός των καταναλωτών αφορά μόνον την αγορά καμπύλη ζήτησης.

7. Μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητα και μεταβολή στη ζήτηση

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, πρέπει να γίνεται σαφής διαχωρισμός των περιπτώσεων που αναφέρονται στη μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας και στη μεταβολή της ζήτησης. Η διαφορά αυτή μπορεί να φανεί και με τη χρησιμοποίηση διαγραμμάτων.

α) Μεταβολή μόνο στη ζητούμενη ποσότητα

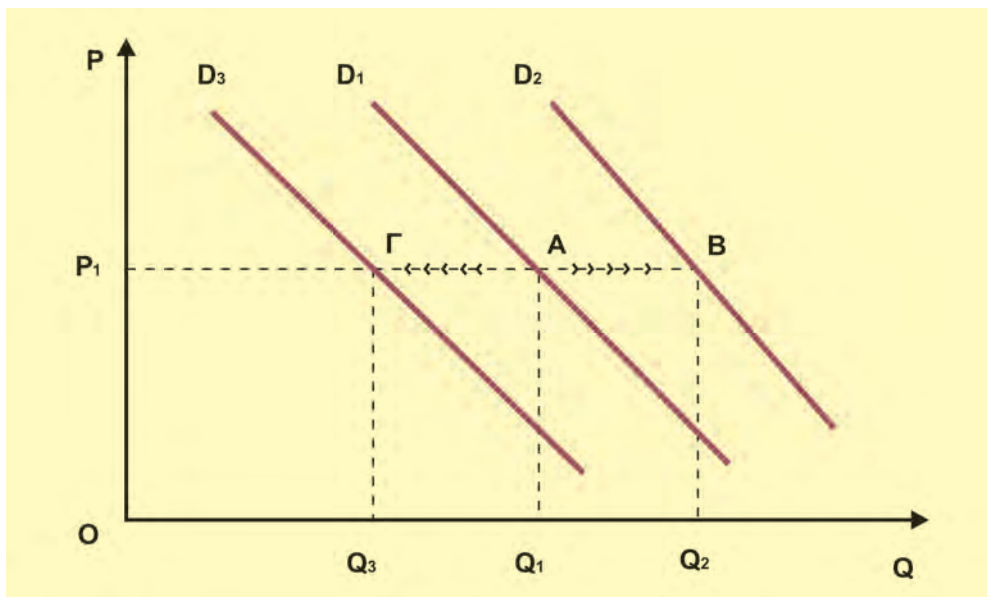
Η ζητούμενη ποσότητα μεταβάλλεται μόνο λόγω μεταβολής της τιμής του αγαθού, ενώ οι άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί. Το διάγραμμα 2.8. δείχνει την καμπύλη ζήτησης D ενός αγαθού. Αν στην τιμή P_1 η ζητούμενη ποσότητα είναι Q_1 , τότε βρισκόμαστε στο σημείο A της καμπύλης ζήτησης. Αν υποθέσουμε ότι η τιμή μειώνεται σε P_2 (*ceteris paribus*), τότε η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται σε Q_2 . Ο συνδυασμός αυτός αντιστοιχεί στο σημείο B της καμπύλης D . Έχουμε, επομένως, μια κίνηση από το σημείο A προς το σημείο B **πάνω στην ίδια καμπύλη**. Αν πάλι η τιμή αυξηθεί από P_1 σε P_3 , τότε η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται από Q_1 σε Q_3 . Ο νέος συνδυασμός αντιστοιχεί στο σημείο Γ της καμπύλης D . Έχουμε, επομένως, πάλι μια κίνηση από το σημείο A στο σημείο Γ **πάνω στην ίδια καμπύλη**. Παρατηρούμε ότι οι μεταβολές της τιμής μεταβάλλουν τη ζητούμενη ποσότητα, σύμφωνα με το νόμο της ζήτησης, χωρίς να μετακινούν την καμπύλη ούτε να αλλάζουν τη συνάρτησή της.

Διάγραμμα 2.8. Μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας

β) Μεταβολή μόνο στη ζήτηση

Στην περίπτωση αυτή δεχόμαστε ότι η τιμή ενός κανονικού αγαθού παραμένει σταθερή και μεταβάλλεται μόνον ένας προσδιοριστικός παράγοντας της ζήτησης, για παράδειγμα το εισόδημα των καταναλωτών. Το διάγραμμα 2.9. δείχνει την καμπύλη ζήτησης D_1 ενός αγαθού. Έστω ότι στην τιμή P_1 η ζητούμενη ποσότητα είναι Q_1 . Ο συνδυασμός αυτός αντιστοιχεί στο σημείο Α της καμπύλης D_1 . Αν αυξηθεί το εισόδημα, αφού το αγαθό είναι κανονικό, θα αυξηθεί η ζήτησή του και στην ίδια τιμή P_1 θα αυξηθεί η ζητούμενη ποσότητα από Q_1 σε Q_2 . Ο συνδυασμός αυτός όμως αντιστοιχεί στο σημείο Β, που ανήκει σε μια άλλη καμπύλη ζήτησης D_2 , η οποία προήλθε από τη **μετατόπιση ολόκληρης της D_1 προς τα δεξιά**. Αν πάλι μειωθεί το εισόδημα, θα μειωθεί η ζήτησή του και στην ίδια τιμή P_1 η ζητούμενη ποσότητα θα μειωθεί από Q_1 σε Q_3 . Ο συνδυασμός αυτός αντιστοιχεί στο σημείο Γ μιας άλλης καμπύλης ζήτησης D_3 , η οποία προήλθε από τη **μετατόπιση ολόκληρης της καμπύλης D_1 προς τα αριστερά**. Παρατηρούμε ότι οι μεταβολές σε έναν από τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ζήτησης, όταν η τιμή παραμένει σταθερή, μεταβάλλουν τη ζήτηση του αγαθού, μετατοπίζοντας ολόκληρη την καμπύλη ζήτησης, μεταβάλλοντας τη συνάρτησή της (βλέπε διάγρ. 2.9.).

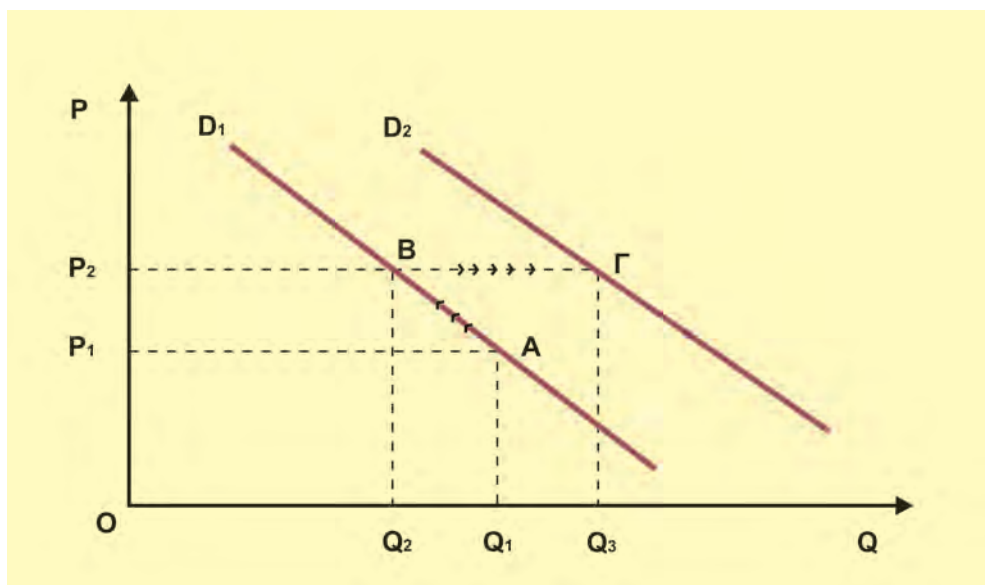

Διάγραμμα 2.9. Μεταβολή της ζήτησης

γ) Ταυτόχρονη μεταβολή ζητούμενης ποσότητας και ζήτησης

Ας υποθέσουμε ότι για ένα κανονικό αγαθό παρατηρείται ταυτόχρονα μεταβολή στην τιμή του και στο εισόδημα των καταναλωτών, για παράδειγμα, αυξάνονται και τα δύο. Στην περίπτωση αυτή η αύξηση της τιμής τείνει να μειώσει τη ζητούμενη ποσότητα, ενώ η αύξηση του εισοδήματος τείνει να αυξήσει τη ζήτηση. Επειδή οι επιδράσεις των δυο αυτών μεταβολών είναι αντίθετες, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν η τελική ζητούμενη ποσότητα είναι ίση, μικρότερη ή μεγαλύτερη από την αρχικά ζητούμενη ποσότητα (πριν τις μεταβολές). Το τελικό αποτέλεσμα εξαρτάται από το σχετικό μέγεθος των μεταβολών της τιμής και του εισοδήματος.

Ας μελετήσουμε μια περίπτωση όπου το μέγεθος της αύξησης του εισοδήματος είναι μεγαλύτερο από το μέγεθος της αύξησης της τιμής. Το διάγραμμα 2.10. δείχνει την καμπύλη ζήτησης D_1 , ενός κανονικού αγαθού. Αν στην τιμή P_1 η ζητούμενη ποσότητα είναι Q_1 , ο συνδυασμός αυτός αντιστοιχεί στο σημείο Α της καμπύλης D_1 . Η αύξηση της τιμής σε P_2 θα μειώσει τη ζητούμενη ποσότητα σε Q_2 . Έχουμε μια μετακίνηση από το σημείο Α προς το σημείο Β πάνω στην ίδια καμπύλη D_1 . Αν τώρα αυξηθεί το εισόδημα των καταναλωτών, θα αυξηθεί και η ζήτησή τους για το αγαθό. Θα έχουμε μετακίνηση ολόκληρης της καμπύλης ζήτησης προς τα δεξιά, από τη θέση D_1 στη θέση D_2 . Έτσι στην ίδια τιμή P_2 η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται από Q_2 σε Q_3 . Έχουμε, δηλαδή, μετακίνηση από το σημείο Β της D_1 προς το σημείο Γ της D_2 . Παρατηρούμε ότι η τελική ζητούμενη ποσότητα Q_3 είναι μεγαλύτερη από την αρχική Q_1 (βλέπε Διάγρ. 2.10.).

Διάγραμμα 2.10. Ταυτόχρονη μεταβολή ζητούμενης ποσότητας και ζήτησης

Ευνόητο είναι ότι, αν με την ίδια αύξηση του εισοδήματος έχουμε μεγαλύτερη αύξηση της τιμής, η τελική ζητούμενη ποσότητα θα είναι μικρότερη από την αρχική.

8. Ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή

Στον πίνακα 2.4. δίνονται οι τιμές και οι ζητούμενες ποσότητες για τρία αγαθά Α, Β και Γ.

Πίνακας 2.4.

Τιμή	Ζητούμενη Ποσότητα Αγαθού Α	Ζητούμενη Ποσότητα Αγαθού Β	Ζητούμενη Ποσότητα Αγαθού Γ
100	300	400	200
110	285	360	160

Όταν η τιμή αυξάνεται από 100 σε 110, δηλαδή η ποσοστιαία αύξηση είναι 10%, τότε η ποσοστιαία μείωση στις ζητούμενες ποσότητες των τριών αγαθών είναι:

$$\text{Για το A: } \frac{285 - 300}{300} \cdot 100 = -5\%$$

$$\text{Για το B: } \frac{360 - 400}{400} \cdot 100 = -10\%$$

$$\text{Για το Γ: } \frac{160 - 200}{200} \cdot 100 = -20\%$$

Παρατηρούμε ότι η ίδια ποσοστιαία αύξηση της τιμής για τα τρία αγαθά δεν έχει τα ίδια αποτελέσματα στις ζητούμενες ποσότητες αυτών των αγαθών. Διαφορετική είναι η αντίδραση των καταναλωτών σε κάθε αγαθό.

Αν θέλουμε να έχουμε ένα μέτρο αυτής της αντίδρασης των καταναλωτών στις μεταβολές των τιμών, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το λόγο της ποσοστιαίας μεταβολής της ζητούμενης ποσότητας κάθε αγαθού προς την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής του.

$$\text{Αγαθό A: } \frac{-5\%}{10\%} = -0,5$$

$$\text{Αγαθό B: } \frac{-10\%}{10\%} = -1$$

$$\text{Αγαθό Γ: } \frac{-20\%}{10\%} = -2$$

Ο λόγος αυτός, δηλαδή η ποσοστιαία μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας προς την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής, ονομάζεται **ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή**. Μπορούμε λοιπόν να αντιληφθούμε την ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή ως το **βαθμό ανταπόκρισης ή αντίδρασης των καταναλωτών στις μεταβολές της τιμής, όλων των άλλων παραγόντων σταθερών (ceteris paribus)**.

Υπολογισμός της ελαστικότητας της ζήτησης ως προς την τιμή.

Γενικά η ελαστικότητα ζήτησης συμβολίζεται με E_D και ορίζεται ως

$$E_D = \frac{\frac{\Delta Q}{Q_1} \cdot 100}{\frac{\Delta P}{P_1} \cdot 100} \quad \text{ή} \quad E_D = \frac{\frac{\Delta Q}{Q_1}}{\frac{\Delta P}{P_1}} \quad \text{ή} \quad E_D = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_1}{Q_1}$$

Η ανωτέρω ελαστικότητα της ζήτησης δίνει την **ελαστικότητα στο σημείο** που αντιστοιχεί σε τιμή P_1 και ζητούμενη ποσότητα Q_1 .

Από το νόμο της ζήτησης γνωρίζουμε ότι κάθε μεταβολή της τιμής έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας προς την αντίθετη φορά. Η αρνητική αυτή σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας έχει ως αποτέλεσμα η **αριθμητική τιμή της ελαστικότητας ζήτησης να είναι αρνητική**.

Η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή είναι διαφορετική όχι μόνο μεταξύ διαφορετικών αγαθών, αλλά γενικά δεν παραμένει σταθερή ούτε για το ίδιο αγαθό σε όλο το μήκος της καμπύλης ζήτησης. Για παράδειγμα, τα υποθετικά δεδομένα του πίνακα 2.5.

Πίνακας 2.5.

	Τιμή (Ευρώ)	Ζητούμενη ποσότητα (κιλά)
A	20	40
B	16	60
Γ	12	90
Δ	8	120
E	4	150

Όταν η τιμή μειώνεται από 20 σε 16 ευρώ, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται από 40 σε 60 κιλά. Η μεταβολή της τιμής είναι $\Delta P = -4$ και η μεταβολή στην ποσότητα είναι $\Delta Q = 20$. Αν θέλουμε την ελαστικότητα της ζήτησης στο σημείο A, τότε $P_1 = 20$ και $Q_1 = 40$.

Η ελαστικότητα ζήτησης στο σημείο A είναι:

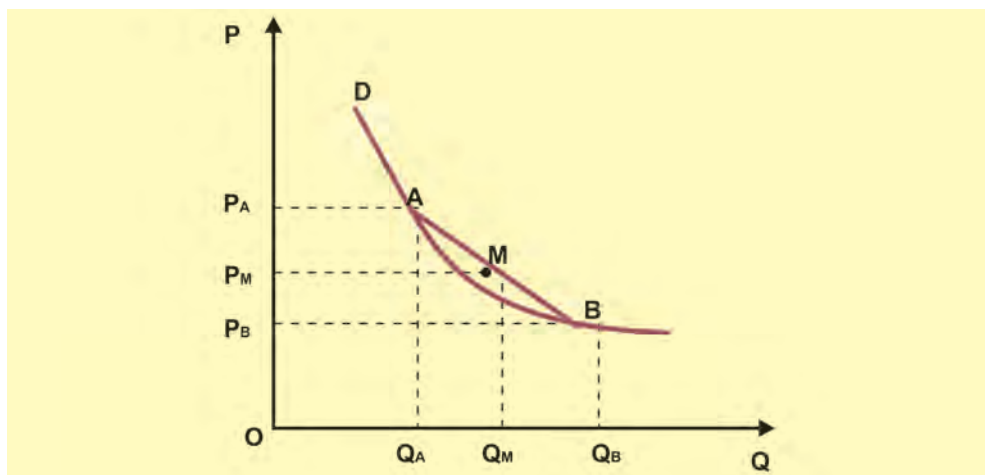
$$E_D = \frac{20}{-4} \cdot \frac{20}{40} = -2,5$$

Όταν η τιμή μειώνεται από 8 σε 4 ευρώ, η ελαστικότητα της ζήτησης στο σημείο Δ είναι:

$$E_D = \frac{150 - 120}{4 - 8} \cdot \frac{8}{120} = -0,5$$

9. Ελαστικότητα σημείου και ελαστικότητα τόξου

Το διάγραμμα 2.11. δείχνει την καμπύλη ζήτησης ενός αγαθού.

Διάγραμμα 2.11. Ελαστικότητα τόξου

Η ελαστικότητα της ζήτησης στο σημείο A, όταν η τιμή μεταβάλλεται από P_A σε P_B , είναι:

$$E_{D(A)} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_A}{Q_A} \Rightarrow E_{D(A \rightarrow B)} = \frac{Q_B - Q_A}{P_B - P_A} \cdot \frac{P_A}{Q_A}$$

Η ελαστικότητα ζήτησης στο σημείο B, όταν η τιμή μεταβάλλεται από P_B σε P_A , είναι:

$$E_{D(B)} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_B}{Q_B} \Rightarrow E_{D(B \rightarrow A)} = \frac{Q_A - Q_B}{P_A - P_B} \cdot \frac{P_B}{Q_B}$$

Ο λόγος $\Delta Q/\Delta P$ είναι σταθερός και στις δυο ελαστικότητες, όμως διαφέρει ο λόγος P/Q , άρα οι δυο ελαστικότητες έχουν διαφορετική τιμή.

Αν το τόξο AB επί της καμπύλης ζήτησης είναι πολύ μικρό, μπορούμε με μεγάλη προσέγγιση να υπολογίσουμε την ελαστικότητα στο μέσο M του τόξου και να θεωρήσουμε ότι αντιπροσωπεύει την ελαστικότητα της ζήτησης του αγαθού για ολόκληρο το τόξο AB.

Οι συντεταγμένες του μέσου M του τόξου AB είναι:

$$\text{Για την τιμή } P_M = \frac{P_A + P_B}{2} \text{ και για την ποσότητα } Q_M = \frac{Q_A + Q_B}{2}$$

Αν στον τύπο της ελαστικότητας αντικαταστήσουμε το λόγο P/Q με το λόγο P_M/Q_M , θα έχουμε:

$$E_{AB} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{\frac{P_A + P_B}{2}}{\frac{Q_A + Q_B}{2}} \text{ ή } E_{AB} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_A + P_B}{Q_A + Q_B}$$

Αυτός είναι ο τύπος της **ελαστικότητας της ζήτησης τόξου ή τοξοειδούς ελαστικότητας**.

Είναι ευνόητο ότι η απόλυτη τιμή της ελαστικότητας τόξου είναι ανάμεσα στις τιμές της ελαστικότητας των δυο άκρων του τόξου.

Με τα δεδομένα του πίνακα της προηγούμενης ενότητας, η ελαστικότητα στο σημείο A είναι -2,5 και στο σημείο B είναι -1,33. Η ελαστικότητα του τόξου AB είναι:

$$E_{AB} = \frac{60 - 40}{16 - 20} \cdot \frac{20 + 16}{40 + 60} = -1,8$$

Παρατηρούμε ότι $|E_A| > |E_{AB}| > |E_B|$

10. Ελαστική και Ανελαστική Ζήτηση

Για ευκολία χρησιμοποιούμε την απόλυτη τιμή της ελαστικότητας της ζήτησης. Συγκρίνοντας την απόλυτη τιμή της ελαστικότητας της ζήτησης με τη μονάδα μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τη ζήτηση ως **ελαστική ή ανελαστική**.

Αν $|E_D| > 1$, η ζήτηση είναι ελαστική, άρα $\left| \frac{\Delta Q}{Q} \right| > \left| \frac{\Delta P}{P} \right|$.

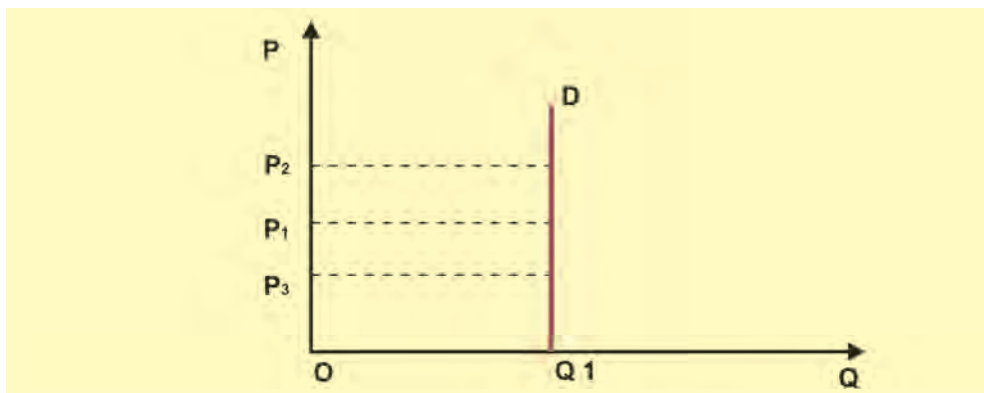
Αν $|E_D| < 1$, η ζήτηση είναι ανελαστική, άρα $\left| \frac{\Delta Q}{Q} \right| < \left| \frac{\Delta P}{P} \right|$.

11. Ειδικές περιπτώσεις καμπύλης ζήτησης και ελαστικότητας

Υπάρχουν ορισμένες ακραίες και ειδικές περιπτώσεις στις οποίες η ελαστικότητα της ζήτησης είναι σταθερή σε όλο το μήκος της καμπύλης ζήτησης ή σε ένα τμήμα της.

(i) Καμπύλη ζήτησης με ελαστικότητα ίση με το μηδέν

Αν $E_D = 0$ σε όλα τα σημεία της καμπύλης, τότε η ζήτηση χαρακτηρίζεται τελείως ανελαστική και η καμπύλη ζήτησης είναι ευθεία κάθετη στον άξονα των ποσοτήτων [Διάγραμμα 2.12.].

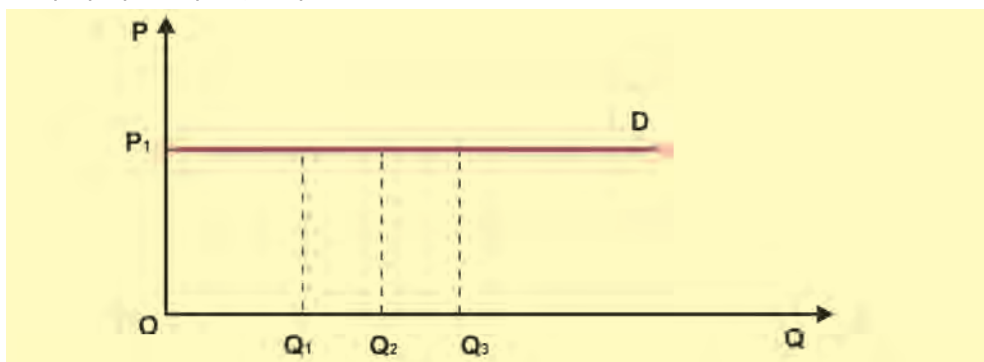

Διάγραμμα 2.12. Καμπύλη ζήτησης με ελαστικότητα μηδέν

Αυτό σημαίνει ότι οι καταναλωτές δεν αντιδρούν στις μεταβολές της τιμής του αγαθού και συνεχίζουν να ζητούν την ίδια ποσότητα, ανεξάρτητα από την τιμή. Είναι μια ακραία περίπτωση ζήτησης που θα μπορούσε να ισχύει, για παράδειγμα, στη ζήτηση φαρμάκων απαραίτητων για τη θεραπεία κάποιας ασθένειας.

(ii) Καμπύλη ζήτησης με ελαστικότητα που τείνει στο άπειρο

Άλλη μια ακραία περίπτωση είναι αυτή που παρουσιάζεται στο διάγραμμα 2.13., όπου η καμπύλη ζήτησης είναι παράλληλη προς τον άξονα των ποσοτήτων. Στην περίπτωση αυτή οι καταναλωτές ζητούν στην ίδια τιμή οποιαδήποτε ποσότητα μπορούν να βρουν. Στην πράξη αυτό είναι αδύνατο, γιατί το εισόδημα των καταναλωτών είναι περιορισμένο. Θα μπορούσε να ισχύει για περιορισμένα όρια ζητούμενων ποσοτήτων.

Διάγραμμα 2.13. Καμπύλη ζήτησης με άπειρη ελαστικότητα

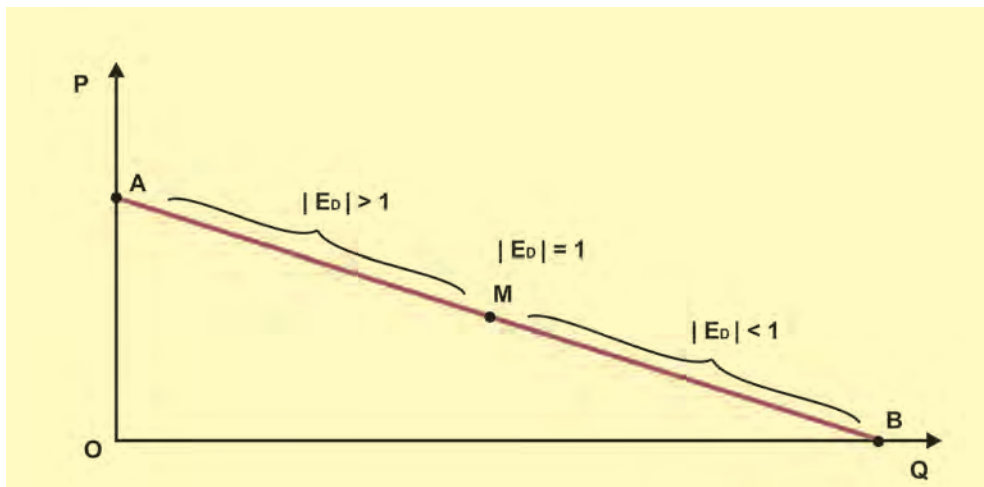
(iii) Καμπύλη ζήτησης με ελαστικότητα ίση με τη μονάδα

Όταν η καμπύλη ζήτησης είναι ισοσκελής υπερβολή (5ii, κεφ. 2), τότε σε όλο το μήκος της καμπύλης η ελαστικότητα ζήτησης είναι σε απόλυτη τιμή ίση με τη μονάδα. Αυτό αποδεικνύεται εύκολα, αν χρησιμοποιήσουμε τον τύπο της ελαστικότητας τόξου.

(iv) Η ελαστικότητα στην ευθεία καμπύλη ζήτησης

Αν η καμπύλη ζήτησης είναι ευθεία γραμμή [διάγραμμα 2.14.] που τέμνει τον άξονα των τιμών στο σημείο A και τον άξονα των ποσοτήτων στο σημείο B, η ελαστικότητα μεταβάλλεται σε όλο το μήκος της. Στο μέσο M του ευθύγραμμου τμήματος AB η ελαστικότητα είναι σε απόλυτη τιμή ίση με τη μονάδα. Στο τμήμα MA η ζήτηση είναι ελαστική και η απόλυτη τιμή της ελαστικότητας αυξάνει, καθώς μεταβαίνουμε από το σημείο M προς το σημείο A. Στο τμήμα MB η ζήτηση είναι ανελαστική και η απόλυτη τιμή της ελαστικότητας μειώνεται, καθώς μεταβαίνουμε από το σημείο M προς το σημείο B.

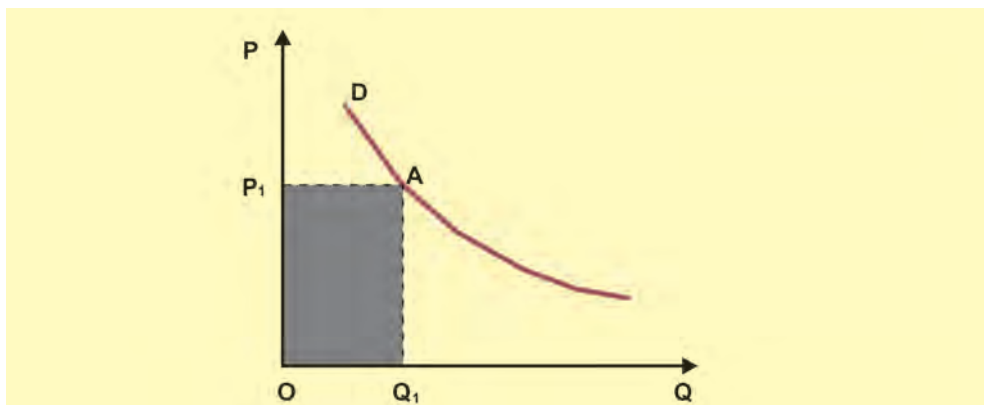
Ειδικότερα στο σημείο A, όπου η ποσότητα Q είναι μηδέν, ο λόγος P/Q γίνεται άπειρο και επομένως η ελαστικότητα είναι άπειρη. Στο σημείο B, όπου η τιμή είναι μηδέν, ο λόγος P/Q γίνεται μηδέν και, επομένως, η ελαστικότητα είναι μηδέν.

Διάγραμμα 2.14. Ελαστικότητα στην ευθεία καμπύλη ζήτησης

12. Συνολική δαπάνη των καταναλωτών

Αν σε δεδομένη στιγμή η αγοραία καμπύλη ζήτησης ενός αγαθού είναι η D [διάγραμμα 2.15.] και στην τιμή P_1 η ζητούμενη ποσότητα είναι Q_1 , τότε η συνολική δαπάνη ($\Sigma\Delta$) όλων των καταναλωτών για το αγαθό αυτό θα είναι το γινόμενο $P_1 \cdot Q_1$. Ευνόητο είναι ότι η συνολική δαπάνη των καταναλωτών για ένα αγαθό είναι τα συνολικά έσοδα (συνολική πρόσσοδος) όλων των παραγωγών από την παραγωγή και διάθεση αυτού του αγαθού. Η συνολική δαπάνη των καταναλωτών φαίνεται και από το εμβαδόν του ορθογώνιου (OP_1AQ_1).

Διάγραμμα 2.15. Συνολική δαπάνη καταναλωτών

13. Ελαστικότητα ζήτησης και συνολική δαπάνη των καταναλωτών

Η συνολική δαπάνη των καταναλωτών για ένα αγαθό εξαρτάται άμεσα από την ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή. Γνωρίζουμε ότι η συνολική δαπάνη των καταναλωτών είναι ίση με το γινόμενο της τιμής επί την ποσότητα: $\Sigma\Delta = P \cdot Q$. Σε κάθε μεταβολή της τιμής, η συνολική δαπάνη δέχεται δυο αντίθετες επιδράσεις, η μια προέρχεται από τη μεταβολή της τιμής και η άλλη από την αντίθετη μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας. Τελικά εξαρτάται από την ελαστικότητα ζήτησης του αγαθού ποια από τις δύο μεταβολές θα επηρεάσει τη συνολική δαπάνη.

Ζήτηση ελαστική ($|E_D| > 1$): Στην ελαστική ζήτηση η ποσοστιαία μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας είναι **μεγαλύτερη** από την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής (σε απόλυτες τιμές). Επομένως, τη συνολική δαπάνη θα επηρεάζει κάθε φορά η μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή, δηλαδή η μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας.

Ζήτηση ανελαστική ($|E_D| < 1$): Στην ανελαστική ζήτηση η ποσοστιαία μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας είναι **μικρότερη** από την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής (σε απόλυτες τιμές). Επομένως, τη συνολική δαπάνη θα επηρεάζει κάθε φορά η μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή, δηλαδή της τιμής.

Ζήτηση με ελαστικότητα ίση με τη μονάδα ($|E_D| = 1$): Στην περίπτωση αυτή, η ποσοστιαία μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας είναι **ίση** με την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής (σε απόλυτες τιμές). Επομένως, η συνολική δαπάνη στην περίπτωση αυτή θα παραμείνει σταθερή.

Στον πίνακα 2.6. επιβεβαιώνονται τα παραπάνω. Όταν η τιμή μειώνεται από 12 ευρώ σε 10 ευρώ, 8 ευρώ και 6 ευρώ και η ζήτηση είναι ελαστική, τότε η συνολική δαπάνη αυξάνεται. Παραπέρα μείωση της τιμής από 6 σε 4 και 2 ευρώ, όπου η ζήτηση είναι ανελαστική, η συνολική δαπάνη μειώνεται. Αντίστοιχα αποτελέσματα θα έχουμε, αν δεχτούμε ότι η τιμή αυξάνεται διαδοχικά από 2 ευρώ μέχρι 12 ευρώ.

Πίνακας 2.6.

	Τιμή	Ζητούμενη ποσότητα	Συνολική Δαπάνη	Ελαστικότητα	Ζήτηση
A	12	20	240	-6	ελαστική
B	10	40	400	-3,75	ελαστική
Γ	8	70	560	-1,71	ελαστική
Δ	6	100	600	-0,9	ανελαστική
E	4	130	520	-0,3	ανελαστική
Z	2	150	300		

14. Χρησιμότητα της Ελαστικότητας Ζήτησης

Η γνώση της ελαστικότητας της ζήτησης ενός αγαθού είναι πολύ σημαντική για τις επιχειρήσεις και το κράτος. Οι επιχειρήσεις μπορούν να γνωρίζουν εάν έχουν δυνατότητα να αυξήσουν την τιμή ενός προϊόντος, χωρίς να διακινδυνεύουν τη μείωση των εσόδων τους. Το κράτος έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει, για παράδειγμα, εάν μπορεί να επιβάλει πρόσθετη φορολογία σε ένα αγαθό, χωρίς να μειωθούν τα έσοδά του ή πόσο θα μειωθεί η ζητούμενη ποσότητα ή ακόμα εάν μπορεί να παρέμβει θέτοντας ένα αγαθό σε διατίμηση κτλ.

Παράδειγμα: Ας υποθέσουμε ότι στην τιμή των 100 ευρώ η ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού είναι 5.000 κιλά. Η συνολική δαπάνη των καταναλωτών (άρα τα συνολικά έσοδα των παραγωγών) είναι $5.000 \times 100 = 500.000$ ευρώ. Αν οι επιχειρήσεις που παράγουν το αγαθό αυτό γνωρίζουν ότι στην τιμή αυτή έχει ελαστικότητα ζήτησης $-0,5$, έχουν τη δυνατότητα να αυξήσουν την τιμή του κατά 20 ευρώ, αυξάνοντας έτσι και τα έσοδά τους. Στην τιμή των 120 ευρώ η νέα ζητούμενη ποσότητα θα είναι:

$$E_D = \frac{Q_2 - Q_1}{P_2 - P_1} \cdot \frac{P_1}{Q_1} \quad \text{ή} \quad -0,5 = \frac{Q_2 - 5000}{120 - 100} \cdot \frac{100}{5.000}$$

Λύνουμε ως προς Q_2 και βρίσκουμε τη νέα ζητούμενη ποσότητα $Q_2 = 4.500$ κιλά. Η συνολική δαπάνη των καταναλωτών γίνεται $4.500 \times 120 = 540.000$ ευρώ.

Ένα ακόμα παράδειγμα. Έστω ότι η κατανάλωση βενζίνης σε μια πόλη είναι 6.000 λίτρα την εβδομάδα και η τιμή του λίτρου 0,8 ευρώ, με ελαστικότητα ζήτησης $-0,4$. Αν το κράτος επιθυμεί για διάφορους λόγους να μειωθεί η ζητούμενη ποσότητα κατά 6%, μπορεί να αυξήσει την τιμή επιβάλλοντας πρόσθετο φόρο. Πόση θα είναι αυτή η πρόσθετη φορολογία;

Από τον τύπο της ελαστικότητας έχουμε:

$$E_D = \frac{\text{ποσοστιαία μείωση ζητούμενης ποσότητας}}{\text{ποσοστιαία αύξηση της τιμής}} \quad \text{ή} \quad -0,4 = \frac{-6\%}{X} \Rightarrow X = \frac{-6\%}{-0,4} \quad \text{ή} \quad X = 15\%$$

Δηλαδή, η ποσοστιαία αύξηση της τιμής είναι 15%. Συνεπώς, η νέα τιμή μετά την επιβολή του πρόσθετου φόρου θα είναι: $P_2 = P_1 + \frac{15}{100} P_1$ ή $P_2 = 0,8 + \frac{15}{100} \cdot 0,8$ ή $P_2 = 0,92$ €, δηλαδή ο πρόσθετος φόρος είναι 0,12 €.

15. Ελαστικότητα της ζήτησης ως προς το εισόδημα ή εισοδηματική ελαστικότητα

Όπως εξετάσαμε την ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή, μπορούμε να εξετάσουμε την ελαστικότητα της ζήτησης **ως προς οποιονδήποτε άλλον προσδιοριστικό παράγοντα της ζήτησης ενός αγαθού**. Συνήθως μας ενδιαφέρει η ελαστικότητα της ζήτησης **ως προς το εισόδημα**.

Η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς το εισόδημα εκφράζει την αντίδραση των καταναλωτών στη ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού που οφείλεται στις μεταβολές του εισοδήματός τους, όταν η τιμή και οι άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες της ζήτησης παραμένουν σταθεροί. **Η εισοδηματική ελαστικότητα υπολογίζεται με το λόγο της ποσοστιαίας μεταβολής της ζητούμενης ποσότητας προς την ποσοστιαία μεταβολή του εισοδήματος**. Αν παραστήσουμε με Y το εισόδημα και E_Y την εισοδηματική ελαστικότητα, τότε:

$$E_Y = \frac{\frac{\Delta Q}{Q_1} \cdot 100}{\frac{\Delta Y}{Y_1} \cdot 100} \quad \text{ή} \quad E_Y = \frac{\Delta Q}{\Delta Y} \cdot \frac{Y_1}{Q_1}$$

Μπορούμε να εξετάσουμε παραδείγματα υπολογισμού εισοδηματικής ελαστικότητας από τα υποθετικά δεδομένα του πίνακα 2.7., όπου δίνονται οι ζητούμενες ποσότητες, καθώς μεταβάλλεται το εισόδημα με σταθερούς όλους τους άλλους παράγοντες και την τιμή.

Πίνακας 2.7.

	Ζητούμενη ποσότητα Q	Τιμή Μονάδος P	Εισόδημα Καταναλωτών Y
A	10	150	50.000
B	12	150	55.000
Γ	15	150	60.000
Δ	18	150	72.000
E	22,5	150	96.000

Έτσι:

Η εισοδηματική ελαστικότητα, όταν έχουμε αύξηση του εισοδήματος από το σημείο A στο σημείο B, είναι:

$$E_Y = \frac{\frac{\Delta Q}{Q_1}}{\frac{\Delta Y}{Y_1}} = \frac{\frac{2}{10}}{\frac{5.000}{50.000}} = \frac{100.000}{50.000} = 2$$

Όταν έχουμε μείωση του εισοδήματος από το σημείο Ε στο σημείο Δ, η εισοδηματική ελαστικότητα είναι:

$$E_Y = \frac{\frac{\Delta Q}{Q_1}}{\frac{\Delta Y}{Y_1}} = \frac{\frac{-4,5}{22,5}}{\frac{-24.000}{96.000}} = \frac{432.000}{540.000} = 0,8$$

Είναι φανερό ότι η εισοδηματική ελαστικότητα δεν είναι ανάγκη να είναι ίδια σε όλα τα επίπεδα του εισοδήματος.

Τιμές της εισοδηματικής ελαστικότητας για κανονικά και κατώτερα αγαθά

Τα αγαθά των οποίων η ζήτηση αυξάνεται, όταν το εισόδημα των καταναλωτών αυξάνεται, ονομάζονται κανονικά αγαθά. Η εισοδηματική ελαστικότητα των αγαθών αυτών είναι **θετική**.

Τα αγαθά των οποίων η ζήτηση μειώνεται, όταν το εισόδημα των καταναλωτών αυξάνεται, ονομάζονται κατώτερα αγαθά. Η εισοδηματική ελαστικότητα των αγαθών αυτών είναι **αρνητική**.

Κατώτερα χαρακτηρίζονται τα αγαθά χαμηλής ποιότητας, για τα οποία υπάρχουν υποκατάστατα ανώτερης ποιότητας, δηλαδή τα κανονικά αγαθά. Οι καταναλωτές με χαμηλά εισοδήματα ικανοποιούν τις ανάγκες τους κυρίως με κατώτερα αγαθά. Όταν όμως αυξάνεται το εισόδημά τους, αρχίζουν να υποκαθιστούν τα αγαθά αυτά με άλλα ανώτερης ποιότητας. Για παράδειγμα, αρχίζουν να καταναλώνουν βούτυρο αντί για φτηνή μαργαρίνη, νωπά ψάρια αντί για κατεψυγμένα κτλ.

Σχόλια

Οι μεταβολές της τιμής ενός αγαθού μεταβάλλουν τη ζητούμενη ποσότητα του αγαθού, σύμφωνα με το νόμο της ζήτησης, ενώ οι μεταβολές όλων των άλλων προσδιοριστικών παραγόντων της ζήτησης (π.χ. το εισόδημα) μεταβάλλουν τη ζήτηση του αγαθού, δηλαδή, ολόκληρη τη συνάρτηση ζήτησης.

Ο υπολογισμός της εισοδηματικής ελαστικότητας προϋποθέτει μεταβολή του εισοδήματος με σταθερή την τιμή του αγαθού και αμετάβλητους τους λοιπούς προσδιοριστικούς παράγοντες της ζήτησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

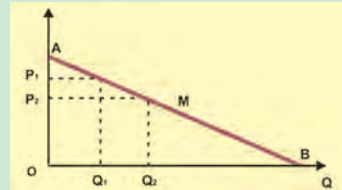
Ερωτήσεις - Ασκήσεις

1. Να σημειωθεί η σωστή απάντηση στην πρόταση:

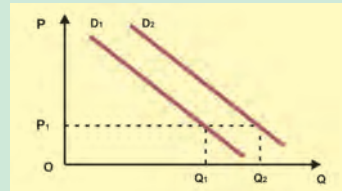
Η ζήτηση ενός κατώτερου αγαθού αυξάνεται, όταν:

- (α) Αυξάνεται η τιμή του.
- (β) Μειώνεται η τιμή του.
- (γ) Αυξάνεται το εισόδημα των καταναλωτών.
- (δ) Μειώνεται το εισόδημα των καταναλωτών.
- (ε) Μειώνεται η τιμή ενός υποκατάστατου.

2. Στο διάγραμμα δίνεται η ευθεία καμπύλη ζήτησης AB και το μέσο της ευθείας M. Στην τιμή P_1 η ζητούμενη ποσότητα είναι Q_1 και η συνολική δαπάνη $P_1 Q_1$, ενώ στην τιμή P_2 η ζητούμενη ποσότητα είναι Q_2 . Ποια συνολική δαπάνη είναι μεγαλύτερη;

3. Στο διάγραμμα δίνονται δύο παράλληλες καμπύλες ζήτησης D_1 και D_2 . Στην τιμή P_1 ποια καμπύλη έχει τη μεγαλύτερη ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή;

4. Το αγαθό X είναι υποκατάστατο του αγαθού Ψ. Η ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή για το αγαθό X είναι - 0,8 και για το αγαθό Ψ είναι - 0,6. Αν αυξηθεί η τιμή του αγαθού X, ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές;

- (α) Αύξηση της συνολικής δαπάνης των καταναλωτών για το αγαθό X.
- (β) Αύξηση της συνολικής δαπάνης των καταναλωτών για το αγαθό Ψ.
- (γ) Αύξηση της ζητούμενης ποσότητας του αγαθού Ψ.
- (δ) Μείωση της ζητούμενης ποσότητας του αγαθού X.
- (ε) Αύξηση της ζήτησης του αγαθού Ψ.

5. Το αγαθό K είναι συμπληρωματικό του αγαθού Λ. Η ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή για το αγαθό K είναι -1,3 και για το αγαθό Λ είναι -1,2. Αν αυξηθεί η τιμή του αγαθού K, ποιες από τις ακόλουθες προτάσεις είναι σωστές;

- (α) Αύξηση της συνολικής δαπάνης των καταναλωτών για το αγαθό K.
- (β) Αύξηση της συνολικής δαπάνης των καταναλωτών για το αγαθό Λ.
- (γ) Αύξηση της ζητούμενης ποσότητας του αγαθού Λ.
- (δ) Μείωση της ζητούμενης ποσότητας του αγαθού K.
- (ε) Μείωση της ζήτησης του αγαθού Λ.

6. Να συμπληρωθεί ο παρακάτω πίνακας, όταν:

Η ελαστικότητα ζήτησης από το Α στο Β είναι $-0,4$ και από το Γ στο Β είναι $-0,5$.

	P Τιμή	Q_D Ζητούμενη Ποσότητα
A	50	150
B	60	
Γ		100

7. Η ζήτηση ενός αγαθού δίνεται από τη συνάρτηση $Q_D = 300 - 2P$. Να βρεθεί η ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή, όταν η τιμή του αγαθού αυξάνεται από 50 ευρώ σε 60 ευρώ.

8. Με τα δεδομένα του πίνακα να βρεθούν οι ελαστικότητες ζήτησης ως προς το εισόδημα και οι ελαστικότητες ζήτησης ως προς την τιμή. Πόσες καμπύλες ζήτησης μπορούν να γίνουν με τα δεδομένα του πίνακα;

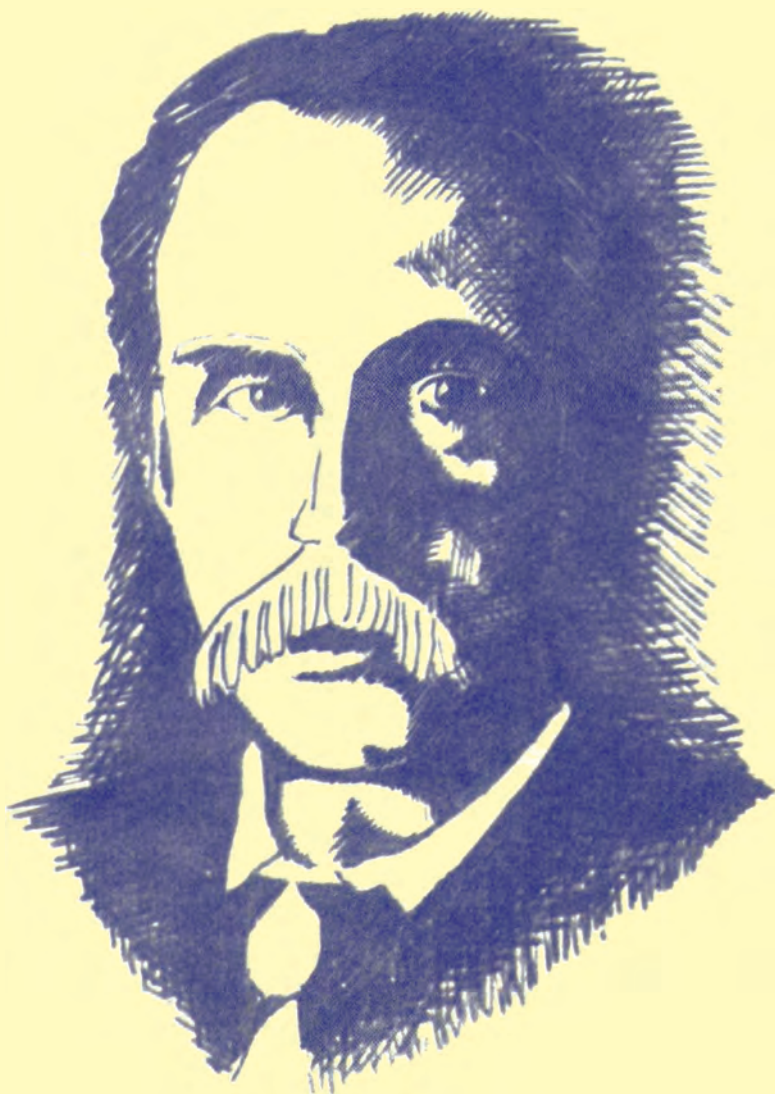
	P Τιμή	Q Ζητούμενη Ποσότητα	Y Εισόδημα
A	100	50	200.000
B	100	120	250.000
Γ	80	200	300.000
Δ	150	30	200.000
E	150	80	250.000

9. Η αρχικά ζητούμενη ποσότητα είναι 400 κιλά. Αν αυξηθεί το εισόδημα 15% (εισοδηματική ελαστικότητα 0,8) και μετά αυξηθεί η τιμή 10% (ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή $-0,5$), ποια είναι η τελικά ζητούμενη ποσότητα;

[ΑΠ: 425,6]

10. Η ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή ενός αγαθού είναι $-0,4$. Αν μειωθεί η τιμή του κατά 10%, ποια είναι η ποσοστιαία μείωση της συνολικής δαπάνης των καταναλωτών;

[ΑΠ: $-6,4\%$]

Ο Άλφρεντ Μάρσαλ (1842-1924) άσκησε μεγάλη επίδραση στην ανάπτυξη και εξέλιξη της οικονομικής σκέψης κυρίως στο πρόβλημα του προσδιορισμού των τιμών. Κύριο έργο του είναι οι αρχές της οικονομικής.

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ

Α. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

1. Η έννοια της παραγωγής και τα χαρακτηριστικά της

Τα οικονομικά αγαθά και οι υπηρεσίες είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας της παραγωγής. **Με τον όρο παραγωγή εννοούμε τη διαδικασία με την οποία οι διάφοροι παραγωγικοί συντελεστές μετατρέπονται (μετασχηματίζονται) σε αγαθά χρήσιμα για τον άνθρωπο.** Η παραγωγική διαδικασία είναι, συνεπώς, μια συνειδητή προσπάθεια των ανθρώπων να δώσουν στην ύλη χρήσιμες μορφές που να ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Το αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας είναι το προϊόν. Χαρακτηριστικά στοιχεία της παραγωγικής διαδικασίας είναι:

(i) Η συνειδητή προσπάθεια για κάποιο τελικό αποτέλεσμα.

(ii) Η χρονική διάρκεια από τη στιγμή που θα χρησιμοποιηθούν οι παραγωγικοί συντελεστές μέχρι την παραγωγή του προϊόντος.

(iii) Η τεχνολογική σχέση ανάμεσα στις ποσότητες των παραγωγικών συντελεστών και την ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος. Τα στοιχεία της παραγωγικής διαδικασίας μπορούμε να τα διακρίνουμε και στην παραγωγή ενός γεωργικού προϊόντος (π.χ. σιταριού), και ενός βιομηχανικού προϊόντος (π.χ. αυτοκινήτου) ή μιας υπηρεσίας (π.χ. ιατρικής).

Στις παραπάνω περιπτώσεις η συνειδητή προσπάθεια αφορά την παραγωγή του σιταριού, του αυτοκινήτου και τη θεραπεία του ασθενούς. Η χρονική διάρκεια αναφέρεται στο διάστημα που πρέπει να περάσει από την καλλιέργεια μέχρι τη συγκομιδή του σιταριού, από την αρχή μέχρι το τέλος της κατασκευής του αυτοκινήτου, από την έναρξη της θεραπείας μέχρι την ίαση του ασθενούς. Η τεχνολογική σχέση συνδέεται με τη μέθοδο παραγωγής του σιταριού, του αυτοκινήτου και το είδος της ιατρικής θεραπείας. Η παραγωγή περιλαμβάνει όλες τις οικονομικές δραστηριότητες, γεωργία, βιομηχανία, μεταφορές, εμπόριο κτλ.

2. Ο χρονικός ορίζοντας της επιχείρησης

Η παραγωγή προϋποθέτει τη χρησιμοποίηση παραγωγικών συντελεστών. Τη διαδικασία της παραγωγής αναλαμβάνουν οι επιχειρήσεις. Αυτές αποφασίζουν για το είδος και τις αναλογίες των συντελεστών που μπορούν να συνδυάσουν για την παραγωγή των διάφορων προϊόντων. Στις αποφάσεις της επιχείρησης σημαντικός παράγοντας είναι **ο χρόνος**. Η οικονομική επιστήμη διακρίνει δύο περιόδους παραγωγής, τη βραχυχρόνια και τη μακροχρόνια.

Βραχυχρόνια περίοδος είναι το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο η επιχείρηση δεν μπορεί να μεταβάλει την ποσότητα ενός ή περισσότερων από τους συντελεστές που χρησιμοποιεί. Δηλαδή, στην περίοδο αυτή άλλοι συντελεστές είναι σταθεροί και άλλοι μεταβλητοί. **Σταθεροί είναι αυτοί** που η ποσότητά τους δεν μπορεί να μεταβληθεί στη βραχυχρόνια περίοδο και είναι συνήθως, αλλά όχι απαραίτητα, τα μηχανήματα, η τεχνολογία, η γη και γενικά ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός. **Μεταβλητοί συντελεστές είναι αυτοί** που η ποσότητά τους μπορεί να αυξημειωθεί, όπως οι πρώτες ύλες, εργασία κτλ.

Μακροχρόνια περίοδος είναι το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο η επιχείρηση μπορεί να μεταβάλει τις ποσότητες όλων των παραγωγικών συντελεστών. Όλοι οι συντελεστές είναι επομένως μεταβλητοί. Οι έννοιες της βραχυχρόνιας και της μακροχρόνιας περιόδου δεν αντιστοιχούν σε κάποια συγκεκριμένη ημερολογιακή περίοδο. Η διάκριση γίνεται με βάση τη δυνατότητα προσαρμοστικότητας των συντελεστών που χρησιμοποιεί η κάθε επιχείρηση, και αυτό εξαρτάται κυρίως από το αντικείμενο και το μέγεθος της επιχείρησης. Έτσι, μια αυτοκινητοβιομηχανία χρειάζεται περισσότερο χρόνο, για να μεταβάλει όλους τους παραγωγικούς της συντελεστές, από μια βιομηχανία τροφίμων. Συνεπώς, η βραχυχρόνια περίοδος γι' αυτήν την επιχείρηση είναι συγκριτικά μεγαλύτερη. Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με την παραγωγή στη βραχυχρόνια περίοδο.

3. Η συνάρτηση παραγωγής

Η συνάρτηση παραγωγής εκφράζει τη σχέση που συνδέει τη μέγιστη ποσότητα προϊόντος, που μπορεί να παραχθεί σε ορισμένο χρόνο, με συγκεκριμένες ποσότητες συντελεστών και με δεδομένη την τεχνολογία παραγωγής.

Δηλαδή, στη συνάρτηση παραγωγής διακρίνουμε την τεχνολογική σχέση ανάμεσα στις ποσότητες των συντελεστών που χρησιμοποιούνται και στην ποσότητα του προϊόντος που παράγεται. Επίσης διακρίνουμε την παραγωγική αποτελεσματικότητα που είναι η καλύτερη δυνατή, αφού επιδίωξη των επιχειρήσεων είναι η παραγωγή όσο το δυνατόν μεγαλύτερων ποσοτήτων του προϊόντος, με σκοπό το μεγαλύτερο κέρδος.

Η συνάρτηση παραγωγής ενός αγαθού μπορεί να έχει την εξής μορφή:

$$Q = f(x_1, x_2, \dots, x_n),$$

όπου $Q = n$ ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος,

$f = n$ συγκεκριμένη "συνάρτηση παραγωγής", δηλαδή ο τρόπος μετασχηματισμού των συντελεστών παραγωγής σε προϊόν,

$x = n$ ποσότητα του χρησιμοποιούμενου συντελεστή παραγωγής i (για $i = 1, 2, \dots, n$)

Συνήθως υποθέτουμε για ευκολία ότι στη βραχυχρόνια περίοδο υπάρχει ένας μεταβλητός συντελεστής, η εργασία (L) και ένας τουλάχιστον σταθερός συντελεστής, για παράδειγμα το κεφάλαιο (K), οπότε η συνάρτηση παραγωγής γράφεται ως εξής:

$$Q = f(L, K)$$

4. Συνολικό προϊόν

Συνολικό προϊόν (Total Product, TP ή Q) είναι η ποσότητα του προϊόντος που παράγεται, όταν οι ποσότητες όλων των άλλων συντελεστών παραμένουν σταθερές και μεταβάλλεται μόνο η ποσότητα του συντελεστή που μας ενδιαφέρει.

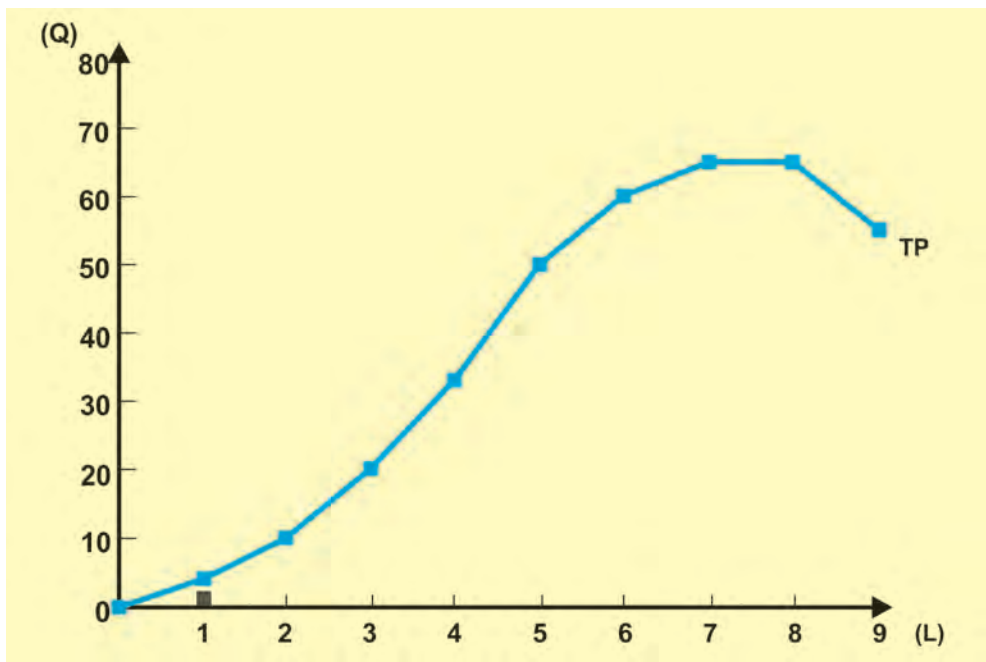
Παράδειγμα: Έχουμε μια αγροτική εκμετάλλευση, στην οποία το έδαφος είναι ο σταθερός συντελεστής, έστω 10 στρέμματα. Ο παραγωγός χρησιμοποιεί και άλλους συντελεστές, σπόρους, λιπάσματα κτλ., που μπορούμε να αγνοήσουμε εδώ για την απλούστευση του παραδείγματος. Υποθέτουμε ότι μεταβάλλεται μόνον η ποσότητα της εργασίας (L) στις διάφορες καλλιεργητικές περιόδους και ότι τα αγροτεμάχια είναι ίδιας απόδοσης. Επίσης η εργασία είναι ομοιογενής, δηλαδή κάθε εργάτης είναι εξίσου ικανός και κάθε αύξηση που προκαλείται στην παραγωγή δεν οφείλεται σε διαφοροποίηση της εργατικής του ικανότητας. Έτσι έχουμε τα αποτελέσματα του Πίνακα 3.1. (στη δεξιά σελίδα).

Πίνακας 3.1. Συνολικό Προϊόν

Ποσότητα εδάφους	Αριθμός εργατών (L)	Συνολικό προϊόν (TP ή Q)
10	0	0
10	1	4
10	2	10
10	3	20
10	4	33
10	5	50
10	6	60
10	7	65
10	8	65
10	9	55

Στην πρώτη στήλη δίνεται η ποσότητα του εδάφους που είναι σταθερή, στη δεύτερη η ποσότητα της εργασίας που χρησιμοποιείται και στην τρίτη η αντίστοιχη ποσότητα προϊόντος, δηλαδή **το συνολικό προϊόν**.

Μπορούμε να παρουσιάσουμε τα δεδομένα του πίνακα 3.1. γραφικά στο διάγραμμα 3.1.

Διάγραμμα 3.1. Καμπύλη συνολικού προϊόντος

Στον κάθετο άξονα φαίνεται η ποσότητα του προϊόντος και στον οριζόντιο η ποσότητα της εργασίας. Η καμπύλη που προκύπτει είναι η καμπύλη του συνολικού προϊόντος της εργασίας. Η καμπύλη του συνολικού προϊόντος ενός μεταβλητού συντελεστή εκφράζει τη σχέση ανάμεσα στο συνολικό προϊόν και στην ποσότητα του μεταβλητού συντελεστή για κάθε δεδομένη χρονική περίοδο. Το συνολικό προϊόν αυξάνεται στην αρχή με ταχύτερο ρυθμό. Αυτό συμβαίνει μέχρι και τον πέμπτο εργάτη. Έπειτα ο ρυθμός αύξησης μειώνεται, ώσπου να φτάσει το προϊόν στο ανώτατο επίπεδο τιμής, όγδοο εργάτη, και στη συνέχεια μειώνεται.

5. Μέσο και οριακό προϊόν

Μέσο προϊόν (Average Product, AP) είναι ο λόγος του συνολικού προϊόντος προς τις μονάδες του μεταβλητού συντελεστή. Στο παράδειγμά μας μεταβλητός συντελεστής είναι η εργασία και το μέσο προϊόν δείχνει το προϊόν ανά εργάτη. Υπολογίζεται ως εξής:

$$\text{Μέσο Προϊόν} = \frac{\text{Συνολικό Προϊόν}}{\text{Ποσότητα μεταβλητού συντελεστή}}, \text{ ή } AP = \frac{Q}{L},$$

όπου Q= Συνολικό προϊόν, L= Ποσότητα εργασίας, AP = Μέσο προϊόν

Οριακό προϊόν (Marginal Product, MP) ενός συντελεστή είναι η μεταβολή που επέρχεται στο συνολικό προϊόν, όταν μεταβάλλεται ο μεταβλητός συντελεστής κατά μία μονάδα. Υπολογίζεται ως εξής:

$$\text{Οριακό Προϊόν} = \frac{\text{Μεταβολή συνολικού προϊόντος}}{\text{Μεταβολή στην ποσότητα του μεταβλητού συντελεστή (εργάτες)}} \text{ ή}$$

$$MP = \frac{\Delta Q}{\Delta L},$$

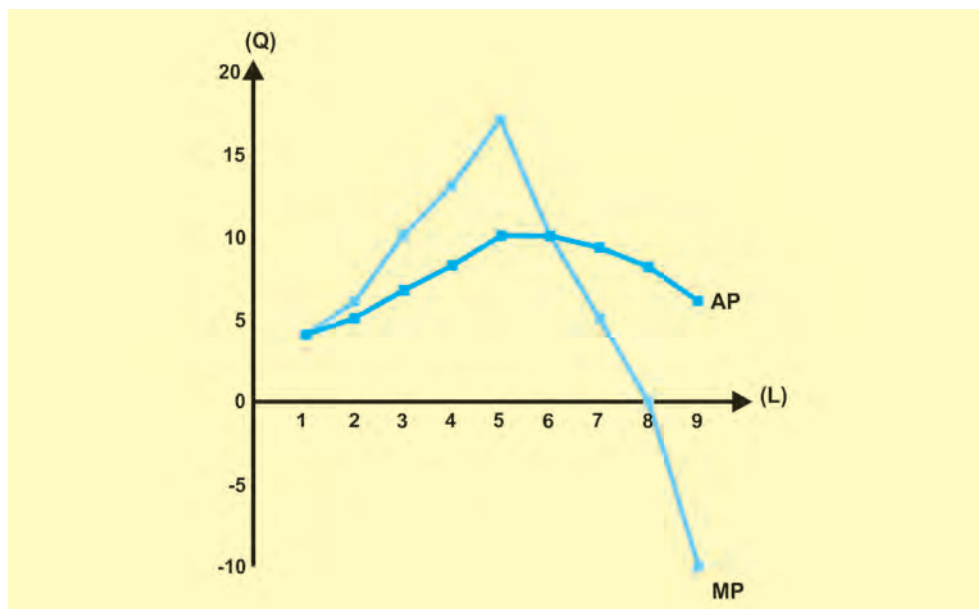
όπου MP = Οριακό προϊόν και το Δ = Συμβολίζει τη μεταβολή.

Το οριακό προϊόν μετρά το ρυθμό μεταβολής του συνολικού προϊόντος, εξαιτίας της προσθήκης κάθε φορά στην παραγωγή του τελευταίου εργάτη. Πρέπει να σημειωθεί ότι το οριακό προϊόν της εργασίας δεν είναι το προϊόν που παράγει κάθε φορά ο συγκεκριμένος επιπλέον εργάτης, αλλά η μεταβολή που επέρχεται στις συνθήκες παραγωγής και, συνεπώς, στο συνολικό προϊόν, εξαιτίας της παρουσίας του επιπλέον εργάτη.

Στον Πίνακα 3.2. δίνονται οι τιμές του συνολικού μέσου και του οριακού προϊόντος για τα δεδομένα του παραδείγματος.

Πίνακας 3.2. Μέσο και Οριακό Προϊόν

Αριθμός εργατών (L)	Συνολικό προϊόν (TP ή Q)	Μέσο προϊόν AP=Q/L	Οριακό προϊόν MP=ΔQ/ΔL
0	0	-	-
1	4	4	4
2	10	5	6
3	20	6.7	10
4	33	8.2	13
5	50	10	17
6	60	10	10
7	65	9.3	5
8	65	8.1	0
9	55	6.1	-10

Διάγραμμα 3.2. Καμπύλες μέσου και οριακού προϊόντος

Η καμπύλη του μέσου προϊόντος περιγράφει τη σχέση ανάμεσα στην ποσότητα της εργασίας και στο αντίστοιχο μέσο προϊόν της. Η καμπύλη του οριακού προϊόντος περιγράφει τη σχέση ανάμεσα στην ποσότητα της εργασίας και στο αντίστοιχο οριακό προϊόν της.

Όπως προκύπτει από τους πίνακες 3.1., 3.2. και τα διαγράμματα 3.1., 3.2., όσο αυξάνεται ο αριθμός των εργαζομένων, το συνολικό προϊόν αυξάνεται, μέχρι και την είσοδο στην παραγωγή του έβδομου εργάτη. Η είσοδος στην παραγωγική διαδικασία του όγδοου εργάτη αφήνει το συνολικό προϊόν αμετάβλητο, ενώ ο ένατος εργάτης, που προστίθεται, οδηγεί σε μείωσή του. Με ανάλογο τρόπο το μέσο προϊόν αυξάνεται μέχρι και τον έκτο εργάτη, όπου λαβαίνει την τιμή δέκα (10), και στη συνέχεια μειώνεται. Το οριακό προϊόν αυξάνεται μέχρι και τον πέμπτο εργάτη, όπου η τιμή του είναι δέκα επτά (17), και στη συνέχεια μειώνεται, γίνεται μηδέν στον όγδοο εργάτη και αρνητικό στον ένατο, με αποτέλεσμα να μειώνεται και το συνολικό προϊόν. Η συμπεριφορά αυτή του συνολικού, μέσου και οριακού προϊόντος εξηγείται από το νόμο της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης.

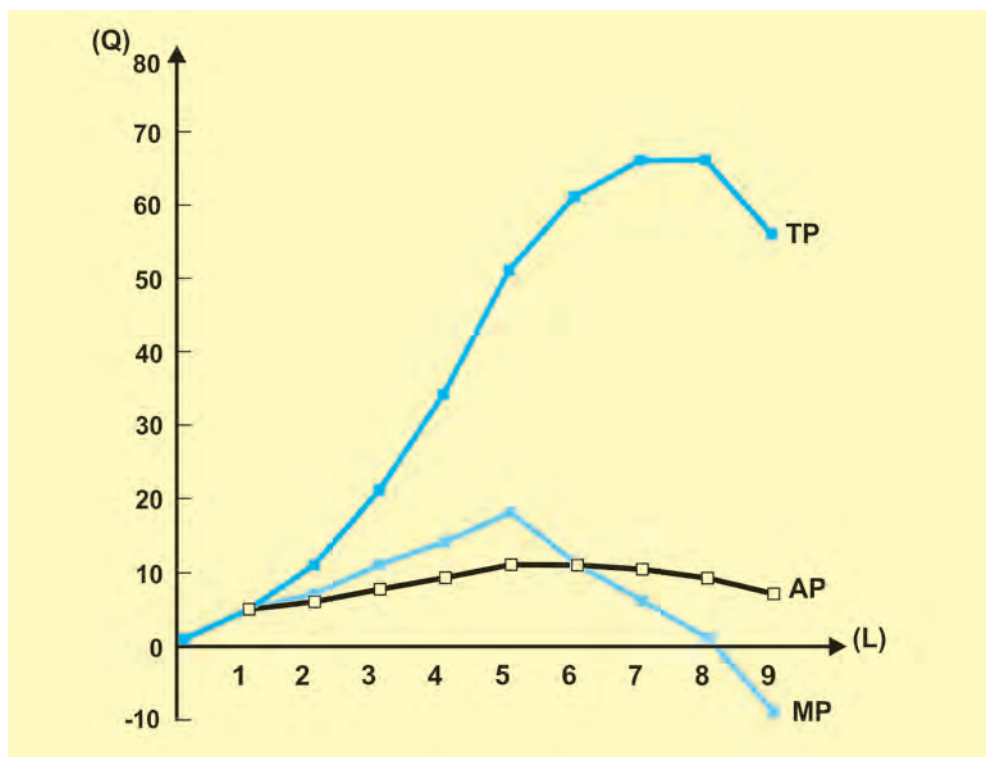
6. Ο νόμος της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης

Ο νόμος της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης δηλώνει ότι στη βραχυχρόνια περίοδο παραγωγής, δηλαδή στην περίοδο που υπάρχει ένας τουλάχιστον σταθερός παραγωγικός συντελεστής, υπάρχει ένα σημείο μέχρι το οποίο η διαδοχική προσθήκη ίσων μονάδων του μεταβλητού συντελεστή δίνει συνεχώς μεγαλύτερες αυξήσεις στο συνολικό προϊόν. Πέρα από το σημείο αυτό κάθε διαδοχική ίση αύξηση του μεταβλητού συντελεστή θα δίνει όλο και μικρότερες αυξήσεις στο συνολικό προϊόν, δηλαδή, το οριακό προϊόν του μεταβλητού συντελεστή αρχικά αυξάνεται και μετά μειώνεται.

Για τη μελέτη του νόμου, ας συγκεντρώσουμε τα στοιχεία του παραδείγματος, που έχουμε ήδη χρησιμοποιήσει, στον παρακάτω πίνακα 3.3. και ας αποδώσουμε γραφικά στο διάγραμμα 3.3. τις καμπύλες του συνολικού, του μέσου και του οριακού προϊόντος.

Ποσότητα Εδάφους	Αριθμός Εργατών (L)	Συνολικό Προϊόν (TP ή Q)	Μέσο Προϊόν (AP)	Οριακό Προϊόν (MP)
10	0	0	-	-
10	1	4	4	4
10	2	10	5	6
10	3	20	6.7	10
10	4	33	8.2	13
10	5	50	10	17
10	6	60	10	10
10	7	65	9.3	5
10	8	65	8.1	0
10	9	55	6.1	-10

Πίνακας 3.3. Συνολικό, Μέσο και Οριακό Προϊόν

Διάγραμμα 3.3. Καμπύλες Συνολικού, Μέσου και Οριακού προϊόντος

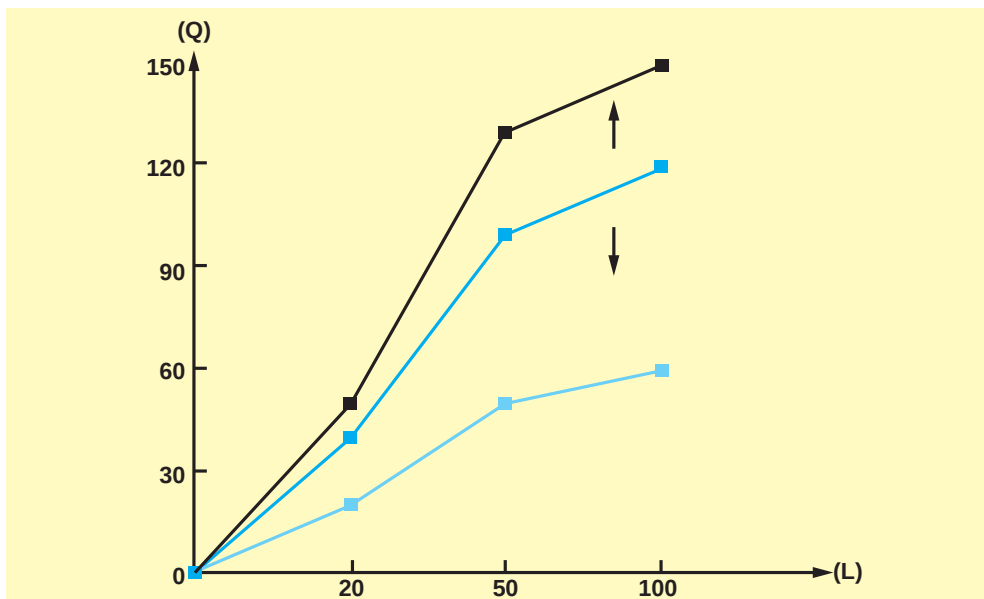
Από τον πίνακα 3.3. και το διάγραμμα 3.3. παρατηρούμε τα εξής: (i) Όταν το οριακό προϊόν μειώνεται, δεν αρχίζει συγχρόνως να μειώνεται και το συνολικό προϊόν. Αντίθετα, συνεχίζει να αυξάνεται, αλλά με φθίνοντες ρυθμούς. (ii) Όταν το οριακό προϊόν γίνεται μηδέν, το συνολικό προϊόν αποκτά τη μέγιστη τιμή του. Αν όμως εξακολουθεί να αυξάνεται η ποσότητα του μεταβλητού συντελεστή, τότε το οριακό προϊόν λαμβάνει αρνητικές τιμές και το συνολικό προϊόν μειώνεται. Στο παράδειγμά μας αυτό συμβαίνει στον ένατο εργάτη. (iii) Η καμπύλη του οριακού προϊόντος τέμνει πάντοτε την καμπύλη του μέσου προϊόντος από πάνω προς τα κάτω στη μέγιστη τιμή του. Στο παράδειγμά μας αυτό συμβαίνει στον έκτο εργάτη. Το μέσο προϊόν στη συνέχεια μειώνεται. Αυτό οφείλεται στην παρακάτω σημαντική σχέση ανάμεσα στο μέσο και οριακό προϊόν. Όταν το οριακό προϊόν είναι μεγαλύτερο από το μέσο, το μέσο προϊόν αυξάνεται με την αύξηση της εργασίας, ενώ, όταν το οριακό προϊόν είναι μικρότερο από το μέσο, το μέσο προϊόν μειώνεται με την αύξηση της εργασίας. (iv) Οι μεταβολές του μέσου προϊόντος είναι μικρότερες από αυτές του οριακού. Αυτό οφείλεται στο ότι το **μέσο προϊόν ως μέσος όρος επηρεάζεται και από τις προηγούμενες μονάδες του μεταβλητού συντελεστή (εργασίας) και του προϊόντος, ενώ το οριακό προϊόν μόνον από την τελευταία μεταβολή του μεταβλητού συντελεστή και του προϊόντος.**

Ο νόμος της φθίνουσας απόδοσης είναι μια εμπειρική διαπίστωση που ισχύει για κάθε παραγωγική διαδικασία. Ο νόμος αυτός ισχύει, επειδή **μεταβάλλονται οι αναλογίες** που υπάρχουν κάθε φορά ανάμεσα στους σταθερούς και μεταβλητούς συντελεστές.

Στο παράδειγμά μας ο πρώτος εργάτης συνδυάζεται με δέκα στρέμματα γης αναλογία 10:1. Η απόδοση είναι μικρή, γιατί θα πρέπει να εκτελέσει όλες τις εργασίες μόνος του. Όταν προστεθεί ο δεύτερος εργάτης, η αναλογία γίνεται 10:2 και βελτιώνεται η απόδοση κάθε εργάτη, γιατί μπορούν να συντονίσουν την εκτέλεση του έργου τους. Όταν προστεθεί τρίτος εργάτης, ο συντονισμός είναι καλύτερος και το προϊόν αυξάνει ακόμη περισσότερο. Προσθέτοντας εργάτες, χωρίς να μεταβληθεί η καλλιεργούμενη έκταση, αυξάνεται η παραγωγή, αλλά αυτό δεν μπορεί να συνεχιστεί επ' άπειρον. Στο παράδειγμά μας, όταν η αναλογία γίνει 10:6, το οριακό προϊόν μειώνεται και το συνολικό αυξάνεται με φθίνοντα ρυθμό, γιατί ο συντονισμός των εργατών μεταξύ τους και σε σχέση με το έδαφος δεν έχει άλλα περιθώρια βελτίωσης. Όταν η αναλογία γίνει 10:8, το οριακό προϊόν γίνεται μηδέν, επειδή δεν υπάρχει έδαφος για καλλιέργεια για τον όγδοο εργάτη. Όταν η αναλογία γίνει 10:9, το οριακό προϊόν γίνεται αρνητικό και το συνολικό μειώνεται, γιατί πλέον οι εργάτες δυσκολεύονται στην εκτέλεση του έργου, ενοχλούν ο ένας τον άλλον κτλ.

7. Η επίδραση της μεταβολής της τεχνολογίας στην παραγωγή

Ο νόμος της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης ισχύει στη βραχυχρόνια περίοδο με δεδομένη και αμετάβλητη τεχνολογία. Αν η τεχνολογία μεταβληθεί, τότε έχουμε μεταβολή και στη συνάρτηση παραγωγής. Αν έχουμε βελτίωση της τεχνολογίας σ' ένα αγαθό, τότε με τις ίδιες ποσότητες παραγωγικών συντελεστών αυξάνεται η παραγόμενη ποσότητα, ενώ, αν έχουμε χειροτέρευση, η παραγόμενη ποσότητα μειώνεται. Στο διάγραμμα 3.4., που ακολουθεί, η ποσότητα εργασίας με τιμές 20, 50 και 100 στην αρχική συνάρτηση παραγωγής (TP) αντιστοιχεί σε προϊόν 40, 100 και 120. Μετά τη βελτίωση της τεχνολογίας η καμπύλη του συνολικού προϊόντος (TP) μετατοπίζεται προς τα πάνω, και στις ίδιες ποσότητες εργασίας αντιστοιχεί προϊόν 50, 120 και 150. Σε περίπτωση που η τεχνολογία χειροτερεύει, η καμπύλη του συνολικού προϊόντος μετατοπίζεται προς τα κάτω, και στις ίδιες ποσότητες εργασίας αντιστοιχεί προϊόν 20, 50 και 60.

Διάγραμμα 3.4. Η επίδραση της τεχνολογίας στη συνάρτηση της παραγωγής

Β. ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

1. Το κόστος παραγωγής στη βραχυχρόνια περίοδο

Για την παραγωγή προϊόντων, η επιχείρηση χρησιμοποιεί παραγωγικούς συντελεστές. Για την απόκτησή τους καταβάλλει συνήθως χρήματα. Το ύψος της δαπάνης αυτής εξαρτάται από την ποσότητα και τις τιμές των συντελεστών. Η συνάρτηση παραγωγής δείχνει τις ποσότητες προϊόντος που μπορεί να παράγει κάθε επιχείρηση με συγκεκριμένους παραγωγικούς συντελεστές. Συνεπώς, υπάρχει σχέση μεταξύ των παραγόμενων ποσοτήτων και των χρηματικών δαπανών της επιχείρησης. Τη σχέση αυτή την εκφράζει η συνάρτηση κόστους. Για την ανάλυσή της είναι απαραίτητο να είναι γνωστή η τιμή απόκτησης κάθε συντελεστή, ώστε να μπορεί να υπολογίσει η επιχείρηση το κόστος της. Θα υποθέσουμε ότι οι τιμές αυτές είναι σταθερές.

Στη βραχυχρόνια περίοδο, στην οποία υπάρχουν σταθεροί και μεταβλητοί συντελεστές, το κόστος διαμορφώνεται από τις χρηματικές δαπάνες που καταβάλλονται και για τις δύο κατηγορίες συντελεστών.

Οι δαπάνες που καταβάλλονται για τους μεταβλητούς συντελεστές, δηλαδή γι' αυτούς των οποίων η ποσότητα μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος, αποτελούν το μεταβλητό κόστος (Variable Cost, VC). Τέτοιες είναι οι δαπάνες για πρώτες ύλες, ημερομίσθια, καύσιμα κτλ.

Αντίθετα, σταθερό (Fixed Cost, FC) είναι το κόστος που δε μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος και αφορά τις δαπάνες που καταβάλλονται για τους σταθερούς συντελεστές. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι δαπάνες για τα ενοίκια των κτιρίων, τα ασφάλιστρα των επιχειρήσεων κτλ.

Το άθροισμα του μεταβλητού και του σταθερού κόστους είναι το συνολικό (Total Cost, TC) βραχυχρόνιο κόστος μιας επιχείρησης.

Συνολικό κόστος = Σταθερό Κόστος + Μεταβλητό Κόστος

$$TC = FC + VC$$

2. Καμπύλες κόστους στη βραχυχρόνια περίοδο

Η συνάρτηση κόστους εκφράζει τη σχέση ανάμεσα στο κόστος παραγωγής ενός προϊόντος και στην παραγόμενη ποσότητα. Στη βραχυχρόνια περίοδο έχουμε τις συναρτήσεις του συνολικού κόστους (Total Cost, TC), του μεταβλητού κόστους (Variable Cost, VC) και του σταθερού κόστους (Fixed Cost, FC) .

Παράδειγμα: Μια επιχείρηση έχει ορισμένες πάγιες εγκαταστάσεις, κτίρια και μηχανές, που αποτελούν τους σταθερούς συντελεστές. Για την παραγωγή χρησιμοποιεί πρώτες ύλες και εργασία, που αποτελούν τους μεταβλητούς συντελεστές. Η δαπάνη για πρώτη ύλη ανά μονάδα προϊόντος είναι 100 ευρώ. Η αμοιβή κάθε εργάτη είναι 1000 ευρώ. Το σταθερό κόστος είναι 4000 ευρώ.

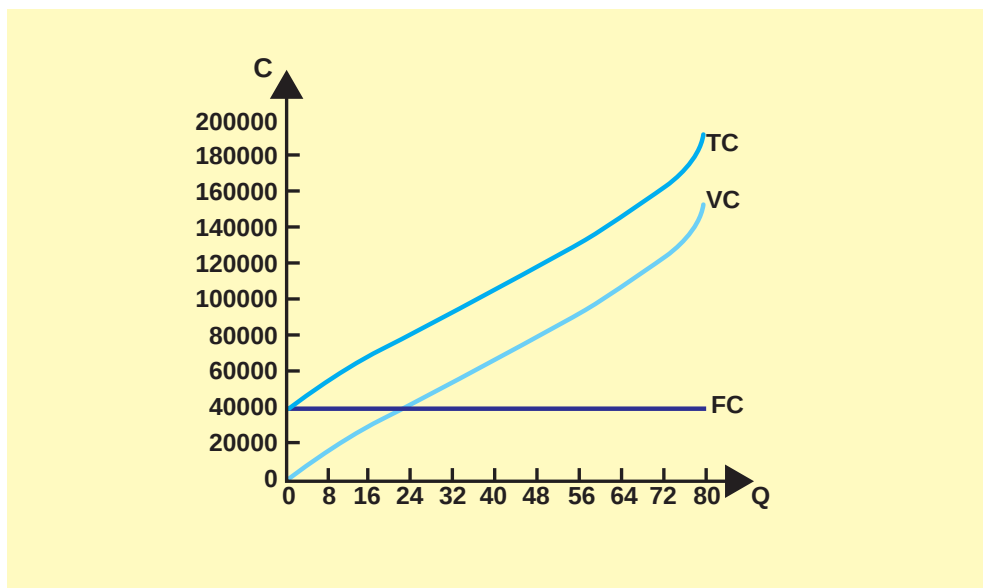
Στον πίνακα 3.4. η πρώτη στήλη δείχνει την εργασία και η δεύτερη το συνολικό προϊόν. Η τρίτη στήλη δείχνει το σταθερό κόστος για τη συγκεκριμένη περίοδο, που είναι 4000 ευρώ. Η τέταρτη στήλη δείχνει το μεταβλητό κόστος, το οποίο είναι το άθροισμα της δαπάνης για εργασία και της δαπάνης για πρώτη ύλη για ανάλογη ποσότητα προϊόντος. Άρα το συνολικό κόστος δίνεται από τη σχέση: $TC = 4000 + 1000L + 100Q$

Η πέμπτη στήλη που είναι το άθροισμα των στήλων 3 και 4 δείχνει το συνολικό κόστος της συγκεκριμένης επιχείρησης.

Πίνακας 3.4. Σταθερό, Μεταβλητό, Συνολικό Κόστος

Αριθμός εργατών (L) (1)	Συνολικό Προϊόν (Q) (2)	Σταθερό Κόστος (FC) (3)	Μεταβλητό Κόστος (VC) (4)	Συνολικό Κόστος (TC) (5)
0	0	4000	0	4000
1	8	4000	$1000 \cdot 1 + 100 \cdot 8 = 1800$	5800
2	22	4000	$1000 \cdot 2 + 100 \cdot 22 = 4200$	8200
3	41	4000	$1000 \cdot 3 + 100 \cdot 41 = 7100$	11100
4	57	4000	$1000 \cdot 4 + 100 \cdot 57 = 9700$	13700
5	69	4000	$1000 \cdot 5 + 100 \cdot 69 = 11900$	15900
6	74	4000	$1000 \cdot 6 + 100 \cdot 74 = 13400$	17400
7	76	4000	$1000 \cdot 7 + 100 \cdot 76 = 14600$	18600
8	76	4000	$1000 \cdot 8 + 100 \cdot 76 = 15600$	19600

Η γραφική παράσταση των συναρτήσεων δίνει αντίστοιχα τις καμπύλες σταθερού, μεταβλητού και συνολικού κόστους. Στον κάθετο άξονα μετράμε το αντίστοιχο κάθε φορά κόστος και στον οριζόντιο την παραγόμενη ποσότητα. Για το παράδειγμά μας οι αντίστοιχες καμπύλες παρουσιάζονται στο διάγραμμα 3.5.

Ποσότητα Προϊόντος
Διάγραμμα 3.5. Καμπύλες Κόστους

Η καμπύλη του σταθερού κόστους είναι μία ευθεία γραμμή παράλληλη προς τον άξονα της ποσότητας. Αυτό σημαίνει ότι το σταθερό κόστος παραμένει αμετάβλητο, ανεξάρτητα από την παραγόμενη ποσότητα. Το σταθερό κόστος επιβαρύνει την επιχείρηση και όταν ακόμη η παραγωγή είναι μηδέν, για παράδειγμα τα έξοδα ίδρυσης της επιχείρησης. Η καμπύλη του μεταβλητού κόστους ξεκινά από την αρχή του άξονα και ανέρχεται, καθώς αυξάνεται η ποσότητα του προϊόντος. Στην αρχή η αύξηση του μεταβλητού κόστους είναι αργή και στη συνέχεια γίνεται έντονη. Αυτό οφείλεται στο νόμο της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης που διέπει την παραγωγή. Η καμπύλη του συνολικού κόστους είναι το άθροισμα καθέτως των δύο άλλων καμπυλών. Ξεκινά από το ύψος του σταθερού κόστους (όταν $Q = 0$, Συν. Κόστος = Σταθερό Κόστος). Η μεταβολή της οφείλεται αποκλειστικά στο μεταβλητό κόστος, γι' αυτό και έχει την ίδια πορεία με την καμπύλη του. Απέχει από την καμπύλη του μεταβλητού κόστους κατά το μέγεθος του σταθερού κόστους.

3. Μέσο Κόστος

Έκφραση της συνάρτησης του κόστους, όταν αφορά το κατά μονάδα προϊόντος κόστος, είναι το **Μέσο Κόστος**. Το Μέσο Κόστος είναι ο λόγος του κόστους προς την αντίστοιχη ποσότητα προϊόντος. Σε αντιστοιχία με τα τρία είδη βραχυχρόνιου κόστους υπάρχουν τρία είδη βραχυχρόνιου μέσου κόστους: **Μέσο σταθερό κόστος** (Average Fixed Cost, AFC), **Μέσο μεταβλητό κόστος** (Average Variable Cost, AVC) και **Μέσο συνολικό κόστος** (Average Total Cost, ATC).

Οι τύποι των αντίστοιχων μεγεθών είναι:

$$\text{Μέσο Σταθερό Κόστος} = \frac{\text{Σταθερό Κόστος}}{\text{Ποσότητα παραγωγής}} \text{ ή } AFC = \frac{FC}{Q} .$$

$$\text{Μέσο Μεταβλητό Κόστος} = \frac{\text{Μεταβλητό Κόστος}}{\text{Ποσότητα παραγωγής}} \text{ ή } AVC = \frac{VC}{Q} .$$

$$\text{Μέσο Συνολικό Κόστος} = \frac{\text{Συνολικό Κόστος}}{\text{Ποσότητα παραγωγής}} \text{ ή } ATC = \frac{TC}{Q} .$$

Το Μέσο συνολικό κόστος, που πολλές φορές λέγεται απλώς και Μέσο Κόστος, προκύπτει και ως άθροισμα:

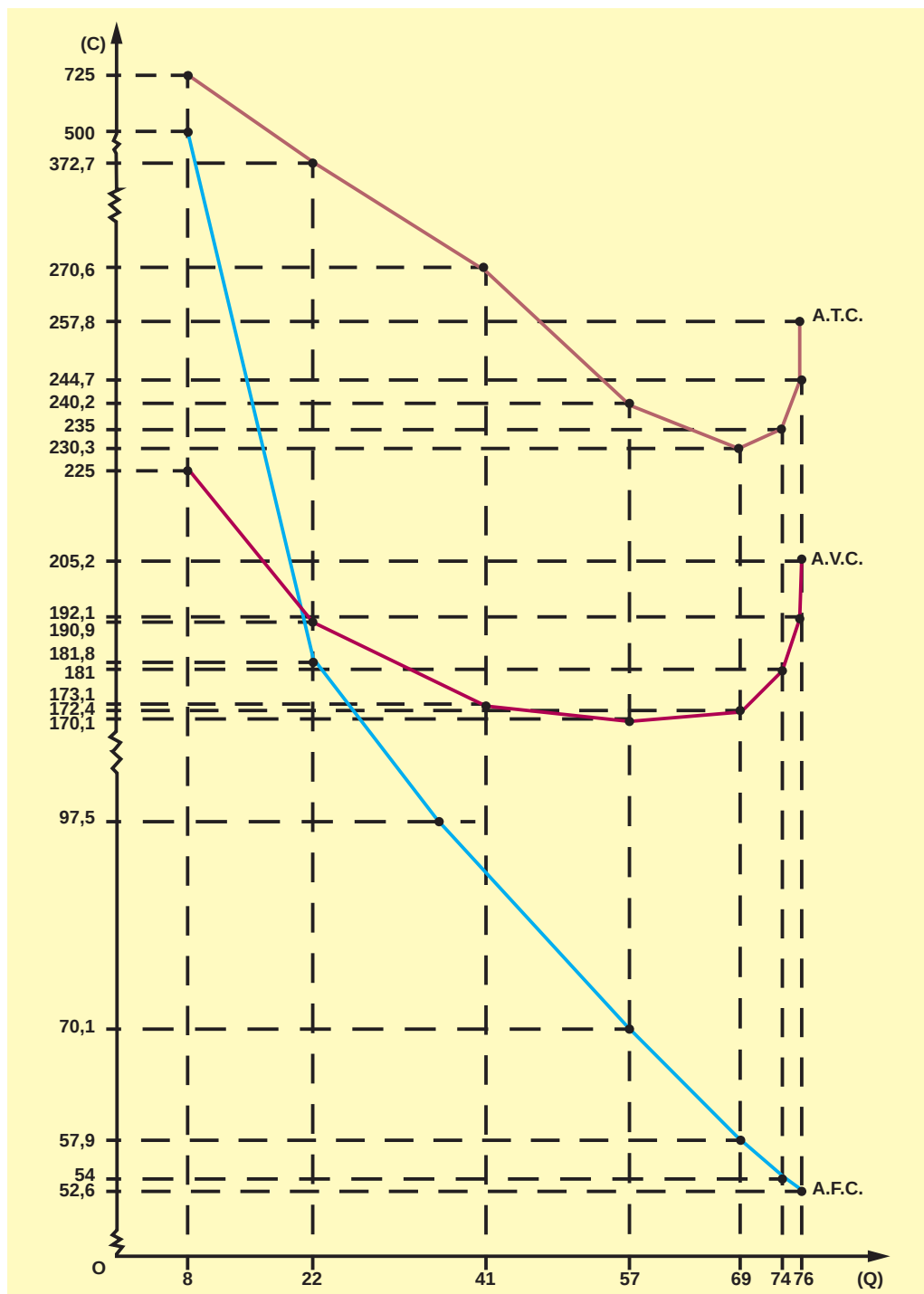
$$\text{Μέσο συνολικό Κόστος} = \text{Μέσο Σταθερό Κόστος} + \text{Μέσο Μεταβλητό Κόστος}$$

$$ATC = AFC + AVC$$

Στον πίνακα 3.5., που ακολουθεί, δίνονται οι τρεις κατηγορίες μέσου κόστους για τα δεδομένα του παραδείγματος της προηγούμενης παραγράφου. Η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο παραγόμενο προϊόν και στην αντίστοιχη κατηγορία μέσου κόστους φαίνεται στις καμπύλες μέσου κόστους στο διάγραμμα 3.6.

Πίνακας 3.5. Μέσο Κόστος

Συνολικό Προϊόν (Q) (1)	Μέσο Σταθερό Κόστος (AFC) (2)	Μέσο Μεταβλητό Κόστος (AVC) (3)	Μέσο Συνολικό Κόστος (ATC) (4)
8	500	225	725
22	181,8	190,9	372,7
41	97,5	173,1	270,6
57	70,1	170,1	240,2
69	57,9	172,4	230,3
74	54	181	235
76	52,6	192,1	244,7
76	52,6	205,2	257,8

Διάγραμμα 3.6. Καμπύλες Μέσου Κόστους

Η καμπύλη του μέσου σταθερού κόστους δείχνει τη σχέση ανάμεσα στο μέσο σταθερό κόστος και την ποσότητα παραγωγής. Το μέσο σταθερό κόστος μειώνεται συνεχώς όσο αυξάνεται η παραγωγή, γιατί η ίδια δαπάνη επιμερίζεται (κατανέμεται) σε περισσότερες μονάδες προϊόντος.

Η καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους δείχνει τη σχέση ανάμεσα στο μέσο μεταβλητό κόστος και την ποσότητα παραγωγής. Το μέσο μεταβλητό κόστος στην αρχή μειώνεται και στη συνέχεια αυξάνεται. Αυτό οφείλεται στο νόμο της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης. Δηλαδή, στην αρχή το προϊόν αυξάνεται με γρηγορότερο ρυθμό απ' ό,τι το κόστος των μεταβλητών συντελεστών, με αποτέλεσμα το μέσο μεταβλητό κόστος να μειώνεται, ενώ στη συνέχεια ο ρυθμός αύξησης του προϊόντος γίνεται μικρότερος από το ρυθμό αύξησης του κόστους των μεταβλητών συντελεστών, με αποτέλεσμα το μέσο μεταβλητό κόστος να αυξάνεται.

Η καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους δείχνει τη σχέση ανάμεσα στο μέσο συνολικό κόστος και την ποσότητα παραγωγής. Το μέσο συνολικό κόστος είναι το άθροισμα του μέσου μεταβλητού και μέσου σταθερού κόστους και επηρεάζεται και από τα δύο. Στην αρχή, που η συμμετοχή του σταθερού κόστους είναι σημαντική, επηρεάζεται κυρίως από το μέσο σταθερό κόστος. Όσο όμως η παραγωγή αυξάνεται, η σημασία του μέσου σταθερού κόστους μειώνεται και το μέσο συνολικό κόστος επηρεάζεται κυρίως από το μέσο μεταβλητό κόστος και ακολουθεί την ίδια ανοδική πορεία με αυτό.

Οι καμπύλες του μέσου μεταβλητού και μέσου συνολικού κόστους στη βραχυχρόνια περίοδο έχουν το σχήμα του λατινικού γράμματος U, ως συνέπεια του νόμου της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης.

4. Οριακό κόστος

Το οριακό κόστος δείχνει το ρυθμό με τον οποίο μεταβάλλεται το συνολικό κόστος, όταν μεταβάλλεται η παραγωγή κατά μια μονάδα. Το οριακό κόστος (Marginal Cost, MC) είναι ο λόγος της μεταβολής του συνολικού κόστους προς τη μεταβολή του προϊόντος.

$$\text{Οριακό Κόστος} = \frac{\text{Μεταβολή Συνολικού Κόστους}}{\text{Μεταβολή του Προϊόντος}} \quad \text{ή} \quad MC = \frac{\Delta(TC)}{\Delta Q}.$$

Και, επειδή στη μεταβολή του συνολικού κόστους συμμετέχει μόνο το μεταβλητό κόστος, ενώ το σταθερό δεν μεταβάλλεται:

$$\text{Οριακό Κόστος} = \frac{\text{Μεταβολή Μεταβλητού Κόστους}}{\text{Μεταβολή του Προϊόντος}} \quad \text{ή} \quad MC = \frac{\Delta(VC)}{\Delta Q}.$$

Τα δεδομένα του προηγούμενου παραδείγματος χρησιμοποιούνται για να υπολογίσουμε το οριακό κόστος στον πίνακα 3.6., και στη συνέχεια στο διάγραμμα 3.7. αποδίδουμε γραφικά το οριακό κόστος.

Πίνακας 3.6. Οριακό Κόστος

Προϊόν (Q) (1)	Μεταβολή Προϊόντος (ΔQ) (2)	Συνολικό Κόστος (TC) (3)	Μεταβολή Συνολικού Κόστους Δ(TC) (4)	Οριακό Κόστος (MC) (5)
0	0	4000	-	-
8	8	5800	1800	225
22	14	8200	2400	171,4
41	19	11100	2900	152,6
57	16	13700	2600	162,5
69	12	15900	2200	183,3
74	5	17400	1500	300
76	2	18600	1200	600
76	0	19600	1000	∞

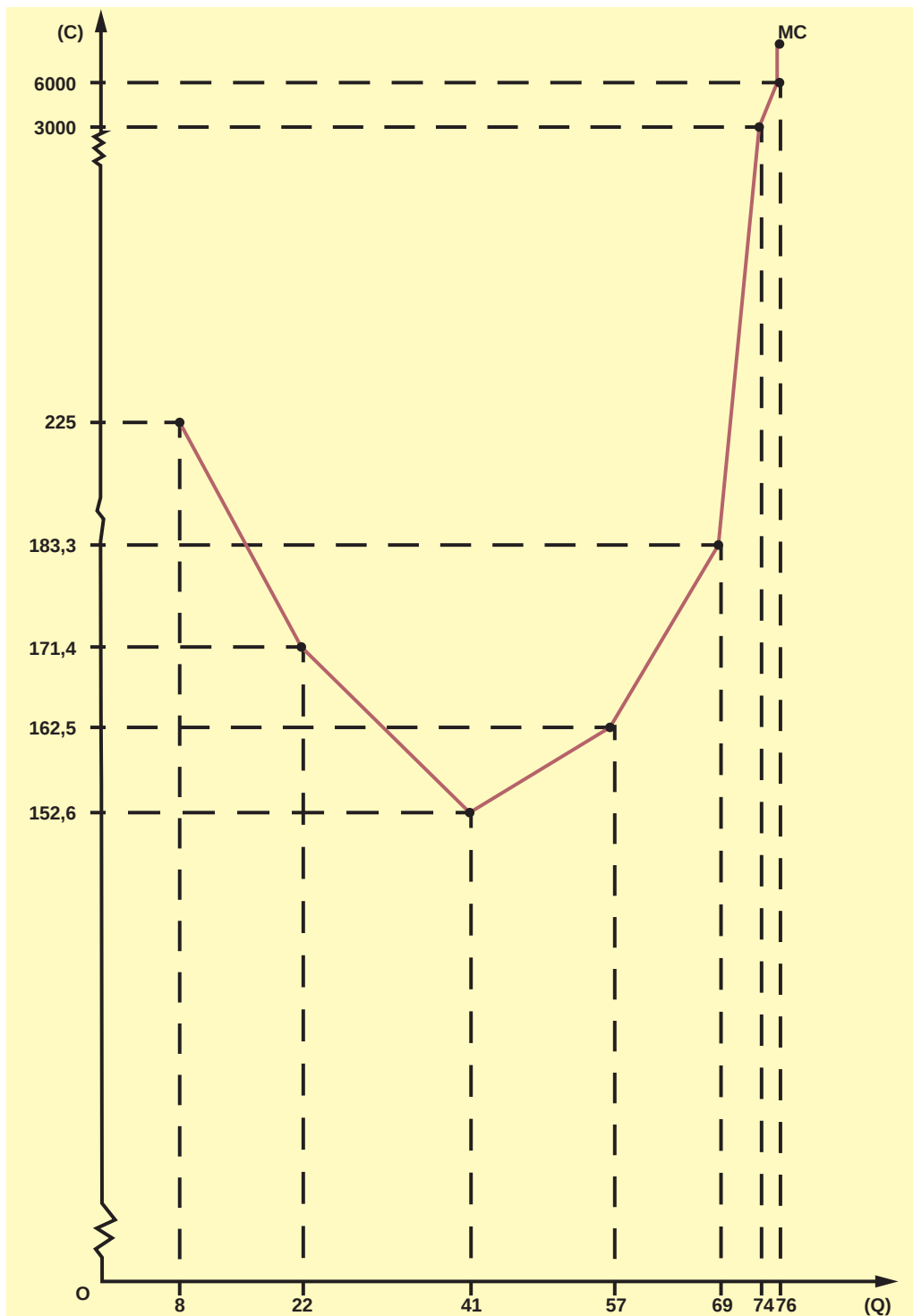
Η καμπύλη του οριακού κόστους, όπως φαίνεται στο διάγραμμα, αρχικά κατέρχεται και φθάνει σε ένα κατώτατο σημείο, και στη συνέχεια ανέρχεται. Και αυτό, γιατί η συμπεριφορά του οριακού κόστους προσδιορίζεται από το νόμο της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης.

Το οριακό κόστος είναι σημαντικό μέγεθος για μια επιχείρηση, γιατί η απόφαση της επιχείρησης για αύξηση της παραγωγής της κατά μία μονάδα θα πρέπει να γίνει έπειτα από σύγκριση του κόστους αυτής της μονάδας, που είναι **το οριακό κόστος**, με το έσοδο από την πώληση αυτής της μονάδας. Είναι αναγκαίο να τονιστεί σ' αυτό το σημείο ότι το οριακό κόστος δεν είναι το κόστος παραγωγής της συγκεκριμένης τελευταίας μονάδας προϊόντος, αλλά η μεταβολή του συνολικού κόστους που προήλθε από την παραγωγή της συγκεκριμένης μονάδας προϊόντος, η οποία προκάλεσε, όπως επισημάνθηκε και στο κεφάλαιο της συνάρτησης παραγωγής, μεταβολή στις αναλογίες σταθερών και μεταβλητών συντελεστών παραγωγής.

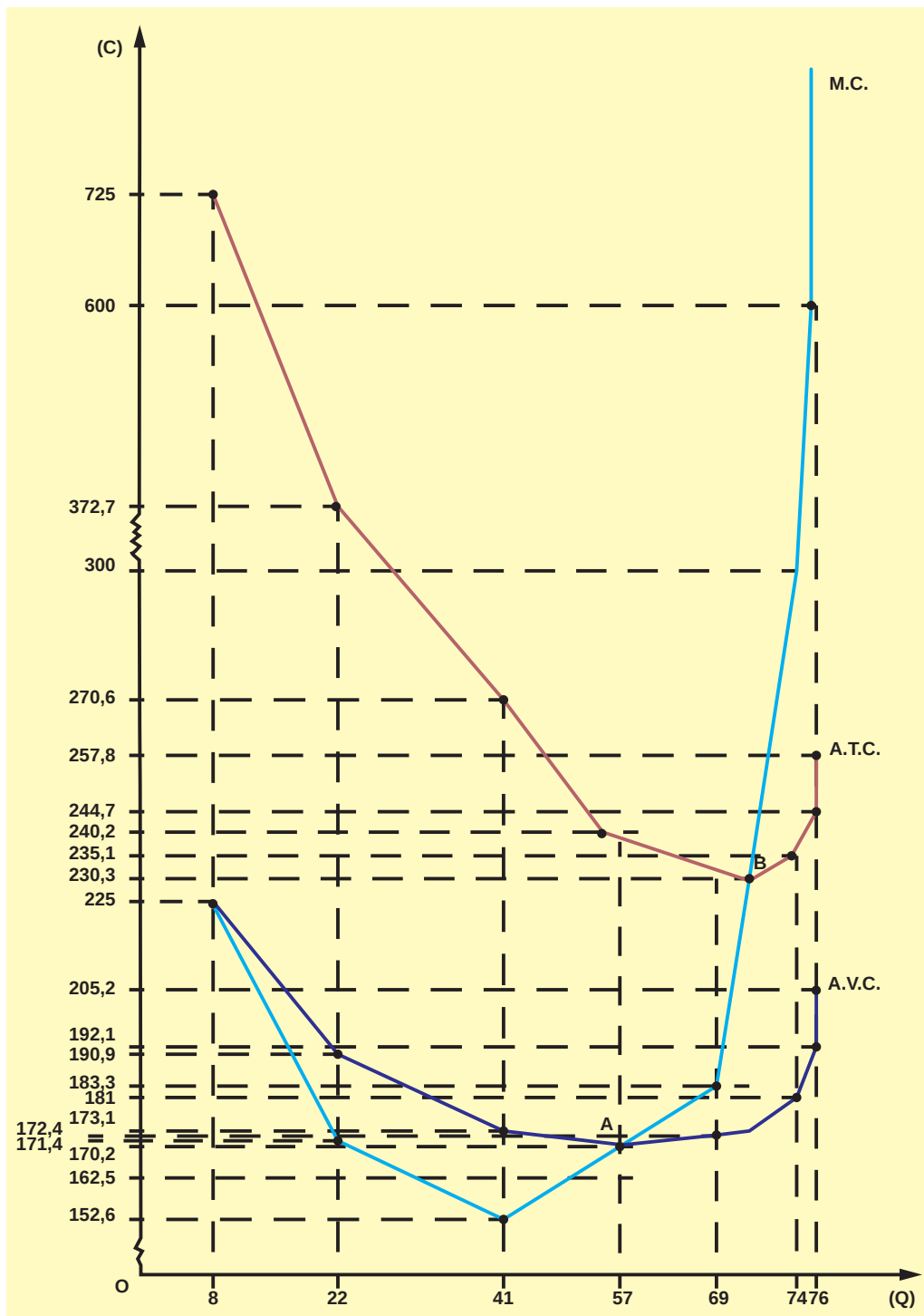
Τέλος, το οριακό κόστος μεταβάλλεται ως μέγεθος πιο έντονα από το μέσο μεταβλητό κόστος γιατί δεν επηρεάζεται, όπως το μέσο, από τις προηγούμενες μεταβολές του κόστους παραγωγής. Το μέσο κόστος είναι κόστος ανά μονάδα προϊόντος, ενώ το οριακό είναι η αύξηση του συνολικού κόστους παραγωγής λόγω της παραγωγής της τελευταίας μονάδας προϊόντος.

5. Σχέσεις των καμπυλών μέσου και οριακού κόστους

Οι καμπύλες του μέσου (συνολικού και μεταβλητού) και του οριακού κόστους με βάση τα δεδομένα του παραδείγματος παρουσιάζονται στο ίδιο διάγραμμα 3.8., που ακολουθεί, για να μελετηθεί πιο εύκολα η πορεία τους.

Διάγραμμα 3.7. Καμπύλη του Οριακού Κόστους

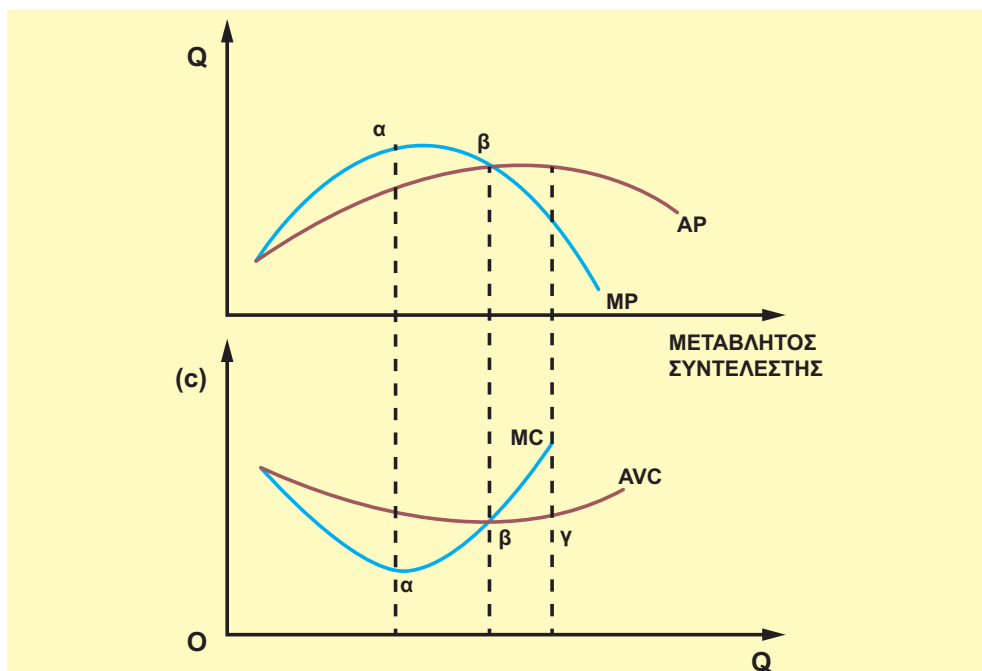

Διάγραμμα 3.8. Καμπύλες Μέσου και Οριακού Κόστους

Η σύγκριση της πορείας των καμπυλών μέσου μεταβλητού κόστους και οριακού κόστους δείχνει ότι στα πρώτα επίπεδα παραγωγής το μέσο μεταβλητό κόστος μειώνεται, το οριακό κόστος επίσης μειώνεται και έχει τιμές μικρότερες από το μέσο μεταβλητό κόστος. Η καμπύλη του οριακού κόστους βρίσκεται κάτω από την καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους, όσο το τελευταίο μειώνεται. Για να συμβαίνει αυτό, είναι απαραίτητο κάθε πρόσθετη μονάδα παραγόμενου προϊόντος (οριακό κόστος) να κοστίζει λιγότερο από το μέσο όρο όλων των προηγούμενων (μέσο μεταβλητό κόστος). Με τον ίδιο τρόπο το μέσο μεταβλητό κόστος αυξάνεται, όταν το οριακό έχει τιμές μεγαλύτερες από το μέσο μεταβλητό κόστος. Αυτό συμβαίνει, όταν η καμπύλη του οριακού κόστους βρίσκεται πάνω από την καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους. Επομένως, όταν το μέσο μεταβλητό κόστος έχει τη χαμηλότερη τιμή του, η καμπύλη του οριακού κόστους συναντά την καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους στο σημείο αυτό, από κάτω προς τα πάνω. Η ίδια ακριβώς ανάλυση ισχύει και για τη σχέση μέσου συνολικού κόστους με το οριακό κόστος. Η καμπύλη του οριακού κόστους ανερχόμενη συναντά τις καμπύλες του μέσου μεταβλητού και του μέσου συνολικού κόστους στα κατώτατα σημεία τους (Διάγραμμα 3.8., σημεία Α και Β αντίστοιχα).

6. Σχέση καμπυλών μέσου προϊόντος - μέσου μεταβλητού κόστους και οριακού προϊόντος - οριακού κόστους

Οι καμπύλες του μέσου μεταβλητού κόστους και του οριακού κόστους έχουν το σχήμα του λατινικού γράμματος U ως συνέπεια του νόμου της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης. Για τον ίδιο λόγο οι καμπύλες του μέσου και του οριακού προϊόντος έχουν ακριβώς την αντίστροφη σχηματική θέση. Ας παραστήσουμε τις καμπύλες στο διάγραμμα 3.9.

Διάγραμμα 3.9.

Στις σχέσεις που προκύπτουν από το διάγραμμα παρατηρούμε ότι οι μεταβολές του μέσου μεταβλητού κόστους είναι αντίθετες από τις μεταβολές του μέσου προϊόντος. Όταν το μέσο προϊόν λαμβάνει τη μεγαλύτερη τιμή του, το μέσο μεταβλητό κόστος λαμβάνει τη μικρότερη τιμή του. Το ίδιο συμβαίνει και με τη σχέση οριακού προϊόντος και οριακού κόστους. Όταν το οριακό προϊόν λαμβάνει τη μεγαλύτερη τιμή του, το οριακό κόστος έχει τη μικρότερη, στη συνέχεια το οριακό προϊόν κατέρχεται και το οριακό κόστος ανέρχεται. Αιτία και για τις δύο σχέσεις είναι ο νόμος της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης.

*Αν χρησιμοποιήσουμε ως **μοναδικό μεταβλητό συντελεστή την εργασία με σταθερή αμοιβή (w)**, τότε μπορούμε να δείξουμε τις πιο πάνω σχέσεις αναλυτικά:

$$MP = \frac{\Delta Q}{\Delta L} .$$

Και $MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q} = \frac{\Delta VC}{\Delta Q} .$

όπου TC = Συνολικό Κόστος, VC = Μεταβλητό Κόστος.

Αλλά VC = Αμοιβή Εργασίας · Ποσότητα Εργασίας ή VC = W · L

όπου L = αριθμός εργατών και W = αμοιβή εργασίας (εργατικός μισθός).

$$\Delta VC = W \cdot \Delta L \text{ και, επομένως, } MC = W \frac{\Delta L}{\Delta Q} .$$

$$\text{Αλλά } \frac{\Delta L}{\Delta Q} = \frac{1}{MP}$$

$$\text{άρα } MC = \frac{W}{MP}$$

Από τη σχέση αυτή βλέπουμε ότι, όταν αυξάνεται το οριακό προϊόν (MP), το οριακό κόστος (MC) μειώνεται και αντίστροφα. Όταν το MP είναι μέγιστο, το MC είναι ελάχιστο. Ανάλογη σχέση υπάρχει ανάμεσα στο μέσο μεταβλητό κόστος (AVC) και το μέσο προϊόν (AP).

$$AP = \frac{Q}{L}$$

$$AVC = \frac{VC}{Q} , \text{ αλλά } VC = W \cdot L$$

Επομένως, $AVC = \frac{W \cdot L}{Q}$. Αφού όμως $\frac{L}{Q} = \frac{1}{AP}$ τότε

$$AVC = \frac{W}{AP}$$

7. Το κόστος παραγωγής στη μακροχρόνια περίοδο

Η μακροχρόνια περίοδος δεν αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη ημερολογιακή περίοδο, όπως έχουμε ήδη σημειώσει, αλλά σε μια περίοδο στην οποία η επιχείρηση μπορεί να μεταβάλλει τις ποσότητες όλων των παραγωγικών συντελεστών. Υπάρχει η δυνατότητα εκ μέρους της επιχείρησης να αυξήσει την παραγωγική της δύναμη με κτίρια, μηχανήματα και να αυξήσει τις ποσότητες όλων των υπόλοιπων συντελεστών που της χρειάζονται για την παραγωγή. Φυσικά μπορεί και να μειώσει τις ποσότητες όλων των συντελεστών της. Επομένως, σ' αυτήν την περίοδο δεν υπάρχουν περιορισμοί - εκτός ίσως από κάποιες συγκεκριμένες τεχνολογικές δυνατότητες που ισχύουν σε κάθε εποχή για την επιχείρηση από πλευράς συντελεστών. Δεν υπάρχει σταθερό κόστος, αφού δεν υπάρχουν σταθεροί συντελεστές. Υπάρχει μόνο το Συνολικό Μακροχρόνιο Κόστος, το Μέσο Μακροχρόνιο Κόστος και το Οριακό Μακροχρόνιο Κόστος.

Η ανάλυση που ακολουθεί και εξετάζει το κόστος στη μακροχρόνια περίοδο δεν είναι λεπτομερής. Απλώς αναφέρουμε ορισμένα βασικά γνωρίσματα του κόστους σ' αυτήν την περίοδο. Όσο η επιχείρηση μεγαλώνει το μέγεθος παραγωγής της προσθέτοντας νέους συντελεστές, το μέσο μακροχρόνιο κόστος της μειώνεται. Το ίδιο συμβαίνει και με το οριακό μακροχρόνιο κόστος της επιχείρησης. Καθώς, όμως, η επιχείρηση συνεχίζει να μεγαλώνει, θα φθάσει σ' ένα μέγεθος που το μέσο και το οριακό μακροχρόνιο κόστος θα αυξηθούν.

Η πορεία της καμπύλης τόσο του μέσου, όσο και του οριακού κόστους στη μακροχρόνια περίοδο φαίνεται να μοιάζει με τη συμπεριφορά των αντίστοιχων μεγεθών κόστους στη βραχυχρόνια περίοδο, όμως η αιτία της πορείας τους είναι διαφορετική. Στη βραχυχρόνια περίοδο η πορεία των μεγεθών του κόστους οφείλεται στο νόμο της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης, που προϋποθέτει σταθερό ή σταθερούς συντελεστές. Στη μακροχρόνια περίοδο δεν υπάρχει σταθερός συντελεστής και δεν ισχύει ο παραπάνω νόμος. Η αιτία της καθοδικής πορείας του μέσου και οριακού κόστους οφείλεται στις "οικονομίες κλίμακας" (πλεονεκτήματα από την αύξηση του όγκου παραγωγής) και η ανοδική πορεία τους στις "αντιοικονομίες κλίμακας" (μειονεκτήματα από την περαιτέρω αύξηση του όγκου παραγωγής).

Ο ρυθμός με τον οποίο μειώνεται και στη συνέχεια αυξάνεται το μέσο κόστος στη μακροχρόνια περίοδο φυσικά διαφέρει από επιχείρηση σε επιχείρηση και εξαρτάται από το αντικείμενο, την οργάνωση και το περιβάλλον στο οποίο δρα η επιχείρηση.

8. Οικονομίες και αντιοικονομίες κλίμακας

Οι οικονομίες κλίμακας οφείλονται σε δύο βασικούς παράγοντες:

α) Τη δυνατότητα μεγαλύτερης εξειδίκευσης και κατανομής της εργασίας. Ο Adam Smith διέκρινε πρώτος την εξειδίκευση και την κατανομή της εργασίας ως σημαντικό παράγοντα για τη μείωση του μέσου κόστους. Σε μια επιχείρηση με μικρό αριθμό εργαζόμενων υπάρχει απώλεια χρόνου και αδυναμία του εργαζόμενου να εξειδικευθεί σε μια συγκεκριμένη εργασία. Αν όμως το μέγεθος της επιχείρησης αυξηθεί, η επιχείρηση ταυτόχρονα με την αύξηση των παραγωγικών της συντελεστών μπορεί να απασχολεί κάθε άτομο σε συγκεκριμένη εργασία, ανάλογα με τα προσόντα του. Έτσι ούτε σπατάλη χρόνου υπάρχει και το άτομο γίνεται αποδοτικότερο, με τελικό αποτέλεσμα τη μείωση του κατά μονάδα κόστους.

β) Τη δυνατότητα χρησιμοποίησης πιο αποδοτικής τεχνολογίας. Οι επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους έχουν τη δυνατότητα να προβαίνουν σε δαπάνες εξοπλισμού βελτιωμένης τεχνολογικής απόδοσης με την αγορά μηχανημάτων, πακέτων τεχνολογικών εφαρμογών κτλ. Το αποτέλεσμα γι' αυτές τις επιχειρήσεις είναι να μειώνουν το κατά μονάδα κόστος. Οι μικρές επιχειρήσεις δεν μπορούν να προβούν σε τόσο δαπανηρές αγορές βελτιωμένων μηχανημάτων κτλ., γιατί εξαιτίας του μικρού μεγέθους της παραγωγής αυτό είναι ασύμφορο.

Οι Αντιοικονομίες Κλίμακας προέρχονται από παράγοντες που έχουν σχέση με την οργάνωση της επιχείρησης. Η αύξηση του όγκου της επιχείρησης οδηγεί σε αντιοικονομίες κλίμακας που αυξάνουν το κατά μονάδα κόστος. Ο κυριότερος λόγος είναι η κατά περίπτωση ανάπτυξη αγκυλωτικών διοικητικών και άλλων γραφειοκρατικών μηχανισμών που περιορίζουν την έγκαιρη λήψη της κατάλληλης απόφασης για τις επιχειρήσεις.

9. Σχόλια

Στα θέματα που εξετάσαμε παραπάνω διαπιστώσαμε ότι οι αποφάσεις της επιχείρησης σχετικά με τις ποσότητες των παραγωγικών συντελεστών και την ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος εξαρτώνται από τον παράγοντα χρόνο. Η διάκριση σε παραγωγή βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας περιόδου και η αντίστοιχη ανάλυση του κόστους επιτρέπει να περιγράψουμε τους περιορισμούς που υπάρχουν στην παραγωγή και τα όρια των επιδιώξεων για μεγιστοποίηση του αποτελέσματος των επιχειρήσεων. Η επιδίωξη του πλούτου μέσω της παραγωγής δε γίνεται σε περιβάλλον όπου τα οικονομικά αγαθά μπορούν να αποκτηθούν απεριόριστα και χωρίς προσπάθεια. Οι συντελεστές παραγωγής αποδίδουν ανάλογα με την οικονομική περίοδο στην οποία βρισκόμαστε, αλλά και συγχρόνως θέτουν περιορισμούς. Στη βραχυχρόνια περίοδο η προσπάθεια μεγιστοποίησης της παραγωγής, με την προσθήκη όλο και μεγαλύτερης ποσότητας από οποιοδήποτε συντελεστή και με σταθερή την ποσότητα κάποιου ή κάποιων άλλων, σταματά στο νόμο της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης. Η παραγωγή πάλι στη μακροχρόνια περίοδο, χωρίς περιορισμούς στην ποσότητα των συντελεστών, σταματά με την εμφάνιση των αντιοικονομιών κλίμακας, που οδηγούν σε αύξηση του μέσου και οριακού κόστους. Η οικονομική επιστήμη λοιπόν μελετά αυτά τα προβλήματα και προσπαθεί να προσδιορίσει την άριστη λύση υπό τους όρους των συγκεκριμένων περιορισμών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ερωτήσεις

1. Πού βασίζεται η διάκριση ανάμεσα στη βραχυχρόνια και μακροχρόνια περίοδο παραγωγής στην πολιτική οικονομία;
2. Γιατί ο νόμος της φθίνουσας απόδοσης ισχύει μόνο στη βραχυχρόνια περίοδο;
3. Να εξηγήσετε γιατί μπορούμε να υπολογίσουμε το οριακό κόστος με βάση είτε το μεταβλητό είτε το συνολικό κόστος.
4. Εξηγήστε γιατί η καμπύλη του οριακού κόστους συναντά την καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους στο κατώτερο σημείο της.
5. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος στα παρακάτω:
 - α) Σύμφωνα με το νόμο της φθίνουσας απόδοσης, στη συνάρτηση παραγωγής πρώτα εκδηλώνεται μείωση του μέσου προϊόντος και μετά του οριακού. [Σ], [Λ]
 - β) Το μέσο σταθερό κόστος παραμένει σταθερό, όταν μεταβάλλεται η παραγωγή. [Σ], [Λ]
 - γ) Το οριακό κόστος είναι η διαφορά του μέσου μεταβλητού κόστους μιας μονάδας από το μέσο μεταβλητό κόστος της επόμενης μονάδας. [Σ], [Λ]
 - δ) Ο νόμος της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης προϋποθέτει ότι ένας τουλάχιστον συντελεστής παραγωγής είναι σταθερός. [Σ], [Λ]
6. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση στα παρακάτω:
 - (i). Το συνολικό κόστος αυξάνεται με ταχύτερο ρυθμό όταν:
 - (α) Το μέσο προϊόν είναι ίσο με το οριακό.
 - (β) Το μέσο προϊόν μειώνεται.
 - (γ) Το οριακό προϊόν είναι μεγαλύτερο από το μέσο προϊόν.
 - (δ) Το οριακό προϊόν αυξάνεται.
 - (ii). Ο νόμος της φθίνουσας απόδοσης αρχίζει να λειτουργεί, όταν:
 - (α) Το οριακό προϊόν γίνεται μηδέν.
 - (β) Το μέσο προϊόν γίνεται μηδέν.
 - (γ) Το συνολικό προϊόν αρχίζει να μειώνεται.
 - (δ) Το οριακό προϊόν αρχίζει να μειώνεται.
 - (ε) Το μέσο προϊόν αρχίζει να μειώνεται.

(iii). Καθώς η παραγωγή αυξάνεται το οριακό προϊόν:

- (α) Αυξάνεται πάντοτε.
- (β) Μειώνεται πάντοτε.
- (γ) Μειώνεται στην αρχή και μετά αυξάνεται.
- (δ) Παραμένει σταθερό.
- (ε) Αυξάνεται στην αρχή και μετά μειώνεται.

(iv). Η καμπύλη του οριακού κόστους ανερχόμενη τέμνει στο πιο χαμηλό σημείο τις καμπύλες:

- (α) Του μεταβλητού και του σταθερού κόστους.
- (β) Του σταθερού και του συνολικού κόστους.
- (γ) Του μέσου σταθερού και του συνολικού κόστους.
- (δ) Του μέσου σταθερού και του μεταβλητού κόστους.
- (ε) Του μέσου μεταβλητού και του μέσου συνολικού κόστους.

Ασκήσεις

1. Δίνεται ο ακόλουθος πίνακας μιας επιχείρησης που λειτουργεί στη βραχυχρόνια περίοδο (εκτός από την εργασία, οι υπόλοιποι συντελεστές είναι σταθεροί):

Αριθμός Εργατών	Συνολικό Προϊόν
0	0
1	40
2	90
3	180
4	260
5	310
6	310
7	290
8	260

- α) Να εξηγήσετε εάν ισχύει ο νόμος της φθίνουσας απόδοσης και σε ποια ποσότητα του μεταβλητού συντελεστή "εργασία" φαίνεται η λειτουργία του και γιατί.
- β) Να εξηγήσετε σε ποια επίπεδα απασχόλησης έχουμε τη μεγιστοποίηση του συνολικού προϊόντος και πού αρχίζει η καθοδική πορεία του. Να δείξετε γραφικά τα σημεία.
2. Να συμπληρώσετε τα κενά του παρακάτω πίνακα:

Αριθμός Εργατών L	Συνολικό Προϊόν TP	Μέσο Προϊόν AP	Οριακό Προϊόν MP
1		14	
2			16
3	54		
4			26
5		24	
6	150		
7			11
8			7
9	168		
10		16	

3. Να συμπληρωθεί ο παρακάτω πίνακας:

Προϊόν Q	Σταθερό Κόστος	Μεταβλητό Κόστος	Συνολικό Κόστος	Μέσο Σταθερό Κόστος	Μέσο Μεταβλητό Κόστος	Μέσο Συνολικό Κόστος	Οριακό Κόστος
0	500						
10		2.500					
20							230
30					240		
		9.360			260		
					280		460

4. Μια επιχείρηση λειτουργεί στη βραχυχρόνια περίοδο και παρουσιάζει τα στοιχεία παραγωγής, όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Ποσότητα Εργασίας	Συνολικό Προϊόν	Οριακό Προϊόν	Οριακό Κόστος
0	-	-	-
1	-	-	60
2	-	-	40
3	-	-	30
4	-	-	24
5	-	-	24
6	-	-	30
7	-	-	40
8	-	-	60

Η αμοιβή της εργασίας που είναι ο μοναδικός μεταβλητός συντελεστής, είναι ίση και σταθερή με 6.000 χρηματικές μονάδες ανά εργάτη.

α) Να συμπληρωθούν τα κενά του πίνακα.

β) Να εξηγήσετε πότε αρχίζει να εμφανίζεται ο νόμος της φθίνουσας απόδοσης.

5. Μια επιχείρηση που λειτουργεί στη βραχυχρόνια περίοδο παραγωγής σε επίπεδο παραγωγής 8 μονάδων παρουσιάζει μέσο μεταβλητό κόστος ίσο με 5 ευρώ. Η αύξηση της παραγωγής στη συνέχεια της παραγωγικής διαδικασίας δείχνει ότι η τιμή του οριακού κόστους είναι 12 ευρώ και του μέσου μεταβλητού 8,5 ευρώ. Μια νέα αύξηση της παραγωγής κατά 4 μονάδες διαμορφώνει το μέσο συνολικό κόστος στα 18 ευρώ. Το μέσο σταθερό κόστος στο επίπεδο παραγωγής των 8 μονάδων είναι 20 ευρώ.

α) Να βρεθεί το μέσο συνολικό κόστος της 12ης μονάδας παραγωγής.

β) Πόσο μεταβάλλεται το μεταβλητό κόστος της επιχείρησης, όταν η παραγωγή αυξάνεται από 15 σε 18 μονάδες παραγωγής;

6. Στον παρακάτω πίνακα δίνονται ο αριθμός εργατών και το συνολικό προϊόν. Μόνος μεταβλητός συντελεστής είναι η εργασία. Ο εργατικός μισθός είναι $W = 4.620$

L	0	1	2	3	4	5	6	7
Q	0	5	12	21	32	40	42	42

α) Να βρεθούν το μέσο και το οριακό προϊόν και να παρασταθούν γραφικά στο ίδιο διάγραμμα. β) Να βρεθούν το μέσο μεταβλητό και το οριακό κόστος και να παρασταθούν γραφικά στο ίδιο διάγραμμα. γ) Να βρεθούν οι αντιστοιχίες στα δύο διαγράμματα.

7. Να συμπληρωθεί ο παρακάτω πίνακας, όταν το μέσο προϊόν στον πέμπτο εργάτη είναι μέγιστο.

Αριθμός Εργατών	Συνολικό Προϊόν	Μέσο Προϊόν	Οριακό Προϊόν	Μέσο Μεταβλητό Κόστος	Μεταβλητό Κόστος	Οριακό Κόστος
4		8			11.424	
5						357
6				402		1302

8. Επιχείρηση που απασχολεί 5 εργάτες παράγει συνολικά 250 μονάδες προϊόντος. Αν απασχολήσει 6 εργάτες, η συνολική παραγωγή αυξάνει κατά 20 μονάδες και το μεταβλητό κόστος ανά προϊόν γίνεται 280 ευρώ, ενώ, αν απασχολήσει 7 εργάτες, το μεταβλητό κόστος ανά προϊόν γίνεται 315 ευρώ. Μοναδικός μεταβλητός συντελεστής είναι η εργασία. Αν η επιχείρηση αυξήσει την παραγωγή της από 264 σε 275 μονάδες, με τι κόστος θα επιβαρυνθεί;

9. Ο πίνακας παραγωγής μιας επιχείρησης είναι ο ακόλουθος:

L	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Q	0	8	20	36	56	80	96	105	112

Δίνονται: Εργατικός μισθός $W=5040$ χρηματικές μονάδες, κόστος πρώτων υλών 2520 χρηματικές μονάδες ανά προϊόν και σταθερό κόστος 12600 χρηματικές μονάδες. Να υπολογιστούν: α) Το μεταβλητό και το συνολικό κόστος για κάθε επίπεδο παραγωγής. β) Πόσο θα μειωθεί το κόστος, αν η παραγωγή μειωθεί από 100 μονάδες σε 85 μονάδες προϊόντος; γ) Αν παράγει 80 μονάδες και θέλει να μειώσει το κόστος κατά 54.600 χρηματικές μονάδες, πόσες μονάδες πρέπει να ελαττωθεί η παραγωγή;

[ΑΠ: γ) 43.505 χρηματικές μονάδες δ) 20 μονάδες]

Ο Ιωάννης Βαπτιστής Σάι (1767-1832) είναι ο κλασικός οικονομολόγος που προήγαγε τη σκέψη του Άνταμ Σμιθ και των διαδόχων του. Το 1803 δημοσίευσε το βιβλίο "Πραγματεία στην Πολιτική Οικονομία ή η Παραγωγή, η Διανομή και η κατανάλωση του Πλούτου". Στο βιβλίο αυτό ανέπτυξε τη βασική ιδέα του "Τροχού του Πλούτου" το "Νόμο των Αγορών", γνωστό ως νόμο του Σάι, ο οποίος υποστηρίζει ότι η προσφορά δημιουργεί τη ζήτησή της, αλλά στην πραγματικότητα είναι πολύ πιο πολύπλοκος.

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

1. Εισαγωγή

Όπως έχουμε τονίσει, η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο προσδιορίζεται η τιμή ενός αγαθού απαιτεί κατανόηση των δύο δυνάμεων της αγοράς, δηλαδή της ζήτησης και της προσφοράς. Έχουμε ήδη εξετάσει τη ζήτηση. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε την προσφορά των αγαθών. Η ανάλυση της συμπεριφοράς της παραγωγής και του κόστους, που έχουμε ήδη εξετάσει, είναι η βάση για την ανάλυση της προσφοράς.

2. Η καμπύλη προσφοράς - Νόμος προσφοράς

Σκοπός κάθε επιχείρησης είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους. Αυτό είναι αποτέλεσμα δύο μεγεθών, του κόστους παραγωγής και των εσόδων της επιχείρησης. Το κόστος παραγωγής εξαρτάται από την παραγόμενη ποσότητα. Τα έσοδα εξαρτώνται από την τιμή πώλησης του προϊόντος και την ποσότητα που παράγει και προσφέρει στην αγορά (Συνολικά έσοδα = Τιμή $\times$ ποσότητα).

Εάν η τιμή πώλησης του προϊόντος είναι σταθερή και η επιχείρηση μπορεί να πουλά όποια ποσότητα θελήσει να παράγει, τότε το κέρδος της επιχείρησης εξαρτάται από το κόστος και την παραγόμενη ποσότητα. Όσο το κατά μονάδα προϊόντος κόστος μειώνεται, η επιχείρηση αυξάνει την παραγωγή της, ακόμα και με την ίδια τιμή πώλησης, γιατί αυξάνει το κέρδος της. Το αντίθετο συμβαίνει, αν το κατά μονάδα προϊόντος κόστος αυξάνεται. **Επομένως, η επιχείρηση θα πρέπει να βρει την ποσότητα για την οποία μεγιστοποιείται το κέρδος της. Αυτό συμβαίνει, όταν το οριακό κόστος είναι ίσο με την τιμή.** Αυτό σημαίνει ότι, αν η τιμή του προϊόντος μεταβληθεί, η επιχείρηση μεταβάλλει την παραγόμενη και, συνεπώς, την προσφερόμενη ποσότητα ακολουθώντας την καμπύλη του οριακού κόστους. **Έτσι στην ουσία το ανερχόμενο τμήμα της καμπύλης του οριακού κόστους, που βρίσκεται πάνω από την καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους, αποτελεί τη βραχυχρόνια καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης.** Επομένως, η επιχείρηση δεν προσφέρει για τιμές που είναι μικρότερες από το μέσο μεταβλητό κόστος. Η σχέση αυτή της καμπύλης προσφοράς με το οριακό κόστος θα αναλυθεί διεξοδικά στο Έκτο Κεφάλαιο.

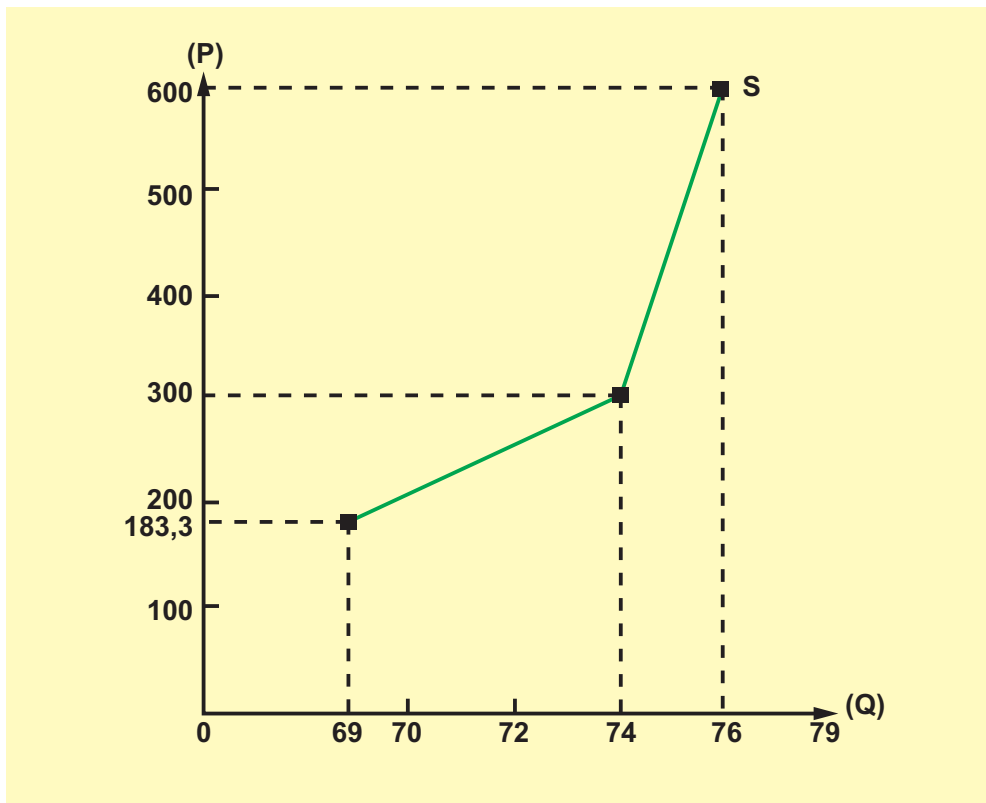
Η καμπύλη προσφοράς (Supply, S) μιας επιχείρησης δείχνει τις ποσότητες του αγαθού που είναι διατεθειμένη να παράγει και να προσφέρει σε κάθε τιμή του αγαθού.

Από τα δεδομένα των πινάκων 3.5. και 3.6. του προηγούμενου κεφαλαίου μπορούμε να κατασκευάσουμε τον πίνακα προσφοράς 4.1. Οι ποσότητες του πίνακα αντιστοιχούν σε ανάλογο οριακό κόστος που είναι ίσο με την τιμή.

Πίνακας 4.1. Η Προσφορά της επιχείρησης

Τιμή (P)	Ποσότητα (Q)
183,3	69
300	74
600	76

Ο πίνακας αρχίζει από το επίπεδο παραγωγής $Q = 69$, γιατί οι προηγούμενες ποσότητες παραγωγής αντιστοιχούν σε τιμές οριακού κόστους μικρότερες από το μέσο μεταβλητό κόστος και, συνεπώς, δε συμφέρει να παράγονται από την επιχείρηση. Από τον πίνακα 4.1. μπορούμε να παραστήσουμε γραφικά την καμπύλη προσφοράς στο διάγραμμα 4.1. Στον κάθετο άξονα δίνεται η τιμή (Price, P) και στον οριζόντιο η προσφερόμενη ποσότητα (Q_s).

Διάγραμμα 4.1. Η καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης

Αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι, **όταν αυξάνεται η τιμή (ceteris paribus), αυξάνεται και η προσφερόμενη ποσότητα, και αντίστροφα, όταν μειώνεται η τιμή (ceteris paribus), μειώνεται και η προσφερόμενη ποσότητα. Αυτό αποτελεί και το νόμο της προσφοράς.** Γραφικά η καμπύλη προσφοράς έχει θετική κλίση και ανέρχεται λόγω της προηγούμενης σχέσης.

3. Η αγοραία καμπύλη προσφοράς

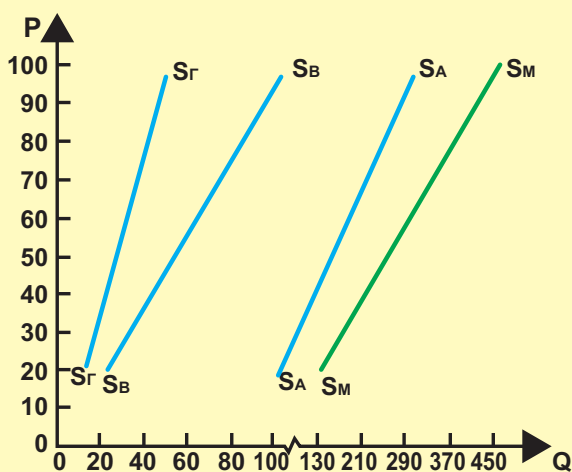
Όπως ακριβώς υπάρχει διάκριση μεταξύ της καμπύλης ζήτησης του μεμονωμένου καταναλωτή και της καμπύλης ζήτησης όλων των καταναλωτών, έτσι υπάρχει και διάκριση μεταξύ της προσφοράς της ατομικής επιχείρησης και της αγοραίας καμπύλης προσφοράς.

Η αγοραία καμπύλη προσφοράς είναι το άθροισμα των ποσοτήτων που αντιστοιχούν στις καμπύλες προσφοράς όλων των επιχειρήσεων που προσφέρουν το προϊόν και δείχνει τη συνολικά προσφερόμενη ποσότητα σε κάθε τιμή.

Γραφικά προκύπτει από το οριζόντιο άθροισμα των ατομικών καμπυλών προσφοράς. Η κλίση της αγοραίας καμπύλης προσφοράς είναι θετική. Παράδειγμα: Έστω τρεις επιχειρήσεις, που είναι οι μόνες που προσφέρουν το προϊόν στην αγορά. Τα δεδομένα μας είναι στον πιο κάτω πίνακα 4.2., από τον οποίο προκύπτει και το διάγραμμα 4.2., που ακολουθεί. Η στήλη με το χαρακτηρισμό "αγοραία ποσότητα" προκύπτει από το αντίστοιχο οριζόντιο άθροισμα των δεδομένων και των τριών επιχειρήσεων.

Πίνακας 4.2. Αγοραία Προσφορά

Τιμή P	Ποσότητα Επιχείρησης A Q_{SA}	Ποσότητα Επιχείρησης B Q_{SB}	Ποσότητα Επιχείρησης Γ Q_{SG}	Αγοραία Ποσότητα A + B + Γ Q_{SM}
20	100	20	10	130
40	150	40	20	210
60	200	60	30	290
80	250	80	40	370
100	300	100	50	450

Διάγραμμα 4.2. Αγοραία Καμπύλη Προσφοράς

4. Η συνάρτηση προσφοράς

Αναφερθήκαμε στο νόμο της προσφοράς ως αποτέλεσμα της μεταβολής των τιμών ενός προϊόντος που επηρεάζουν την προσφερόμενη ποσότητα της επιχείρησης. Σιωπηρά δεχτήκαμε ότι οι υπόλοιποι παράγοντες που επηρεάζουν την προσφορά του προϊόντος παραμένουν σταθεροί. Σύμφωνα λοιπόν με αυτό το δεδομένο, ότι δηλαδή μεταβάλλεται μόνο η τιμή και οι υπόλοιποι παράγοντες που επηρεάζουν την προσφορά παραμένουν σταθεροί, μπορούμε να παραστήσουμε τη συνάρτηση προσφοράς της επιχείρησης ως εξής:

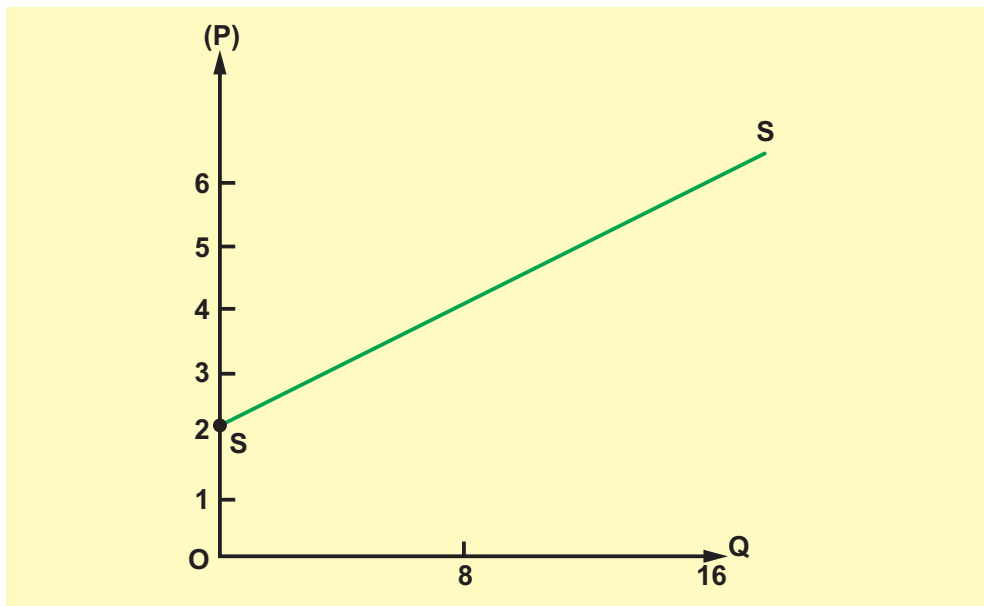
$$Q_s = f(P),$$

όπου Q_s = προσφερόμενη ποσότητα

P = τιμή του αγαθού

Η γραφική παράσταση αυτής της συνάρτησης είναι η καμπύλη προσφοράς. Η συνάρτηση προσφοράς μπορεί να έχει διάφορες αλγεβρικές μορφές. Εμείς, για ευκολία, θα θεωρήσουμε ότι η συνάρτηση προσφοράς είναι γραμμική. Η μορφή της είναι $Q_s = \gamma + \delta P$. Η σταθερά γ στη συνάρτηση προσφοράς μπορεί να είναι θετικός ή αρνητικός αριθμός, αλλά ο συντελεστής δ είναι πάντα θετικός αριθμός και εκφράζει τη θετική κλίση της καμπύλης προσφοράς, που πηγάζει από το νόμο της προσφοράς. Η ποσότητα και η τιμή δεν μπορεί να έχουν αρνητικές τιμές και ισχύει $Q_s \geq 0, P \geq 0$.

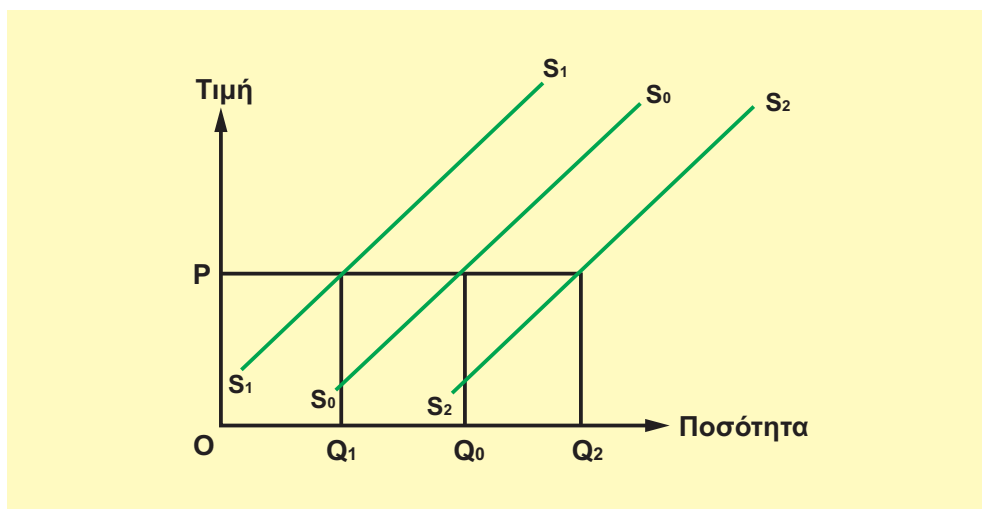
Παράδειγμα: Έστω η γραμμική συνάρτηση προσφοράς $Q_s = -8 + 4P$, όπου $\gamma = -8$ και $\delta = 4$. Το διάγραμμα 4.3. της συνάρτησης, που ακολουθεί, είναι ευθεία γραμμή και, για να οριστεί, απαιτούνται δύο οποιαδήποτε σημεία της. Αν $P = 4$, $Q = 8$ και, αν $P = 6$, $Q = 16$. Εφόσον το Q_s πρέπει να είναι θετικό, η συνάρτηση ισχύει για $P > 2$.

Διάγραμμα 4.3.

5. Προσδιοριστικοί παράγοντες της προσφοράς

Η τιμή του αγαθού είναι ο παράγοντας εκείνος που προσδιορίζει την προσφερόμενη ποσότητα, όταν οι υπόλοιποι παράγοντες που επηρεάζουν την προσφορά παραμένουν σταθεροί (*ceteris paribus*). Οι υπόλοιποι παράγοντες, εκτός από την τιμή, προσδιορίζουν τη θέση της καμπύλης προσφοράς. Η μεταβολή τους μετατοπίζει ολόκληρη την καμπύλη της προσφοράς, όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα 4.4.

Διάγραμμα 4.4.

Οι βασικότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες είναι:

α) Οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών. Η μεταβολή της τιμής ενός ή περισσότερων από τους συντελεστές που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή ενός αγαθού συνεπάγεται τη μεταβολή του κόστους παραγωγής του. Αν υπάρχει αύξηση των τιμών των παραγωγικών συντελεστών, αυξάνεται το κόστος του αγαθού για κάθε επίπεδο παραγωγής. Αυτό σημαίνει μετατόπιση της καμπύλης του οριακού κόστους προς τα πάνω και αριστερά. Το ανερχόμενο τμήμα της καμπύλης του οριακού κόστους, από το σημείο που τέμνει το μέσο μεταβλητό κόστος και μετά, είναι η καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης και μετατοπίζεται αριστερά, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.4. Η καμπύλη προσφοράς από τη θέση S_0S_0 μετατοπίζεται στη θέση S_1S_1 και η προσφερόμενη ποσότητα στην τιμή P από Q_0 αρχικά μειώνεται σε Q_1 .

Το αντίθετο ακριβώς συμβαίνει, όταν μειώνονται οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών για το αγαθό, με αποτέλεσμα να μειώνεται το κόστος παραγωγής. Η καμπύλη προσφοράς μετατοπίζεται στη θέση S_2S_2 , όπου η προσφερόμενη ποσότητα που αντιστοιχεί στην τιμή P αυξάνεται από Q_0 σε Q_2 .

β) Η Τεχνολογία της παραγωγής. Η μεταβολή στην τεχνολογία έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή στη συνάρτηση παραγωγής. Η βελτίωση οδηγεί σε αύξηση του παραγόμενου αγαθού με ίδια ποσότητα παραγωγικών συντελεστών, ενώ η χειροτέρευση στο αντίθετο. Αν βελτιωθεί η τεχνολογία, άμεση συνέπεια της αύξησης της παραγωγής είναι η μείωση του μέσου και οριακού κόστους παραγωγής, αφού με την ίδια ποσότητα παραγωγικών συντελεστών, και εφόσον

οι τιμές τους παραμένουν σταθερές, παράγουμε περισσότερο προϊόν. Αποτέλεσμα είναι να έχουμε μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς προς τα δεξιά, στη θέση S_2S_2 από S_0S_0 (διάγραμμα 4.4). Το αντίθετο αποτέλεσμα παρουσιάζεται στην καμπύλη προσφοράς, όταν χειροτερεύει η τεχνολογία. Η καμπύλη προσφοράς μετατοπίζεται στη θέση S_1S_1 από τη θέση S_0S_0 .

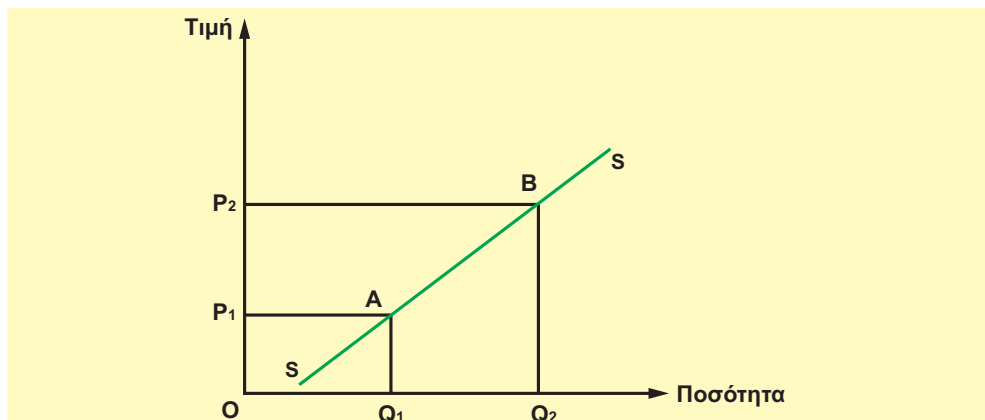
γ) Οι καιρικές συνθήκες. Η σημασία του συγκεκριμένου παράγοντα σχετίζεται κυρίως με την παραγωγή και την προσφορά γεωργικού προϊόντος. Η επίδραση αυτή είναι σημαντική για χώρες που παράγουν κυρίως γεωργικά προϊόντα. Οι καλές καιρικές συνθήκες για την παραγωγή των αγαθών αυξάνουν την προσφορά και μετατοπίζουν την καμπύλη προσφοράς προς τα κάτω και δεξιά, ενώ οι δυσμενείς μειώνουν την προσφορά και μετατοπίζουν την καμπύλη προσφοράς προς τα πάνω και αριστερά (διάγραμμα 4.4.).

δ) Ο αριθμός των επιχειρήσεων. Όσο αυξάνεται ο αριθμός των επιχειρήσεων, είναι λογικό να αυξάνεται η προσφορά, δηλαδή να μετατοπίζεται η καμπύλη προσφοράς προς τα δεξιά, και το αντίθετο, όταν μειώνεται ο αριθμός των επιχειρήσεων, μειώνεται και η προσφορά και μετατοπίζεται η καμπύλη προσφοράς προς τα αριστερά. Πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ οι προηγούμενοι παράγοντες επηρεασμού της προσφοράς αφορούν τόσο την ατομική καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης όσο και την αγοραία καμπύλη προσφοράς, ο αριθμός των επιχειρήσεων αφορά αποκλειστικά την αγοραία καμπύλη προσφοράς.

6. Μεταβολή της "προσφερόμενης ποσότητας" και μεταβολή της "προσφοράς"

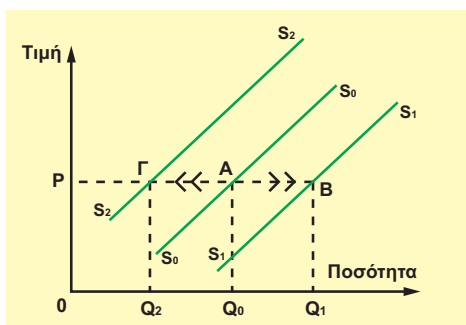
Η ανάλυση που έχει προηγηθεί μας επιτρέπει με απλό τρόπο να διακρίνουμε τη διαφορά μεταξύ της μεταβολής στην προσφερόμενη ποσότητα και της μεταβολής στην προσφορά.

- (i) Η μεταβολή στην προσφερόμενη ποσότητα ενός αγαθού αναφέρεται στη μετακίνηση κατά μήκος της ίδιας καμπύλης προσφοράς από ένα σημείο σε άλλο, όταν μεταβάλλεται η τιμή του αγαθού, ενώ οι λοιποί προσδιοριστικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί. Το διάγραμμα 4.5. που ακολουθεί δείχνει ότι, όταν η τιμή είναι, για παράδειγμα, P_1 , η προσφερόμενη ποσότητα είναι Q_1 (σημείο Α), αν η τιμή γίνει P_2 , τότε η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται σε Q_2 (σημείο Β). Έχουμε επομένως μετακίνηση κατά μήκος της δεδομένης καμπύλης προσφοράς από το σημείο Α στο σημείο Β, που είναι συνέπεια του νόμου της προσφοράς.

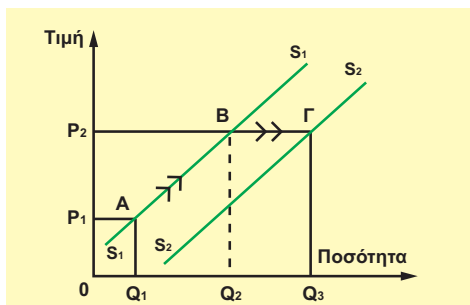
Διάγραμμα 4.5.

(ii) Η μεταβολή στην προσφορά αναφέρεται στη μετατόπιση ολόκληρης της καμπύλης προσφοράς. Αυτό συμβαίνει, όταν η τιμή παραμένει σταθερή και μεταβάλλεται κάποιος άλλος προσδιοριστικός παράγοντας της προσφοράς. Στο διάγραμμα 4.6. έχουμε στη δεδομένη τιμή P_1 : Μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς προς τα δεξιά, στη θέση S_1S_1 , δηλαδή αύξηση της προσφοράς λόγω ευνοϊκής εξέλιξης στους παράγοντες προσφοράς, και μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς προς τα αριστερά, στη θέση S_2S_2 , δηλαδή μείωση της προσφοράς, λόγω δυσμενούς εξέλιξης στους προσδιοριστικούς παράγοντες της προσφοράς (αρχική καμπύλη S_0S_0).

Διάγραμμα 4.6. Μεταβολή προσφοράς

(iii) Αν ταυτόχρονα με τη μεταβολή της τιμής του αγαθού έχουμε μεταβολή και σε κάποιον προσδιοριστικό παράγοντα, τότε δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εκ των προτέρων το αποτέλεσμα της επίδρασης στη συνάρτηση προσφοράς. Αυτό θα εξαρτηθεί από τη μεταβολή της τιμής και του προσδιοριστικού παράγοντα καθώς και από το μέγεθος των μεταβολών τους. Αν, για παράδειγμα, έχουμε αύξηση της τιμής του αγαθού από P_1 σε P_2 και συγχρόνως μείωση του κόστους παραγωγής (π.χ. λόγω μείωσης της τιμής της πρώτης ύλης που χρησιμοποιείται στην παραγωγή του), δηλαδή μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς στη θέση S_2S_2 , τότε η ποσότητα του προϊόντος που προσφέρεται αυξάνεται από Q_1 σε Q_2 (διάγραμμα 4.7.).

Διάγραμμα 4.7.

Υπάρχουν φυσικά πολλές περιπτώσεις συνδυασμού μεταβολών, που κάθε φορά θα επιφέρουν διαφορετικά αποτελέσματα στην προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού.

7. Η ελαστικότητα της προσφοράς

Η σχέση ανάμεσα στην τιμή και στην προσφερόμενη ποσότητα ενός αγαθού εκφράζεται από το νόμο της προσφοράς, γραφική παράσταση του οποίου είναι η καμπύλη προσφοράς. Όμως οι καμπύλες προσφοράς διαφέρουν μεταξύ τους, ανάλογα με την ευαισθησία της επιχείρησης στις μεταβολές της τιμής. **Η ελαστικότητα της προσφοράς μετρά αυτήν την αντίδραση της προσφοράς στις μεταβολές της τιμής και ορίζεται ως ο λόγος της ποσοστιαίας μεταβολής της προσφερόμενης ποσότητας προς την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής.** Αν παραστήσουμε με E_s την ελαστικότητα της προσφοράς, τότε

$$E_s = \frac{\Delta Q}{Q_1} : \frac{\Delta P}{P_1} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_1}{Q_1},$$

όπου ΔQ = μεταβολή προσφερόμενης ποσότητας, ΔP = μεταβολή τιμής,

P_1 = αρχική τιμή, Q_1 = αρχική ποσότητα

Παράδειγμα: Να υπολογιστεί η ελαστικότητα της προσφοράς, αν η τιμή ενός αγαθού αυξηθεί από 10 ευρώ σε 12 ευρώ και η προσφερόμενη ποσότητα αυξηθεί από 100 σε 110.

Επομένως, $\Delta Q = 110 - 100$, $\Delta P = 12 - 10$, $P_1 = 10$, $Q_1 = 100$

$$E_s = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_1}{Q_1} = \frac{10}{2} \times \frac{10}{100} = 0,5$$

Η ελαστικότητα της προσφοράς μπορεί να υπολογιστεί επίσης με βάση τις ποσοστιαίες μεταβολές:

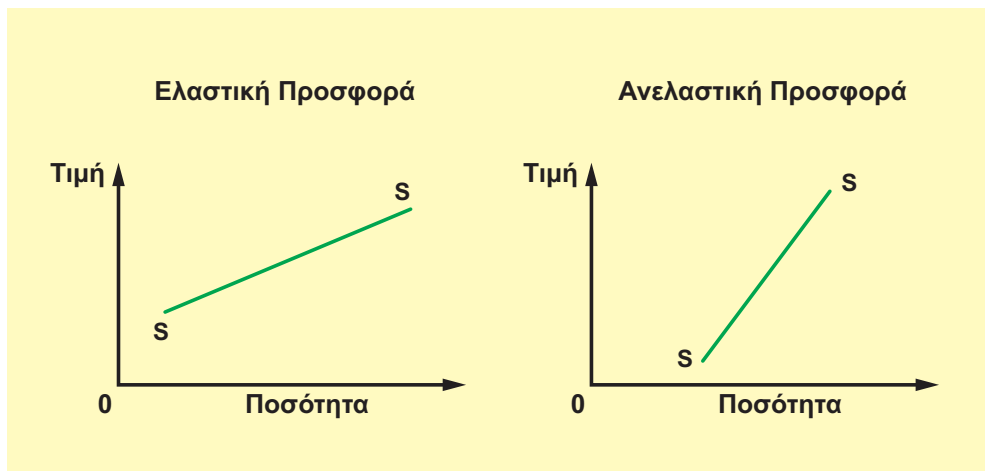
$$E_s = \frac{\frac{110 - 100}{100} \times 100}{\frac{12 - 10}{100} \times 100} = 0,5$$

Ο συγκεκριμένος τύπος ελαστικότητας της προσφοράς αναφέρεται στον υπολογισμό της ελαστικότητας σε ένα συγκεκριμένο σημείο, στο οποίο η τιμή είναι P_1 και η ποσότητα Q_1 . Προκειμένου όμως να υπολογίσουμε την ελαστικότητα προσφοράς ενός τόξου (AB), ο τύπος που χρησιμοποιούμε είναι (όπως έχει αναπτυχθεί και στην περίπτωση της ζήτησης):

$$E_{s_{AB}} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{(P_1 + P_2)}{(Q_1 + Q_2)}$$

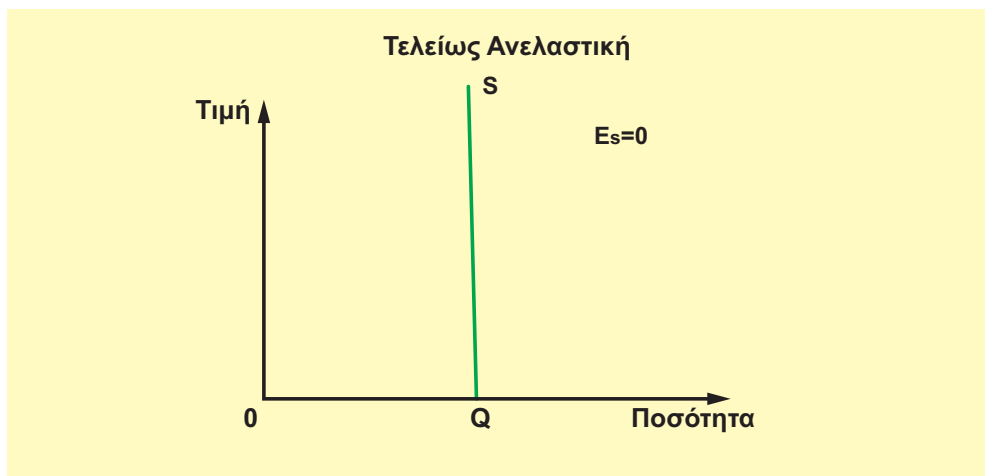
8. Ελαστική και ανελαστική προσφορά και η επίδραση του παράγοντα χρόνου

Η ελαστικότητα της προσφοράς είναι θετική, εφόσον οι μεταβολές της τιμής και της ποσότητας είναι προς την ίδια κατεύθυνση. Αν $E_s > 1$, τότε η προσφορά είναι ελαστική, γιατί η ποσοστιαία μεταβολή της ποσότητας είναι μεγαλύτερη από την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής που επέφερε τη μεταβολή. Αν $E_s < 1$, τότε η προσφορά είναι ανελαστική, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα, γιατί η ποσοστιαία μεταβολή της ποσότητας είναι μικρότερη από την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα των καμπυλών ελαστικής και ανελαστικής προσφοράς δίνονται στο διάγραμμα 4.8.

Διάγραμμα 4.8.

Όπως στη ζήτηση, έτσι και στην προσφορά υπάρχουν ακραίες περιπτώσεις. Στο διάγραμμα 4.9. φαίνεται η καμπύλη προσφοράς, όταν $E_s = 0$.

Διάγραμμα 4.9.

Η περίπτωση όπου $E_s = 0$ αφορά κυρίως ευπαθή γεωργικά προϊόντα που δεν μπορούν να διατηρηθούν και, επομένως, σε μια ορισμένη περίοδο πρέπει οπωσδήποτε να προσφερθούν σε οποιαδήποτε τιμή.

Η ελαστικότητα της προσφοράς εξαρτάται από τη δυνατότητα που έχει η επιχείρηση να προσαρμόζει την παραγωγή και την προσφορά της στις μεταβολές των τιμών. Ασφαλώς υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επιδρούν σ' αυτό, όπως ο χρόνος μεταβολής του κόστους παραγωγής, το μέγεθος της επιχείρησης κτλ. **Ο σπουδαιότερος όμως παράγοντας που προσδιορίζει το μέγεθος της ελαστικότητας της προσφοράς είναι ο χρόνος.** Η δυνατότητα της επιχείρησης να προσαρμόζει τα δεδομένα της είναι καλύτερη, όσο μεγαλύτερο είναι το χρονικό διάστημα προσαρμογής. Αυτό σημαίνει ότι η ελαστικότητα προσφοράς είναι μεγαλύτερη στη μακροχρόνια περίοδο απ' ό,τι στη βραχυχρόνια περίοδο. Άλλωστε στο διάστημα της μακροχρόνιας περιόδου μπορεί να μεταβληθούν όλοι οι συντελεστές παραγωγής.

9. Σχόλια

Η καμπύλη προσφοράς δείχνει τις επιπτώσεις της τιμής στην ποσότητα που προσφέρουν οι πωλητές. Οι λοιποί καθοριστικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί, οπότε πάνω στην καμπύλη προσφοράς απεικονίζονται μόνο τα αποτελέσματα των μεταβολών στην τιμή. Οι υπόλοιποι προσδιοριστικοί παράγοντες, εκτός από την τιμή, δεν έχουν ανάλογη σημασία για όλα τα αγαθά. Ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας των προσφερόμενων ποσοτήτων όσον αφορά τα αγαθά είναι η τιμή πώλησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ερωτήσεις

1. Γιατί η κλίση της καμπύλης προσφοράς είναι θετική;
2. Να δείξετε με τη βοήθεια διαγραμμάτων τη διαφορά μεταξύ της "προσφερόμενης ποσότητας" και της μεταβολής της "προσφοράς".
3. Τι είναι η ελαστικότητα της προσφοράς και ποια η σημασία του παράγοντα χρόνου για τον προσδιορισμό του μεγέθους της;
4. Να σημειώσετε το σωστό [Σ] ή το λάθος [Λ] στα παρακάτω:
 - α) Η καμπύλη προσφοράς δείχνει τη σχέση ανάμεσα στην τιμή και στην προσφερόμενη ποσότητα, όταν όλοι οι υπόλοιποι προσδιοριστικοί παράγοντες της προσφοράς παραμένουν σταθεροί. [Σ], [Λ]
 - β) Η μεταβολή στην τιμή των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ενός προϊόντος θα προκαλέσει μεταβολή στην προσφερόμενη ποσότητα του προϊόντος, χωρίς να μετατοπιστεί η καμπύλη προσφοράς του. [Σ], [Λ]
 - γ) Η ελαστικότητα της προσφοράς είναι μεγαλύτερη στη βραχυχρόνια περίοδο, αφού η επιχείρηση μπορεί να μεταβάλει όλους τους παραγωγικούς συντελεστές. [Σ], [Λ]
5. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση στα παρακάτω:
 - i) Η καμπύλη προσφοράς ενός αγαθού δείχνει τη σχέση μεταξύ της προσφερόμενης ποσότητάς του και:
 - (α) των τιμών των συντελεστών παραγωγής του.
 - (β) της τιμής του.
 - (γ) της τεχνολογίας παραγωγής του.
 - (δ) κανενός από τα ανωτέρω.
 - ii) Η ελαστικότητα της προσφοράς ως προς την τιμή δείχνει:
 - (α) Τη μεταβολή στην προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού σε μια μεταβολή της τεχνολογίας.
 - (β) Τη μεταβολή στην προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού σε μια μεταβολή της τιμής των παραγωγικών συντελεστών που συμμετέχουν στην παραγωγή του αγαθού.
 - (γ) Τη μεταβολή στην προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού σε μια μεταβολή της τιμής πώλησης του αγαθού.
 - (δ) Τίποτα από τα παραπάνω.

iii) Η προσφορά θεωρείται ελαστική, όταν:

- (α) Μια αύξηση της τιμής κατά 25% επιφέρει αύξηση της προσφερόμενης ποσότητας περισσότερο από 25%.
- (β) Μια αύξηση της τιμής κατά 30% επιφέρει αύξηση της προσφερόμενης ποσότητας λιγότερο από 30%.
- (γ) Μια αύξηση της τιμής κατά 30% επιφέρει αύξηση της προσφερόμενης ποσότητας κατά 30%.
- (δ) Μια αύξηση της τιμής κατά 25% επιφέρει αύξηση της προσφερόμενης ποσότητας κατά 15%.

Ασκήσεις

1. Δίνεται ο παρακάτω πίνακας που αφορά μια επιχείρηση η οποία λειτουργεί σε βραχυχρόνια περίοδο:

Συνολικό Προϊόν	Συνολικό Κόστος
0	60
1	100
2	126
3	159
4	212
5	285
6	390
7	510

α. Να παρασταθεί γραφικά η καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης.

β. Να βρεθεί η ελαστικότητα της προσφοράς, όταν η τιμή μειώνεται από 73 ευρώ σε 53 ευρώ.

2. Μια επιχείρηση που λειτουργεί στη βραχυχρόνια περίοδο παρουσιάζει τα ακόλουθα δεδομένα:

Αριθμός Εργατών	Συνολικό Προϊόν
0	0
1	7
2	25
3	45
4	60
5	66
6	70
7	72

Αν η αμοιβή της εργασίας, που είναι ο μοναδικός μεταβλητός συντελεστής, είναι 7500 χρ. μον.:

α) Να παρασταθεί γραφικά η καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης.

β) Να υπολογιστεί η ελαστικότητα της προσφοράς, όταν η τιμή πώλησης αυξάνεται από 1875 χρ. μον. σε 3750 χρ. μον.

3. Τα πιο κάτω δεδομένα αφορούν μια επιχείρηση η οποία λειτουργεί σε βραχυχρόνια περίοδο:

Αριθμός Εργατών	Συνολικό Προϊόν	Μέσο Προϊόν	Οριακό Προϊόν
1	10	-	-
2	-	-	15
3	45	15	-
4	60	-	15
5	-	14	-
6	75	-	-

Ζητείται:

α. Να συμπληρωθούν τα κενά του πίνακα.

β. Εάν οι πρώτες ύλες που απαιτούνται για κάθε μονάδα παραγωγής είναι 10 χρ. μον. και η αμοιβή κάθε εργάτη είναι 5000 χρ. μον., να κατασκευαστεί ο πίνακας προσφοράς της επιχείρησης.

Ο Πωλ Σάμιουελσον (1915-), Κεϋνσιανός Οικονομολόγος, είναι ο πρώτος Αμερικάνος που κέρδισε το βραβείο Νόμπελ στα Οικονομικά. Καθηγητής για περισσότερα από 30 χρόνια στο Μ.Ι.Τ. (Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασσαχουσέτης) και σύμβουλος στα Οικονομικά πολλών προέδρων των Η.Π.Α. είναι γνωστός σε εκατομμύρια σπουδαστές σε όλο τον κόσμο από το βιβλίο του "Αρχές Πολιτικής Οικονομίας".

Ο ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

1. Έννοια και λειτουργία της αγοράς

Σε μια πρωτόγονη οικονομία, όπως του Ροβινσώνα Κρούσου, όπου δεν υπάρχει καταμερισμός της εργασίας ο άνθρωπος παράγει μόνος του ό,τι του είναι απαραίτητο για την επιβίωσή του. Με τον καταμερισμό της εργασίας όμως και για να ικανοποιήσουν περισσότερες ανάγκες, τα μέλη μιας κοινωνίας άρχισαν να ανταλλάσσουν τα προϊόντα τους. Ο τόπος όπου συγκεντρώνονταν τα άτομα για να κάνουν τις ανταλλαγές των προϊόντων τους ονομάστηκε αγορά. Αυτή τη μορφή αγοράς συναντούμε και σήμερα στους διάφορους εμπορικούς δρόμους, τις λαϊκές αγορές ή εμπορικά κέντρα μιας πόλης όπου γίνονται αγοραπωλησίες. Στη σημερινή όμως εποχή αγοραπωλησίες γίνονται και με άλλους τρόπους, για παράδειγμα με το τηλέφωνο, με fax, στο γραφείο ενός συμβολαιογράφου και οπουδήποτε αλλού. **Η αγορά με την ευρεία έννοια περιλαμβάνει όλα εκείνα τα μέσα με τα οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μια αγοραπωλησία και όλους τους σχετικούς χώρους.**

Στην αγορά συμμετέχουν δυο μέρη. Το ένα είναι όλα τα άτομα τα οποία προσφέρουν αγαθά για πώληση (επιχειρήσεις) και το άλλο είναι όλα τα άτομα τα οποία ζητούν να αγοράσουν αγαθά (καταναλωτές). Σε μια αγοραπωλησία απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ικανοποίηση και των δυο μερών. Η βασική επιδίωξη των επιχειρήσεων είναι η επίτευξη του μέγιστου κέρδους με την πώληση όσο το δυνατό μεγαλύτερων ποσοτήτων ενός αγαθού στη μεγαλύτερη δυνατή τιμή. Η βασική επιδίωξη των καταναλωτών είναι η επίτευξη της μέγιστης χρησιμότητας από κάθε αγαθό, δηλαδή με δεδομένο το εισόδημα, τις προτιμήσεις κτλ. να αγοράσουν εκείνες τις ποσότητες και σε εκείνες τις τιμές, που θα ικανοποιήσουν στο μεγαλύτερο βαθμό τις ανάγκες τους. Παρατηρούμε ότι η επιδίωξη των επιχειρήσεων έρχεται σε αντίθεση με την επιδίωξη των καταναλωτών. Πώς λοιπόν θα γίνουν οι αγοραπωλησίες;

2. Τιμή και ποσότητα ισορροπίας

Ας μελετήσουμε με παράδειγμα μια υποθετική αγορά ενός αγαθού. Η αγοραία ζήτηση και η αγοραία προσφορά του σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο δίνονται στον πίνακα 5.1.

Πίνακας 5.1.

Τιμή (Ευρώ)	Ζητούμενη Ποσότητα (κιλά)	Προσφερόμενη Ποσότητα (κιλά)	Υπερβάλλουσα προσφορά (κιλά)	Υπερβάλλουσα ζήτηση (κιλά)
60	5	37	32	
50	8	35	27	
40	13	30	17	
30	20	20	0	0
20	35	10		25
10	50	3		47

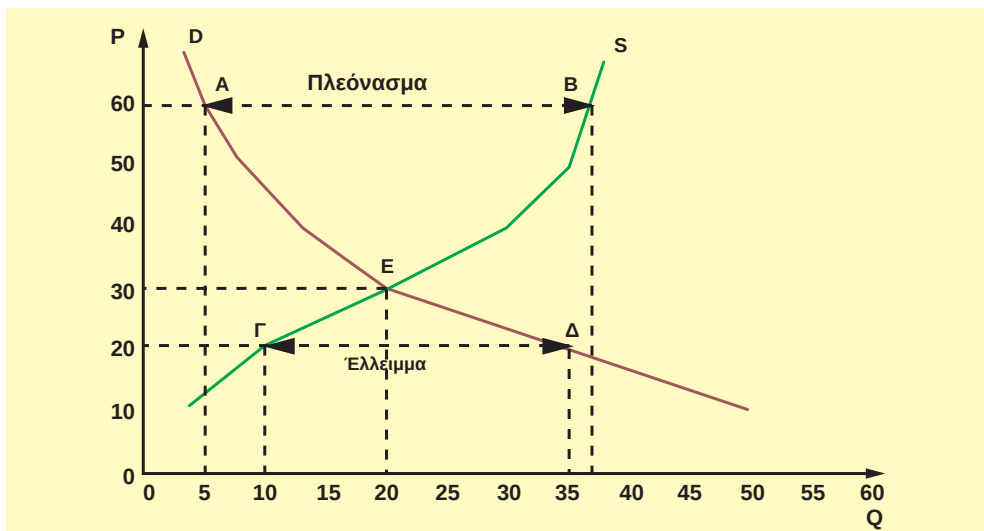
Στο παράδειγμα παρατηρούμε ότι υπάρχει μια μόνο τιμή, η οποία εξισώνει τη ζητούμενη με την προσφερόμενη ποσότητα. Είναι η τιμή των 30 ευρώ, στην οποία οι παραγωγοί προσφέρουν 20 μονάδες προϊόντος και οι καταναλωτές ζητούν αντίστοιχα την ίδια ποσότητα. Η τιμή λοιπόν των 30 ευρώ είναι η τιμή του προϊόντος στην αγορά για τη χρονική αυτή περίοδο. Κάθε καταναλωτής που επιθυμεί να αγοράσει το προϊόν πρέπει να πληρώσει 30 ευρώ για κάθε μονάδα του και στην ίδια τιμή πρέπει να πουλήσει το προϊόν του κάθε παραγωγός.

Σε κάθε άλλη τιμή τη χρονική αυτή περίοδο θα παρουσιάζεται είτε πλεόνασμα είτε έλλειμμα. **Όταν η ζητούμενη ποσότητα είναι μεγαλύτερη από την προσφερόμενη ποσότητα, παρουσιάζεται έλλειμμα ή υπερβάλλουσα ζήτηση.** Στο παράδειγμα αυτό συμβαίνει για κάθε τιμή που είναι μικρότερη από 30 ευρώ. **Όταν η ζητούμενη ποσότητα είναι μικρότερη από την προσφερόμενη ποσότητα, παρουσιάζεται πλεόνασμα ή πλεονάζουσα προσφορά.** Αυτό συμβαίνει στο παράδειγμα για κάθε τιμή που είναι μεγαλύτερη από 30 ευρώ.

Η τιμή των 30 ευρώ ονομάζεται τιμή ισορροπίας. **Τιμή ισορροπίας είναι η τιμή στην οποία η ζητούμενη ποσότητα είναι ίση με την προσφερόμενη ποσότητα,** είναι, δηλαδή, η τιμή που εξισορροπεί τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης.

Ας δούμε όμως πώς λειτουργούν αντίρροπα οι δυνάμεις προσφοράς και ζήτησης στο παράδειγμα που αναφέραμε: Στην τιμή των 60 ευρώ, η προσφερόμενη ποσότητα είναι 37 μονάδες προϊόντος, ενώ η ζητούμενη ποσότητα 5 μονάδες. Συνεπώς, υπάρχει πλεόνασμα 32 μονάδων, που σημαίνει ότι μένουν αδιάθετες 32 μονάδες προϊόντος στα χέρια των παραγωγών. Οι παραγωγοί, για να αποφύγουν συσσώρευση αποθεμάτων, θα μειώσουν την τιμή. Όταν μειώνεται η τιμή, αυξάνεται η ζητούμενη ποσότητα και μειώνεται η προσφερόμενη ποσότητα. Συνεπώς, σε κάθε μείωση της τιμής μειώνεται και το πλεόνασμα. Το πλεόνασμα στο παράδειγμά μας μηδενίζεται, όταν η τιμή γίνει 30 ευρώ. Ας υποθέσουμε τώρα ότι η τιμή είναι 20 ευρώ. Στην τιμή αυτή οι παραγωγοί προσφέρουν 10 μονάδες προϊόντος, ενώ οι καταναλωτές ζητούν ποσότητα 35 μονάδων. Συνεπώς υπάρχει έλλειμμα 25 μονάδων που σημαίνει ότι υπάρχουν καταναλωτές που σ' αυτήν την τιμή δεν «βρίσκουν» να αγοράσουν το προϊόν και είναι διατεθειμένοι να το αγοράσουν σε μεγαλύτερη τιμή. Με την αύξηση όμως της τιμής μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα και αυξάνεται η προσφερόμενη, με συνέπεια να μειώνεται συνεχώς το έλλειμμα. Το έλλειμμα στο παράδειγμα μηδενίζεται, όταν η τιμή γίνει 30 ευρώ.

Στο διάγραμμα 5.1. μπορούμε να δούμε όλη την προηγούμενη ανάλυση με τα δεδομένα του πίνακα 5.1. Έστω D η καμπύλη ζήτησης και S η καμπύλη προσφοράς. Το σημείο τομής E των δύο καμπυλών προσδιορίζει την τιμή και την ποσότητα ισορροπίας (30 ευρώ και 20 μονάδες). Πάνω από το σημείο τομής παρουσιάζεται πλεόνασμα, για παράδειγμα, στην τιμή των 60 ευρώ το πλεόνασμα είναι 32 μονάδες και παριστάνεται από την απόσταση AB. Κάτω από το σημείο τομής παρουσιάζεται έλλειμμα, για παράδειγμα, στην τιμή των 20 ευρώ το έλλειμμα είναι 25 μονάδες και παριστάνεται από την απόσταση ΓΔ.

Διάγραμμα 5.1. Ο προσδιορισμός της τιμής ισορροπίας

3. Αλγεβρικός προσδιορισμός του σημείου ισορροπίας

Ας δεχτούμε, για ευκολία, ότι οι συναρτήσεις ζήτησης και προσφοράς είναι γραμμικές. Γραφικά αυτό σημαίνει ότι οι καμπύλες ζήτησης και προσφοράς είναι ευθείες γραμμές.

Όπως γνωρίζουμε, η συνάρτηση ζήτησης είναι $Q_D = a + b P$ και η συνάρτηση προσφοράς $Q_S = \gamma + \delta P$. Εφόσον στην τιμή ισορροπίας εξισορροπείται η ζήτηση με την προσφορά, θα ισχύει:

$$Q_D = Q_S \quad \text{ή} \quad a + b P = \gamma + \delta P \quad (1)$$

Από την εξίσωση αυτή λύνοντας ως προς P μπορούμε να υπολογίσουμε την τιμή ισορροπίας, έστω P_0 . Αν αντικαταστήσουμε την τιμή P_0 στη συνάρτηση ζήτησης ή στη συνάρτηση προσφοράς, θα βρούμε την ποσότητα ισορροπίας, έστω Q_0 .

Παράδειγμα

Αν $Q_D = 280 - 2P$ και $Q_S = 100 + 1,6P$, αντικαθιστώντας στη σχέση (1)

βρίσκουμε την τιμή ισορροπίας: $100 + 1,6P = 280 - 2P$ ή $3,6P = 180$ ή $P_0 = 50$

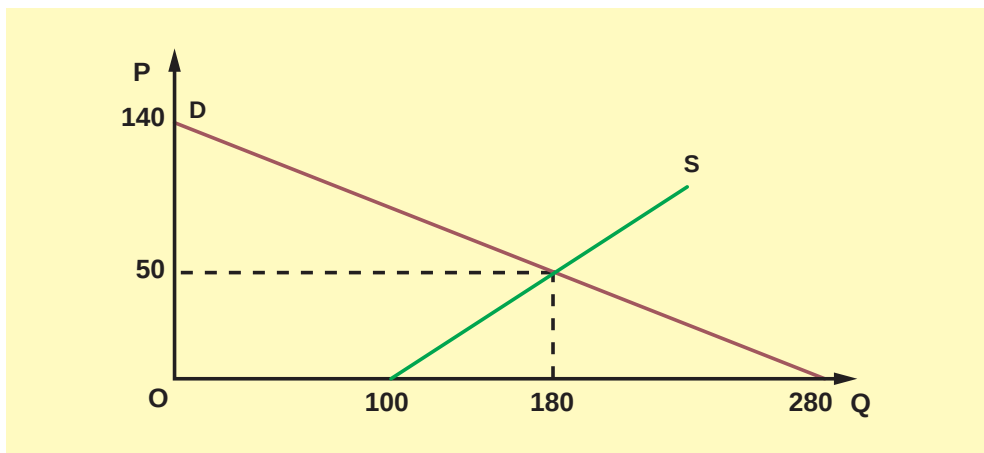
Αν αντικαταστήσουμε την τιμή ισορροπίας είτε στη συνάρτηση ζήτησης είτε στη συνάρτηση προσφοράς, θα βρούμε την ποσότητα ισορροπίας:

$$Q_D = 280 - 2 \cdot 50 \quad \text{ή} \quad Q_D = 180$$

$$Q_S = 100 + 1,6 \cdot 50 \quad \text{ή} \quad Q_S = 180$$

Επομένως η ποσότητα ισορροπίας είναι $Q_0 = 180$.

Τη γραφική παράσταση των ανωτέρω μπορούμε να δούμε στο διάγραμμα 5.2. που βρίσκεται στην επόμενη σελίδα.

Διάγραμμα 5.2. Προσδιορισμός τιμής ισορροπίας

Σημείωση:

Αν μια συνάρτηση (είτε της ζήτησης είτε της προσφοράς) είναι γραμμική και δίνονται δυο σημεία της ευθείας με τις συντεταγμένες τους, για παράδειγμα, $A(P_1, Q_1)$ και $B(P_2, Q_2)$, μπορούμε να προσδιορίσουμε τον τύπο της συνάρτησης από τη σχέση:

$$\frac{Q - Q_1}{P - P_1} = \frac{Q_2 - Q_1}{P_2 - P_1}$$

Αν, για παράδειγμα, γνωρίζουμε ότι στην τιμή $P_1 = 8$ η ζητούμενη ποσότητα είναι $Q_1 = 10$, στην τιμή $P_2 = 6$ η ζητούμενη ποσότητα είναι $Q_2 = 16$ και ότι η συνάρτηση ζήτησης είναι γραμμική, τότε μπορούμε να την προσδιορίσουμε ως εξής:

$$\frac{Q_D - 10}{P - 8} = \frac{16 - 10}{6 - 8} \quad \text{ή} \quad \frac{Q_D - 10}{P - 8} = -3 \quad \text{ή} \quad Q_D = 34 - 3P$$

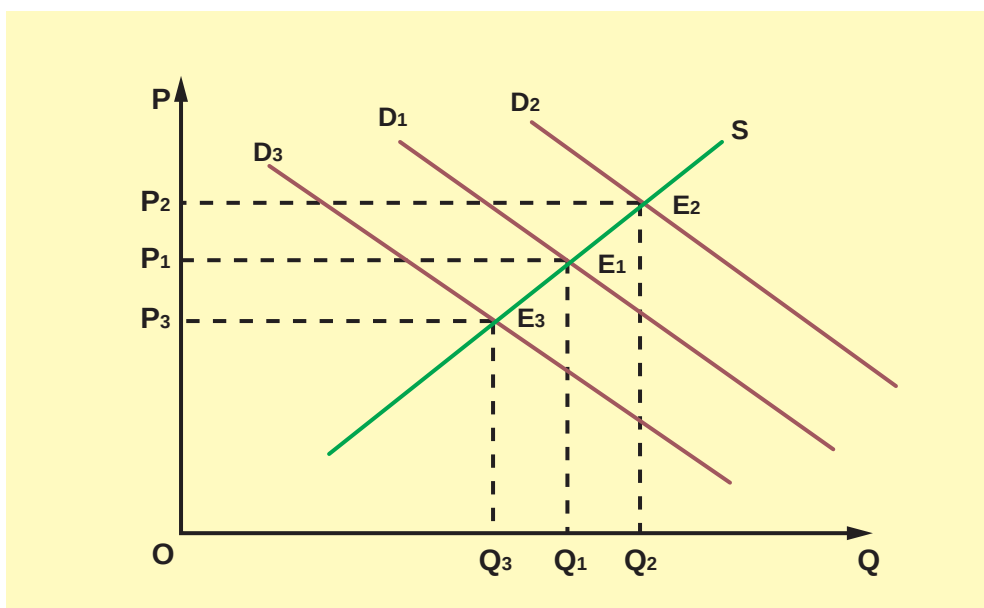
4. Μεταβολές της τιμής και της ποσότητας ισορροπίας

Η τιμή ενός αγαθού (τιμή ισορροπίας) προσδιορίζεται στην αγορά από τις δυνάμεις προσφοράς και ζήτησης. Η τιμή αυτή δε μεταβάλλεται, εφόσον η ζήτηση και η προσφορά του αγαθού παραμένουν σταθερές. Αν όμως μεταβληθούν είτε η ζήτηση είτε η προσφορά είτε και οι δυο ταυτόχρονα, θα μεταβληθεί η τιμή ισορροπίας ή και η ποσότητα ισορροπίας.

(i) Μεταβολή της ζήτησης

Έστω η καμπύλη προσφοράς S και η καμπύλη ζήτησης D_1 ενός αγαθού [διάγραμμα 5.3.]. Η τομή των δυο καμπυλών E_1 δίνει την τιμή ισορροπίας P_1 και την ποσότητα ισορροπίας Q_1 . Όπως γνωρίζουμε, αν μεταβληθεί ένας προσδιοριστικός παράγοντας της ζήτησης (π.χ. το εισόδημα, οι προτιμήσεις των καταναλωτών κτλ.), θα έχουμε μεταβολή της ζήτησης. Αυτό ισοδυναμεί

γραφικά με μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης. Ας υποθέσουμε ότι αυξάνεται η ζήτηση λόγω μεταβολής ενός προσδιοριστικού παράγοντα της ζήτησης (π.χ. αύξηση του εισοδήματος των καταναλωτών). Η καμπύλη ζήτησης τότε μετατοπίζεται δεξιά (υποθέτουμε ότι το αγαθό είναι κανονικό) στη θέση D_2 , και τέμνει την καμπύλη προσφοράς στο σημείο E_2 . Στο νέο σημείο ισορροπίας E_2 αντιστοιχεί μεγαλύτερη τιμή ισορροπίας P_2 και μεγαλύτερη ποσότητα ισορροπίας Q_2 . Επομένως, **με σταθερή την προσφορά, όταν αυξάνεται η ζήτηση, αυξάνεται και η τιμή και η ποσότητα ισορροπίας**. Ας υποθέσουμε τώρα ότι μειώνεται η ζήτηση λόγω μεταβολής ενός προσδιοριστικού παράγοντα της ζήτησης (π.χ. μείωση της τιμής ενός υποκατάστατου αγαθού). Η καμπύλη ζήτησης τότε μετατοπίζεται αριστερά, στη θέση D_3 , και τέμνει την καμπύλη προσφοράς στο σημείο E_3 . Στο νέο σημείο ισορροπίας E_3 αντιστοιχεί μικρότερη τιμή ισορροπίας P_3 και μικρότερη ποσότητα ισορροπίας Q_3 . **Επομένως, με σταθερή την προσφορά, όταν μειώνεται η ζήτηση, μειώνεται και η τιμή και η ποσότητα ισορροπίας**.

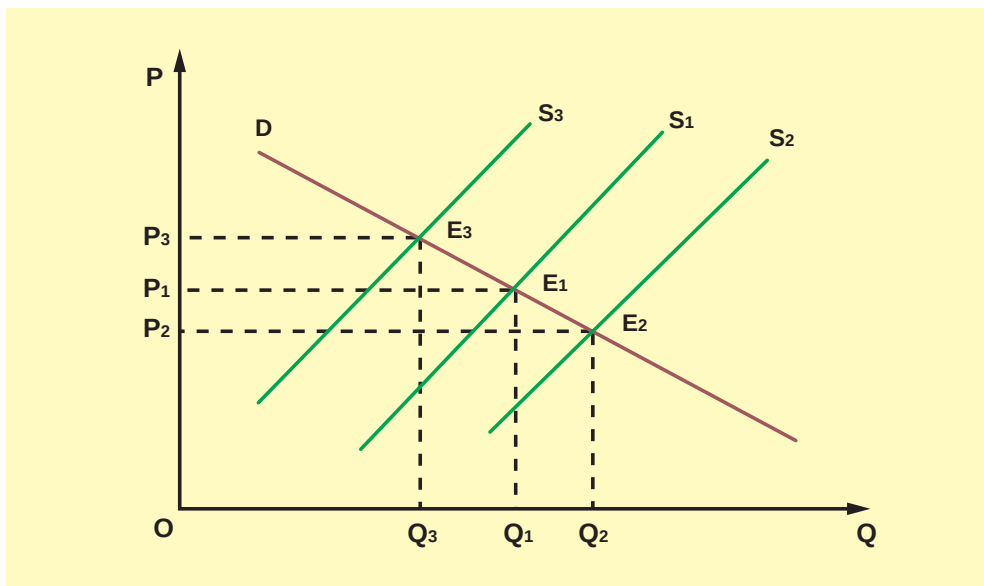

Διάγραμμα 5.3. Μεταβολές της τιμής ισορροπίας, όταν μεταβάλλεται η ζήτηση

(ii) Μεταβολή της προσφοράς

Έστω η καμπύλη προσφοράς S_1 και η καμπύλη ζήτησης D ενός αγαθού [διάγραμμα 5.4.]. Η τομή των δυο καμπυλών E_1 δίνει την τιμή ισορροπίας P_1 και την ποσότητα ισορροπίας Q_1 . Όπως γνωρίζουμε, αν μεταβληθεί ένας προσδιοριστικός παράγοντας της προσφοράς (π.χ. το κόστος παραγωγής, η τεχνολογία κτλ.), θα έχουμε μεταβολή της προσφοράς. Αυτό ισοδυναμεί γραφικά με μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς. Ας υποθέσουμε ότι αυξάνεται η προσφορά λόγω βελτίωσης της τεχνολογίας παραγωγής του αγαθού. Η καμπύλη προσφοράς τότε μετατοπίζεται δεξιά, στη θέση S_2 , και τέμνει την καμπύλη ζήτησης στο σημείο E_2 . Στο νέο σημείο ισορροπίας E_2 αντιστοιχεί μικρότερη τιμή ισορροπίας P_2 και μεγαλύτερη ποσότητα ισορροπίας Q_2 . Επομένως, **με σταθερή τη ζήτηση, όταν αυξάνεται η προσφορά, μειώνεται η τιμή ισορροπίας, ενώ**

η ποσότητα ισορροπίας αυξάνεται. Ας υποθέσουμε τώρα ότι μειώνεται η προσφορά λόγω αύξησης των τιμών των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή του αγαθού. Η καμπύλη προσφοράς τότε μετατοπίζεται αριστερά, στη θέση S_3 και τέμνει την καμπύλη ζήτησης στο σημείο E_3 . Στο νέο σημείο ισορροπίας E_3 αντιστοιχεί μεγαλύτερη τιμή ισορροπίας P_3 και μικρότερη ποσότητα ισορροπίας Q_3 . Επομένως, **με σταθερή τη ζήτηση, όταν μειώνεται η προσφορά, αυξάνεται η τιμή ισορροπίας, ενώ η ποσότητα ισορροπίας μειώνεται.**

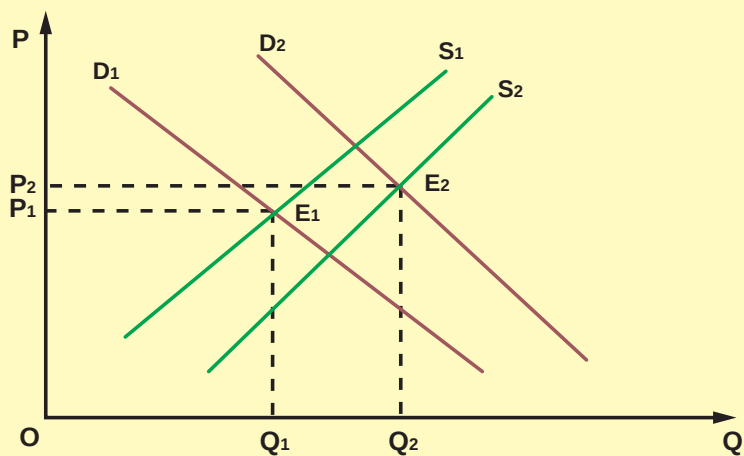

Διάγραμμα 5.4. Μεταβολές της τιμής ισορροπίας, όταν μεταβάλλεται η προσφορά

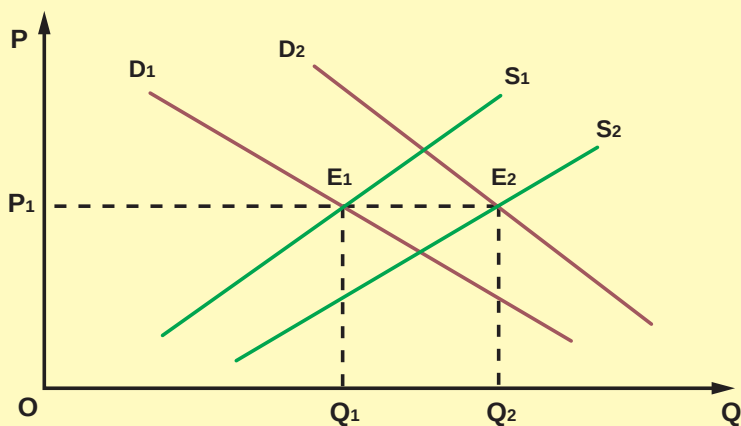
(iii) Ταυτόχρονη μεταβολή της ζήτησης και της προσφοράς

Όταν έχουμε ταυτόχρονη μεταβολή της ζήτησης και της προσφοράς μετατοπίζονται και οι δυο καμπύλες. Στην περίπτωση αυτή δεν μπορούμε να απαντήσουμε ποια θα είναι η τελική επίδραση στην τιμή και την ποσότητα ισορροπίας, εφόσον το αποτέλεσμα εξαρτάται και από το μέγεθος των αντίστοιχων μεταβολών.

Για παράδειγμα, ας εξετάσουμε μια περίπτωση ταυτόχρονης αύξησης της ζήτησης και της προσφοράς ενός αγαθού στα διαγράμματα 5.5. και 5.6. Έστω D_1 η αρχική καμπύλη ζήτησης και S_1 η αρχική καμπύλη προσφοράς. Το αρχικό σημείο ισορροπίας είναι το E_1 , που αντιστοιχεί σε τιμή ισορροπίας P_1 και ποσότητα ισορροπίας Q_1 . Μετά την αύξηση της ζήτησης και της προσφοράς η νέα καμπύλη ζήτησης είναι η D_2 και η νέα καμπύλη προσφοράς η S_2 . Το νέο σημείο ισορροπίας είναι το E_2 . Στο διάγραμμα 5.5. το νέο σημείο ισορροπίας αντιστοιχεί σε τιμή ισορροπίας P_2 μεγαλύτερη από την αρχική, και σε ποσότητα ισορροπίας Q_2 πάλι μεγαλύτερη από την αρχική. Στο διάγραμμα 5.6. το νέο σημείο ισορροπίας αντιστοιχεί σε τιμή ισορροπίας P_1 ίση με την αρχική, και σε ποσότητα ισορροπίας Q_2 μεγαλύτερη από την αρχική. (Διαγρ. 5.5. - 5.6. στη δεξιά σελίδα).

Διάγραμμα 5.5. Μετατόπιση και των δυο καμπυλών με μεταβολή της τιμής και της ποσότητας ισορροπίας

Διάγραμμα 5.6. Μετατόπιση και των δυο καμπυλών με αμετάβλητη την τιμή ισορροπίας

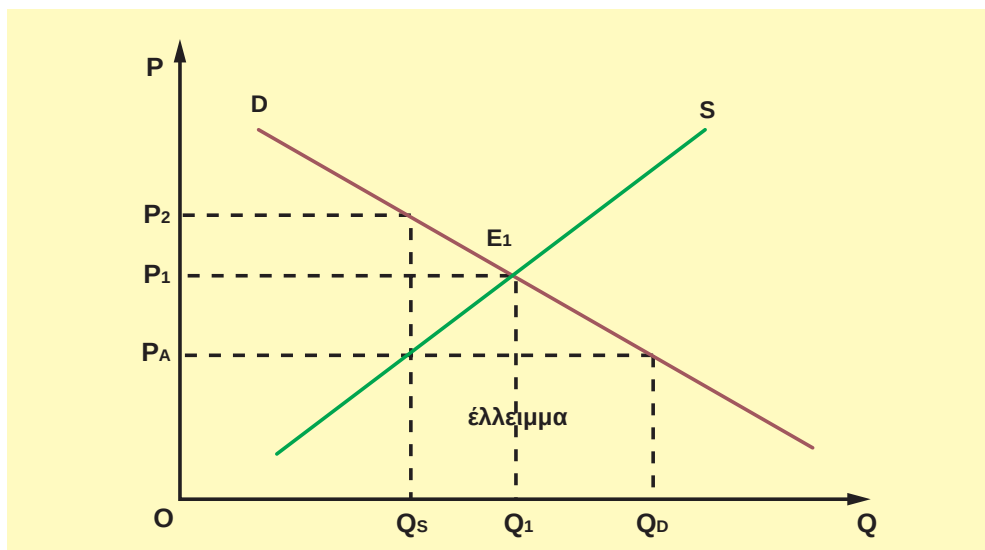
5. Κρατική παρέμβαση στην αγορά

Το κράτος παρεμβαίνει αρκετές φορές στο μηχανισμό της αγοράς για ορισμένα αγαθά, όταν κρίνει ότι οι τιμές που διαμορφώθηκαν από την προσφορά και τη ζήτηση ζημιώνουν κάποιες κατηγορίες ατόμων. Η παρέμβαση γίνεται με την επιβολή ανώτατων και κατώτατων τιμών.

(ii) Επιβολή ανώτατων τιμών

Σκοπός του κράτους με την επιβολή **ανώτατης τιμής διατίμησης** σε ένα αγαθό είναι η προστασία του καταναλωτή από υπερβολική άνοδο των τιμών (κυρίως σε αγαθά πρώτης ανάγκης). Τις συνέπειες αυτής της παρέμβασης μπορούμε να μελετήσουμε στο διάγραμμα 5.7. Αν για ένα αγαθό η καμπύλη ζήτησης είναι D , η καμπύλη προσφοράς S και το σημείο τομής τους είναι το E_1 , η τιμή ισορροπίας είναι P_1 και η ποσότητα ισορροπίας Q_1 . Εάν το κράτος θεωρεί την τιμή P_1 υπερβολική για το συγκεκριμένο αγαθό, γιατί, για παράδειγμα, είναι πρώτης ανάγκης και η υψηλή τιμή του θίγει τις φτωχότερες τάξεις, τότε το υπουργείο Εμπορίου με αγορανομική διάταξη επιβάλλει ανώτατη τιμή πώλησης P_A , η οποία είναι μικρότερη από την τιμή ισορροπίας P_1 . Στην τιμή αυτή οι παραγωγοί είναι διατεθειμένοι να προσφέρουν ποσότητα Q_S , ενώ οι καταναλωτές ζητούν ποσότητα Q_D . Έτσι δημιουργείται έλλειμμα ίσο με τη διαφορά $Q_D - Q_S$. Άμεση, δηλαδή, συνέπεια της επιβολής ανώτατης τιμής είναι η εμφάνιση ελλειμμάτων. Στην περίπτωση αυτή γνωρίζουμε ότι στην αγορά του αγαθού υπάρχει ανισορροπία και τάσεις για άνοδο της τιμής. Εφόσον η τιμή δεν μπορεί να αυξηθεί λόγω της κρατικής παρέμβασης, δεν πρόκειται να υπάρξει ισορροπία στην αγορά του αγαθού. Αν το κράτος έχει τον απόλυτο έλεγχο της προσφερόμενης ποσότητας, μπορεί να διανέμει το αγαθό με δελτία και σε περιορισμένες ποσότητες για κάθε άτομο. Μπορεί επίσης να το διανέμει με σειρά προτεραιότητας, που σημαίνει ουρές στα καταστήματα που το πωλούν.

Αυτό που συνήθως συμβαίνει είναι η δημιουργία "μαύρης αγοράς", δηλαδή το αγαθό πωλείται παράνομα σε τιμή μεγαλύτερη από τη νόμιμη. Στο διάγραμμα 5.7. βλέπουμε ότι την ποσότητα Q_S , που προσφέρουν οι παραγωγοί, υπάρχουν καταναλωτές που είναι διατεθειμένοι να την πληρώσουν στην τιμή P_2 . Αυτό δίνει τη δυνατότητα στους πωλητές να πωλούν με "καπέλο" πάνω από την ανώτατη τιμή. Το ύψος του καπέλου μπορεί να φτάσει μέχρι τη διαφορά $P_2 - P_A$.

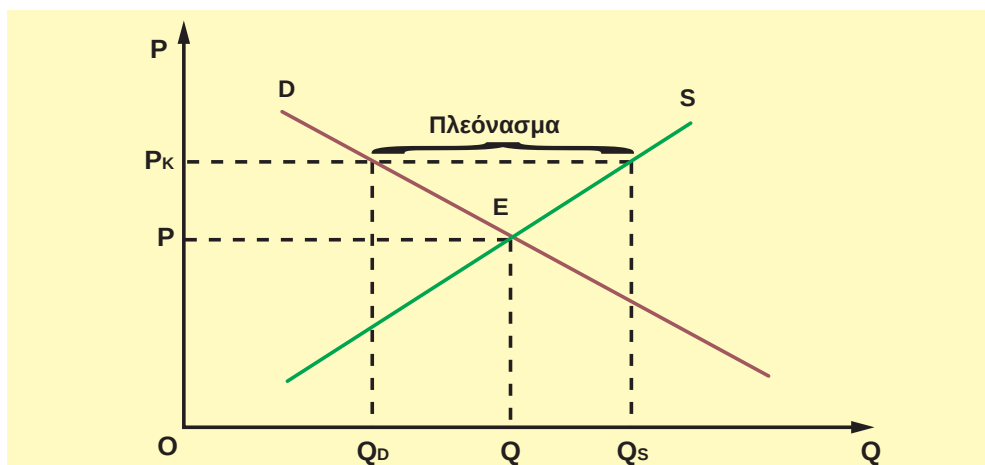
Διάγραμμα 5.7. Οι συνέπειες της επιβολής ανώτατης τιμής

Με την επιβολή ανώτατης τιμής μπορεί να ανατρέπεται η ισορροπία στην αγορά και να δημιουργούνται ελλείμματα και παράνομες αγορές. Αυτό δε σημαίνει ότι το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει στη λειτουργία της αγοράς, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Η επιβολή ανώτατης τιμής πρέπει να είναι βραχυχρόνια, για να αποφεύγεται η "μαύρη αγορά".

(ii) Επιβολή κατώτατων τιμών

Σκοπός του κράτους, όταν επιβάλλει κατώτατες τιμές, είναι η προστασία του παραγωγού. Οι τιμές **παρέμβασης ή ασφάλειας** των γεωργικών προϊόντων είναι μια κατηγορία κατώτατων τιμών, προκειμένου να προστατευτεί το εισόδημα των αγροτών. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχει ολόκληρο πλέγμα ειδικών ρυθμίσεων για τη γεωργία και τις αγορές των αγροτικών προϊόντων.

Ας δούμε με παράδειγμα πώς λειτουργεί η τιμή παρέμβασης στην αγορά ενός αγροτικού προϊόντος, για παράδειγμα, του ελαιόλαδου: Έστω D η καμπύλη ζήτησης και S η καμπύλη προσφοράς του ελαιόλαδου [διάγραμμα 5.8.]. Στο σημείο ισορροπίας E η τιμή ισορροπίας είναι P και η ποσότητα ισορροπίας Q , όπως διαμορφώνονται στην αγορά. Το κράτος εκτιμά ότι η τιμή ισορροπίας είναι μικρή και δεν εξασφαλίζει το εισόδημα των ελαιοπαραγωγών. Αποφασίζει λοιπόν ότι η κατώτερη τιμή που μπορεί να πωληθεί το ελαιόλαδο είναι η P_K . Επειδή η τιμή P_K είναι μεγαλύτερη από την τιμή ισορροπίας, η ζητούμενη ποσότητα θα γίνει Q_D , ενώ η προσφερόμενη ποσότητα Q_S , με αποτέλεσμα τη δημιουργία πλεονάσματος $(Q_S - Q_D)$. Το κράτος αγοράζει από τους παραγωγούς το πλεόνασμα $Q_S - Q_D$ στην τιμή παρέμβασης P_K . Το πλεόνασμα αυτό θα βρει τρόπο να το διαθέσει, για παράδειγμα, σε αγορές του εξωτερικού ή σε περίοδο μειωμένης παραγωγής.

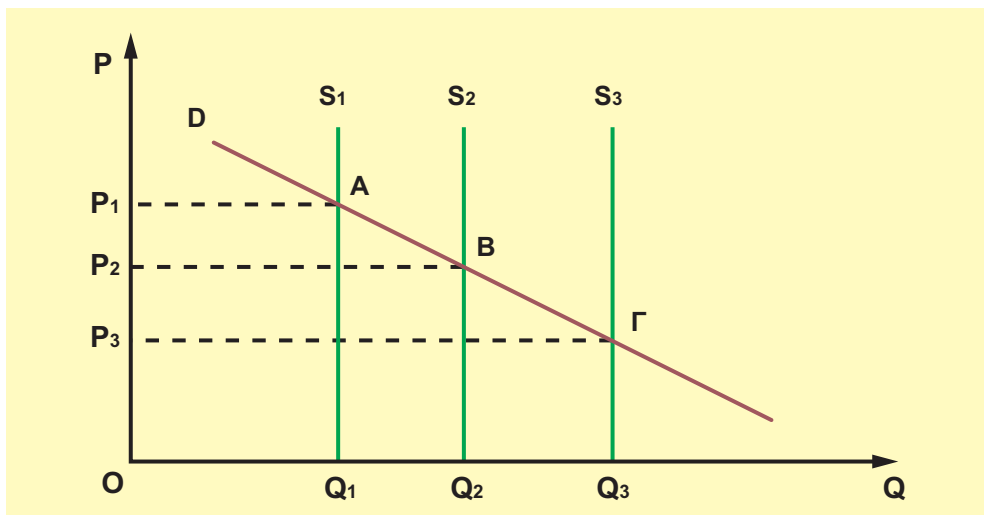

Διάγραμμα 5.8. Οι συνέπειες της επιβολής κατώτατης τιμής

6. Παράδειγμα ειδικής αγοράς:

Η αγορά ενός αγαθού με τελείως ανελαστική προσφορά

Υπάρχουν ορισμένα αγροτικά προϊόντα που δεν μπορούν να διατηρηθούν για μεγάλο χρονικό διάστημα και η ποσότητά τους είναι δεδομένη σε μια χρονική περίοδο, όπως τα ροδάκινα. Η κατάσταση παρουσιάζεται, όπως στο διάγραμμα 5.9. (στην επόμενη σελίδα).

Διάγραμμα 5.9. Η αγορά ροδάκινων

Στην αρχή της περιόδου η παραγωγή ροδάκινων είναι σχετικά μικρή και έστω ότι στη χρονική στιγμή t_1 η προσφερόμενη ποσότητα είναι Q_1 . Επειδή η ποσότητα αυτή είναι δεδομένη, η καμπύλη προσφοράς S_1 είναι κάθετη στον άξονα των ποσοτήτων, που σημαίνει τελείως ανελαστική προσφορά. Η τιμή που διαμορφώνεται στην αγορά είναι P_1 . Τα συνολικά έσοδα των παραγωγών είναι $P_1 \cdot Q_1$. Με την πάροδο του χρόνου η παραγωγή αυξάνεται και η καμπύλη προσφοράς μετατοπίζεται προς τα δεξιά. Τη χρονική στιγμή t_2 έστω ότι η προσφερόμενη ποσότητα γίνεται Q_2 και η τιμή μειώνεται σε P_2 . Τα συνολικά έσοδα των παραγωγών γίνονται $P_2 \cdot Q_2$. Αν η ζήτηση στο σημείο ισορροπίας B είναι ελαστική, εφόσον μειώνεται η τιμή, αυξάνεται η συνολική δαπάνη των καταναλωτών, άρα αυξάνονται και τα συνολικά έσοδα των παραγωγών. Καθώς όμως συνεχίζεται η αύξηση της παραγωγής, κάποια χρονική στιγμή t_3 η προσφερόμενη ποσότητα θα γίνει Q_3 και η τιμή θα μειωθεί σε P_3 . Το σημείο ισορροπίας θα είναι το Γ και τα συνολικά έσοδα των παραγωγών $P_3 \cdot Q_3$. Αν τώρα στο σημείο Γ η ζήτηση είναι πλέον ανελαστική, αφού η τιμή μειώνεται, θα μειωθεί και η συνολική δαπάνη των καταναλωτών, άρα μειώνονται τα συνολικά έσοδα των παραγωγών. Στην περίπτωση αυτή συμφέρει τους παραγωγούς να μη διαθέσουν ορισμένη ποσότητα ροδάκινων και να την καταστρέψουν. Αν καταστρέψουν ποσότητα $Q_3 - Q_2$, επιστρέφουν στο σημείο ισορροπίας B, όπου τα συνολικά τους έσοδα είναι μεγαλύτερα. Από κοινωνική άποψη η καταστροφή της παραγωγής είναι απαράδεκτη ενέργεια, αλλά από τη στενή άποψη του συμφέροντος των παραγωγών είναι σωστή. Για παράδειγμα, έστω $Q_2 = 140$, $P_2 = 70$, $Q_3 = 150$, $P_3 = 60$. Τα συνολικά έσοδα των παραγωγών, όταν προσφέρουν 140 μονάδες προϊόντος, είναι $140 \cdot 70 = 9.800$, ενώ, όταν προσφέρουν 150 μονάδες, είναι $150 \cdot 60 = 9.000$. Επομένως συμφέρει τους παραγωγούς να καταστρέψουν 10 μονάδες και να προσφέρουν στην αγορά 140 στην τιμή 70. Αυτό συμβαίνει γιατί η ζήτηση σε ποσότητα $Q_3 = 150$ (σημείο Γ) είναι ανελαστική. Η ελαστικότητα ζήτησης, όταν η προσφορά μειώνεται από Q_3 σε Q_2 είναι:

$$\varepsilon_z = \frac{Q_2 - Q_3}{P_2 - P_3} \cdot \frac{P_3}{Q_3} = \frac{140 - 150}{70 - 60} \cdot \frac{60}{150} = -0,4$$

Σχόλια

Οι τιμές των προϊόντων διαμορφώνονται στην αγορά από τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης. Το κράτος παρεμβαίνει, για να επιβάλει κατώτατες και ανώτατες τιμές, μόνο σε έκτακτες και ειδικές περιπτώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ερωτήσεις

Να σημειώσετε τις σωστές απαντήσεις:

Η τιμή ενός αγαθού αυξάνεται όταν:

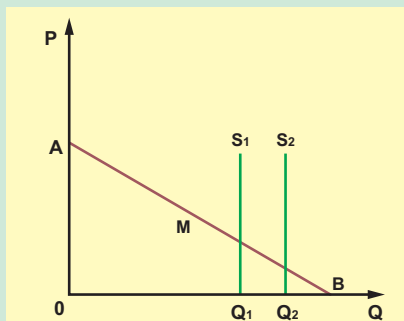
- α) Η ζήτηση είναι σταθερή και η προσφορά αυξάνεται.
- β) Η ζήτηση μειώνεται και η προσφορά είναι σταθερή.
- γ) Η ζήτηση αυξάνεται και η προσφορά μειώνεται.
- δ) Η ζήτηση αυξάνεται και η προσφορά είναι σταθερή.
- ε) Η ζήτηση μειώνεται και η προσφορά αυξάνεται.

Να σημειώσετε ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λάθος.

- α) Η επιβολή ανώτατης τιμής δημιουργεί πλεόνασμα. [Σ], [Λ].
- β) Η επιβολή ανώτατης τιμής μπορεί να δημιουργήσει "μαύρη αγορά". [Σ], [Λ].
- γ) Η αύξηση της προσφοράς με σταθερή τη ζήτηση ενός αγαθού αυξάνει την τιμή του. [Σ], [Λ].
- δ) Η μείωση της ζήτησης με σταθερή την προσφορά ενός αγαθού μειώνει την τιμή του. [Σ], [Λ].
- ε) Ταυτόχρονη μείωση της προσφοράς και της ζήτησης ενός αγαθού είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την τιμή του. [Σ], [Λ].
- στ) Ταυτόχρονη μείωση της προσφοράς και της ζήτησης ενός αγαθού είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την ποσότητα ισορροπίας. [Σ], [Λ].
- ζ) Ταυτόχρονη αύξηση της προσφοράς και της ζήτησης ενός αγαθού είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την ποσότητα ισορροπίας. [Σ], [Λ].
- η) Ταυτόχρονη αύξηση της προσφοράς και της ζήτησης ενός αγαθού είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την τιμή του. [Σ], [Λ].
- θ) Η αύξηση της ζήτησης ενός αγαθού με ταυτόχρονη μείωση της προσφοράς του είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την ποσότητα ισορροπίας. [Σ], [Λ].
- ι) Η μείωση της ζήτησης ενός αγαθού με ταυτόχρονη αύξηση της προσφοράς του είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την ποσότητα ισορροπίας. [Σ], [Λ].
- ια) Η μείωση της ζήτησης ενός αγαθού με ταυτόχρονη αύξηση της προσφοράς του είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την τιμή του. [Σ], [Λ].
- ιβ) Η αύξηση της ζήτησης ενός αγαθού με ταυτόχρονη μείωση της προσφοράς του είναι δυνατό να μη μεταβάλλει την τιμή του. [Σ], [Λ].

Ασκήσεις

1. Η καμπύλη ζήτησης ενός αγαθού είναι ευθεία AB και M το μέσο της. Η προσφορά σε δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους είναι S_1 και S_2 (τελείως ανελαστική), όπως στο διάγραμμα. Ποια από τις δύο καμπύλες προσφοράς συμφέρει περισσότερο τους παραγωγούς;

2. Για ένα αγαθό η ελαστικότητα ζήτησης είναι $-1,5$ και η ελαστικότητα προσφοράς $0,5$ όταν βρισκόμαστε στο σημείο ισορροπίας (τιμή 80 ευρώ, ποσότητα 40 τόνοι). Αν επιβληθεί από το κράτος κατώτατη τιμή 100 ευρώ, να υπολογιστεί το πλεόνασμα.
3. Για ένα αγαθό η εξίσωση ζήτησης δίνεται από τον τύπο $Q_D = 3.600/P$ και η εξίσωση προσφοράς από τον τύπο $Q_S = 50 + P$. α) Να βρεθεί η τιμή και η ποσότητα ισορροπίας. β) Να εξετασθεί αν οι παραγωγοί μπορούν με μείωση ή αύξηση της προσφοράς να αυξήσουν τα έσοδά τους.
4. Για ένα αγαθό με γραμμικές συναρτήσεις ζήτησης και προσφοράς, στην τιμή των 8 ευρώ η ζητούμενη ποσότητα είναι 300 μονάδες και η προσφερόμενη ποσότητα 200 μονάδες. Αν είναι γνωστό ότι, όταν μεταβάλλεται η τιμή από τα 8 ευρώ προς την τιμή ισορροπίας, η ελαστικότητα της ζήτησης είναι $-0,4$ και η ελαστικότητα της προσφοράς $0,4$, να βρεθεί η τιμή και η ποσότητα ισορροπίας. Σε ποια τιμή θα έχουμε πλεόνασμα 200 μονάδες;
5. Δίνονται οι συναρτήσεις ζήτησης και προσφοράς ενός προϊόντος $Q_D = 700 - 10P$ και $Q_S = 400 + 2P$ αντίστοιχα. Αν επιβληθεί ανώτατη τιμή $P_A = 20$ ευρώ, ποιο θα είναι το πιθανό "καπέλο" στην τιμή του προϊόντος;
6. Στον πίνακα φαίνεται η προσφορά ροδάκινων με τις αντίστοιχες τιμές:

	Q	P
α' εβδομάδα	1800	55
β' εβδομάδα	2000	50
γ' εβδομάδα	2200	

Η συνάρτηση ζήτησης είναι γραμμική. α) Να βρεθεί σε ποια ποσότητα οι παραγωγοί μεγιστοποιούν τα έσοδά τους. β) Αν πρέπει να καταστρέψουν κάποια ποσότητα ροδάκινων, ποια θα είναι αυτή;

7. Οι συναρτήσεις ζήτησης και προσφοράς ενός προϊόντος είναι γραμμικές.

Όταν το εισόδημα των καταναλωτών είναι 300.000 ευρώ, η τιμή και η ποσότητα ισορροπίας είναι 20 ευρώ και 180 κιλά αντίστοιχα. Αν το εισόδημα γίνει 350.000 ευρώ, για το νέο σημείο ισορροπίας η τιμή και η ποσότητα είναι 30 ευρώ και 220 κιλά αντίστοιχα.

α) Να βρεθεί η εξίσωση προσφοράς.

β) Αν στην τιμή $P = 20$ ευρώ η εισοδηματική ελαστικότητα είναι 2, να βρεθεί η εξίσωση ζήτησης που αντιστοιχεί στο εισόδημα των 350.000 ευρώ.

$$[ΑΠ: α) Q_s = 100 + 4P \text{ β) } Q_d = 280 - 2P]$$

8. Η συνάρτηση ζήτησης ενός αγροτικού προϊόντος είναι $Q_d = 1000 - 0,5P$ και η συνάρτηση προσφοράς $Q_s = 560$. Συμφέρει τους παραγωγούς η αύξηση της προσφοράς τους και γιατί; Τι ποσότητα παραγωγής πρέπει να καταστρέψουν οι παραγωγοί, ώστε η πρόσοδός τους να γίνει 500.000 ευρώ;

$$[ΑΠ: 60 \text{ μονάδες}]$$

9. Οι εξισώσεις ζήτησης και προσφοράς ενός αγαθού είναι $Q_d = 550 - 2P$ και $Q_s = 165 + 2P$ αντίστοιχα. Να βρεθεί το σημείο ισορροπίας. Αν η ζήτηση αυξηθεί κατά 40% λόγω αύξησης του πληθυσμού, ενώ η προσφορά αυξηθεί κατά 20% λόγω αύξησης του αριθμού των επιχειρήσεων, να βρεθεί το νέο σημείο ισορροπίας.

$$[ΑΠ: Q_0 = 357,5 \text{ } P_0 = 96,25 \text{ και } Q_0' = 462 \text{ } P_0' = 110]$$

***Η Τζόαν Ρόμπινσον (1903-1983) ήταν μια σπουδαία οικονομολόγος.
Το γραπτό της έργο συμπεριλαμβάνει 24 βιβλία και δεκάδες άρθρα σε πολλούς τομείς.***

***Τα σπουδαία έργα της αρχίζουν με το γνωστό
“Τα οικονομικά του Ατελούς Ανταγωνισμού” όπου αναλύει οικονομικούς κλάδους
που λειτουργούν σε αγορές οι οποίες βρίσκονται θεωρητικά μεταξύ μονοπωλίου και
τελικού ανταγωνισμού.***

ΜΟΡΦΕΣ ΑΓΟΡΑΣ

1. Εισαγωγή

Σε προηγούμενο κεφάλαιο γνωρίσαμε την έννοια της αγοράς. Υπάρχουν διάφορα κριτήρια με τα οποία διακρίνουμε τις μορφές της. Ένα κριτήριο είναι το είδος του εμπορεύματος που διακινείται. Για παράδειγμα, έχουμε αγορά τροφίμων, αγορά ποτών, αγορά ετοιμών ενδυμάτων, αγορά συναλλάγματος κτλ. Ένα άλλο είναι ο βαθμός ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων ενός κλάδου, που εξαρτάται από τον αριθμό των επιχειρήσεων και από την ομοιογένεια του προϊόντος που παράγουν και διαθέτουν. Με βάση το κριτήριο αυτό οι μορφές αγοράς που εξετάζονται σ' αυτό το κεφάλαιο είναι: **Ο πλήρης (ή τέλειος) ανταγωνισμός, το μονοπώλιο, το олиγοπώλιο και ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός.**

Κάθε επιχείρηση, ανάλογα με τη μορφή αγοράς στην οποία ανήκει το προϊόν που παράγει, διαμορφώνει και αντίστοιχη **συμπεριφορά** σχετικά με: (i) Την ποσότητα του προϊόντος που θα παράγει, (ii) την τιμή στην οποία θα προσφέρει την ποσότητα αυτή και (iii) τις άλλες ενέργειες που θα κάνει για να αυξήσει το κέρδος της.

Επισημαίνεται ότι πάντα αναφερόμαστε σε μια ιδεατή επιχείρηση που, ενώ έχει διαφορές με όλες τις πραγματικές επιχειρήσεις, συνδυάζει όλα τα κοινά τους στοιχεία και έτσι γίνεται η **αντιπροσωπευτική** του κλάδου.

2. Πλήρης (ή τέλειος) ανταγωνισμός

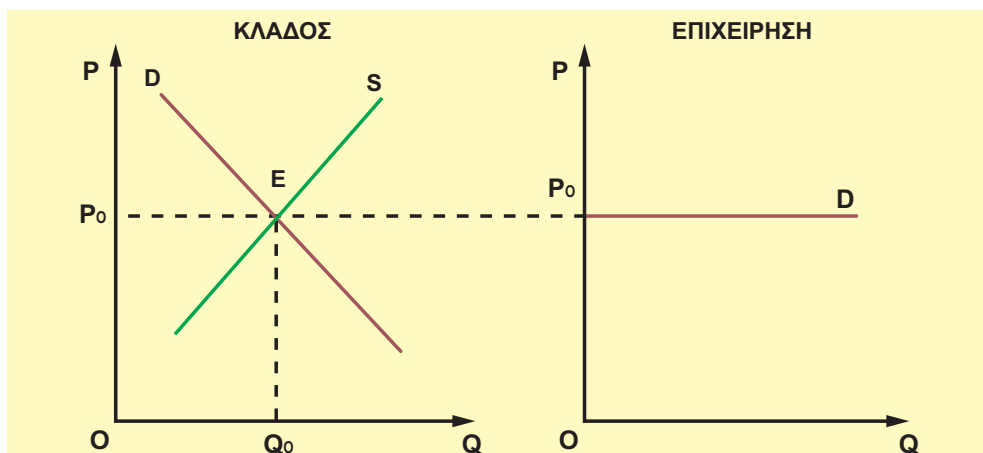
Η αγορά ενός προϊόντος θεωρείται πλήρως ανταγωνιστική, όταν έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- α. Υπάρχει μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων που παράγουν το προϊόν.
 - β. Το προϊόν όλων των επιχειρήσεων είναι ομοιογενές.
 - γ. Υπάρχει ελευθερία εισόδου και εξόδου των επιχειρήσεων στον κλάδο παραγωγής.
- Ας δούμε πιο αναλυτικά τη σημασία αυτών των χαρακτηριστικών.

α) Όταν λέμε μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων που παράγουν το προϊόν, εννοούμε ότι η κάθε μια επιχείρηση χωριστά δεν μπορεί με τις ενέργειές της να επηρεάσει την τιμή του προϊόντος. Η τιμή του προϊόντος καθορίζεται στην αγορά από τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης και είναι δεδομένη για την επιχείρηση. Ο βασικός λόγος που ισχύει αυτό είναι ότι η ποσότητα προϊόντος που παράγει κάθε επιχείρηση είναι ένα ελάχιστο μέρος της συνολικής παραγωγής και προσφοράς όλων των επιχειρήσεων του κλάδου. Επομένως αύξηση ή μείωση της προσφοράς από έναν παραγωγό δεν έχει καμιά ουσιαστική επίδραση στην αγοραία προσφορά του προϊόντος και δεν μεταβάλλει την τιμή του. Επίσης δε συμφέρει τον μεμονωμένο παραγωγό να διαθέτει το προϊόν του σε τιμή διαφορετική από την τιμή που έχει διαμορφωθεί στην αγορά γιατί, αν προσφέρει σε μεγαλύτερη τιμή, οι αγοραστές μπορούν να βρουν το ίδιο προϊόν φτηνότερο στην αγορά, ενώ, αν το προσφέρει σε μικρότερη τιμή, θα μειωθούν τα έσοδά του.

Το διάγραμμα 6.0. δείχνει το σχηματισμό της τιμής ενός προϊόντος στην αγορά από την αγοραία προσφορά (συνολική προσφορά όλων των επιχειρήσεων του κλάδου) και την αγοραία ζήτηση, ενώ για τη μεμονωμένη επιχείρηση η τιμή αυτή είναι δεδομένη, με συνέπεια η επιχείρηση να μπορεί να προσφέρει στην τιμή αυτή οποιαδήποτε ποσότητα είναι σε θέση να παράγει.

Στον πλήρη ανταγωνισμό για κάθε επιχείρηση χωριστά η τιμή είναι δεδομένη και αυτή που προσδιορίζεται στην αγορά από τις δυνάμεις προσφοράς και ζήτησης.

Διάγραμμα 6.0. Καμπύλες ζήτησης του κλάδου και της επιχείρησης

β) Το προϊόν που προσφέρεται από όλες τις επιχειρήσεις είναι ομοιογενές. Οι καταναλωτές θεωρούν ότι όλες οι παραγόμενες και προσφερόμενες μονάδες προϊόντος από τις επιχειρήσεις του κλάδου είναι ίδιες.

γ) Είναι ελεύθερη η είσοδος και η έξοδος των επιχειρήσεων στον κλάδο παραγωγής του προϊόντος. Αυτό σημαίνει εξασφάλιση του ανταγωνισμού, μεταβολές στην αγοραία προσφορά και, συνεπώς, στην τιμή του προϊόντος και τα κέρδη των επιχειρήσεων. Όταν ένας κλάδος παραγωγής εμφανίζει μεγάλα κέρδη, τότε και νέες επιχειρήσεις μπορούν να παράγουν το προϊόν, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η αγοραία προσφορά και να μειώνεται η τιμή του. Αντίθετα, όταν σε έναν κλάδο υπάρχουν ζημιές, κάποιες επιχειρήσεις σταματούν την παραγωγή του προϊόντος, με αποτέλεσμα να μειώνεται η προσφορά και να αυξάνεται η τιμή του.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι ο πλήρης ανταγωνισμός είναι μια μορφή αγοράς που πολύ δύσκολα τη συναντάμε στην πραγματικότητα. Οι συνθήκες παραγωγής και διάθεσης ενός προϊόντος είναι διαφορετικές για κάθε επιχείρηση, όπως επίσης είναι δύσκολο για τον καταναλωτή να μην επηρεαστεί σχετικά με την ομοιογένεια του προϊόντος και από άλλα στοιχεία, για παράδειγμα, από τον τόπο παραγωγής για τα γεωργικά προϊόντα. Η μελέτη του όμως μας επιτρέπει να κατανοήσουμε ευκολότερα διάφορα οικονομικά φαινόμενα, όπως για παράδειγμα τη θεωρία των τιμών. Εξάλλου ο πλήρης ανταγωνισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέτρο σύγκρισης με τις υπάρχουσες συνθήκες μιας πραγματικής αγοράς. Ως αγορά πλήρους ανταγωνισμού μπορούμε να θεωρήσουμε το χρηματιστήριο και ορισμένα αγροτικά προϊόντα, όπως για παράδειγμα σιτάρι, ρύζι, καλαμπόκι.

3. Έσοδα, Κόστος και Ισορροπία της Επιχείρησης στον πλήρη ανταγωνισμό

(ii) Έσοδα της επιχείρησης

Συνολικά έσοδα (total revenue) μιας επιχείρησης είναι οι συνολικές εισπράξεις της από την πώληση ορισμένης ποσότητας ενός προϊόντος. Το συνολικό έσοδο (TR) υπολογίζεται από το γινόμενο της τιμής (P) επί την ποσότητα (Q):

$$TR = P \cdot Q \quad (1)$$

Η παραπάνω συνάρτηση μπορεί να παρασταθεί γραφικά. Εφόσον στον **τέλειο ανταγωνισμό** η τιμή είναι δεδομένη για την επιχείρηση, το συνολικό έσοδο εξαρτάται μόνον από την πωλούμενη ποσότητα (Q). Επομένως, η συνάρτηση (1) είναι ευθεία γραμμή και διέρχεται από την αρχή των αξόνων [διάγραμμα 6.1.].

Αν διαιρέσουμε το συνολικό έσοδο με την πωλούμενη ποσότητα, βρίσκουμε το **μέσο έσοδο** (AR) (average revenue), δηλαδή το έσοδο ανά μονάδα προϊόντος που πωλείται:

$$AR = \frac{TR}{Q} \quad (2)$$

Το επιπλέον έσοδο από την πώληση μιας επιπλέον μονάδας προϊόντος ονομάζεται **οριακό έσοδο** (marginal revenue ή MR) και υπολογίζεται από το λόγο της μεταβολής του συνολικού εσόδου προς τη μεταβολή της πωλούμενης ποσότητας:

$$MR = \frac{\Delta(P \cdot Q)}{\Delta Q} \quad (3)$$

Στον τέλειο ανταγωνισμό το μέσο έσοδο και το οριακό έσοδο είναι σταθερά και ίσα με την τιμή:

$$AR = \frac{TR}{Q} = \frac{P \cdot Q}{Q} = P$$
$$MR = \frac{\Delta(P \cdot Q)}{\Delta Q} = \frac{P \cdot \Delta Q}{\Delta Q} = P$$

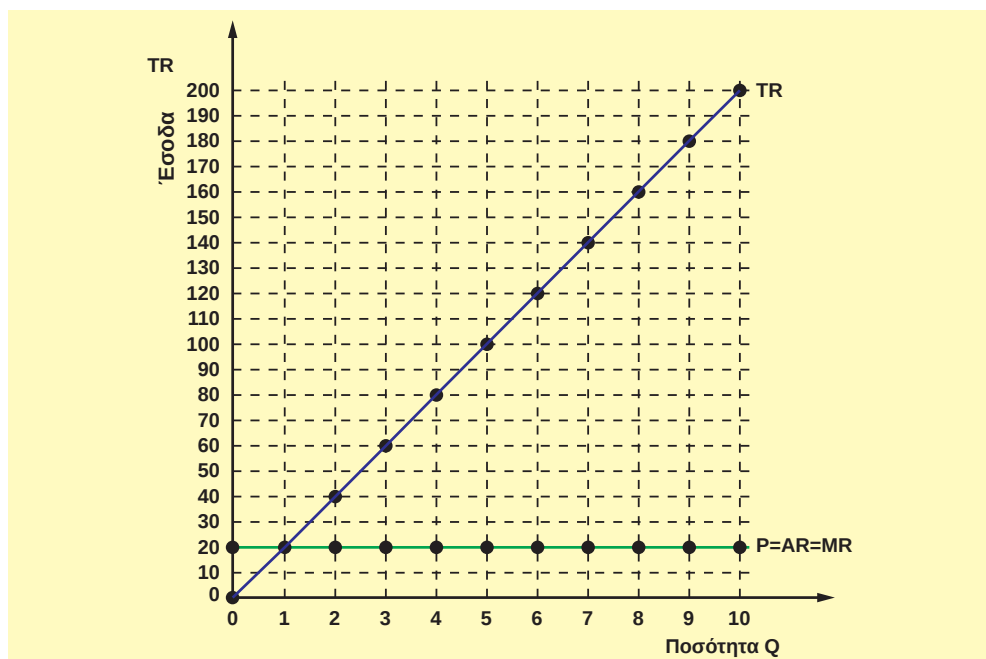
Μπορούμε να μελετήσουμε τις μεταβολές των εσόδων μιας επιχείρησης με τα δεδομένα του πίνακα 6.1. Η πρώτη στήλη δείχνει τις ποσότητες του προϊόντος που διαθέτει η επιχείρηση στην αγορά. Η δεύτερη στήλη δείχνει την τιμή κάθε μονάδας προϊόντος. Επειδή η επιχείρηση λειτουργεί σε **πλήρη ανταγωνισμό**, η τιμή είναι δεδομένη και θεωρούμε ότι στην τιμή αυτή η επιχείρηση μπορεί να πωλήσει όλη την ποσότητα που παράγει. Η τιμή στο παράδειγμα είναι 20 ευρώ. Όλοι οι υπολογισμοί έγιναν με τη χρησιμοποίηση των τύπων (1), (2) και (3).

Διευκρινίζεται ότι σε άλλες μορφές αγοράς δεν ισχύουν οι υπολογισμοί του πίνακα 6.1. (πίν. 6.1. στην επόμενη σελίδα).

Πίνακας 6.1. Παράδειγμα υπολογισμού συνολικού μέσου και οριακού εσόδου

Μονάδες Προϊόντος Q	Τιμή Μονάδας P	Συνολικό Έσοδο $TR = P \cdot Q$	Μέσο Έσοδο AR	Οριακό Έσοδο MR
0	20	0	20	20
1	20	20	20	20
2	20	40	20	20
3	20	60	20	20
4	20	80	20	20
5	20	100	20	20
6	20	120	20	20
7	20	140	20	20
8	20	160	20	20
9	20	180	20	20
10	20	200	20	20

Με βάση τα δεδομένα του πίνακα μπορούμε να δούμε τις σχέσεις (1), (2) και (3) στο διάγραμμα 6.1. Τα σημεία της ευθείας TR δείχνουν το συνολικό έσοδο της επιχείρησης για την αντίστοιχη ποσότητα προϊόντος. Η κλίση της ευθείας TR είναι η τιμή του προϊόντος. Η ευθεία $P = AR = MR$ είναι παράλληλη στον άξονα των ποσοτήτων και δείχνει ότι η τιμή παραμένει σταθερή για την επιχείρηση, ανεξάρτητα από την ποσότητα του προϊόντος που διαθέτει στην αγορά.

Διάγραμμα 6.1. Οι καμπύλες συνολικού, μέσου και οριακού εσόδου

(ii) Το κόστος της επιχείρησης

Συνολικό κόστος της επιχείρησης που παράγει ένα προϊόν είναι όλα τα έξοδα που κάνει η επιχείρηση για την παραγωγή του. Στο συνολικό κόστος συμπεριλαμβάνονται όλες οι δαπάνες για την πληρωμή των παραγωγικών συντελεστών που μετέχουν στην παραγωγή, ακόμη και εκείνων που ανήκουν στην επιχείρηση ή στον επιχειρηματία. Για παράδειγμα, το συνολικό κόστος του παραγωγού ντομάτας περιλαμβάνει όλες τις δαπάνες για σπόρο, λιπάσματα, νερό, φυτοφάρμακα, αμοιβές εργατών κτλ. καθώς επίσης τις δαπάνες για τη φθορά των μηχανημάτων, που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή, το ενοίκιο της γης, έστω κι αν αυτή ανήκει στον παραγωγό, και επιπλέον την αμοιβή της εργασίας του ίδιου του παραγωγού. Το ενοίκιο της γης και η αμοιβή για την εργασία του ίδιου του παραγωγού περιλαμβάνονται στο κόστος, επειδή ο ιδιοκτήτης θα μπορούσε να νοικιάζει τη γη του και να εισπράττει ενοίκιο, αν δεν τη χρησιμοποιούσε ο ίδιος για παραγωγή, καθώς και να εισπράττει αμοιβή εργαζόμενος αλλού.

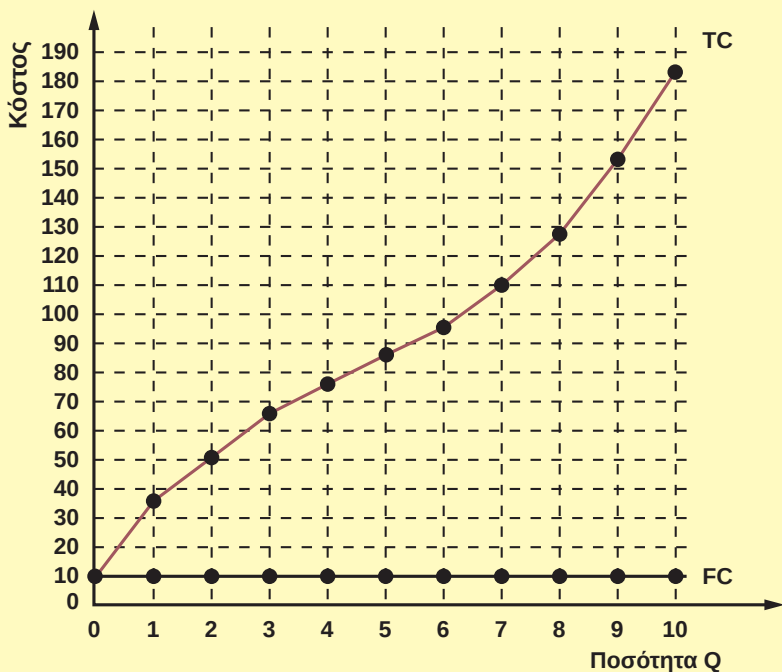
Το αριθμητικό παράδειγμα του πίνακα 6.2. δείχνει τη σχέση μεταξύ κόστους και παραγόμενης ποσότητας. Η δεύτερη στήλη δείχνει το συνολικό κόστος για κάθε ποσότητα παραγωγής. Η τρίτη στήλη δείχνει το κόστος ανά μονάδα προϊόντος σε διαφορετικά επίπεδα (ποσότητες) παραγωγής. Η τέταρτη στήλη δείχνει το επιπλέον κόστος από την παραγωγή μιας επιπλέον μονάδας προϊόντος σε κάθε επίπεδο παραγωγής.

Πίνακας 6.2. Το κόστος της επιχείρησης

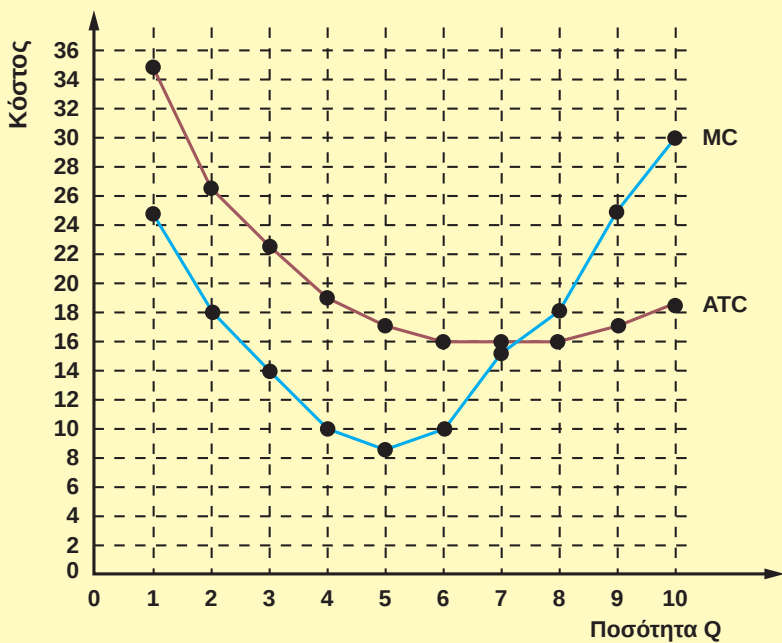
Ποσότητα Προϊόντος	Συνολικό Κόστος TC	Μέσο (συνολικό) κόστος $ATC = \frac{TC}{Q}$	Οριακό κόστος $MC = \frac{\Delta(TC)}{\Delta Q}$
0	10	-	-
1	35	35	25
2	53	26,5	18
3	67	22,3	14
4	77	19,25	10
5	85	17	8
6	95	15,8	10
7	110	15,7	15
8	128	16	18
9	153	17	25
10	183	18,3	30

Στο διάγραμμα 6.2.α. φαίνεται η καμπύλη του συνολικού και του σταθερού κόστους της επιχείρησης. Το συνολικό κόστος αυξάνεται, καθώς αυξάνεται η παραγόμενη ποσότητα προϊόντος, επειδή απαιτούνται μεγαλύτερες ποσότητες παραγωγικών συντελεστών.

Στο διάγραμμα 6.2.β. το μέσο (συνολικό) και το οριακό κόστος μειώνονται, καθώς αυξάνεται η παραγόμενη ποσότητα έως κάποιο επίπεδο παραγωγής και, όταν η παραγωγή υπερβεί το μέγεθος αυτό, αρχίζουν να αυξάνονται.

Διάγραμμα 6.2.α. Οι καμπύλες του συνολικού και σταθερού κόστους

Διάγραμμα 6.2.β. Οι καμπύλες οριακού και μέσου (συνολικού) κόστους

(iii) Οικονομικό αποτέλεσμα και θέση ισορροπίας της επιχείρησης

Με τον όρο οικονομικό αποτέλεσμα της επιχείρησης εννοούμε το κέρδος ή τη ζημιά που προκύπτει, αν από τα συνολικά έσοδα αφαιρέσουμε το συνολικό κόστος:

$$\text{Κέρδος (K)} = \text{Συνολικά έσοδα} - \text{Συνολικό κόστος ή } K = TR - TC$$

Αν η διαφορά μεταξύ των συνολικών εσόδων και του συνολικού κόστους είναι θετική, η επιχείρηση έχει κέρδος. Αν η διαφορά είναι αρνητική, η επιχείρηση έχει ζημιά. Το κέρδος της επιχείρησης μπορεί να υπολογιστεί και με άλλο τρόπο: Αν από το έσοδο ανά μονάδα προϊόντος, δηλαδή το μέσο έσοδο (AR), αφαιρέσουμε το κόστος ανά μονάδα προϊόντος, δηλαδή το μέσο συνολικό κόστος (ATC), βρίσκουμε το κέρδος ανά μονάδα προϊόντος. Το γινόμενο του ανά μονάδα προϊόντος κέρδους επί το συνολικό αριθμό των μονάδων που πωλούνται (Q) δίνει το κέρδος της επιχείρησης:

$$K = (AR - ATC) \cdot Q.$$

Με τα δεδομένα των πινάκων 6.1. και 6.2. μπορούμε να κατασκευάσουμε τον πίνακα 6.3. και να υπολογίσουμε το οικονομικό αποτέλεσμα της επιχείρησης για κάθε επίπεδο (ποσότητα) παραγωγής.

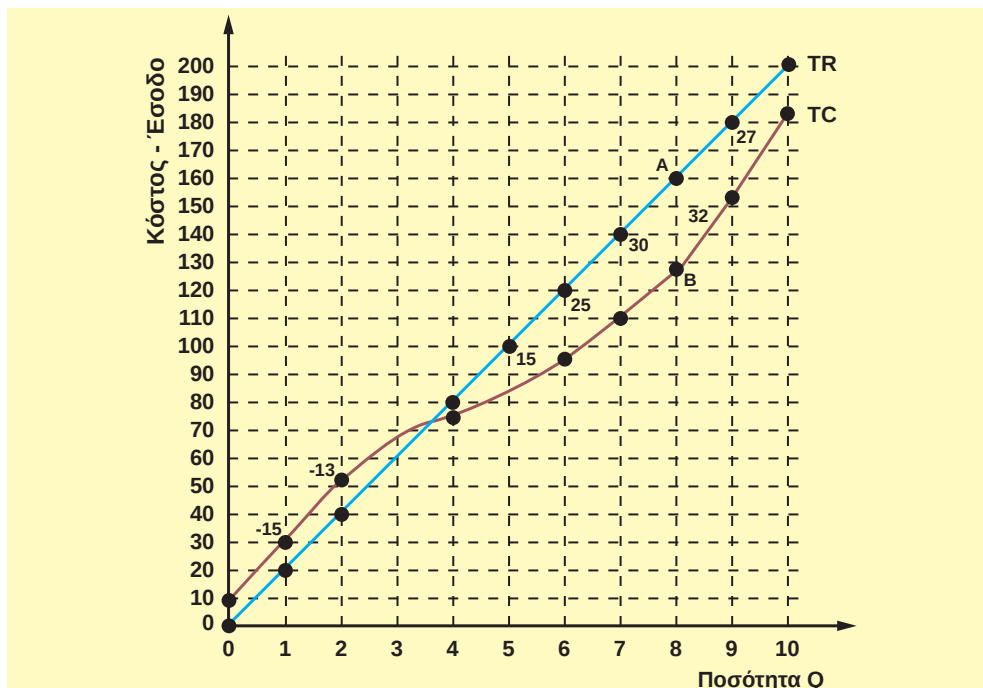
Πίνακας 6.3. Το οικονομικό αποτέλεσμα της επιχείρησης

Μονάδες Προϊόντος Q	Συνολικά Έσοδα TR	Συνολικό κόστος TC	Κέρδος $K = TR - TC$
0	0	10	-10
1	20	35	-15
2	40	53	-13
3	60	67	-7
4	80	77	3
5	100	85	15
6	120	95	25
7	140	110	30
8	160	128	32
9	180	153	27
10	200	183	17

Όπως φαίνεται στον πίνακα 6.3., όταν η επιχείρηση παράγει μια μονάδα προϊόντος, έχει ζημιά 15 ευρώ. Αν αυξήσει την παραγωγή της στις δύο μονάδες προϊόντος, μειώνει τη ζημιά στα 13 ευρώ. Η επιχείρηση αρχίζει να εμφανίζει κέρδος, όταν παράγει 4 μονάδες προϊόντος.

Αντικειμενικός σκοπός της επιχείρησης είναι το **μέγιστο κέρδος**. Στο παράδειγμα του πίνακα 6.3. αυτό επιτυγχάνεται, όταν η επιχείρηση παράγει 8 μονάδες προϊόντος και το κέρδος της γίνεται 32 ευρώ. Όσο χρονικό διάστημα η τιμή στην αγορά παραμένει σταθερή (20 ευρώ), συμφέρει την επιχείρηση να συνεχίσει να παράγει 8 μονάδες προϊόντος, γιατί μεγιστοποιεί το κέρδος της. Στην περίπτωση αυτή η επιχείρηση βρίσκεται σε **θέση ισορροπίας**.

Τη θέση ισορροπίας μπορούμε να εντοπίσουμε και στο διάγραμμα 6.3. που βασίζεται στα δεδομένα του πίνακα 6.3. Στο διάγραμμα αυτό παρατηρούμε τις καμπύλες του συνολικού εσόδου (TR) και του συνολικού κόστους (TC). Στο επίπεδο παραγωγής, όπου η ευθεία του συνολικού εσόδου βρίσκεται "κάτω" από την καμπύλη του συνολικού κόστους, η επιχείρηση έχει ζημιά. Στο επίπεδο παραγωγής, όπου οι δύο καμπύλες τέμνονται το κέρδος είναι μηδέν. Στα επίπεδα παραγωγής, όπου η ευθεία του συνολικού εσόδου βρίσκεται "πάνω" από την καμπύλη του συνολικού κόστους, η επιχείρηση έχει κέρδος. Το μέγιστο κέρδος της επιχείρησης είναι στο επίπεδο παραγωγής όπου η κατακόρυφη απόσταση μεταξύ των καμπυλών είναι η μεγαλύτερη και είναι η θέση ισορροπίας της επιχείρησης. Στο παράδειγμα η μεγαλύτερη απόσταση είναι η $AB = 32$, που αντιστοιχεί σε παραγωγή 8 μονάδων προϊόντος και είναι, όπως είπαμε, η θέση ισορροπίας της επιχείρησης.

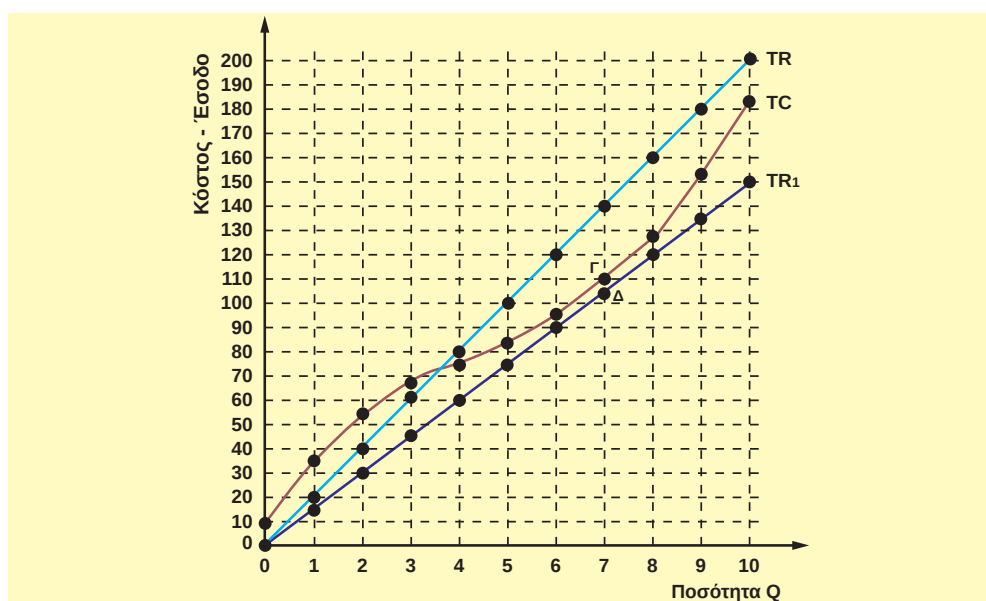
Διάγραμμα 6.3. Ισορροπία της επιχείρησης, όταν η διαφορά $TR-TC$ είναι μέγιστη

Ας υποθέσουμε ότι η τιμή του προϊόντος στην αγορά μεταβάλλεται, για παράδειγμα, γίνεται 15 ευρώ. Για την επιχείρηση αυτό σημαίνει μείωση των συνολικών εσόδων και αλλαγή στη θέση ισορροπίας. Στον πίνακα 6.4. φαίνεται ότι η επιχείρηση θα έχει ζημιά σε όλα τα επίπεδα παραγωγής. Σκοπός της επιχείρησης στην περίπτωση αυτή είναι η **ελαχιστοποίηση** της ζημιάς. Επομένως, η νέα θέση ισορροπίας επιτυγχάνεται όταν η παραγωγή είναι 7 μονάδες προϊόντος και η ζημιά 5 ευρώ. Φυσικά μια επιχείρηση που έχει ζημιές δεν μπορεί να επιβιώσει μακροχρόνια. Αυτό όμως είναι δυνατό να συμβεί βραχυχρόνια, εφόσον η επιχείρηση καλύπτει το μεταβλητό κόστος και ένα μέρος του σταθερού κόστους. Στο διάγραμμα 6.4. η νέα καμπύλη συνολικών εσόδων είναι η TR_1 με μικρότερη κλίση από τη TR. Η καμπύλη TR_1 βρίσκεται "κάτω" από την καμπύλη του συνολικού κόστους, αφού η επιχείρηση παρουσιάζει ζημιά σε όλα τα επίπεδα παραγωγής. Η κατακόρυφη απόσταση μεταξύ των καμπυλών TC και TR_1 δείχνει τη ζημιά της επιχείρησης στο

αντίστοιχο επίπεδο παραγωγής. Επομένως, η νέα θέση ισορροπίας βρίσκεται εκεί που η απόσταση είναι η ελάχιστη. Στο παράδειγμα η ελάχιστη απόσταση είναι η $\Gamma\Delta = 5$.

Πίνακας 6.4. Η επιχείρηση παρουσιάζει παντού ζημιά

Μονάδες Προϊόντος Q	Συνολικό Έσοδο TR	Συνολικό κόστος TC	Κέρδος $K = TR - TC$
0	0	10	-10
1	15	35	-20
2	30	53	-23
3	45	67	-22
4	60	77	-17
5	75	85	-10
6	90	95	-5
7	105	110	-5
8	120	128	-8
9	135	153	-18
10	150	183	-33

Διάγραμμα 6.4. Ισορροπία της επιχείρησης, όταν έχει ζημιά

(iv) Συνθήκη ισορροπίας της επιχείρησης

Στο προηγούμενο τμήμα προσδιορίσαμε τη θέση ισορροπίας της επιχείρησης βρίσκοντας την ποσότητα του προϊόντος που αποφέρει το μέγιστο κέρδος, μελετώντας τη συμπεριφορά του συνολικού εσόδου και του συνολικού κόστους. Ένας άλλος τρόπος προσδιορισμού της θέσης ισορροπίας είναι αυτός που εξετάζει τη συμπεριφορά του οριακού εσόδου (MR) και του οριακού κόστους (MC).

Έστω ότι η επιχείρηση παράγει μια συγκεκριμένη ποσότητα προϊόντος και φυσικά γνωρίζει το κόστος και τα έσοδά της για την ποσότητα αυτή. Πώς όμως θα αποφασίσει αν τη συμφέρει να παράγει μια επιπλέον μονάδα προϊόντος; Κριτήριο σε αυτήν την απόφαση είναι αν το επιπλέον έσοδο (οριακό έσοδο), που της επιφέρει η πρόσθετη μονάδα προϊόντος, είναι μεγαλύτερο από το επιπλέον έξοδο (οριακό κόστος), που θα δημιουργήσει η παραγωγή της. Η διαφορά μεταξύ οριακού εσόδου και οριακού κόστους είναι το κέρδος που αποφέρει η παραγωγή της επιπλέον μονάδας. **Εφόσον το οριακό κόστος είναι μικρότερο από τό οριακό έσοδο, η επιχείρηση έχει κάθε λόγο να παράγει την επιπλέον μονάδα. Η επιχείρηση δεν έχει συμφέρον να αυξήσει την παραγωγή της, αν η επιπλέον μονάδα που θα παράγει έχει οριακό κόστος μεγαλύτερο από το οριακό έσοδο.**

Για παράδειγμα, ας πάρουμε τα δεδομένα των προηγούμενων πινάκων. Η τιμή του προϊόντος είναι 20 ευρώ, άρα και το οριακό έσοδο της επιχείρησης είναι 20 ευρώ. Στον πίνακα 6.5. μπορούμε να δούμε αν συμφέρει την επιχείρηση να προχωρήσει στην παραγωγή της επόμενης μονάδας προϊόντος. Το κέρδος από τη συνολική παραγωγή προκύπτει από το αλγεβρικό άθροισμα των διαφορών του οριακού εσόδου και του οριακού κόστους. Το συνολικό κέρδος της επιχείρησης για κάθε επίπεδο παραγωγής βρίσκεται αν από το κέρδος της συνολικής παραγωγής αφαιρέσουμε το σταθερό κόστος, γιατί **το σταθερό κόστος δε συμπεριλαμβάνεται στο οριακό κόστος.**

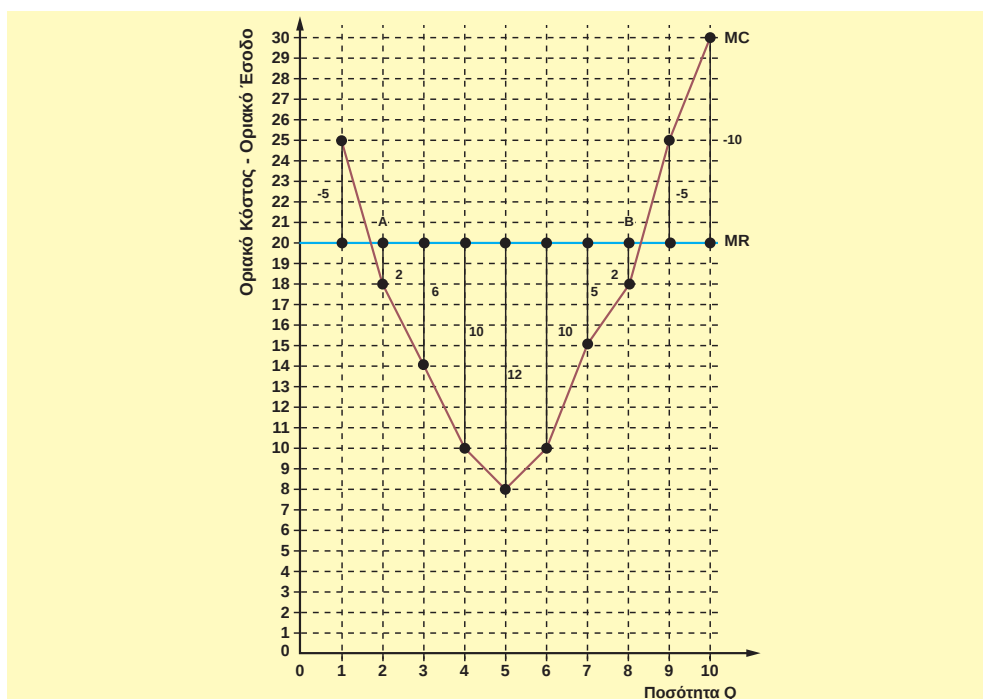
Πίνακας 6.5.

Παραγόμενη Ποσότητα	Οριακό έσοδο	Οριακό κόστος	Κέρδος από παραγωγή μιας επιπλέον μονάδας προϊόντος	Άθροισμα κερδών από συνολική παραγωγή	Σταθερό κόστος	Συνολικό κέρδος
1	20	25	-5	-5	10	-15
2	20	18	2	-3	10	-13
3	20	14	6	3	10	-7
4	20	10	10	13	10	3
5	20	8	12	25	10	15
6	20	10	10	35	10	25
7	20	15	5	40	10	30
8	20	18	2	42	10	32
9	20	25	-5	37	10	27
10	20	30	-10	27	10	17

Έστω ότι η επιχείρηση παράγει 7 μονάδες προϊόντος. Πώς θα αποφασίσει αν τη συμφέρει να παράγει 8 μονάδες; Από τον πίνακα 6.5. βλέπουμε ότι από την παραγωγή της 8ης μονάδας θα έχει έσοδα 20 ευρώ, ενώ θα της κοστίσει 18 ευρώ. Συνεπώς, θα της αυξήσει το κέρδος κατά 2 ευρώ και συμφέρει να την παράγει. Αντίθετα, από την παραγωγή της 9ης μονάδας θα έχει έσοδο 20 ευρώ, ενώ θα της κοστίσει 25 ευρώ. Συνεπώς θα της δημιουργήσει ζημιά 5 ευρώ και δε συμφέρει να την παράγει. Το διάγραμμα 6.5. δείχνει τις καμπύλες του οριακού εσόδου και του οριακού κόστους. Όταν η καμπύλη του οριακού κόστους είναι "κάτω" από την ευθεία του οριακού εσόδου, δηλαδή $MC < MR$, κάθε επιπλέον παραγόμενη μονάδα αυξάνει το κέρδος κατά τη διαφορά $MR - MC$. Όταν η καμπύλη του οριακού κόστους είναι "πάνω" από την ευθεία του οριακού εσόδου, δηλαδή $MC > MR$, κάθε επιπλέον παραγόμενη μονάδα ζημιώνει την επιχείρηση κατά τη διαφορά $MR - MC$.

Στα σημεία Α και Β όπου οι καμπύλες τέμνονται, το οριακό κόστος είναι ίσο με οριακό έσοδο και η διαφορά $MR-MC$ είναι μηδέν. Το σημείο Α βρίσκεται στο κατερχόμενο τμήμα της καμπύλης του οριακού κόστους και η επιχείρηση έχει μόνο ζημιά. Το σημείο Β βρίσκεται στο ανερχόμενο τμήμα της καμπύλης του οριακού κόστους, με αποτέλεσμα όλες οι προηγούμενες μονάδες προϊόντος στο τμήμα ΑΒ να φέρουν κέρδος στην επιχείρηση. Επομένως, **η συνθήκη ισορροπίας της επιχείρησης προκύπτει από την ισότητα οριακού εσόδου και οριακού κόστους, όταν το οριακό κόστος ανέρχεται.**

Σύμφωνα με τη συνθήκη ισορροπίας, στο παράδειγμα [διάγραμμα 6.5.] η θέση ισορροπίας είναι ανάμεσα στην 8η και 9η μονάδα προϊόντος. Αν η μονάδα μέτρησης της ποσότητας του προϊόντος δεν υποδιαιρείται, τότε η θέση ισορροπίας είναι στην 8η μονάδα ($Q=8$), αφού στην 9η μονάδα ($Q=9$) το οριακό κόστος είναι μεγαλύτερο από το οριακό έσοδο. Μπορούμε να καταλήξουμε στο **συμπέρασμα: Η επιχείρηση βρίσκει τη θέση ισορροπίας της, δηλαδή μεγιστοποιεί το κέρδος της (ή ελαχιστοποιεί τη ζημιά της), όταν φθάσει σ' εκείνο το μέγεθος παραγωγής, όπου το οριακό κόστος ανερχόμενο ισούται με το οριακό έσοδο, δηλαδή $MC \uparrow = MR = P = AR$.**

Διάγραμμα 6.5. Η θέση ισορροπίας της επιχείρησης, όταν $MC=MR$

4. Η καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης στον πλήρη ανταγωνισμό

Η επιχείρηση στη **βραχυχρόνια** περίοδο έχει σταθερό και μεταβλητό κόστος. Στην περίπτωση που η επιχείρηση δεν παράγει καθόλου, έχει ζημιά ίση με το σταθερό κόστος. Για να παράγει **η επιχείρηση θα πρέπει να καλύπτει οπωσδήποτε το μεταβλητό της κόστος**. Αν με την παραγωγή της δεν το καλύπτει πλήρως, τότε η ζημιά της θα είναι μεγαλύτερη, δηλαδή θα είναι όσο το στα-

θερό κόστος και επιπλέον το μέρος του μεταβλητού κόστους που δεν καλύπτεται από τα έσοδα. Στην περίπτωση αυτή είναι προτιμότερο για την επιχείρηση να μην παράγει καθόλου, ώστε να περιορίζει τη ζημία της μόνο στο σταθερό κόστος.

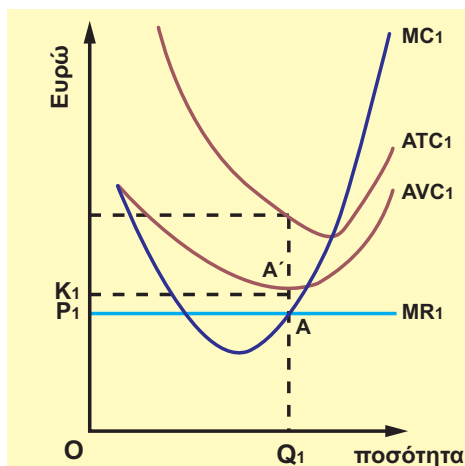
Στον πλήρη ανταγωνισμό το οριακό έσοδο της επιχείρησης είναι σταθερό και ίσο με την τιμή. Τα συνολικά έσοδα της επιχείρησης είναι το γινόμενο της τιμής επί την ποσότητα που παράγει και προσφέρει: $TR = P \cdot Q$. Το μεταβλητό κόστος (VC) είναι γινόμενο του μέσου μεταβλητού κόστους (AVC) επί την παραγόμενη ποσότητα Q: $VC = AVC \cdot Q$. Μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής περιπτώσεις:

(α) Αν η τιμή είναι μικρότερη από το μέσο μεταβλητό κόστος: $P_1 < AVC_1$.

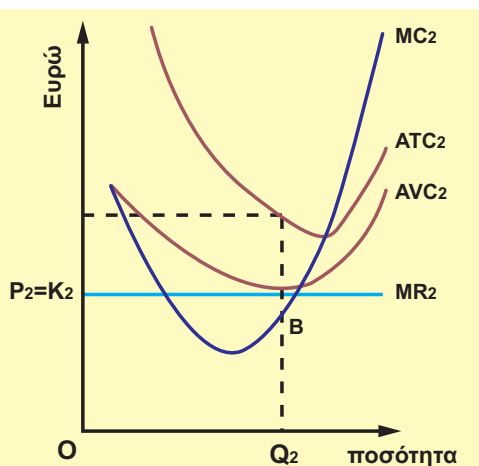
Στην τιμή P_1 το οριακό έσοδο θα είναι $MR_1 = P_1$ και, σύμφωνα με τη συνθήκη ισορροπίας (ισότητα οριακού εσόδου και οριακού κόστους), η παραγόμενη ποσότητα θα είναι Q_1 . [διάγραμμα 6.6.α]. Τότε $P_1 \cdot Q_1 < AVC_1 \cdot Q_1$, δηλαδή $TR_1 < VC_1$. Η επιχείρηση δεν καλύπτει το μεταβλητό κόστος και, επομένως, δεν τη συμφέρει να παράγει. Στο διάγραμμα 6.6.α το εμβαδόν του παραλληλόγραμμου $[OP_1 AQ_1]$ παριστάνει τα έσοδα από την παραγωγή και πώληση Q_1 μονάδων, ενώ το εμβαδόν $[OK_1 A'Q_1]$ παριστάνει το μεταβλητό κόστος. Είναι φανερό ότι, αφού $OP_1 < OK_1$, το εμβαδόν $[OP_1 AQ_1] < [OK_1 A'Q_1]$.

(β) Αν η τιμή είναι ίση με το μέσο μεταβλητό κόστος: $P_2 = AVC_2$.

Στην τιμή P_2 το οριακό έσοδο θα είναι $MR_2 = P_2$ και, σύμφωνα με τη συνθήκη ισορροπίας ($MR_2 = MC_2$), η παραγόμενη ποσότητα θα είναι Q_2 [διάγραμμα 6.6.β]. Τότε $P_2 \cdot Q_2 = AVC_2 \cdot Q_2$, δηλαδή $TR_2 = VC_2$. Η επιχείρηση καλύπτει ακριβώς, μόνο το μεταβλητό κόστος. Από τις ισότητες $P_2 = AVC_2$, $MR_2 = P_2$ και $MR_2 = MC_2$ προκύπτει ότι $P_2 = MR_2 = MC_2 = AVC_2$. Γνωρίζουμε ότι το οριακό κόστος γίνεται ίσο με το μεταβλητό κόστος, όταν το μέσο μεταβλητό κόστος είναι ελάχιστο. Στο διάγραμμα 6.6.β αυτό συμβαίνει στο σημείο B. Για την επιχείρηση είναι αδιάφορο αν θα παράγει ή όχι, γιατί και στις δύο περιπτώσεις η ζημία της ισούται με το σταθερό κόστος. Το εμβαδόν του παραλληλόγραμμου $[OP_2 BQ_2]$ παριστάνει το συνολικό έσοδο, ενώ το εμβαδόν $[OK_2 B'Q_2]$ το μεταβλητό κόστος. Είναι προφανές ότι $[OP_2 BQ_2] = [OK_2 B'Q_2]$.

Διάγραμμα 6.6.α

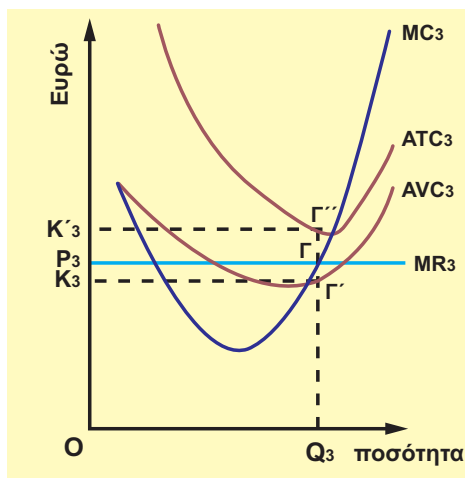
Διάγραμμα 6.6.β

(γ) Αν η τιμή είναι μεγαλύτερη από το μέσο μεταβλητό κόστος, αλλά μικρότερη από το μέσο συνολικό κόστος: $AVC_3 < P_3 < ATC_3$.

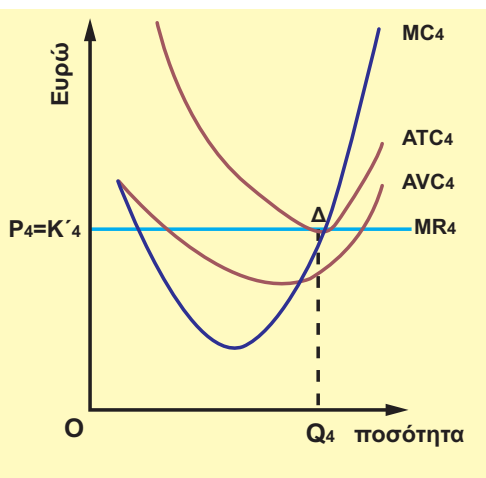
Στην τιμή P_3 το οριακό έσοδο θα είναι $MR_3 = P_3$ και, σύμφωνα με τη συνθήκη ισορροπίας, η παραγόμενη ποσότητα θα είναι Q_3 [διάγραμμα 6.6.γ]. Τότε $AVC_3 \cdot Q_3 < P_3 \cdot Q_3 < ATC_3 \cdot Q_3$ δηλαδή $VC_3 < TR_3 < TC_3$. Η επιχείρηση καλύπτει πλήρως όλο το μεταβλητό κόστος και ένα μέρος του σταθερού κόστους. Έχει ζημιά ίση με το υπόλοιπο σταθερό κόστος και βραχυχρόνια τη συμφέρεται να παράγει. Στο διάγραμμα 6.6.γ το εμβαδόν $[OK_3 \Gamma' Q_3]$ παριστάνει το μέσο μεταβλητό κόστος, το εμβαδόν $[OP_3 \Gamma Q_3]$ το συνολικό έσοδο και το εμβαδόν $[OK'_3 \Gamma'' Q_3]$ το συνολικό κόστος της επιχείρησης. Είναι προφανές ότι $[OK_3 \Gamma' Q_3] < [OP_3 \Gamma Q_3] < [OK'_3 \Gamma'' Q_3]$. Το εμβαδόν $[P_3 K'_3 \Gamma'' \Gamma_3]$ είναι η διαφορά μεταξύ των εμβαδών $[OK'_3 \Gamma'' Q_3]$ και $[OP_3 \Gamma Q_3]$ παριστάνει τη ζημιά της επιχείρησης.

(δ) Αν η τιμή είναι ίση με το μέσο συνολικό κόστος $P_4 = ATC_4$.

Στην τιμή P_4 , το οριακό έσοδο θα είναι $MR_4 = P_4$ και, σύμφωνα με τη συνθήκη ισορροπίας, η παραγόμενη ποσότητα θα είναι Q_4 [διάγραμμα 6.6.δ]. Τότε $P_4 \cdot Q_4 = ATC_4 \cdot Q_4$, δηλαδή $TR_4 = VC_4$. Η επιχείρηση καλύπτει ακριβώς το συνολικό κόστος και δεν έχει ούτε κέρδος ούτε ζημιά και, αν δεν μεταβληθούν οι συνθήκες (π.χ. η τιμή), ισορροπεί μακροχρόνια. Από τις ισότητες $P_4 = MR_4$, $MR_4 = MC_4$ και $P_4 = ATC_4$ προκύπτει η ισότητα $P_4 = MR_4 = MC_4 = ATC_4$. Γνωρίζουμε ότι το οριακό κόστος ισούται με το μέσο συνολικό κόστος, όταν το μέσο συνολικό κόστος είναι ελάχιστο. Στο διάγραμμα 6.6.δ αυτό συμβαίνει στο σημείο Δ. Το εμβαδόν $[OP_4 \Delta Q_4]$ που παριστάνει τα συνολικά έσοδα ταυτίζεται με το εμβαδόν των συνολικών εξόδων $[OK'_4 \Delta Q_4]$.

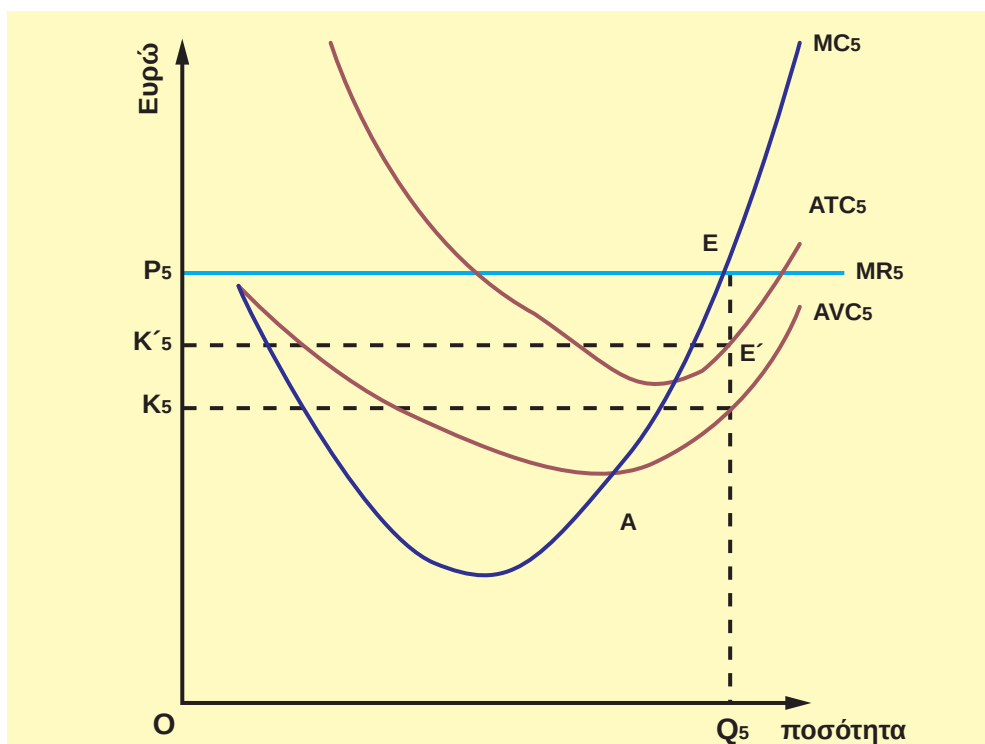
Διάγραμμα 6.6.γ

Διάγραμμα 6.6.δ

(ε) Αν η τιμή είναι μεγαλύτερη από το μέσο συνολικό κόστος: $P_5 > ATC_5$.

Στην τιμή P_5 το οριακό έσοδο θα είναι $MR_5 = P_5$ και, σύμφωνα με τη συνθήκη ισορροπίας, η παραγόμενη ποσότητα θα είναι Q_5 . [διάγραμμα 6.6.ε]. Τότε $P_5 \cdot Q_5 > ATC_5 \cdot Q_5$, δηλαδή το συνολικό έσοδο είναι μεγαλύτερο από το συνολικό κόστος και η επιχείρηση έχει κέρδος. Στον πλήρη ανταγωνισμό όμως, όπως γνωρίζουμε, όταν οι επιχειρήσεις έχουν κέρδη, προκαλείται η είσοδος νέων επιχειρήσεων στην παραγωγή του προϊόντος, με αποτέλεσμα να μειώνεται η τιμή από την αύξηση της προσφοράς, ώστε αυτή η θέση ισορροπίας να μην ισχύει μακροχρόνια για την επιχείρηση. Στο διάγραμμα 6.6.ε το εμβαδόν $[OP_5EQ_5]$ που παριστάνει το συνολικό έσοδο είναι μεγαλύτερο από το εμβαδόν $[OK'_5E'Q_5]$ που παριστάνει το συνολικό κόστος της επιχείρησης. Η διαφορά των δύο εμβαδών $[K'_5P_5EE']$ παριστάνει το κέρδος της επιχείρησης.

Διάγραμμα 6.6.ε

Από την προηγούμενη ανάλυση προκύπτουν δύο συμπεράσματα: **Πρώτον**, καθώς μεταβάλλεται η τιμή του προϊόντος στην αγορά, η επιχείρηση μεταβάλλει την ποσότητα που παράγει και προσφέρει, όπως αυτή καθορίζεται από τη συνθήκη ισορροπίας. **Δεύτερον**, για να παράγει η επιχείρηση πρέπει να καλύπτει τουλάχιστον το μεταβλητό κόστος. Αυτό σημαίνει ότι η επιχείρηση αρχίζει την παραγωγή, άρα και την προσφορά του προϊόντος, από το σημείο που το ανερχόμενο τμήμα της καμπύλης του οριακού κόστους τέμνει την καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους (σημείο A). Γι' αυτόν το λόγο ορίσαμε ως καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης το ανερχόμενο τμήμα του οριακού κόστους που βρίσκεται πάνω από την καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους.

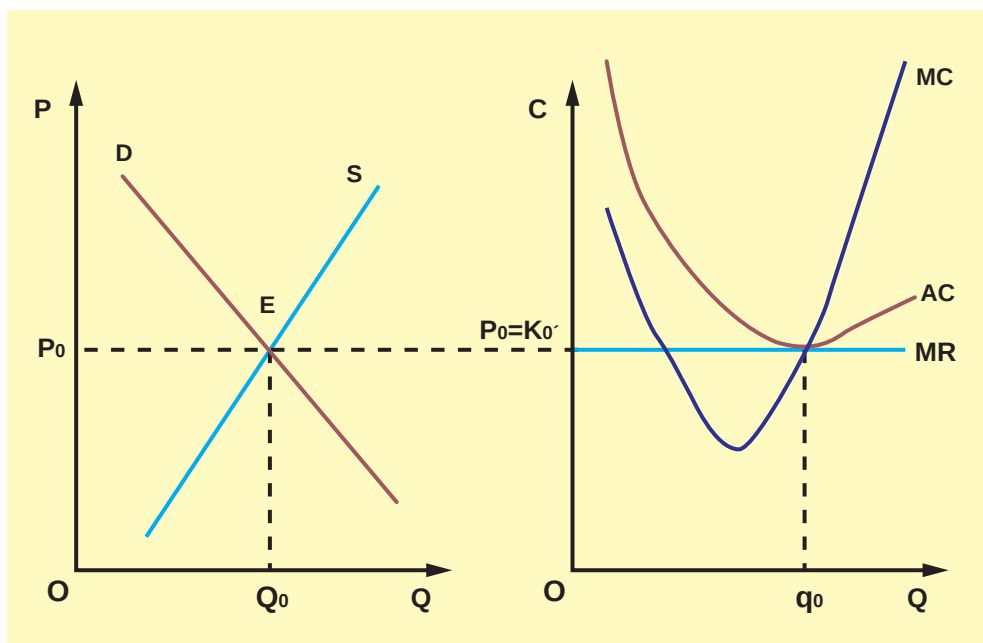
5. Μακροχρόνια ισορροπία της επιχείρησης στον πλήρη ανταγωνισμό

Η σημασία της ελεύθερης εισόδου και εξόδου νέων επιχειρήσεων στην παραγωγή ενός προϊόντος σε αγορά πλήρους ανταγωνισμού φαίνεται στη μακροχρόνια περίοδο:

Ας υποθέσουμε ότι η τιμή του προϊόντος στην αγορά έχει υπερκαλύψει το μέσο κόστος της επιχείρησης και απέφερε κέρδος. Αυτό θα αποτελέσει κίνητρο, ώστε νέες επιχειρήσεις να εισέλθουν στον κλάδο, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η αγοραία προσφορά του προϊόντος και να μειωθεί η τιμή του, μέχρι να εξισωθεί με το μέσο κόστος και να μηδενιστεί το κέρδος.

Αν, σε αντίθετη περίπτωση, η τιμή του προϊόντος στην αγορά δεν έχει υπερκαλύψει το μέσο κόστος, τότε η επιχείρηση θα έχει ζημιά. Αυτό θα κάνει κάποιες επιχειρήσεις να εξέλθουν από τον κλάδο παραγωγής και να στραφούν σε παραγωγή άλλων προϊόντων, με αποτέλεσμα να μειωθεί η αγοραία προσφορά του συγκεκριμένου προϊόντος και, συνεπώς, να αυξηθεί η τιμή του, μέχρι να εξισωθεί με το μέσο κόστος και να εξαφανιστεί η ζημιά.

Το διάγραμμα 6.7.α δείχνει την τιμή ισορροπίας P_0 και την ποσότητα ισορροπίας Q_0 , όπως διαμορφώνονται στην αγορά από τη συνολική προσφορά και ζήτηση. Το διάγραμμα 6.7.β δείχνει τη μακροχρόνια θέση ισορροπίας μιας αντιπροσωπευτικής επιχείρησης του κλάδου. Σύμφωνα με τη συνθήκη ισορροπίας, για τη δεδομένη τιμή P_0 , θα είναι εκεί όπου **εξισώνονται το οριακό έσοδο με το οριακό κόστος και το μέσο κόστος** (σημείο Α), ώστε η επιχείρηση δε θα έχει ούτε ζημιά ούτε κέρδος. Αν στη θέση ισορροπίας η παραγωγή της επιχείρησης είναι q_0 και υποθέσουμε ότι ο κλάδος αποτελείται από N όμοιες επιχειρήσεις, τότε η αγοραία ποσότητα προϊόντος που προσφέρεται είναι: $Q_0 = N q_0$.

Διάγραμμα 6.7.α. Αγορά

Διάγραμμα 6.7.β. Επιχείρηση

Από τα προηγούμενα γίνεται σαφές ότι στην αγορά του πλήρους ανταγωνισμού, η μακροχρόνια ισορροπία της επιχείρησης επιτυγχάνεται με ελάχιστο κόστος παραγωγής, δηλαδή δε γίνεται σπατάλη παραγωγικών συντελεστών, γι' αυτό θεωρείται η άριστη μορφή αγοράς.

6. Συμπεριφορά της επιχείρησης στον πλήρη ανταγωνισμό

Σκοπός της επιχείρησης πάντα είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους της. Αυτό συμβαίνει με τη μεγιστοποίηση της διαφοράς μεταξύ του συνολικού εσόδου και του συνολικού κόστους. Για την επιχείρηση όμως η τιμή είναι δεδομένη και η ποσότητα που παράγει καθορίζεται από τη συνθήκη ισορροπίας. Επομένως, το κέρδος της επιχείρησης θα αυξηθεί μόνο αν μειώσει το κόστος παραγωγής. Αυτό μπορεί να γίνει με καλύτερη οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας, με εξοικονόμηση εργασίας και πρώτων υλών, με βελτίωση της τεχνολογίας δηλαδή με τη χρησιμοποίηση νέων, πιο αποδοτικών μηχανημάτων.

Η διαφήμιση του προϊόντος δε συμφέρει την επιχείρηση, αφού τα προϊόντα όλων των επιχειρήσεων του κλάδου θεωρούνται ομοιογενή.

7. Μονοπώλιο και χαρακτηριστικά του μονοπωλίου

Η αγορά ενός προϊόντος μπορεί να χαρακτηριστεί μονοπωλιακή, όταν το προϊόν αυτό παράγεται και προσφέρεται από **μία μόνο** επιχείρηση. Συνήθως όμως υπάρχουν αρκετά αγαθά που ικανοποιούν εξίσου ή σχεδόν εξίσου καλά την ίδια ανάγκη. Για παράδειγμα, αναπτήρας και τα σπέρτα. Εφόσον υπάρχουν αγαθά που μπορεί το ένα να υποκαταστήσει το άλλο στην κατανάλωση, είναι δύσκολο να υπάρξει μονοπώλιο για την ικανοποίηση της σχετικής ανάγκης. Συνεπώς για την ύπαρξη μονοπωλίου απαιτούνται δύο χαρακτηριστικά:

(α) μια μόνο επιχείρηση να παράγει και να προσφέρει το προϊόν και

(β) έλλειψη άλλων προϊόντων που να ικανοποιούν την ίδια ανάγκη εξίσου ικανοποιητικά, δηλαδή έλλειψη στενών υποκατάστατων.

Παράδειγμα μονοπωλίου στην Ελλάδα μπορούν να θεωρηθούν τα κρατικά μονοπώλια, όπως ο Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος (ΟΣΕ), η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ).

8. Αιτίες δημιουργίας μονοπωλίου

Βασικές αιτίες για τη δημιουργία μονοπωλίου στην παραγωγή ενός προϊόντος είναι οι ακόλουθες:

(i) Η πρώτη ύλη που είναι απαραίτητη για την παραγωγή του προϊόντος βρίσκεται στην κατοχή ενός ατόμου ή μιας επιχείρησης. Για παράδειγμα, η ιδιοκτησία και η εκμετάλλευση μιας ιαματικής πηγής.

(ii) Η αποκλειστική κατοχή από μία επιχείρηση της γνώσης και τεχνολογίας που απαιτείται για την παραγωγή του προϊόντος. Για παράδειγμα, η ανακάλυψη ενός νέου φαρμάκου. Υπάρχουν βεβαίως επιχειρήσεις που παράγουν συγγενή προϊόντα και μπορεί να δημιουργήσουν κάποιο υποκατάστατο.

(iii) Το ίδιο το κράτος με νόμο αναλαμβάνει την αποκλειστική παραγωγή και τη διάθεση ενός προϊόντος. Σκοπός σε αυτήν την περίπτωση είναι η εξυπηρέτηση του κοινωνικού συμφέροντος και όχι η μεγιστοποίηση του κέρδους. Παραδείγματα είναι, όπως αναφέραμε παραπάνω, η ΔΕΗ, ο ΟΣΕ.

(iv) Ο θεμιτός ή αθέμιτος ανταγωνισμός των επιχειρήσεων στα πλαίσια της ελεύθερης οικονομίας. Ορισμένες επιχειρήσεις δεν μπορούν να ανταποκριθούν στον ανταγωνισμό για την κατάκτηση της αγοράς και λόγω ζημιών διακόπτουν την παραγωγή τους. Η σταδιακή μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων και η τελική επικράτηση μόνο της ισχυρότερης, δημιουργεί μονοπώλιο.

9. Συμπεριφορά της μονοπωλιακής επιχείρησης

Η μονοπωλιακή επιχείρηση κυριαρχεί στην αγορά του προϊόντος που παράγει, αφού δεν έχει κανέναν ανταγωνισμό και έτσι έχει τη δυνατότητα να προσδιορίζει την τιμή του προϊόντος της. Η καμπύλη ζήτησης όμως του προϊόντος τη δεσμεύει, γιατί όσο μεγαλύτερη τιμή επιβάλλει στο προϊόν τόσο μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα. Για το λόγο αυτό η μονοπωλιακή επιχείρηση έχει δύο επιλογές: ή να προσδιορίσει την τιμή του προϊόντος και να δει τι ποσότητα παραγωγής είναι διατεθειμένοι να απορροφήσουν οι καταναλωτές στην τιμή αυτή, ή να προσδιορίσει την ποσότητα του προϊόντος που θα παράγει και να δει σε ποια τιμή μπορεί να την απορροφήσουν οι καταναλωτές.

Κριτήριο για να αποφασίσει σε ποια τιμή θα πουλήσει το προϊόν της είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους της, δηλαδή, θα επιβάλλει μια τιμή τέτοια, ώστε η διαφορά μεταξύ της συνολικής προσόδου και του συνολικού κόστους να είναι η μεγαλύτερη δυνατή. Μόλις επιτευχθεί η μεγιστοποίηση, η μονοπωλιακή επιχείρηση βρίσκει τη θέση ισορροπίας, με την έννοια ότι δεν υπάρχει κίνητρο για μεταβολή ούτε της παραγόμενης ποσότητας ούτε της τιμής.

Η συνθήκη ισορροπίας της μονοπωλιακής επιχείρησης είναι η ίδια, όπως και της επιχείρησης στον πλήρη ανταγωνισμό, δηλαδή το κέρδος γίνεται μέγιστο, όταν το οριακό κόστος αυξανόμενο είναι ίσο με την οριακή πρόσοδο. Η διαφορά τους είναι ότι η **οριακή πρόσοδο στο μονοπώλιο είναι φθίνουσα**, επειδή, καθώς η ποσότητα αυξάνεται, η τιμή μειώνεται, ενώ στον πλήρη ανταγωνισμό είναι σταθερή, αφού σταθερή είναι και η τιμή για την επιχείρηση.

Άλλες ενέργειες στις οποίες μπορεί να προβεί η μονοπωλιακή επιχείρηση για να αυξήσει το κέρδος της είναι η μείωση του κόστους παραγωγής και η αύξηση της ζήτησης για το προϊόν της. Μείωση του κόστους παραγωγής μπορεί να επιτευχθεί με την κατάλληλη οργάνωση της επιχείρησης και την εισαγωγή βελτιωμένης τεχνολογίας στην παραγωγή.

Αύξηση της ζήτησης του προϊόντος που παράγει, επομένως και αύξηση των πωλήσεων μπορεί να επιτευχθεί με διάφορους τρόπους, όπως, για παράδειγμα, με τη διαφήμιση. Η διαφήμιση σκοπό έχει να πείσει τα άτομα που δεν καταναλώνουν το προϊόν να γίνουν καταναλωτές του.

Το αποτέλεσμα της είναι να μετατοπιστεί η καμπύλη ζήτησης του προϊόντος προς τα δεξιά, έτσι ώστε σε κάθε τιμή να ζητούνται μεγαλύτερες ποσότητες προϊόντος και να αυξάνονται οι πωλήσεις και το κέρδος.

Υπάρχουν όμως περιπτώσεις που η μονοπωλιακή επιχείρηση μπορεί να προσφέρει το προϊόν σε χαμηλότερη τιμή, ώστε να αποτρέψει τυχόν κρατική παρέμβαση ή είσοδο ανταγωνιστών στον κλάδο.

10. Χαρακτηριστικά της αγοράς του ολιγοπωλίου

Όταν υπάρχουν λίγες επιχειρήσεις που παράγουν και προσφέρουν ένα προϊόν, η αγορά ονομάζεται ολιγοπωλιακή. Η κάθε μια από αυτές τις επιχειρήσεις διεκδικεί στην αγορά ένα μερίδιο πωλήσεων για το δικό της προϊόν. Ο μικρός όμως αριθμός τους προσδίδει στην ολιγοπωλιακή αγορά το χαρακτηριστικό της **έντονης αλληλεξάρτησης**, δηλαδή κάθε ενέργεια μιας επιχείρησης, με σκοπό να επηρεάσει την κατάσταση στην αγορά προς όφελός της, προκαλεί αντιδράσεις εκ μέρους των άλλων επιχειρήσεων, που με τη σειρά τους παρεμβαίνουν στην αγορά με δικές τους αντίστοιχες ενέργειες. Για παράδειγμα, αν μια επιχείρηση μειώσει την τιμή του προϊόντος της για να προσελκύσει περισσότερους καταναλωτές, τότε και οι άλλες επιχειρήσεις είναι αναγκασμένες να μειώσουν την τιμή για να μη χάσουν τους πελάτες τους. Η διαδικασία αύξησης της πελατείας με συνεχείς μειώσεις των τιμών οδηγεί τις επιχειρήσεις του ολιγοπωλίου σε έναν "πόλεμο τιμών" μεταξύ τους, που καταλήγει σε βάρος τους και σε όφελος των καταναλωτών. Για να αποτρέψουν αυτόν τον "πόλεμο τιμών", οι επιχειρήσεις σιωπηρά ή με ρητή συμφωνία αποφασίζουν να μην υπάρχει ανταγωνισμός τιμών.

Το προϊόν που παράγουν οι επιχειρήσεις στο ολιγοπώλιο μπορεί να είναι ομοιογενές ή και διαφοροποιημένο. Η διαφοροποίηση μπορεί να είναι σημαντική, για παράδειγμα στην ποιότητα, είτε ασήμαντη, για παράδειγμα στο χρώμα ή τη συσκευασία.

Παραδείγματα ολιγοπωλιακής αγοράς είναι: Οι αγορές τσιμέντου και κινητής τηλεφωνίας με προϊόν ομοιογενές. Η αγορά ηλεκτρικών συσκευών (ψυγείων, πλυντηρίων, κουζινών κτλ.) με ορισμένες διαφοροποιήσεις στο προϊόν. Η αγορά αυτοκινήτων ιδιωτικής χρήσης με σημαντικές διαφοροποιήσεις στο προϊόν. Επίσης οι αγορές ηλεκτρονικών υπολογιστών, εφημερίδων και περιοδικών, τσιγάρων, απορρυπαντικών, γάλακτος κτλ.

11. Συμπεριφορά της επιχείρησης στο ολιγοπώλιο

Το χαρακτηριστικό της έντονης αλληλεξάρτησης των επιχειρήσεων στο ολιγοπώλιο προσδιορίζει και τη συμπεριφορά τους. Σημαντικό ρόλο παίζουν οι μεταξύ τους συμφωνίες για τον προσδιορισμό της τιμής. Συμφωνίες επιπλέον μπορεί να υπάρξουν, για παράδειγμα, για τις περιοχές που κάθε επιχείρηση θα διαθέτει το προϊόν της ή για κοινή στάση προκειμένου να αποτρέψουν την είσοδο μιας νέας επιχείρησης στον κλάδο. Όλες οι συμφωνίες έχουν σκοπό να μειώσουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, ώστε να εκμεταλλευτούν την αγορά με τρόπο που να μεγιστοποιούν τα κέρδη τους. Επειδή όμως οι συμφωνίες αυτές οδηγούν πολλές φορές σε ουσιαστική μονοπώληση της αγοράς, το κράτος παρεμβαίνει νομοθετικά απαγορεύοντάς τες, για να προστατεύσει τους καταναλωτές.

Εφόσον ο ανταγωνισμός στην τιμή του προϊόντος δε συμφέρει τις επιχειρήσεις, μεταφέρεται σε άλλα πεδία, όπως π.χ. καινοτομίες στο προϊόν (στην εμφάνιση, στα συστατικά υλικά κτλ.), προσφορές (δώρα, κουπόνια, οικονομικές συσκευασίες κτλ.) και βέβαια διαφήμιση του προϊόντος με όλα τα μέσα και σε μεγάλη έκταση.

Κάθε επιχείρηση του ολιγοπωλίου επιπλέον έχει κίνητρο να μειώσει το κόστος παραγωγής για να εξασφαλίσει την επιβίωσή της, εξαιτίας του ανταγωνισμού και της έντονης αλληλεξάρτησής της από τις άλλες επιχειρήσεις του κλάδου.

Σε πολλές περιπτώσεις οι επιχειρήσεις του ολιγοπωλίου συμφωνούν σιωπηρά ο προσδιορισμός της τιμής να γίνεται από μια επιχείρηση, τη λεγόμενη **ηγετική επιχείρηση**, και οι υπόλοιπες να προσαρμόζουν ανάλογα τις τιμές τους. Η ηγετική επιχείρηση είναι συνήθως η μεγαλύτερη, χωρίς αυτό να είναι υποχρεωτικό. Ηγετική επιχείρηση μπορεί να είναι εκείνη που προβλέπει με επιτυχία τις μεταβολές που επέρχονται στην αγορά και ενεργεί έτσι, ώστε να εξασφαλίζονται ικανοποιητικά κέρδη στο σύνολο των επιχειρήσεων του ολιγοπωλίου.

Μονοπωλιακός Ανταγωνισμός

12. Χαρακτηριστικά της αγοράς του μονοπωλιακού ανταγωνισμού

Μια αγορά ονομάζεται αγορά μονοπωλιακού ανταγωνισμού, όταν συνδυάζει τα εξής δύο χαρακτηριστικά: (i) Υπάρχουν τόσες πολλές επιχειρήσεις που παράγουν και προσφέρουν το προϊόν, ώστε κάθε επιχείρηση μπορεί να παίρνει αποφάσεις, χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τις πιθανές αντιδράσεις των άλλων, δηλαδή **λείπει το στοιχείο της αλληλεξάρτησης**. (ii) Το προϊόν κάθε επιχείρησης είναι σχετικά διαφοροποιημένο από τα προϊόντα των άλλων επιχειρήσεων. Η διαφοροποίηση μπορεί να είναι σημαντική, ασήμαντη ή και φανταστική και μπορεί να αφορά την ποιότητα του προϊόντος, το σχήμα, τη συσκευασία, το χρώμα, τη φίρμα κτλ.

Το πρώτο χαρακτηριστικό, η ύπαρξη δηλαδή πολλών επιχειρήσεων, κάνει αδύνατη την κρυφή ή φανερά συμφωνία μεταξύ τους, αντίθετα από ό,τι συμβαίνει στην αγορά του ολιγοπωλίου, όπου οι συμφωνίες είναι συνηθισμένες. Το δεύτερο χαρακτηριστικό, δηλαδή η διαφοροποίηση του προϊόντος, επιτρέπει σε κάθε επιχείρηση να προσδιορίζει διαφορετική τιμή για το προϊόν της. Αυτός είναι ο λόγος που υπάρχουν πολλές διαφορετικές τιμές, για παράδειγμα, στα είδη ένδυσης και υπόδησης. Εκτός όμως από τον ανταγωνισμό στις τιμές, επιτρέπει τον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων με την προβολή των διαφορετικών στοιχείων του προϊόντος.

Η μορφή λοιπόν αυτή αγοράς έχει ένα στοιχείο ανταγωνισμού (πολλές επιχειρήσεις) και ένα στοιχείο μονοπωλίου (διαφοροποίηση του προϊόντος), γι' αυτό ονομάζεται **μονοπωλιακός ανταγωνισμός**.

Παράδειγμα τέτοιων αγορών είναι τα καταστήματα που πουλάνε ενδύματα, τα πρατήρια βενζίνης, τα κουρεία και κομμωτήρια, τα φροντιστήρια, τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια κτλ.

13. Η συμπεριφορά της επιχείρησης στον μονοπωλιακό ανταγωνισμό

Σκοπός της επιχείρησης είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους της. Η συνθήκη μεγιστοποίησης του κέρδους είναι πάλι η εξίσωση του οριακού κόστους, όταν είναι αυξανόμενο, με το οριακό έσοδο, που είναι φθίνουσα, αφού η τιμή δεν είναι σταθερή για την επιχείρηση.

Οι ενέργειες που μπορεί να κάνει η επιχείρηση για να έχει μεγαλύτερο κέρδος είναι για: α) αύξηση των εσόδων της με την ανάπτυξη των πωλήσεων, που μπορεί να επιτευχθεί με τη διαφήμιση των προϊόντων της και β) μείωση του κόστους παραγωγής.

14. Σχόλια

Σε όλες τις μορφές αγοράς που εξετάσαμε, δηλαδή του τέλειου ανταγωνισμού, του μονοπωλίου, του олиγοπωλίου και του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, το κοινό στοιχείο είναι ότι βασικός σκοπός κάθε επιχείρησης παραμένει η μεγιστοποίηση του κέρδους της. Στην προσπάθειά της να πετύχει αυτό το σκοπό η επιχείρηση επιδιώκει, αφ' ενός τη μείωση του κόστους παραγωγής και αφ' ετέρου την αύξηση των πωλήσεών της.

Άριστη μορφή αγοράς είναι του τέλειου ανταγωνισμού γιατί η παραγωγή μακροχρόνια γίνεται με το ελάχιστο κόστος, δηλαδή δεν έχουμε σπατάλη παραγωγικών συντελεστών. Στην αγορά του τέλειου ανταγωνισμού, σε αντίθεση με τις άλλες μορφές αγοράς, δεν υπάρχει διαφήμιση και αυτό είναι προς όφελος του καταναλωτή, αφού ένα μεγάλο μέρος των εξόδων της διαφήμισης επιβαρύνει τελικά τους καταναλωτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ερωτήσεις

1. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση:

- (i) Σε αγορά πλήρους ανταγωνισμού μια επιχείρηση συμφέρει να παράγει βραχυχρόνια όταν:
- (α) Το μέσο μεταβλητό κόστος της είναι ελάχιστο.
 - (β) Το οριακό κόστος της είναι ελάχιστο.
 - (γ) Η τιμή του προϊόντος ισούται με το μέσο μεταβλητό κόστος της.
 - (δ) Η τιμή του προϊόντος ισούται με το οριακό κόστος της.
 - (ε) Η τιμή του προϊόντος είναι μεγαλύτερη από το μέσο μεταβλητό κόστος της.
 - (στ) Συνδυάζονται τα (α) και (δ).
 - (ζ) Συνδυάζονται τα (δ) και (ε).
 - (η) Συνδυάζονται τα (α) και (γ).
- (ii) Όταν μια επιχείρηση σε αγορά πλήρους ανταγωνισμού παρουσιάζει ζημιά βραχυχρόνια, τότε τη συμφέρει:
- (α) Να αυξήσει την τιμή του προϊόντος της.
 - (β) Να μειώσει την τιμή του προϊόντος της.
 - (γ) Να αυξήσει την παραγωγή της.
 - (δ) Να μειώσει την παραγωγή της.
 - (ε) Να μειώσει το κόστος παραγωγής.
 - (στ) Να διαφημίσει το προϊόν της.
- (iii) Σε μια επιχείρηση σε αγορά πλήρους ανταγωνισμού το οριακό έσοδο ισούται με το οριακό της κόστος, αλλά δεν καλύπτει το μεταβλητό κόστος. Τότε:
- (α) Η επιχείρηση παρουσιάζει ζημιά αλλά τη συμφέρει να παράγει βραχυχρόνια.
 - (β) Η επιχείρηση πρέπει να σταματήσει την παραγωγή.
 - (γ) Η επιχείρηση πρέπει να μειώσει το σταθερό της κόστος.
 - (δ) Η επιχείρηση πρέπει να μειώσει την παραγωγή της, ώστε να μειωθεί το μεταβλητό κόστος.
- (iv) Σε αγορά πλήρους ανταγωνισμού στη μακροχρόνια ισορροπία:
- (α) Τα συνολικά έσοδα της επιχείρησης είναι μεγαλύτερα από το συνολικό κόστος.
 - (β) Το συνολικό κόστος της επιχείρησης ισούται με τα συνολικά έσοδα.
 - (γ) Επειδή το κέρδος της επιχείρησης είναι μηδέν, η επιχείρηση αποχωρεί από τον κλάδο.
 - (δ) Το οριακό έσοδο της επιχείρησης ισούται με το ελάχιστο μέσο συνολικό κόστος.

(v) Η μονοπωλιακή επιχείρηση:

(α) Μπορεί να αυξήσει τα κέρδη της, αυξάνοντας την τιμή του προϊόντος.

(β) Έχει φθίνον οριακό έσοδο.

(γ) Είναι η ηγετική επιχείρηση του ολιγοπωλίου.

(δ) Μπορεί να διαθέτει στην αγορά οποιαδήποτε ποσότητα θελήσει, στην τιμή που επιθυμεί.

(ε) Μεγιστοποιεί το κέρδος της, όταν το οριακό κόστος είναι μικρότερο από το οριακό έσοδο.

(στ) Ανταγωνίζεται άλλες επιχειρήσεις με τη διαφήμιση.

Ασκήσεις

1. Για ένα προϊόν σε αγορά πλήρους ανταγωνισμού δίνονται οι αγοραίες συναρτήσεις ζήτησης $Q_D = 180 - 18P$ και προσφοράς $Q_S = 4 + 4P$. Μια επιχείρηση που παράγει το προϊόν αυτό έχει παραγωγή και κόστος, όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα. Να βρεθεί η θέση ισορροπίας της επιχείρησης και να υπολογιστεί το κέρδος της.

Προϊόν	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Σταθερό κόστος	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
Μεταβλητό κόστος	0	6	10	12	16	22	30	40	52	66

2. Σε αγορά πλήρους ανταγωνισμού τρεις αντιπροσωπευτικές επιχειρήσεις του κλάδου παράγουν με τα δεδομένα του παρακάτω πίνακα. Αν η τιμή του προϊόντος είναι 400 ευρώ, τι συμπεραίνετε για τις επιχειρήσεις αυτές;

	Μέσο Μεταβλητό Κόστος	Μέσο Συνολικό Κόστος
ΕΠΙΧ/ΣΗ. "Α"	500	540
ΕΠΙΧ/ΣΗ. "Β"	400	450
ΕΠΙΧ/ΣΗ. "Γ"	300	380

3. Στον παρακάτω πίνακα δίνονται τα στοιχεία κόστους και παραγωγής για μια επιχείρηση που λειτουργεί σε πλήρως ανταγωνιστική αγορά.

(α) Να παρασταθεί γραφικά η θέση ισορροπίας της επιχείρησης, αν η τιμή του προϊόντος είναι i) 1000 ii) 3200 iii) 7000.

(β) Να βρεθούν το κέρδος ή η ζημιά για κάθε μια από τις παραπάνω τιμές;

i) Υπολογιστικά.

ii) Γραφικά από το διάγραμμα με το οριακό, μέσο μεταβλητό, μέσο συνολικό κόστος.

iii) Γραφικά από το διάγραμμα συνολικού εσόδου και συνολικού κόστους.

Προϊόν	Σταθερό Κόστος	Μεταβλητό Κόστος
0	10.000	0
1	10.000	3.000
2	10.000	5.000
3	10.000	6.000
4	10.000	6.800
5	10.000	7.800
6	10.000	11.000
7	10.000	18.000
8	10.000	26.000
9	10.000	35.000
10	10.000	45.000

4. Μια επιχείρηση σε αγορά τέλει ανταγωνισμού, παράγει όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας. Ο εργατικός μισθός είναι 1000 ευρώ και το κόστος της πρώτης ύλης είναι 100 ευρώ για κάθε προϊόν. Σταθερό κόστος 2000 ευρώ. Η αγοραία συνάρτηση ζήτησης είναι $Q_D = 52.500 - 250P$ και η αγοραία συνάρτηση προσφοράς είναι $Q_S = 100P$

(α) Να βρεθεί η θέση ισορροπίας της επιχείρησης και να αιτιολογηθεί αν η επιχείρηση πρέπει να παράγει.

(β) Αν η αγοραία συνάρτηση ζήτησης γίνει $Q'_D = 30.000 - 50P$, να βρεθεί η νέα θέση ισορροπίας και να υπολογισθούν τα κέρδη της επιχείρησης.

(γ) Πόσο θα αυξηθεί το κόστος της επιχείρησης αν αυξήσει την παραγωγή της από 90 σε 105 μονάδες προϊόντος;

L	Q
4	80
5	100
6	110

Ο Τζων Μ. Κέυνς (1883-1946) θεωρείται ο σπουδαιότερος ίσως οικονομολόγος του 20ού αιώνα. Το έργο του "Η Γενική θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του χρήματος" που δημοσιεύτηκε το 1936 μετά τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929-32 επηρέασε βαθιά την οικονομική σκέψη και την οικονομική πολιτική.

ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ

1. Διάκριση Μικροοικονομικής και Μακροοικονομικής θεωρίας

Η ανάλυση που προηγήθηκε αφορούσε τη συμπεριφορά και τη δραστηριότητα των ξεχωριστών μονάδων μιας οικονομίας. Η θεωρία της ζήτησης και της προσφοράς εξετάζει τη συμπεριφορά του αντιπροσωπευτικού καταναλωτή και του αντιπροσωπευτικού παραγωγού με βάση ορισμένες υποθέσεις, ώστε να προσδιοριστεί η τιμή ενός αγαθού στις διάφορες μορφές αγοράς. Η συγκεκριμένη αυτή ανάλυση ανήκει στη **μικροοικονομική θεωρία**. Παράλληλα με τον όρο μικροοικονομική χρησιμοποιείται και ο όρος θεωρία των τιμών, γιατί σημείο αναφοράς είναι ο προσδιορισμός της τιμής ενός αγαθού. Το αντικείμενο μελέτης που ακολουθεί στα επόμενα κεφάλαια αναφέρεται στη **μακροοικονομική ανάλυση**. Η μακροοικονομία εξετάζει τα οικονομικά προβλήματα ως ένα σύνολο αλληλοεξαρτώμενων μεγεθών, χωρίς να δίνει έμφαση στη συμπεριφορά κάθε μονάδας χωριστά. Στη μακροοικονομική ανάλυση το επίκεντρο του ενδιαφέροντος είναι η συνολική παραγωγή μιας οικονομίας, το συνολικό εισόδημα, η συνολική κατανάλωση κτλ. Παράλληλα με τον όρο μακροοικονομική ανάλυση χρησιμοποιείται συχνά ο όρος θεωρία του Εθνικού Εισοδήματος και της Απασχόλησης, γιατί κεντρικό σημείο της είναι ο προσδιορισμός του εθνικού εισοδήματος και της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού. Η διαφορά, επομένως, ως προς τη μέθοδο μεταξύ μικροοικονομικής και μακροοικονομικής ανάλυσης οφείλεται στο ότι η μακροοικονομία εξετάζει τη συμπεριφορά της συνολικής οικονομίας, ενώ η μικροοικονομία εξετάζει τη συμπεριφορά του οικονομούντος ατόμου.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που επιβάλλουν τη διάκριση της ανάλυσης της οικονομικής θεωρίας σε μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο. Ο σπουδαιότερος είναι το **σφάλμα σύνθεσης**. Το σφάλμα σύνθεσης συμβαίνει, όταν δεχόμαστε ότι εκείνο το οποίο ισχύει για τα άτομα ισχύει αναγκαστικά και για το σύνολο της οικονομίας. Το σφάλμα σύνθεσης είναι σφάλμα λογικής. Παράδειγμα: Στη μικροοικονομική ανάλυση γίνεται δεκτό ότι, όταν μειωθεί ο εργατικός μισθός (που αποτελεί στοιχείο του κόστους παραγωγής), η ατομική επιχείρηση μπορεί να αυξήσει το κέρδος της, εφόσον η τιμή του παραγόμενου προϊόντος παραμένει σταθερή. Από μακροοικονομική άποψη το συμπέρασμα αυτό δεν είναι αναγκαία αποδεκτό, γιατί, αν μειωθούν οι μισθοί σε όλους τους κλάδους για όλη την οικονομία, θα μειωθεί η αγοραστική δύναμη των καταναλωτών, με συνέπεια τη μείωση της συνολικής ζήτησης και στη συνέχεια των τιμών, άρα και των κερδών των επιχειρήσεων.

2. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Οι συντελεστές παραγωγής που βρίσκονται στη διάθεση μιας οικονομίας της επιτρέπουν να παράγει οικονομικά αγαθά. Η ποσότητα των διάφορων αγαθών που παράγονται σε μια δεδομένη χρονική περίοδο (συνήθως έτος) είναι ένα καλό οικονομικό μέτρο του βιοτικού επιπέδου μιας χώρας. Η ποικιλία όμως των προϊόντων που παράγονται, από τα πιο απλά όπως τρόφιμα και ρούχα κ.ά. μέχρι τα πιο πολυσύνθετα, όπως συνθετικές ίνες, εξαρτήματα ηλεκτρονικών

υπολογιστών κ.ά., δεν επιτρέπουν τη σύγκριση της παραγωγικής ικανότητας μιας οικονομίας από περίοδο σε περίοδο, αν προηγουμένως δεν εκφραστούν τα ανομοιογενή αγαθά σε μια κοινή μονάδα μέτρησης. Είναι φανερό ότι δεν μπορούμε να προσθέσουμε πορτοκάλια και ασπρίνες ή ηλεκτρονικούς υπολογιστές και υφάσματα. Η μετατροπή των αγαθών σε μετρήσιμες μονάδες γίνεται με την αποτίμηση της αξίας τους σε χρηματικές μονάδες. Αν πολλαπλασιάσουμε την ποσότητα ενός προϊόντος επί την τιμή του, έχουμε τη συνολική αξία του σε χρηματικές μονάδες. Παράδειγμα: Σε μια οικονομία παράγονται τρία αγαθά, όπως φαίνονται στον πίνακα 7.1. Καθένα μετριέται σε διαφορετικές μονάδες, το Χ σε κιλά, το Ψ σε τεμάχια και το Ω σε τετραγωνικά μέτρα. Το κάθε αγαθό έχει μια τιμή ανά μονάδα. Η συνολική του αξία είναι το γινόμενο της τιμής του επί την ποσότητά του. Το άθροισμα της αξίας των επί μέρους αγαθών δίνει τη συνολική αξία για την οικονομία και ονομάζεται **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν**.

Πίνακας 7.1.

Αγαθά	Ποσότητα	Τιμή σε χρημ. μονάδες	Αξία σε χρημ. μονάδες
Χ	1.000 κιλά	100 το κιλό	100.000
Ψ	100 τεμάχια	2.000 το τεμ.	200.000
Ω	1.000 τετ. μέτρα	50.000 το τετ. μέτρο	50.000.000
Σύνολο			50.300.000

Με άλλα λόγια το **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.)** είναι η συνολική αξία σε χρηματικές μονάδες των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα σ' ένα συγκεκριμένο έτος. Η χρησιμοποίηση του όρου "εγχώριο" έχει σημασία, γιατί η παραγωγή πρέπει να γίνεται μέσα στην επικράτεια μιας χώρας, ασχέτως αν ο παραγωγός μπορεί να είναι μόνιμος κάτοικος μιας άλλης χώρας. Για παράδειγμα: Αν ένα εργοστάσιο κατασκευής ψυγείων ανήκει σε Ιταλούς επιχειρηματίες, παράγει όμως στη χώρα μας, η παραγωγή του αποτελεί μέρος του εγχωρίου προϊόντος της Ελλάδας.

Από τον ορισμό του Ακαθάριστου Εγχωρίου Προϊόντος προκύπτει η ανάγκη να εξηγηθούν: (i) Ο προσδιορισμός των αξιών των αγαθών του Α.Ε.Π., που προφανώς επηρεάζονται από τις μεταβολές των τιμών. (ii) Ο όρος "τελικά" αγαθά και υπηρεσίες και (iii) ο όρος "εγχώριο" που αντιδιαστέλλεται από τον όρο "εθνικό".

3. Η Έννοια της Προστιθέμενης Αξίας

Μια άλλη διάκριση των αγαθών είναι σε τελικά και ενδιάμεσα. **Τελικά** είναι αυτά που αγοράζονται για τελική χρήση και όχι παραπέρα μετασχηματισμό. **Ενδιάμεσα** είναι αυτά που αγοράζονται για περαιτέρω επεξεργασία και όχι τελική χρήση. Το Α.Ε.Π. περιλαμβάνει μόνον την αξία των τελικών προϊόντων και υπηρεσιών. Η επιμονή στη χρήση του όρου **τελικά προϊόντα και υπηρεσίες** γίνεται, για να αποφύγουμε να υπολογίζουμε δύο ή περισσότερες φορές την αξία ενός αγαθού, καθώς το μετράμε για τη συμμετοχή του στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν. Για παράδειγμα, αν θέλουμε να συμπεριλάβουμε την αξία ενός ηλεκτρονικού ψυγείου στο Α.Ε.Π., δε θα πρέπει να περιλάβουμε χωριστά την αξία του μοτέρ του και στη συνέχεια πάλι την αξία του ως τμήμα της τελικής αξίας του ψυγείου, γιατί θα έχουμε διπλό υπολογισμό. Τα συστατικά μέρη του ψυγείου, μεταξύ αυτών και το μοτέρ, που πωλούνται στις βιομηχανίες ψυγείων είναι ενδιάμεσα αγαθά και δεν περιλαμβάνονται

χωριστά στο Α.Ε.Π., αλλά συνολικά στην τελική αξία των ψυγείων. Με τον ίδιο τρόπο το αλεύρι που γίνεται ψωμί είναι ενδιάμεσο προϊόν και μετράμε μόνον την αξία του ψωμιού ως τμήμα του Α.Ε.Π. ενώ δεν υπολογίζουμε την αξία του αλευριού που πωλήθηκε στον φούρναρη. Τι γίνεται όμως με το αλεύρι που πουλιέται για χρήση σ' ένα νοικοκυριό; Αυτό υπολογίζεται ως τελικό προϊόν και συμμετέχει στο Α.Ε.Π., γιατί η πώληση έγινε για τελική χρήση. Ένας άλλος τρόπος αποφυγής λαθών κατά τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. είναι η χρήση της μεθόδου της **Προστιθέμενης Αξίας**. Συνήθως κάθε προϊόν δέχεται επεξεργασία σε διάφορα στάδια παραγωγής, πριν λάβει μορφή τελικού προϊόντος και διατεθεί στην αγορά. Για παράδειγμα, ένα έπιπλο που πωλείται στο εμπόριο, διέρχεται από τέσσερα στάδια επεξεργασίας, όπως βλέπουμε στον πίνακα 7.2. που ακολουθεί. Λαμβάνομε λοιπόν την αξία κάθε σταδίου παραγωγής, η οποία προστίθεται στο προϊόν και το άθροισμα των προστιθέμενων αξιών κάθε σταδίου αποτελεί και την τελική αξία του προϊόντος.

Πίνακας 7.2. Υπολογισμός Προστιθέμενης Αξίας

Στάδια Παραγωγής	Αξία πώλησης (ευρώ)	Προστιθέμενη Αξία
Πρώτο στάδιο (κορμοί δένδρων)	50	50
Δεύτερο στάδιο (επεξεργασία ξύλου)	80	30
Τρίτο στάδιο (έπιπλο)	120	40
Τέταρτο στάδιο (εμπόριο)	200	80
		200

Η παραγωγή του πρώτου σταδίου με αξία πώλησης 50 ευρώ αγοράζεται από την επιχείρηση του δεύτερου σταδίου, που επεξεργάζεται τους κορμούς. Η αξία πώλησης του ξύλου στο δεύτερο στάδιο είναι 80 ευρώ. Αυτό σημαίνει ότι κατά τη διάρκεια του δεύτερου σταδίου δαπανήθηκαν $80 - 50 = 30$ ευρώ. Με τον ίδιο τρόπο φτάνουμε έως το τέταρτο στάδιο παραγωγής. Η τελευταία στήλη στον πίνακα δίνει την προστιθέμενη αξία κάθε σταδίου παραγωγής. Το άθροισμα των προστιθέμενων αξιών όλων των σταδίων παραγωγής είναι ίσο με την αξία του τελικού προϊόντος που πληρώνει ο καταναλωτής, δηλαδή 200 ευρώ. Φυσικά στο Α.Ε.Π. θα πρέπει να περιλαμβάνεται μόνον η αξία του τελικού προϊόντος ή η προστιθέμενη αξία κάθε σταδίου, αλλά ποτέ η συνολική αξία όλων των σταδίων. Αν στο Α.Ε.Π. συμπεριλαμβάνονταν και η αξία των ενδιάμεσων σταδίων, θα είχαμε πολλαπλούς υπολογισμούς στον προσδιορισμό του. Η αξία του πρώτου σταδίου στο παράδειγμα θα υπολογιζόταν τέσσερις φορές, του δεύτερου τρεις και του τρίτου δύο. Για την οικονομία το άθροισμα της προστιθέμενης αξίας όλης της παραγωγής πρέπει ως σύνολο να είναι ίσο με την αξία αγοράς όλων των τελικών αγαθών και υπηρεσιών. Το Α.Ε.Π., επομένως, είναι η συνολική προστιθέμενη αξία της παραγωγής όλων των οικονομικών - παραγωγικών μονάδων της οικονομίας.

4. Η επίδραση της μεταβολής των τιμών στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Σύμφωνα με τον ορισμό του Α.Ε.Π., χρησιμοποιώντας τις χρηματικές αξίες λύνουμε το πρόβλημα της μέτρησης ανομοιογενών προϊόντων και υπηρεσιών της παραγωγής μιας οικονομίας. Δημιουργείται, όμως, ένα άλλο πρόβλημα εξαιτίας της μεταβολής των τιμών των αγαθών

και υπηρεσιών. Το Α.Ε.Π. μπορεί να μεταβληθεί είτε με μεταβολή ποσοτήτων είτε με μεταβολή τιμών. Το Α.Ε.Π. που υπολογίζεται με αυτόν τον τρόπο δεν είναι καλό μέτρο εκτίμησης της πορείας μιας οικονομίας. Αν, για παράδειγμα, όλες οι τιμές διπλασιαστούν χωρίς καμιά μεταβολή στις παραγόμενες ποσότητες, το Α.Ε.Π. θα διπλασιαστεί. Αλλά θα ήταν λάθος, αν πούμε ότι η ικανότητα της οικονομίας για ικανοποίηση των αναγκών σε αγαθά και υπηρεσίες διπλασιάστηκε, αφού οι παραγόμενες ποσότητες παρέμειναν αμετάβλητες. Είμαστε, επομένως, υποχρεωμένοι να προσαρμόσουμε τις μετρήσεις, ώστε να απαλλαγούμε από την επίδραση της μεταβολής των τιμών. Έστω ότι μια οικονομία παράγει ένα μόνο αγαθό. Στον πίνακα 7.3. δίνονται τα υποθετικά στοιχεία για την τιμή και την ποσότητα του αγαθού για τρία έτη.

Πίνακας 7.3.

Έτος	Ποσότητα	Τιμή	Α.Ε.Π. οι τρέχουσες τιμές	Δείκτης Τιμών με βάση το πρώτο έτος	Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές πρώτου έτους
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1	10	10	100	$10/10 = 1$	100
2	15	15	225	$15/10 = 1,5$	150
3	8	20	160	$20/10 = 2$	80

- (1) Στην τέταρτη στήλη δίνεται το Α.Ε.Π. για κάθε έτος ως η χρηματική αξία της παραγωγής, δηλαδή το γινόμενο της ποσότητας (στήλη 2) επί την αντίστοιχη τιμή (στήλη 3). Το Α.Ε.Π. της στήλης (4) προέρχεται από τις τιμές κάθε τρέχοντος έτους, **γι' αυτό και το Α.Ε.Π. είναι σε τρέχουσες τιμές** (Ονομαστικό Α.Ε.Π.). Αυτή η μέτρηση δεν είναι κατάλληλη για συγκρίσεις. Για παράδειγμα βλέπουμε ότι το Α.Ε.Π. στο τρίτο έτος δείχνει αύξηση, επειδή αυξήθηκε η τιμή σε σχέση με το πρώτο έτος, ενώ στην πραγματικότητα η παραγωγή μειώθηκε. Για να αποφύγουμε την επίδραση των τιμών στη μέτρηση του Α.Ε.Π. χρησιμοποιούμε ένα **δείκτη τιμών ή αποπληθωριστή τιμών** που εκφράζει την τιμή σε μια χρονική περίοδο ως προς την τιμή σε μια άλλη χρονική περίοδο, η οποία επιλέγεται τυχαία ως βάση σύγκρισης. Στο παράδειγμά μας, διαιρούμε την τιμή κάθε έτους με την τιμή του πρώτου (βάση σύγκρισης) έτους και τα αποτελέσματα δίνονται στη στήλη (5) του πίνακα. Για το έτος βάσης ο δείκτης τιμών θα είναι πάντα 1 ή 100, αν ο δείκτης τιμών εκφράζεται ως ποσοστό επί τοις εκατό. Αν διαιρέσουμε το Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές κάθε έτους με τον αντίστοιχο δείκτη τιμών, το αποτέλεσμα θα είναι το Α.Ε.Π. **σε σταθερές τιμές**, όπως δίνεται στη στήλη (6). Το Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές μετράει την αξία της συνολικής παραγωγής σε τιμές του έτους βάσης. Το Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές του έτους βάσης λέγεται **πραγματικό** και μετρά τις πραγματικές μεταβολές του προϊόντος από έτος σε έτος. Το πραγματικό Α.Ε.Π. διαφέρει από έτος σε έτος μόνον αν κυμαίνονται οι παραγόμενες ποσότητες και είναι καλύτερο μέτρο σύγκρισης της ευημερίας μιας οικονομίας απ' ό,τι το ονομαστικό Α.Ε.Π.
- (2) Στην πραγματικότητα σε μια οικονομία παράγονται χιλιάδες προϊόντα και υπηρεσίες. Στη χώρα μας υπεύθυνη για τη συλλογή πληροφοριών σε σχέση με την εξέλιξη των τιμών και της παραγωγής είναι η **Υπηρεσία Εθνικών Λογαριασμών** του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Για τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές χρησιμοποιείται ένας **δείκτης τιμών που εκφράζει τις μεταβολές στο γενικό επίπεδο τιμών σε σχέση με το επίπεδο**

τιμών του έτους βάσης (t) και εκφράζεται ως ποσοστό επί τοις εκατό. Για να βρούμε λοιπόν το Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές, διαιρούμε το Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές με τον αντίστοιχο δείκτη τιμών και πολλαπλασιάζουμε επί εκατό.

$$\text{Α.Ε.Π. έτους, σε σταθερές τιμές} = \frac{\text{Α.Ε.Π. έτους, σε τρέχουσες τιμές}}{\text{Δείκτης τιμών έτους}} \cdot 100$$

Συνοψίζοντας, το ονομαστικό Α.Ε.Π. μετρά τη χρηματική αξία της παραγωγής μιας οικονομίας σε τρέχουσες τιμές. Το πραγματικό Α.Ε.Π. μετρά το μέγεθος της παραγωγής σε σταθερές τιμές (κάποιου τυχαία επιλεγμένου έτους βάσης). Το πραγματικό Α.Ε.Π. αυξάνεται μόνον, όταν η ποσότητα παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών έχει αυξηθεί, σε αντίθεση με το ονομαστικό Α.Ε.Π., που αυξάνεται είτε επειδή έχει αυξηθεί η παραγωγή είτε επειδή έχουν αυξηθεί οι τιμές ή έχουν αυξηθεί και τα δύο. Ο Δείκτης τιμών ή αποπληθωριστής τιμών του Α.Ε.Π. μετρά την τιμή του παραγόμενου προϊόντος σε σχέση με την τιμή του στο έτος βάσης.

5. Η Μέτρηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν είναι ένας πολύ καλός δείκτης μέτρησης της παραγωγής μιας οικονομίας. Σύμφωνα με τον ορισμό του Α.Ε.Π., περιλαμβάνει την αξία πώλησης των τελικών αγαθών ή την προστιθέμενη αξία τους σε όλα τα στάδια παραγωγής. Η αξία της πώλησης εμφανίζεται με τη μορφή της δαπάνης που γίνεται από τους φορείς μιας οικονομίας (νοικοκυριά, επιχειρήσεις, κράτος) για την απόκτηση των προϊόντων και υπηρεσιών που έχουν παραχθεί. Η παραγωγή όμως των προϊόντων και υπηρεσιών γίνεται από τους συντελεστές παραγωγής, οι οποίοι αμείβονται για τη συμμετοχή (συμβολή) τους στην παραγωγή με εισόδημα. Επομένως, έχουμε δύο όψεις όσον αφορά τη μέτρηση του Α.Ε.Π. Η μια είναι η πλευρά της δαπάνης, που προκύπτει ως το άθροισμα όλων των δαπανών για την απόκτηση της παραγωγής σ' ένα έτος και η άλλη είναι η πλευρά του εισοδήματος, που προκύπτει ως το άθροισμα των εισοδημάτων που δημιουργούνται από την παραγωγή σε ένα έτος. Η ισότητα αυτή της συνολικής δαπάνης και του συνολικού εισοδήματος μιας οικονομίας που μας δίνει ως αποτέλεσμα το Α.Ε.Π. υφίσταται, επειδή κάθε συναλλαγή έχει δύο πλευρές, την αγορά και την πώληση. Η δαπάνη των αγοραστών για προϊόντα και υπηρεσίες είναι ταυτόχρονα εισόδημα για τους πωλητές και παραγωγούς των προϊόντων και υπηρεσιών. Ο υπολογισμός του Α.Ε.Π. μιας οικονομίας είτε ως δαπάνη είτε ως εισόδημα είναι πολύπλοκος και γίνεται από ειδικές υπηρεσίες σε κάθε χώρα. Στην Ελλάδα η μέτρηση του Α.Ε.Π. γίνεται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, την Υπηρεσία των Εθνικών Λογαριασμών του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και ειδικές υπηρεσίες της Τράπεζας της Ελλάδος.

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ως Δαπάνη

Οι **δαπάνες** για την αγορά του προϊόντος μπορούν να διακριθούν σε **ιδιωτική κατανάλωση, ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση και κρατική δαπάνη**.

- (i) Η **ιδιωτική κατανάλωση** αποτελείται από δαπάνες των νοικοκυριών (καταναλωτών) για αγορά καταναλωτικών αγαθών διαρκών ή μη διαρκών, όπως για τρόφιμα, ψυγεία, υπηρεσίες γιατρών, δικηγόρων κτλ.
- (ii) Η **ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση** περιλαμβάνει τρεις υποκατηγορίες:

α) Δαπάνες των επιχειρήσεων για κεφαλαιουχικό εξοπλισμό π.χ. κτίρια, μηχανήματα. Ο όρος επένδυση, όπως χρησιμοποιείται στην οικονομική επιστήμη, σημαίνει δημιουργία νέων κεφαλαιουχικών αγαθών. Περιλαμβάνει τόσο την προσθήκη νέων, όσο και την αντικατάσταση αυτών που έχουν φθαρεί λόγω της συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία και τα οποία πρέπει να αντικατασταθούν, ώστε να διατηρήσει η οικονομία την παραγωγική της ικανότητα. Το μέρος του κεφαλαίου που καταστρέφεται (αναλώνεται) λέγεται απόσβεση του κεφαλαίου. **Ο όρος ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση περιλαμβάνει τόσο την απόσβεση όσο και το υπόλοιπο μέρος της επένδυσης, που αποτελεί κατ' ουσίαν αύξηση του κεφαλαίου της οικονομίας.** Αν από την ακαθάριστη επένδυση αφαιρεθεί η απόσβεση, το υπόλοιπο που απομένει είναι η καθαρή επένδυση. **(Καθαρή Επένδυση = Ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση - Αποσβέσεις).** Η καθαρή επένδυση είναι δυνατόν να είναι αρνητική, όταν οι αποσβέσεις είναι μεγαλύτερες από την ακαθάριστη επένδυση.

Η οικονομική έννοια του όρου επένδυση δε συμπίπτει οπωσδήποτε με την καθημερινή χρήση του όρου. Αυτό που είναι επένδυση για ένα άτομο ή μια επιχείρηση δεν είναι αναγκαστικά επένδυση για την οικονομία ως σύνολο. Για παράδειγμα, η αγορά από μια επιχείρηση κτιρίων και μηχανημάτων άλλης επιχείρησης είναι επένδυση για την επιχείρηση που αγοράζει, αλλά για την οικονομία είναι μια απλή μεταβίβαση κυριότητας κεφαλαιουχικών αγαθών.

β) Δαπάνες των νοικοκυριών για απόκτηση νέων σπιτιών. Τα σπίτια είναι τα μόνα διαρκή αγαθά που βρίσκονται στην κατοχή νοικοκυριών και θεωρούνται κεφάλαιο για την οικονομία.

γ) Μεταβολές στα αποθέματα. Αποθέματα υπάρχουν στις επιχειρήσεις, αν μια ορισμένη ποσότητα του προϊόντος που παράγουν σε μια συγκεκριμένη περίοδο δε διατίθεται στην αγορά την ίδια περίοδο, αλλά είναι στη διάθεση της επιχείρησης για μελλοντική χρήση. Τα αρχικά αυτά αποθέματα μπορεί στο τέλος του έτους να έχουν αυξηθεί. Αν έχουν αυξηθεί, προστίθενται στο Α.Ε.Π., γιατί αποτελούν παραγωγή της τρέχουσας περιόδου, ενώ, αν έχουν μειωθεί, αφαιρούνται, γιατί αποτελούν παραγωγή προηγούμενων περιόδων.

Μεταβολή στα Αποθέματα = Τελικά Αποθέματα - Αρχικά Αποθέματα.

(iii) Κρατική ή Δημόσια Δαπάνη

Στην κρατική δαπάνη περιλαμβάνονται δαπάνες επενδυτικές και καταναλωτικές. Επενδύσεις του δημοσίου γίνονται σε έργα υποδομής (κατασκευή δρόμων, λιμανιών κτλ.) ή και σε επιχειρηματική δραστηριότητα. Το υπόλοιπο των δαπανών έχει καταναλωτικό χαρακτήρα, όπως μισθοί δημοσίων υπαλλήλων, προμήθεια υλικού, τροφοδοσία ενόπλων δυνάμεων κτλ. Δεν περιλαμβάνονται στις δημόσιες δαπάνες για τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. οι **μεταβιβαστικές πληρωμές** σε άτομα, όπως οι συντάξεις, τα διάφορα επιδόματα ανεργίας, υποτροφίες κτλ., επειδή οι πληρωμές αυτές είναι στην πραγματικότητα απλή ανακατανομή του υπάρχοντος εισοδήματος και δεν παρέχονται ως αντάλλαγμα για την παραγωγή αγαθών.

Εξαγωγές μείον Εισαγωγές

Οι τρεις προηγούμενες κατηγορίες δαπανών δίνουν το Α.Ε.Π. μιας οικονομίας, εφόσον αυτή δεν έχει συναλλαγές με άλλες χώρες. Στη σημερινή πραγματικότητα όλες οι οικονομίες είναι ανοικτές, έχουν δηλαδή εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών, οι οποίες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. Οι **εξαγωγές** προϊόντων και υπηρεσιών σε άλλες χώρες συνιστούν παραγωγή της οικονομίας και η αξία τους πρέπει να προστίθεται στο Α.Ε.Π. Οι εισαγωγές, αντίθετα, δεν πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στον υπολογισμό του Α.Ε.Π., γιατί είναι παραγωγή

άλλων χωρών. Για τον υπολογισμό επομένως του Α.Ε.Π. έχει σημασία η διαφορά: Αξία εξαγωγών - Αξία των Εισαγωγών. Συνοπτικά λοιπόν από την πλευρά της δαπάνης το Α.Ε.Π. μπορεί να υπολογιστεί ως το άθροισμα των παραπάνω δαπανών, δηλαδή **Α.Ε.Π. = Ιδιωτική Κατανάλωση + Ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση + Κρατική ή Δημόσια Δαπάνη + Εξαγωγές - Εισαγωγές.**

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ως Εισόδημα

Τα εισοδήματα τα οποία δημιουργούνται σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο από την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερις γενικές κατηγορίες, δηλαδή σε μισθούς, προσόδους περιουσίας, τόκους και κέρδη.

- (i) **Μισθοί.** Περιλαμβάνουν κάθε αμοιβή του συντελεστή “εργασία” για τη συμβολή του στην παραγωγική διαδικασία, όπως μισθός, ημερομίσθιο κτλ.
- (ii) **Πρόσοδοι περιουσίας.** Περιλαμβάνουν το σύνολο των εισοδημάτων που εισπράττεται από ενοίκια εδαφικών εκτάσεων, κτιρίων κτλ.
- (iii) **Τόκοι.** Περιλαμβάνουν το εισόδημα που εισπράττουν ιδιώτες από δανεισμό χρηματικών κεφαλαίων, όπως τόκος τραπεζικών καταθέσεων, κρατικών ομολόγων κτλ.
- (iv) **Κέρδη.** Περιλαμβάνουν τα κέρδη κάθε είδους επιχείρησης, ανεξάρτητα από τη νομική της μορφή. Ιδιαίτερα για τα κέρδη των ανώνυμων εταιρειών πρέπει να σημειωθεί ότι περιλαμβάνονται τόσο τα διανεμόμενα στους μετόχους κέρδη όσο και τα αδιανέμητα, τα οποία παραμένουν στην επιχείρηση, όπως ορίζει ο νόμος.

Πολλές φορές ο διαχωρισμός του εισοδήματος σε κατηγορίες παρουσιάζει δυσκολίες. Είναι δύσκολο να υπολογιστεί, για παράδειγμα, η αμοιβή ενός επιχειρηματία και να συμπεριληφθεί στους μισθούς αντί για τα κέρδη. Το ίδιο ισχύει και για τις αμοιβές των γεωργών.

Λογικά οι πιο πάνω κατηγορίες του εισοδήματος ως άθροισμα πρέπει να είναι ίσες με το άθροισμα της δαπάνης. Για να υπάρχει αυτή η ισότητα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κάποια δεδομένα και να γίνουν κάποιες συμπληρωματικές ενέργειες. **Πρώτον:** Οι αποσβέσεις, οι οποίες, ενώ είναι κόστος παραγωγής των προϊόντων, ως χρηματικές αξίες παραμένουν στις επιχειρήσεις και δεν εμφανίζονται πουθενά ως εισόδημα. Γι’ αυτό πρέπει να προστεθούν στο εισόδημα. **Δεύτερον:** Στην τιμή πώλησης των προϊόντων και υπηρεσιών, όταν το ΑΕΠ υπολογίζεται ως δαπάνη, περιλαμβάνονται έμμεσοι φόροι που δεν εμφανίζονται πουθενά ως εισόδημα. Γι’ αυτό πρέπει να προστεθούν στο εισόδημα. **Τρίτον:** Στα εισοδήματα των ιδιωτών και των επιχειρήσεων περιλαμβάνονται κρατικές επιδοτήσεις, οι οποίες δεν εμφανίζονται στις κρατικές δαπάνες. Γι’ αυτό και πρέπει να αφαιρούνται από την πλευρά του εισοδήματος. **Τέταρτον:** Οι τόκοι που πληρώνει το κράτος για χρήματα που δανείζεται από τους ιδιώτες, δηλαδή οι τόκοι του δημόσιου χρέους, ενώ περιλαμβάνονται στα εισοδήματα, δεν εμφανίζονται στις κρατικές δαπάνες. Γι’ αυτό και πρέπει να αφαιρούνται από την πλευρά του εισοδήματος. **Πέμπτον:** Σε μια ανοιχτή οικονομία υπάρχει και εισροή εισοδημάτων από το εξωτερικό, που δεν είναι αποτέλεσμα της εγχώριας παραγωγής, καθώς και εκροή εισοδημάτων προς το εξωτερικό που είναι αποτέλεσμα της εγχώριας παραγωγής. **Η διαφορά** μεταξύ αυτής της εισροής και της εκροής των εισοδημάτων είναι το “καθαρό εισόδημα από το εξωτερικό”. Επειδή η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία έχει συμπεριλάβει στις διάφορες κατηγορίες εισοδήματος και το “καθαρό εισόδημα από το εξωτερικό”, το μέγεθος αυτό πρέπει να αφαιρείται. Επομένως, για να είναι ίσο το άθροισμα του Α.Ε.Π. από

την πλευρά της δαπάνης και από την πλευρά του εισοδήματος, η πλευρά του εισοδήματος είναι:
Α.Ε.Π. = Μισθοί + Πρόσοδοι περιουσίας + Τόκοι + Κέρδη + Αποσβέσεις + Έμμεσοι φόροι - Κρατικές Επιδοτήσεις - Τόκοι Δημοσίου Χρέους - Καθαρό Εισόδημα από το εξωτερικό.

6. Το Α.Ε.Π. σε τιμές αγοράς και σε τιμές συντελεστών

Στις τιμές πώλησης των προϊόντων και υπηρεσιών περιλαμβάνονται φόροι που επιβαρύνουν την κατανάλωση. Οι φόροι αυτοί ονομάζονται έμμεσοι φόροι. Επομένως, εκτός από το κόστος παραγωγής και το κέρδος, οι τιμές που αγοράζονται τα προϊόντα και οι υπηρεσίες περιλαμβάνουν και τους έμμεσους φόρους. Όταν υπολογίζουμε το Α.Ε.Π. σύμφωνα με αυτή τη λογική, το υπολογίζουμε από την πλευρά της δαπάνης και λέμε ότι εκφράζεται σε τιμές αγοράς.

Το Α.Ε.Π. μπορεί όμως να εκφραστεί και σε τιμές συντελεστών παραγωγής ή τιμές κόστους. Αυτό συμβαίνει, όταν στον υπολογισμό περιλαμβάνεται μόνο το κόστος παραγωγής, το κέρδος και οι πιθανές επιδοτήσεις που χορηγούνται από το κράτος για κάποια από τα προϊόντα. Οι επιδοτήσεις αφορούν ενισχύσεις που δίνονται σε παραγωγούς ή εξαγωγείς προϊόντων και δεν περιλαμβάνονται στις αγοραίες τιμές, γιατί εισπράττονται ξεχωριστά από τις επιχειρήσεις. Επομένως το Α.Ε.Π., που, από την πλευρά της δαπάνης υπολογίζεται σε τιμές αγοράς, μετατρέπεται σε τιμές συντελεστών παραγωγής ή κόστους, ως εξής:

Α.Ε.Π. σε τιμές συντελεστών παραγωγής (ή κόστους) = Α.Ε.Π. σε τιμές αγοράς - Έμμεσοι φόροι + Κρατικές Επιδοτήσεις.

Η διαφορά ανάμεσα στους έμμεσους φόρους και τις επιδοτήσεις ονομάζεται **καθαροί έμμεσοι φόροι**. Δηλαδή, **Καθαροί έμμεσοι φόροι = Έμμεσοι φόροι - Επιδοτήσεις**, οπότε **Α.Ε.Π. σε τιμές συντελεστών παραγωγής (ή κόστους) = Α.Ε.Π. σε τιμές αγοράς - Καθαροί Έμμεσοι Φόροι**.

7. Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

Σύμφωνα με τον ορισμό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, είτε το υπολογίζουμε από την πλευρά της δαπάνης είτε από την πλευρά του εισοδήματος, σημασία έχει η παραγωγή που γίνεται εντός της επικράτειας. Όμως, σε μια ανοικτή οικονομία, όπως είναι και η χώρα μας, υπάρχει εισροή εισοδημάτων που προέρχονται από το εξωτερικό και εκροή εισοδημάτων που κατευθύνονται στο εξωτερικό. Τα εισοδήματα που προέρχονται από το εξωτερικό δεν είναι αποτέλεσμα εγχώριας παραγωγής, ενώ αντίθετα τα εισοδήματα που κατευθύνονται στο εξωτερικό είναι εγχώριας παραγωγής. Για παράδειγμα, Έλληνες επιχειρηματίες που ζουν στο εξωτερικό ή μετανάστες στέλνουν εμβάσματα στην Ελλάδα (εισροή εισοδημάτων από το εξωτερικό). Αντίθετα, αλλοδαποί επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα ή αλλοδαποί μετανάστες στέλνουν εισοδήματα στο εξωτερικό (εκροή εισοδημάτων στο εξωτερικό). Η διαφορά της εισροής εισοδημάτων από το εξωτερικό και της εκροής εισοδημάτων προς το εξωτερικό, όπως ήδη αναφέραμε, λέγεται **καθαρό εισόδημα από το εξωτερικό**, το οποίο ως αποτέλεσμα μπορεί να είναι είτε θετικό είτε αρνητικό. Αν λοιπόν στο Α.Ε.Π. προστεθεί το Καθαρό Εισόδημα από το Εξωτερικό, προκύπτει το **Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.ΕΘ.Π.)**.

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν = Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν + Καθαρό Εισόδημα από το Εξωτερικό.

Συνοπτικά λοιπόν, **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν** είναι το συνολικό εισόδημα που δημιουργείται μέσα στην επικράτεια (χώρα). Περιλαμβάνει το εισόδημα που δημιουργούν οι μόνιμοι κάτοικοι και οι αλλοδαποί που ζουν μέσα σε μια χώρα, αλλά όχι και το εισόδημα που δημιουργούν και αποστέλλουν στη χώρα οι πολίτες της που ζουν στο εξωτερικό. **Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν** είναι το εισόδημα που αποκτούν όλοι όσοι ζουν μέσα στη χώρα (επικράτεια) καθώς και το μέρος του εισοδήματος που οι πολίτες της αποκτούν στο εξωτερικό και αποστέλλουν στη χώρα. Δεν περιλαμβάνεται όμως το τμήμα του εισοδήματος που δημιουργείται μέσα στη χώρα από τους αλλοδαπούς και αποστέλλεται στο εξωτερικό.

8. Καθαρό Εθνικό Προϊόν - Εθνικό εισόδημα - Διαθέσιμο Εισόδημα

Οι Εθνικοί Λογαριασμοί περιέχουν και άλλα μεγέθη που διαφέρουν από το Ακαθάριστο Εγχώριο και Εθνικό Προϊόν, αλλά προκύπτουν από αυτά. Αν από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν αφαιρέσουμε τις αποσβέσεις, **προκύπτει το Καθαρό Εθνικό Προϊόν (Κ.ΕΘ.Π.)**. Οι αποσβέσεις είναι το μέρος του κεφαλαίου που αναλώνεται (φθείρεται) για την παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών μιας συγκεκριμένης περιόδου. Για να διατηρήσει λοιπόν μια οικονομία την παραγωγική της ικανότητα στο ίδιο επίπεδο, πρέπει το κεφάλαιο (κτίρια, μηχανήματα κτλ.) που αναλώθηκε να αντικατασταθεί με νέο στην καινούργια περίοδο παραγωγής. Το προϊόν που απομένει μετά την αφαίρεση των αποσβέσεων αποτελεί το Καθαρό Εθνικό Προϊόν, το οποίο μπορεί να καταναλωθεί, χωρίς να επηρεάσει την ικανότητα της οικονομίας για μελλοντική παραγωγή. **Αν από το Καθαρό Εθνικό Προϊόν αφαιρεθούν οι Καθαροί Έμμεσοι Φόροι (έμμεσοι φόροι - επιδοτήσεις), προκύπτει το Εθνικό Εισόδημα.** Η διάκριση μεταξύ Εθνικού Εισοδήματος και Καθαρού Εθνικού Προϊόντος βασίζεται στην υπόθεση ότι το Κράτος δεν αποτελεί συντελεστή παραγωγής και η επιβολή της έμμεσης φορολογίας δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ως εισόδημα για τη συμβολή του στην παραγωγική διαδικασία. Από οικονομική άποψη το Εθνικό Εισόδημα είναι το μέγεθος που δείχνει πόσο εισόδημα έχουν δημιουργήσει τα μέλη μιας οικονομίας, αλλά όχι και πόσο έχουν στη διάθεσή τους, δηλαδή πόσο εισόδημα μπορούν να καταναλώσουν ή να αποταμιεύσουν. Το εισόδημα αυτό είναι το **Διαθέσιμο Εισόδημα**, το οποίο προκύπτει από το Εθνικό Εισόδημα, αν απ' αυτό αφαιρέσουμε τους άμεσους φόρους, τα αδιανέμητα κέρδη και προσθέσουμε τις μεταβιβαστικές πληρωμές και τους τόκους του δημοσίου χρέους. Δηλαδή,

$$\text{Διαθέσιμο Εισόδημα} = \text{Εθνικό Εισόδημα} + \text{Μεταβιβαστικές Πληρωμές} + \text{Τόκοι του Δημοσίου Χρέους} - \text{Αδιανέμητα Κέρδη} - \text{Άμεσοι Φόροι.}$$

Οι **άμεσοι φόροι** είναι οι φόροι που επιβάλλονται στο εισόδημα και την περιουσία. **Αδιανέμητα κέρδη** είναι το μέρος των κερδών των ανώνυμων εταιρειών που δε διανέμεται ως μέρος στους μετόχους, αλλά παραμένει στην επιχείρηση είτε λόγω της νομοθεσίας είτε λόγω της πολιτικής της επιχείρησης. **Μεταβιβαστικές πληρωμές** είναι οι συντάξεις, τα διάφορα επιδόματα, οι υποτροφίες, οι οποίες όμως δεν αποτελούν αμοιβή για συμμετοχή στην τρέχουσα παραγωγή. Οι **τόκοι του δημοσίου χρέους** είναι οι τόκοι που πληρώνει το Κράτος σε όσους το δανείζουν (ομόλογα, έντοκα γραμμάτια του δημοσίου κτλ.).

Από το διαθέσιμο εισόδημα, αν αφαιρέσουμε την κατανάλωση, προκύπτει η αποταμίευση.

$$\text{Άρα, Αποταμίευση} = \text{Διαθέσιμο Εισόδημα} - \text{Κατανάλωση.}$$

Στον παρακάτω πίνακα 7.4. συνοψίζονται οι βασικές έννοιες που αναλύθηκαν παραπάνω. (Πίν. 7.4. στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας 7.4. Η σχέση ανάμεσα στις βασικές έννοιες του Εισοδήματος

1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τιμές αγοράς + Καθαρό Εισόδημα από το Εξωτερικό = Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν σε τιμές αγοράς
2. Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν - Αποσβέσεις = Καθαρό Εθνικό Προϊόν
3. Καθαρό Εθνικό Προϊόν - Έμμεσοι Φόροι + Επιδοτήσεις = Εθνικό Εισόδημα
4. Εθνικό εισόδημα + Μεταβιβαστικές Πληρωμές + Τόκοι Δημοσίου Χρέους - Αδιανέμτα Κέρδη - Άμεσοι Φόροι = Διαθέσιμο Εισόδημα
5. Διαθέσιμο Εισόδημα - Κατανάλωση = Αποταμίευση

9. Το κατά κεφαλήν πραγματικό Α.Ε.Π.

Το πραγματικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν είναι ο σημαντικότερος δείκτης με τον οποίο μετράται η οικονομική ευημερία μιας οικονομίας. Δεν είναι ιδεώδης, όπως θα εξηγήσουμε στην επόμενη παράγραφο, αλλά είναι ο καλύτερος που υπάρχει. Αν διαιρέσουμε το πραγματικό Α.Ε.Π. ενός έτους με τον πληθυσμό της χώρας του ίδιου έτους, προκύπτει το κατά κεφαλήν πραγματικό Α.Ε.Π., που μετρά το εισόδημα ενός ατόμου (κατά μέσο όρο) στην οικονομία.

$$\text{Κατά Κεφαλήν Πραγματικό Α.Ε.Π.} = \frac{\text{Πραγματικό Α.Ε.Π.}}{\text{Πληθυσμός}}$$

Το πραγματικό κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. δίνει το προϊόν που θα αντιστοιχούσε σε κάθε κάτοικο μιας οικονομίας, αν η διανομή του ήταν ίση. Όπως γίνεται αντιληπτό, όσο μικρότερη είναι η ανισοκατανομή τόσο πιο αξιόπιστο μέτρο γίνεται το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π., και το αντίθετο. Το θετικό και συγχρόνως σημαντικό στοιχείο είναι ότι το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. λαμβάνει υπόψη τη μεταβολή του πληθυσμού, γι' αυτό και χρησιμοποιείται για να μετρά τις επιδόσεις των οικονομιών διαχρονικά, αλλά και μεταξύ των χωρών για διεθνείς συγκρίσεις.

10. Το Α.Ε.Π. ως δείκτης οικονομικής ευημερίας και οι αδυναμίες του

Το Α.Ε.Π. είναι ένα μέγεθος που μας πληροφορεί για την οικονομική ευημερία μιας χώρας. Το κατά κεφαλήν πραγματικό Α.Ε.Π. μετρά το βιοτικό επίπεδο της χώρας. Όμως, παρά τη σπουδαιότητα και χρησιμότητά του το Α.Ε.Π. παρουσιάζει ατέλειες και αδυναμίες, οι οποίες οφείλονται σε πολλές αιτίες. Οι σπουδαιότερες είναι:

- α) Το Α.Ε.Π. δεν περιλαμβάνει την αξία της παραγωγής που αφορά στην ιδιοκατανάλωση, γιατί αυτή δε γίνεται αντικείμενο αγοραπωλησίας. Για παράδειγμα, το φαγητό που μαγειρεύει μια νοικοκυρά στο σπίτι δε διαφέρει καθόλου από το φαγητό ενός εστιατορίου. Και όμως, η προστιθέμενη αξία, με το μαγείρεμα που γίνεται στο σπίτι, δεν υπολογίζεται στο Α.Ε.Π.
- β) Το Α.Ε.Π. είναι ποσοτικός και όχι ποιοτικός δείκτης. Η βελτίωση της ποιότητας, όταν δεν εκφράζεται στην τιμή, δεν καταγράφεται στο Α.Ε.Π. Η ποιότητα, όμως, είναι εξίσου σημαντικός παράγοντας με την ποσότητα. Είναι σημαντικό επίσης να αναφερθεί ότι η ποιότητα ζωής, που προέρχεται, για παράδειγμα, από την καθαρή ατμόσφαιρα, είναι ουσιώδης

παράγοντας για την υγεία και την πιθανή διάρκεια της ζωής, δεν περιλαμβάνεται όμως, δυστυχώς, στους υπολογισμούς του Α.Ε.Π.

γ) Το Α.Ε.Π. αγνοεί τη σύνθεση και την κατανομή της παραγωγής. Το Α.Ε.Π. εκφράζει το μέγεθος παραγωγής αλλά όχι και τη σύνθεση, δηλαδή το είδος των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται. Η ευημερία όμως μιας οικονομίας σίγουρα επηρεάζεται, αν, για παράδειγμα, το ποσοστό παραγωγής που αντιπροσωπεύει πολεμικά αγαθά μεταβληθεί εις βάρος της σχέσης με τα καταναλωτικά αγαθά. Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει την οικονομική ευημερία των πολιτών, αλλά δεν εκφράζεται στο Α.Ε.Π., είναι η κατανομή της παραγωγής (εισοδήματος) ανάμεσα στα μέλη μιας οικονομίας. Η κατανομή αυτή όμως, αν βελτιώνεται ή χειροτερεύει, επηρεάζει θετικά ή αρνητικά αντίστοιχα τη ζωή των πολιτών. Όσο πιο ισομερής είναι η κατανομή του Α.Ε.Π. τόσο πιο ψηλό θεωρείται το βιοτικό επίπεδο μιας χώρας, γιατί μικραίνει το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών.

δ) Το Α.Ε.Π. δεν συμπεριλαμβάνει την αξία των αγαθών και υπηρεσιών της παραοικονομίας. Παραοικονομία είναι το μέρος της οικονομικής δραστηριότητας το οποίο αποκρύπτονται οι πολίτες από το κράτος, είτε επειδή θέλουν να αποφύγουν τη φορολόγησή της είτε επειδή είναι παράνομη, όπως λαθρεμπόριο, ναρκωτικά κτλ. Όλες αυτές οι οικονομικές δραστηριότητες δεν καταγράφονται στο Α.Ε.Π. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι οι ατέλειες αυτές του Α.Ε.Π. κάνουν προβληματική και τη σύγκριση του βιοτικού επιπέδου μεταξύ διαφόρων κρατών. Το μέγεθος της παραοικονομίας, για παράδειγμα, διαφέρει από χώρα σε χώρα, άρα και οι συγκρίσεις είναι προβληματικές.

11. Σχόλια

Οι αμφιβολίες που υπάρχουν όσον αφορά στη σχέση του Α.Ε.Π. με την ευημερία μιας οικονομίας πρέπει να μας κάνουν προσεκτικούς ως προς τα μεγέθη του Α.Ε.Π. και τη χρήση τους. Αν το κατά κεφαλήν πραγματικό Α.Ε.Π. – παράγωγο μέγεθος του Α.Ε.Π. – μιας χώρας είναι σχετικά μεγαλύτερο από αυτό μιας άλλης, δε σημαίνει οπωσδήποτε ότι η ζωή στη χώρα αυτή είναι καλύτερη. Για μια τέτοια σύγκριση είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη και άλλα δεδομένα, όπως οι δείκτες ιατρικής περίθαλψης, η ποιότητα του περιβάλλοντος κτλ., και δεν αρκούν τα συμπεράσματα που εξάγονται με βάση μόνον την εξέταση του μεγέθους του Α.Ε.Π. Παρ' όλα αυτά, το Α.Ε.Π. είναι ο απλούστερος τρόπος που γνωρίζουμε, για να συνοψίζουμε το συνολικό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας μιας οικονομίας. Συνεπώς, μέχρι να βρεθούν και να εκτιμηθούν ως σημαντικότερα κάποιο ή κάποια άλλα μεγέθη μέτρησης, το Α.Ε.Π. και τα παράγωγα μεγέθη του εξακολουθούν να είναι κυρίαρχα στις οικονομικές συγκρίσεις διακρατικά και διαχρονικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ερωτήσεις

1. Ποιος είναι ο βασικός λόγος που επιβάλλει την ανάγκη της μακροοικονομικής ανάλυσης και σε τι διαφέρει από τη μικροοικονομική ανάλυση;
2. Ποιοι είναι οι τρόποι μέτρησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος και πώς προκύπτουν;
3. Τι σημαίνει ο όρος επένδυση στην πολιτική οικονομία;
4. Γιατί υπάρχουν αδυναμίες στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, όταν χρησιμοποιείται ως δείκτης οικονομικής ευημερίας;
5. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος:
 - α) Το σφάλμα σύνθεσης διαπράττεται, όταν γίνεται δεκτό ότι αυτό που ισχύει για τα άτομα δεν ισχύει αναγκαστικά και για το σύνολο της οικονομίας. [Σ], [Λ]
 - β) Η αγορά των μηχανημάτων μιας εταιρείας "Χ" από μια άλλη "Ψ" δεν αποτελεί επένδυση για την οικονομία ως σύνολο. [Σ], [Λ]
 - γ) Όταν το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν υπολογίζεται από την πλευρά του εισοδήματος δεν περιλαμβάνονται σ' αυτό οι αποσβέσεις και οι έμμεσοι φόροι. [Σ], [Λ]
 - δ) Το Ακαθάριστο Εγχώριο ή Εθνικό Προϊόν παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες ως μέτρο της ευημερίας μιας χώρας. Παρ' όλα αυτά θεωρείται ένα μέγεθος με το οποίο μπορούμε να εκτιμήσουμε την οικονομική ευημερία μιας χώρας. [Σ], [Λ].
6. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση:
 - i) Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν είναι:
 - (α) Η συνολική αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα.
 - (β) Το σύνολο των εισοδημάτων των παραγωγικών συντελεστών που ανήκουν στους μόνιμους κατοίκους της χώρας.
 - (γ) Η συνολική αξία σε χρηματικές μονάδες των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα σ' ένα έτος από όσους βρίσκονται εντός της επικράτειας.
 - (δ) Τίποτα απ' όλα αυτά.
 - ii) Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν είναι μεγαλύτερο από το Καθαρό Εγχώριο Προϊόν κατά:
 - (α) Το ποσό των έμμεσων φόρων.
 - (β) Το ποσό των αποσβέσεων.

- (γ) Τις μεταβολές στα αποθέματα των επιχειρήσεων.
 - (δ) Το σύνολο των επενδύσεων από τις επιχειρήσεις.
- iii). Η καθαρή επένδυση είναι αρνητική, όταν:
- (α) Η παραγωγικότητα της οικονομίας μειώνεται.
 - (β) Η οικονομία παράγει τόσα κεφαλαιουχικά αγαθά όσα είναι απαραίτητα για να αντικατασταθούν τα φθαρμένα.
 - (γ) Η ακαθάριστη επένδυση είναι μεγαλύτερη από τις αποσβέσεις.
 - (δ) Οι αποσβέσεις είναι μεγαλύτερες από την ακαθάριστη επένδυση.
- iv) Το κατά κεφαλήν πραγματικό Α.Ε.Π. μιας χώρας προκύπτει, αν διαιρέσουμε:
- (α) Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν με τον ενεργό πληθυσμό της χώρας.
 - (β) Το εθνικό εισόδημα με τον αριθμό των ενηλίκων της χώρας.
 - (γ) Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, αφού αφαιρέσουμε τους έμμεσους φόρους, με τον πληθυσμό της χώρας.
 - (δ) Το πραγματικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ενός έτους με τον πληθυσμό της χώρας του ίδιου έτους.

Ασκήσεις

1. Δίνονται τα πιο κάτω υποθετικά στοιχεία για μια οικονομία:

Έτος	Δείκτης Τιμών	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε Τρέχουσες Τιμές (σε εκατ. ευρώ)	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε Σταθερές Τιμές (σε εκατ. ευρώ)
1995	100	58	-
1996	-	72	-
1997	-	80	64

Εάν γνωρίζουμε ότι μεταξύ των ετών 1995 και 1996 το ποσοστό αύξησης των τιμών είναι 20%, ζητείται:

- Να συμπληρωθούν τα στοιχεία που λείπουν από τον πίνακα.
- Να βρεθεί η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος μεταξύ των ετών 1996 και 1997 σε σταθερές τιμές του 1996.

2. Δίνονται τα παρακάτω υποθετικά στοιχεία για μια οικονομία:

Έτος	Δείκτης Τιμών	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε Τρέχουσες Τιμές (σε εκατ. ευρώ)
1994	120	20
1995	140	25
1996	150	35

- Να βρεθεί η πραγματική μεταβολή και στη συνέχεια η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος μεταξύ των ετών 1995 και 1996 σε σταθερές τιμές του 1994.
- Να βρεθεί η πραγματική μεταβολή και στη συνέχεια η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος μεταξύ των ετών 1995 και 1996 σε σταθερές τιμές του 1995. (Στους υπολογισμούς να χρησιμοποιηθεί ένα δεκαδικό ψηφίο.)

3. Να συμπληρωθούν τα κενά του παρακάτω πίνακα:

Κρατικές Επιδοτήσεις	110
Ακαθάριστη Επένδυση	480
Καθαρό Εθνικό Προϊόν σε τιμές κόστους	900
Αποσβέσεις	-
Έμμεσοι Φόροι	250
Καθαρό Εγχώριο Προϊόν σε τιμές κόστους	-
Εισοδήματα από το εξωτερικό	400
Καθαρό Εγχώριο Προϊόν σε τιμές αγοράς	-
Εισοδήματα προς το εξωτερικό	250
Καθαρή Επένδυση	176
Καθαρό Εθνικό Προϊόν σε τιμές αγοράς	-
Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν σε τιμές αγοράς	-

4. Δίνονται τα παρακάτω υποθετικά δεδομένα που αφορούν μια οικονομία:

Ιδιωτική Κατανάλωση	550
Δημόσια Δαπάνη	200
Τόκοι	150
Μισθοί	250
Ακαθάριστες δαπάνες των επιχειρήσεων για Κεφαλαιουχικό εξοπλισμό	200
Κέρδη επιχειρήσεων	500
Πρόσοδοι περιουσίας	150
Καθαρή επένδυση των επιχειρήσεων για κεφαλαιουχικό εξοπλισμό	150
Μεταβολή στα αποθέματα των επιχειρήσεων	50
Άμεσοι φόροι	200
Έμμεσοι φόροι	60
Τόκοι δημόσιου χρέους	120
Μεταβιβαστικές πληρωμές	50
Κρατικές επιδοτήσεις	20
Εξαγωγές	50
Εισαγωγές	80
Καθαρό εισόδημα από το εξωτερικό	50
Αδιανέμητα κέρδη ανωνύμων εταιρειών	40

α. Να υπολογιστεί το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τιμές αγοράς από την πλευρά της δαπάνης και από την πλευρά του εισοδήματος.

β. Να υπολογιστεί το διαθέσιμο εισόδημα.

5. Για μια οικονομία δίνονται τα παρακάτω δεδομένα:

Για το 1991

Ιδιωτική κατανάλωση	630
Δαπάν. κατασκευής κτιρίων	250
Δαπάν. αγοράς νέων κεφ/κών αγαθών	320
Αρχικά αποθέματα επιχ/σεων	120
Τελικά αποθέματα επιχ/σεων	150
Κρατική κατανάλωση	380
Ακαθ. Κρατική Επένδυση	490
Εξαγωγές	80
Εισαγωγές	180
Καθαρό εισόδημα από αλλοδαπή	200

Για το 1992

Αγροτικό εισόδημα	360
Μισθοί / ημερομίσθια	520
Πρόσοδοι Περιουσίας	430
Τόκοι	300
Κέρδη επιχειρηματικής δράσης	670
Αποσβέσεις	320
Έμμεσοι φόροι	400
Κρατικές επιδοτήσεις	20
Τόκοι Δημοσίου Χρέους	100

Αν με έτος βάσης το 1990 ο δείκτης τιμών για το έτος 1991 είναι 110 και για το 1992 είναι 120, να βρεθεί η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος του έτους 1992 σε σχέση με το έτος 1991.

[ΑΠ: 20%]

6. Για μια οικονομία δίνονται τα παρακάτω δεδομένα:

Δαπάνες Κατανάλωσης	2500
Ακαθάριστη Ιδιωτική Επένδυση	1600
Κρατικές δαπάνες	3400
Εξαγωγές	800
Εισαγωγές	1300
Αγροτικό εισόδημα	1100
Μισθοί	1700
Πρόσοδοι Περιουσίας	950
Τόκοι	550
Κέρδη από επιχειρηματική δράση	2300
Έμμεσοι Φόροι	600
Κρατικές Επιδοτήσεις	300
Τόκοι Δημοσίου Χρέους	500
Καθαρό εισόδημα από αλλοδαπή	-200

Να υπολογιστούν οι αποσβέσεις.

[ΑΠ: 400]

7. Σε μια χώρα το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι 11.200. Αν τον επόμενο χρόνο το Ονομαστικό ΑΕΠ αυξηθεί κατά 20%, ο δείκτης τιμών αυξηθεί 12% και ο πληθυσμός κατά 4%, να βρεθεί η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

[ΑΠ: αύξ. 3% περίπου]

Ο Μίλτον Φρίντμαν (1912-), Οικονομολόγος με κύρος, πιστεύει ότι η ελεύθερη αγορά μπορεί να κάνει σχεδόν τα πάντα και ότι λειτουργεί καλύτερα χωρίς κρατική παρέμβαση.

Δίδαξε για 30 χρόνια στο πανεπιστήμιο του Σικάγο των Η.Π.Α.

και συνέδεσε το όνομα του Πανεπιστημίου αυτού με τις θεωρίες της ελεύθερης αγοράς.

ΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

1. Τι είναι χρήμα

Από τα πολύ παλιά χρόνια οι άνθρωποι προσπάθησαν να καλύψουν τις ανάγκες τους με αγαθά που δεν μπορούσαν να παράγουν οι ίδιοι. Για το λόγο αυτό αντάλλασσαν τα δικά τους προϊόντα με προϊόντα άλλων παραγωγών. Η ανταλλαγή προϊόντων ονομάζεται **αντιπραγματισμός**, δηλαδή πράγμα αντί πράγματος. Η διαδικασία όμως του αντιπραγματισμού παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες, γιατί απαιτούσε από τα δύο άτομα που προέβαιναν στην ανταλλαγή: **α)** να προσφέρει ο ένας ό,τι χρειάζεται ο άλλος και **β)** να προσφέρει ο ένας τις αντίστοιχες ποσότητες που επιθυμεί ο άλλος. Οι δυσκολίες αυτές ξεπεράστηκαν με τη χρησιμοποίηση του χρήματος, που διέσπασε την ανταλλαγή σε πώληση και αγορά, δηλαδή μετέτρεψε τις **ανταλλαγές** σε **συναλλαγές**. (Μπορούμε να πούμε ότι:)

Χρήμα είναι οτιδήποτε γίνεται γενικά αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής από τα άτομα μιας κοινωνίας.

Στην αρχή, ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε οικονομία, ως χρήμα χρησιμοποιήθηκαν διάφορα πράγματα ή ζώα, όπως βόδια, πρόβατα, δέρματα, κοχύλια, φτερά, αλάτι, διάφορα μέταλλα κτλ. Η χρησιμοποίηση όμως όλων αυτών στις συναλλαγές παρουσίαζε ορισμένα μειονεκτήματα:

α) Αδαιρετότητα. Όσα από αυτά εξυπηρετούσαν συναλλαγές μεγάλης αξίας, δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για συναλλαγές μικρής αξίας, γιατί δεν ήταν διαιρετά. Παράδειγμα: Τα βόδια.

β) Μεταβολή της αξίας. Σε ορισμένα από αυτά μπορούσε να μεταβληθεί η αξία, με αποτέλεσμα να δημιουργείται αβεβαιότητα και να δυσχεραίνονται οι συναλλαγές. Παράδειγμα: Τα πρόβατα μπορεί να γεννήσουν ή να πεθάνουν, τα μέταλλα να σκουριάζουν.

γ) Δυσκολία στη χρήση. Το βάρος ή ο όγκος ορισμένων από αυτά έκανε δύσκολη τη μεταφορά τους.

Τα μειονεκτήματα αυτά αποτελούσαν εμπόδιο στην ανάπτυξη των συναλλαγών και του εμπορίου. Στην προσπάθειά τους να ξεπεράσουν αυτές τις δυσκολίες οι οικονομίες οδηγήθηκαν σιγά σιγά στη χρησιμοποίηση προϊόντων που εξασφάλιζαν **διαιρετότητα, σταθερότητα στην αξία και ευκολία στη χρήση**. Τέτοια προϊόντα ήταν ο χρυσός και ο άργυρος, που για πολλούς αιώνες χρησιμοποιούνται ως χρήμα. Από πολύ νωρίς στις αναπτυγμένες οικονομίες, όπως, για παράδειγμα, στην αρχαία Αθήνα, το ίδιο το κράτος ανέλαβε την κοπή νομισμάτων, ώστε να υπάρχει σταθερή ποσότητα χρυσού ή αργύρου σε κάθε νόμισμα και να εξασφαλίζεται η βεβαιότητα για την αξία του νομίσματος.

2. Λειτουργίες του χρήματος

Οι βασικές λειτουργίες του χρήματος που το καθιστούν απαραίτητο για την οικονομική οργάνωση της κοινωνίας είναι οι εξής:

α) Μέσο συναλλαγής

Από τα προηγούμενα γίνεται φανερό ότι κύρια λειτουργία του χρήματος είναι η χρησιμοποίησή του ως μέσου συναλλαγής. Σε αυτή τη λειτουργία οφείλονται ο μεγάλος καταμερισμός των έργων και η ανάπτυξη του εμπορίου.

β) Μονάδα μέτρησης αξίας

Η ζήτηση και η προσφορά διαμορφώνουν στην αγορά την τιμή ενός αγαθού σε χρηματικές μονάδες. Έτσι η αξία κάθε προϊόντος εκφράζεται σε χρηματικές μονάδες. Για παράδειγμα, η αξία ενός μολυβιού είναι 0,5 ευρώ, ενός τετραδίου 2 ευρώ κτλ., το ευρώ, δηλαδή, γίνεται το μέτρο της **απόλυτης αξίας των αγαθών**. Μπορούμε επίσης με το χρήμα να προσδιορίσουμε την αξία ενός αγαθού σε σχέση με την αξία ενός άλλου, δηλαδή τη **σχετική αξία** των αγαθών. Στο παράδειγμά μας η σχετική αξία ενός τετραδίου είναι 4 μολύβια ($4 \times 0,5 = 2$).

γ) Μέσο διατήρησης αξιών

Εφόσον το χρήμα είναι μέτρο της απόλυτης αξίας των αγαθών, ο κάτοχος χρήματος μπορεί να διαθέτει τμηματικά μέρος των χρημάτων του για την αγορά αγαθών. Παράδειγμα: Έστω ένας παραγωγός σιταριού σε μια οικονομία που δε χρησιμοποιεί χρήμα. Ο παραγωγός είναι υποχρεωμένος να διατηρεί σε αποθήκες την ετήσια παραγωγή σιταριού και να τη διαθέτει τμηματικά, ανταλλάσσοντάς την με άλλα αγαθά που έχει ανάγκη. Αν όμως γινόταν χρήση του χρήματος, ο ίδιος παραγωγός θα είχε τη δυνατότητα να πουλήσει ολόκληρη τη σοδιά του και να εισπράξει την αξία της σε χρήμα, το οποίο θα μπορούσε να δαπανά τμηματικά σε διαφορετικές χρονικές στιγμές για τις ανάγκες του. Έτσι το χρήμα γίνεται και μέσο διατήρησης αξιών.

3. Είδη χρήματος

Στις σύγχρονες οικονομίες η χρησιμοποίηση του χρήματος έχει γενικευτεί. Τα είδη χρήματος είναι τα εξής:

i) **Τα κέρματα.** Είναι μεταλλικά νομίσματα ευτελούς αξίας που χρησιμοποιούνται για συναλλαγές μικρής αξίας, όπως για αγορά εφημερίδων, εισιτηρίων στις αστικές συγκοινωνίες κτλ. Η αξία όλων των κερμάτων ως ποσοστό στη συνολική ποσότητα του χρήματος είναι πολύ μικρή.

ii) **Τα χαρτονομίσματα.** Τα εκδίδει η Κεντρική Τράπεζα. Παλαιότερα, την αξία των χαρτονομισμάτων "κάλυπτε" η τράπεζα με αντίστοιχης αξίας ποσότητα χρυσού, που διατηρούσε στο θησαυροφυλάκιό της. Αυτό πλέον δεν ισχύει. Η ποσότητα των χαρτονομισμάτων που θέτει σε κυκλοφορία η Κεντρική Τράπεζα προσδιορίζεται από τη νομισματική πολιτική κάθε χώρας με βάση γενικότερα οικονομικά κριτήρια.

iii) **Οι τραπεζικές επιταγές.** Οι εμπορικές τράπεζες δίνουν στους πελάτες τους τη δυνατότητα να πληρώνουν εκείνους με τους οποίους συναλλάσσονται με επιταγές. Στην επιταγή αναγράφεται το χρηματικό ποσό, το όνομα του δικαιούχου και υπογράφεται από τον εκδότη, με την

προϋπόθεση ότι το αντίστοιχο χρηματικό ποσό έχει ήδη κατατεθεί στην τράπεζα στο λογαριασμό του εκδότη.

iv) Οι πιστωτικές κάρτες. Τις εκδίδουν οι εμπορικές τράπεζες ή χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και αποτελούν το λεγόμενο "πλαστικό χρήμα". Οι πιστωτικές κάρτες χρησιμοποιούνται από τους καταναλωτές για αγορές εμπορευμάτων από καταστήματα που έχουν συμβληθεί με τις τράπεζες. Η αγορά με πιστωτική κάρτα επιτρέπει στον κάτοχο της να μην πληρώνει αμέσως σε μετρητά, αλλά να πληρώνει το ποσό αργότερα στην τράπεζά του, ενώ ο πωλητής εξοφλείται από την τράπεζα.

4. Το Τραπεζικό Σύστημα

Οι Εμπορικές Τράπεζες

Οι τράπεζες είναι επιχειρήσεις με κύρια δραστηριότητα τη μεσολάβησή τους στην αγορά χρήματος, εκεί, δηλαδή, όπου το χρήμα ζητείται και προσφέρεται. Οι εμπορικές τράπεζες, που ονομάζονται και πιστωτικά ιδρύματα, δέχονται καταθέσεις χρηματικών ποσών και ταυτόχρονα χορηγούν χρηματικά ποσά με τη μορφή δανείων.

Οι καταθέσεις στις εμπορικές τράπεζες προέρχονται από ιδιώτες, ιδιωτικές επιχειρήσεις, δημόσιους οργανισμούς κτλ. και διακρίνονται σε καταθέσεις **όψεως**, καταθέσεις **ταμειευτηρίου** και καταθέσεις **επί προθεσμία**. Οι καταθέσεις όψεως γίνονται από επιχειρήσεις και διακινούνται συχνά με επιταγές. Οι καταθέσεις ταμειευτηρίου είναι η συνηθέστερη μορφή κατάθεσης. Στις καταθέσεις όψεως και ταμειευτηρίου ο καταθέτης έχει το δικαίωμα να κάνει κατάθεση ή ανάληψη χρηματικού ποσού οποιαδήποτε χρονική στιγμή το επιθυμεί. Στην περίπτωση των καταθέσεων επί προθεσμία, ο καταθέτης δεν έχει το δικαίωμα να αποσύρει τα χρήματά του ούτε μέρος αυτών, πριν παρέλθει η συμφωνημένη προθεσμία. Αν όμως θελήσει να αποσύρει τα χρήματά του νωρίτερα από την προθεσμία, πληρώνει ένα προκαθορισμένο πρόστιμο στην τράπεζα. Το επιτόκιο καταθέσεων δεν είναι πάντοτε το ίδιο, αλλά διαφέρει για κάθε τράπεζα και οπωσδήποτε εξαρτάται από το είδος της κατάθεσης. Στις καταθέσεις επί προθεσμία το επιτόκιο είναι μεγαλύτερο από αυτό των καταθέσεων όψεως και ταμειευτηρίου και μάλιστα όσο μεγαλύτερη είναι η προθεσμία κατάθεσης, τόσο μεγαλύτερο είναι το επιτόκιο. Αυτό συμβαίνει, γιατί η τράπεζα γνωρίζει το χρονικό διάστημα που έχει στη διάθεσή της το χρηματικό ποσό και μπορεί να το εκμεταλλεύεται καλύτερα και με λιγότερους κινδύνους.

Οι εμπορικές τράπεζες, για να καλύψουν το κόστος λειτουργίας τους (μισθούς υπαλλήλων, ενοίκια, ηλεκτρικό ρεύμα, τόκους καταθέσεων κτλ.) και να έχουν κέρδος, χορηγούν δάνεια με μεγαλύτερο επιτόκιο από αυτό των καταθέσεων. Η χορήγηση δανείων γίνεται σε ιδιώτες, σε επιχειρήσεις και στο κράτος. Όπως κάθε επιχείρηση, έτσι και η εμπορική τράπεζα έχει ως αντικειμενικό στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Όσο αυξάνονται τα δάνεια που χορηγεί, τόσο αυξάνονται οι τόκοι που εισπράττει και, επομένως, και τα κέρδη της. Συνεπώς, μεγιστοποίηση του κέρδους θα σήμαινε ουσιαστικά μεγιστοποίηση των χρηματικών ποσών που χορηγεί η τράπεζα. **Υπάρχουν όμως δύο σοβαροί περιορισμοί στις δανειοδοτήσεις.** Ο ένας προέρχεται από την πολιτική και τους κανονισμούς που επιβάλλει η Κεντρική Τράπεζα, όπως ο καθορισμός του **ποσοστού των ρευστών διαθεσίμων**. Τα ρευστά διαθέσιμα είναι ένα απόθεμα χρημάτων που

οφείλει να κρατάει η εμπορική τράπεζα στο ταμείο της. Για παράδειγμα, όταν η Κεντρική Τράπεζα καθορίσει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων στο 20%, τότε οι εμπορικές τράπεζες είναι υποχρεωμένες για κάθε 100 ευρώ που καταθέτουν οι πελάτες τους, να κρατούν στο ταμείο τους 20 ευρώ και έχουν δυνατότητα να δανείσουν τα υπόλοιπα 80 ευρώ.

Ο άλλος περιορισμός προέρχεται από τις ίδιες τις εμπορικές τράπεζες, που επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την επιστροφή των χρηματικών κεφαλαίων που δανείζουν μαζί με τους τόκους. Για το λόγο αυτό, όταν μια τράπεζα χορηγεί κάποιο δάνειο, φροντίζει να ερευνά την οικονομική κατάσταση του δανειοδότημένου και τη δυνατότητα της αποδοτικής χρησιμοποίησης του δανείου, δηλαδή **επιδιώκει την εξασφάλιση των κεφαλαίων της**.

Γενικά, οι εμπορικές τράπεζες επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση των κερδών και ταυτόχρονα την ελαχιστοποίηση του κινδύνου τον οποίο αναλαμβάνουν.

Οι δύο αυτές επιδιώξεις είναι σε κάποιο βαθμό αντίθετες. Όσο μεγαλύτερος είναι ο όγκος των δανείων που δίνει μια τράπεζα, τόσο πιο πολλά είναι τα έσοδά της και, συνεπώς, τα κέρδη της, αλλά τόσο πιο μεγάλος και ο κίνδυνος απώλειας χρηματικών κεφαλαίων. Τελικά η πολιτική των δανειοδοτήσεων είναι τέτοια, ώστε να επιτυγχάνονται υψηλά κέρδη, χωρίς υπερβολικούς κινδύνους.

Η ποσότητα του χρήματος σε κυκλοφορία

Η ποσότητα του χρήματος ορίζεται ως το σύνολο των νομισματικών μονάδων κάθε είδους, δηλαδή κερμάτων, χαρτονομισμάτων και καταθέσεων, οι οποίες βρίσκονται στην κατοχή των οικονομούντων ατόμων, δηλαδή των ιδιωτών, των επιχειρήσεων και των δημοσίων οργανισμών σε μια χρονική περίοδο. Τα χρήματα αυτά χρησιμοποιούνται για διάφορους σκοπούς, π.χ. για τις συναλλαγές, σύμφωνα με τις ανάγκες αυτών των ατόμων.

Η ποσότητα χρήματος είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό μέγεθος για τη λειτουργία της οικονομίας και την εξέλιξη των τιμών των αγαθών.

5. Η δημιουργία χρήματος από τις Εμπορικές Τράπεζες

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι οι εμπορικές τράπεζες, για να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, πρέπει να χορηγούν για δάνεια τη μεγαλύτερη δυνατή ποσότητα χρήματος. Οι εμπορικές τράπεζες όμως πρέπει να ανταποκριθούν και στις καθημερινές αναλήψεις χρημάτων που κάνουν οι πελάτες τους. Για το σκοπό αυτό οι τράπεζες χρησιμοποιούν τα ρευστά διαθέσιμα που διατηρούν στα ταμεία τους καθώς και ένα μέρος των καθημερινών καταθέσεων που δέχονται από άλλους πελάτες. Η πείρα από τη λειτουργία των εμπορικών τραπεζών δείχνει ότι σε κανονικές (συνηθισμένες) συνθήκες η τράπεζα μπορεί να δανείζει, χωρίς να αντιμετωπίζει πρόβλημα, το μεγαλύτερο μέρος των καταθέσεων. Για παράδειγμα, από μια κατάθεση 100 ευρώ μπορεί να δανείσει τα 75 ευρώ και να κρατήσει ένα ποσό ρευστών διαθεσίμων αξίας 25 ευρώ, που μαζί με τις καθημερινές καταθέσεις μπορεί να ικανοποιήσει τις καθημερινές αναλήψεις των πελατών της. Το πρόβλημα ρευστότητας ισχύει μόνο για τις καταθέσεις όψεως και ταμειευτηρίου. Οι καταθέσεις επί προθεσμία δε δημιουργούν πρόβλημα, αφού ο καταθέτης δεν μπορεί να κάνει

ανάληψη των χρημάτων του, πριν παρέλθει η προθεσμία κατάθεσης, αρκεί βέβαια η τράπεζα να συνδυάζει σωστά τις προθεσμίες των καταθέσεων με τις προθεσμίες των δανείων που χορηγεί.

Ευνόητο είναι ότι σε περιπτώσεις ασυνήθιστων καταστάσεων, για παράδειγμα, γενικού πανικού η τράπεζα δεν μπορεί να επιστρέψει σε όλους τους καταθέτες ολόκληρο το ποσό των καταθέσεων, αφού στην περίπτωση αυτή θα ήταν αναγκασμένη να κρατάει στο ταμείο της το 100% των καταθέσεων και συνεπώς να μη χορηγεί δάνεια. Τέτοιες περιπτώσεις πανικού σπάνια εμφανίζονται.

Ας δούμε τώρα πώς από μια κατάθεση όψεως, η εμπορική τράπεζα μπορεί να δημιουργήσει χρήμα ή ακριβέστερα πώς μπορεί να αυξήσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί. Ας υποθέσουμε ότι ένα άτομο Α κάνει κατάθεση όψεως σε μια τράπεζα 10.000 ευρώ. Η τράπεζα δίνει το δικαίωμα στο άτομο Α να πληρώνει στις συναλλαγές του με επιταγές μέχρι του ποσού της κατάθεσής του, δηλαδή μέχρι 10.000 ευρώ. Το άτομο Α μπορεί να χρησιμοποιήσει το ποσό των 10.000 ευρώ από την επόμενη μέρα της κατάθεσης με τη μορφή επιταγών, διατηρώντας έτσι την αγοραστική δύναμη των 10.000 ευρώ. Η τράπεζα από την κατάθεση αυτή είναι υποχρεωμένη να κρατήσει στο ταμείο της 2.000 ευρώ, αν, για παράδειγμα, το ποσοστό ρευστών διαθεσίμων είναι 20%. Τις υπόλοιπες 8.000 ευρώ μπορεί να της χορηγήσει δάνειο σε ένα άλλο άτομο Β. Το άτομο Β διαθέτει τώρα αγοραστική δύναμη 8.000 ευρώ σε μετρητά, δηλαδή μπορεί να κάνει αγορές αυτής της αξίας. Με τη λειτουργία αυτή η τράπεζα από μία κατάθεση όψεως 10.000 ευρώ έδωσε τη δυνατότητα στα δύο άτομα να διακινήσουν συνολικά ποσό 18.000 ευρώ. Η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί αυξήθηκε κατά 8.000 ευρώ. Με ανάλογο τρόπο, αν και το άτομο Β κάνει κατάθεση όψεως σε μία άλλη τράπεζα τα 8.000 ευρώ, η τράπεζα θα κρατήσει ρευστά διαθέσιμα 1.600 ευρώ (ποσοστό 20%) και θα δανείσει σε ένα άτομο Γ τα υπόλοιπα 6.400 ευρώ, αυξάνοντας πάλι την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί κατά 6.400 ευρώ. Η ίδια διαδικασία μπορεί να γίνει και με κατάθεση ταμιευτηρίου, αφού ο καταθέτης έχει τη δυνατότητα να κάνει αναλήψεις, όποτε θελήσει, μέχρι του ποσού που κατέθεσε. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι το ποσοστό ρευστών διαθεσίμων 20%, που υποθέσαμε στο παράδειγμα, μπορεί να μεταβληθεί.

6. Η Εκδοτική Τράπεζα

Η Εκδοτική Τράπεζα ή Κεντρική Τράπεζα είναι αυτή που δημιουργείται από το κράτος με στόχο την παρέμβασή του στην οικονομία (νομισματική και πιστωτική πολιτική). Στη χώρα μας το ρόλο αυτό έχει η Τράπεζα της Ελλάδος. Οι ουσιαστικές λειτουργίες της είναι οι εξής:

- α) Έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να εκδίδει χαρτονομίσματα.**
- β) Παρότι είναι ανεξάρτητη ως προς τη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής, είναι η τράπεζα μέσω της οποίας ο δημόσιος τομέας διεκπεραιώνει σημαντικές οικονομικές συναλλαγές του.**
- γ) Ασκεί έλεγχο στη γενική λειτουργία των εμπορικών τραπεζών.**
- δ) Ασκεί τη νομισματική και πιστωτική πολιτική και προσδιορίζει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί στην οικονομία.**

Οι δύο πρώτες λειτουργίες είναι αυτονόητες και δεν απαιτείται πρόσθετη εξήγηση.

Η τρίτη αφορά τον έλεγχο που ασκεί η εκδοτική τράπεζα στη λειτουργία των εμπορικών τραπεζών με σκοπό: (i) να προστατέψει το κοινό που καταθέτει τα χρήματά του στις εμπορικές τράπεζες, (ii) να στρέψει τα δάνεια που χορηγούν οι τράπεζες σε τοποθετήσεις που βοηθούν την ανάπτυξη της οικονομίας.

Για την προστασία του αποταμιευτικού κοινού, η εκδοτική τράπεζα μπορεί να επιβάλλει στις εμπορικές τράπεζες να θέτουν στη διάθεσή της ένα μικρό μέρος των χρηματικών καταθέσεων που δέχονται, χωρίς να μπορούν οι ίδιες να το χρησιμοποιούν. Παράδειγμα: Για κατάθεση 100 ευρώ η εμπορική τράπεζα υποχρεούται να καταθέτει στην εκδοτική τα 5 ευρώ για κάποια εξασφάλιση των καταθετών.

Η εκδοτική τράπεζα μπορεί επίσης να υποδεικνύει στις εμπορικές τράπεζες πώς να κατανέμουν τα δάνεια που χορηγούν. Μπορεί, για παράδειγμα, να υποδεικνύει μείωση των δανείων που δίνονται σε εισαγωγείς ξένων προϊόντων και αύξηση των δανείων σε εξαγωγείς εγχωρίων προϊόντων, ώστε να βοηθήσει την εγχώρια παραγωγή και να περιορίσει την εξαγωγή συναλλάγματος. Μπορεί επίσης να υποδεικνύει και τα επιτόκια χορηγήσεων. Αν θέλει, για παράδειγμα, να ενισχύσει τις επενδύσεις και να μειώσει την κατανάλωση, μπορεί να προσδιορίσει χαμηλό επιτόκιο για δάνεια που χορηγούνται για επενδύσεις και υψηλό επιτόκιο για δάνεια καταναλωτικά.

Με την τέταρτη λειτουργία της, δηλαδή την άσκηση της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής, καθορίζει τον όγκο των δανείων που χορηγούνται, με συνέπεια να μεταβάλλει την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί. **Νομισματική και πιστωτική πολιτική είναι ένα σύνολο μέτρων που παίρνει η Κεντρική Τράπεζα και έχουν σκοπό να μεταβάλουν την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί και το επιτόκιο, και γενικά να επηρεάσουν την αγορά χρήματος.** Τέτοια μέτρα είναι:

- Οι μεταβολές στο ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων.
- Η πολιτική της ανοικτής αγοράς.
- Το προεξοφλητικό επιτόκιο.

(i) Μεταβολές στο ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων

Η εκδοτική τράπεζα, αν μεταβάλει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων, μπορεί να επηρεάσει τον όγκο των δανείων που χορηγούν οι εμπορικές τράπεζες και με τον τρόπο αυτό να πετύχει αύξηση ή μείωση της ποσότητας του χρήματος που κυκλοφορεί. Παράδειγμα: Αν το ποσοστό ρευστών διαθεσίμων είναι 20%, οι εμπορικές τράπεζες είναι υποχρεωμένες από κάθε κατάθεση 100 ευρώ να κρατούν στο ταμείο τους 20 ευρώ και μπορούν να διαθέσουν για δάνεια το υπόλοιπο ποσό των 80 ευρώ. Αν η εκδοτική τράπεζα θελήσει να μειώσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί, αυξάνει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων, για παράδειγμα, ορίζει ποσοστό 30%. Οι εμπορικές τράπεζες είναι τώρα υποχρεωμένες από κάθε κατάθεση 100 ευρώ, να κρατούν στο ταμείο τους 30 ευρώ και μπορούν να χορηγούν για δάνεια τα υπόλοιπα 70 ευρώ. Έτσι οι πιστώσεις μειώνονται κατά 10 ευρώ, με συνέπεια να μειώνεται και η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί. Στην αντίθετη περίπτωση, αν, δηλαδή, η εκδοτική τράπεζα επιδιώκει αύξηση του χρήματος που κυκλοφορεί, μειώνει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων που επιβάλλει στις εμπορικές τράπεζες.

(ii) Η πολιτική της ανοικτής αγοράς

Η πολιτική της ανοικτής αγοράς αφορά την αγορά ή πώληση τίτλων από την Κεντρική Τράπεζα. Με τον τρόπο αυτό μπορεί η εκδοτική τράπεζα να επηρεάσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί. Αν η εκδοτική τράπεζα επιθυμεί την αύξηση του χρήματος που κυκλοφορεί, αγοράζει κρατικές ομολογίες καταβάλλοντας στους κατόχους αυτών την αντίστοιχη αξία τους σε χρήμα. Έτσι οι κάτοχοι των ομολογιών, ενώ προηγουμένως είχαν στα χέρια τους τίτλους, τώρα διαθέτουν μετρητά. Αντίθετα, αν επιθυμεί τη μείωση του χρήματος που κυκλοφορεί, προβαίνει σε πώληση κρατικών ομολογιών. Η ποσότητα χρήματος που αντιστοιχεί στην αξία αυτών των ομολογιών, βρίσκεται πλέον στη διάθεση της εκδοτικής τράπεζας, ενώ οι αγοραστές, αντί για μετρητά έχουν τίτλους (ομολογίες). Η ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί μειώθηκε κατά την αξία πώλησης των ομολογιών.

(iii) Το προεξοφλητικό επιτόκιο

Πολλές φορές στις εμπορικές συναλλαγές οι πληρωμές δε γίνονται άμεσα με χρήμα αλλά με συναλλαγματικές. Η συναλλαγματική είναι ένα έγγραφο, με το οποίο αυτός που το υπογράφει υπόσχεται ότι σε ορισμένο χρόνο θα πληρώσει το οφειλόμενο ποσό. Για παράδειγμα, ένας βιομήχανος Α αγοράζει πρώτες ύλες από τον έμπορο Β και, αντί για χρήμα, του υπογράφει μια συναλλαγματική για χρονικό διάστημα έξι μηνών. Αν ο έμπορος Β έχει ανάγκη μετρητών, μπορεί να καταθέσει τη συναλλαγματική σε μια εμπορική τράπεζα και να εισπράξει το αναγραφόμενο ποσό μειωμένο κατά τον τόκο των έξι μηνών. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται **προεξόφληση**, δηλαδή εξόφληση της συναλλαγματικής, πριν από τον καθορισμένο χρόνο των έξι μηνών. Η εμπορική τράπεζα έχει δύο τουλάχιστον επιλογές. Η μια είναι να κρατήσει τη συναλλαγματική και να εισπράξει το χρηματικό ποσό από τον οφειλέτη (βιομήχανο Α), όταν λήξει η περίοδος των έξι μηνών. Στην περίπτωση αυτή το έσοδο της τράπεζας είναι ο τόκος των έξι μηνών. Η δεύτερη επιλογή είναι να προσφύγει στην εκδοτική τράπεζα και να ζητήσει **αναπροεξόφληση** της συναλλαγματικής, δηλαδή η εκδοτική τράπεζα προεξοφλεί τη συναλλαγματική πληρώνοντας στην εμπορική τράπεζα το ποσό μειωμένο κατά τον τόκο των έξι μηνών, υπολογίζοντας τον τόκο με βάση ένα επιτόκιο που η ίδια προσδιορίζει. Το επιτόκιο αυτό λέγεται **προεξοφλητικό**.

Όσο μεγαλύτερο είναι το προεξοφλητικό επιτόκιο που καθορίζει η εκδοτική τράπεζα, τόσο πιο δαπανηρό και, συνεπώς, ασύμφορο είναι για τις εμπορικές τράπεζες να ζητούν προεξόφληση των συναλλαγματικών, γιατί αναγκάζονται να αυξάνουν και αυτές το επιτόκιο με το οποίο προεξοφλούν. Με τον τρόπο αυτό αυξάνει το κόστος των εμπορικών συναλλαγών με συναλλαγματικές, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η χρήση τους και έτσι να μειώνεται η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί.

Αντίθετα, αν η εκδοτική τράπεζα επιθυμεί να αυξήσει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί, μειώνει το προεξοφλητικό επιτόκιο.

7. Τοκισμός - Ανατοκισμός

Η κατάθεση ενός χρηματικού ποσού στην τράπεζα για ένα έτος σημαίνει ότι στο τέλος του έτους ο καταθέτης μπορεί να εισπράξει το αρχικό χρηματικό ποσό αυξημένο κατά τον τόκο. Ο τόκος εξαρτάται από το επιτόκιο. **Επιτόκιο είναι ο τόκος των 100 ευρώ σε ένα έτος.**

Αν, για παράδειγμα, κάποιος καταθέσει ένα αρχικό ποσό 400.000 ευρώ για ένα έτος με επιτόκιο 15%, στο τέλος του έτους μπορεί να εισπράξει: $400.000 + (15\%) \cdot 400.000 = 400.000 + 60.000 = 460.000$ ευρώ. Αν ο καταθέτης δεν εισπράξει το ποσό αυτό στο τέλος του πρώτου έτους, αλλά στο τέλος του δεύτερου έτους, τότε ο τόκος για το δεύτερο έτος υπολογίζεται στο συνολικό ποσό του αρχικού κεφαλαίου κατάθεσης (400.000 ευρώ) και του τόκου του πρώτου έτους (60.000 ευρώ), δηλαδή στο ποσό των 460.000 ευρώ. Έτσι ο καταθέτης μπορεί να εισπράξει: $460.000 + 15\% \cdot 460.000 = 460.000 + 69.000 = 529.000$ ευρώ. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται **ανατοκισμός** και μπορεί να συνεχιστεί για n έτη. Γενικά, αν καταθέσει κάποιος σε μια τράπεζα ένα χρηματικό ποσό K_0 με επιτόκιο i , μετά πάροδο n ετών το χρηματικό ποσό θα γίνει K_n , σύμφωνα με τον τύπο του ανατοκισμού:

$$K_n = K_0 (1 + i)^n$$

8. Σχόλια

Το χρήμα και η αγορά χρήματος είναι εξαιρετικά σημαντικοί παράγοντες για τη λειτουργία της οικονομίας.

Η Κεντρική τράπεζα έχει αποφασιστικό ρόλο στη λειτουργία της αγοράς χρήματος και κυρίως στην προσφορά χρήματος. Η παρέμβαση της τράπεζας στην αγορά χρήματος γίνεται κυρίως με τον καθορισμό του ποσοστού των ρευστών διαθεσίμων, την πολιτική της ανοικτής αγοράς και το προεξοφλητικό επιτόκιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

Ερωτήσεις

1. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση:

- i) Η μεταβολή από την Κεντρική τράπεζα του ποσοστού των ρευστών διαθεσίμων έχει ως στόχο:
- (α) Την προστασία των αποταμιευτών.
 - (β) Τον έλεγχο της ποσότητας του χρήματος που κυκλοφορεί.
 - (γ) Τον έλεγχο στα κέρδη των επιχειρήσεων.
 - (δ) Την αντιμετώπιση των καθημερινών αναλήψεων.
 - (ε) Την ενίσχυση των επενδυτικών δανείων.
- ii) Η πολιτική της ανοιχτής αγοράς από την Κεντρική τράπεζα έχει ως στόχο:
- (α) Την αύξηση των δανείων που χορηγούν οι εμπορικές τράπεζες.
 - (β) Την αύξηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος.
 - (γ) Την προστασία των αποταμιευτών.
 - (δ) Τον έλεγχο της ποσότητας του χρήματος που κυκλοφορεί.
 - (ε) Την προστασία των καταναλωτών.
- iii) Η ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί αυξάνει, όταν:
- (α) Μειώνονται οι καταθέσεις όψεως στις εμπορικές τράπεζες.
 - (β) Η Κεντρική τράπεζα μειώνει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων.
 - (γ) Η Κεντρική τράπεζα αυξάνει το προεξοφλητικό επιτόκιο.
 - (δ) Η Κεντρική τράπεζα προβαίνει σε πωλήσεις τίτλων.
 - (ε) Αυξάνονται οι τιμές των αγαθών στην αγορά.

Ασκήσεις

1. Ένα άτομο 'Α' κάνει κατάθεση όψεως σε εμπορική τράπεζα 300.000 χρημ. μονάδες. Από τα χρήματα αυτά η τράπεζα δανειοδοτεί το άτομο 'Β', που με τη σειρά του ανοίγει λογαριασμό όψεως στην ίδια τράπεζα. Από την κατάθεση όψεως του 'Β' η τράπεζα δανειοδοτεί το άτομο 'Γ', το οποίο καταθέτει όλο το ποσό σε λογαριασμό ταμειευτηρίου. Από την κατάθεση του 'Γ' η τράπεζα χορηγεί δάνειο στο άτομο 'Δ'. Αν το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων είναι 20%, ποια είναι η ποσότητα χρήματος που δημιούργησε η εμπορική τράπεζα; Αν η Κεντρική τράπεζα μειώσει το ποσοστό των ρευστών διαθεσίμων στο 10%, πόσο θα αυξηθεί η ποσότητα του χρήματος;
2. Καταθέτει κάποιος 500.000 χρημ. μονάδες για 3 έτη με επιτόκιο 20%. Τι χρηματικό ποσό θα πάρει στο τέλος του τρίτου έτους;
3. Καταθέτει κάποιος ένα χρηματικό ποσό για 2 έτη με επιτόκιο 20%. Στο τέλος του δεύτερου έτους εισπράττει συνολικά 1.152.000 χρημ. μονάδες. Ποιο το ποσό που κατέθεσε;
4. Καταθέτει κάποιος ένα χρηματικό ποσό με επιτόκιο 20%. Σε πόσα έτη θα διπλασιαστεί;

*Ο Κάρολος Μαρξ (1818-1883) είναι ο θεμελιωτής του επιστημονικού σοσιαλισμού.
Το Τρίτομο έργο του "Το Κεφάλαιο" αποτελεί μεγάλη συμβολή στην ανάλυση
της πολιτικής Οικονομίας
και περιέχει την οξύτερη κριτική του καπιταλισμού.*

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ-ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ-ΑΝΕΡΓΙΑ

1. Εισαγωγή

Η οικονομία δεν είναι ποτέ στάσιμη. Όλα τα σημαντικά μεγέθη της, όπως το επίπεδο του εισοδήματος, της απασχόλησης, της ανεργίας, των τιμών, των εξαγωγών κτλ. μεταβάλλονται διαχρονικά. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε τις διαχρονικές μεταβολές στο επίπεδο της παραγωγής, του εισοδήματος, των τιμών και της ανεργίας.

2. Οικονομικές διακυμάνσεις

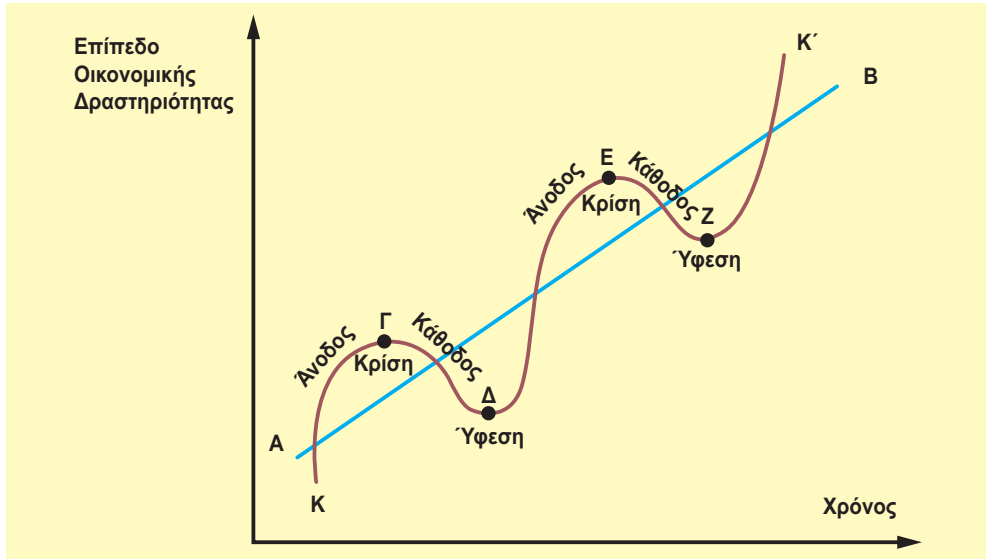
Αν παρατηρήσουμε τα στοιχεία μιας οικονομίας για μεγάλες χρονικές περιόδους, θα δούμε ότι η παραγωγή, το εισόδημα και η απασχόληση, δηλ. γενικά η οικονομική δραστηριότητα άλλοτε αυξάνεται γρήγορα, άλλοτε αργά και άλλοτε μειώνεται. Οι μεταβολές αυτές ονομάζονται **οικονομικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι** και παρουσιάζουν μια συστηματική κυκλικότητα. Βέβαια, παρότι οι οικονομικοί κύκλοι επαναλαμβάνονται, δεν είναι ίδιοι ως προς την ένταση και τη διάρκεια τους. Τα στάδια από τα οποία περνάει η οικονομία στη διάρκεια του κύκλου έχουν κοινά χαρακτηριστικά και ονομάζονται συνήθως **φάσεις του οικονομικού κύκλου**.

Οι φάσεις του κύκλου και τα χαρακτηριστικά τους

Μια απλοποιημένη εικόνα του οικονομικού κύκλου δίνεται στο διάγραμμα 9.1. Στον κάθετο άξονα μετρούμε το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας, για παράδειγμα, το επίπεδο του εισοδήματος, και στον οριζόντιο το χρόνο (έτη). Η γραμμή ΑΒ παριστάνει τη μακροχρόνια ανοδική τάση της οικονομίας και κάνει πιο φανερή την έννοια των διακυμάνσεων που παριστάνει η γραμμή ΚΓΔΕΖΚ'.

Υπάρχουν δύο κύριες φάσεις από τις οποίες διέρχεται η οικονομία στη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου: η φάση της **ανόδου** ή της **άνθησης** και η φάση της **καθόδου** ή της **ύφεσης**. Η μετάβαση από την άνοδο στην κάθοδο και αντίστροφα δε γίνεται αμέσως ή απότομα, αλλά απαιτεί χρόνο. Επίσης περνάει από τη φάση της **κρίσης** που είναι η κορυφή του κύκλου. Στο διάγραμμα 9.1. η φάση της **κρίσης** είναι η περιοχή γύρω από το ανώτατο σημείο Γ ή Ε. Η μετάβαση από την κάθοδο στην άνοδο περνάει από τη φάση της **ύφεσης**, που είναι απλά ο "πυθμμένας" του κύκλου και είναι η περιοχή γύρω από το κατώτερο σημείο Δ ή Ζ. (Διάγρ. 9.1. στην επόμενη σελίδα).

Διάγραμμα 9.1. Οι φάσεις του οικονομικού κύκλου

Ας δούμε τώρα τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά κάθε φάσης.

α) Η φάση της ύφεσης

Η φάση της ύφεσης χαρακτηρίζεται από εκτεταμένη ανεργία, έλλειψη επενδύσεων και ανεπαρκή ζήτηση καταναλωτικών αγαθών. Αυτό σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις που παράγουν τόσο καταναλωτικά όσο και κεφαλαιουχικά αγαθά έχουν αχρησιμοποίητη ή πλεονάζουσα παραγωγική δυναμικότητα. Η παραγωγή και το εισόδημα βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδό τους. Οι τιμές, αν δε μειώνονται, τουλάχιστον δεν αυξάνονται ή αυξάνονται ελάχιστα και τα κέρδη των επιχειρήσεων είναι χαμηλά. Μάλιστα, πολλές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν ζημιές αντί για κέρδη. Το γενικό επιχειρηματικό κλίμα δεν είναι ευνοϊκό για την ανάληψη επενδύσεων και επικρατεί απαισιοδοξία για το μέλλον.

Η ένταση των παραπάνω φαινομένων διαφέρει από κύκλο σε κύκλο. Όσο πιο έντονα είναι τα συμπτώματα αυτά, τόσο πιο βαθιά είναι η ύφεση. Τέτοια ήταν η μεγάλη ύφεση του 1930 που συντάρaxε τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες και κυρίως τις ΗΠΑ.

β) Η φάση της ανόδου ή άνθησης

Η φάση της ύφεσης θα τελειώσει κάποτε. Ανεξάρτητα από την αιτία που την ανακόπτει, κατά τη φάση της άνθησης παρατηρούμε αύξηση της παραγωγής, του εισοδήματος και της απασχόλησης. Η αύξηση της παραγωγής είναι εύκολη, γιατί υπάρχει πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα και γενικά υποαπασχολούμενοι παραγωγικοί συντελεστές. Καθώς αυξάνεται η συνολική ζήτηση και η παραγωγή, αυξάνονται και τα κέρδη και αυτό δημιουργεί ευνοϊκό κλίμα για επενδύσεις. Στην αρχή η αύξηση της παραγωγής δε συνοδεύεται από την αύξηση των τιμών, γιατί, όπως είπαμε και πιο πάνω, υπάρχουν αχρησιμοποίητοι ή αργούντες παραγωγικοί συντελεστές. Καθώς όμως αυξάνεται η συνολική ζήτηση και αυξάνεται η απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών αρχίζουν να εμφανίζονται και οι πρώτες αυξήσεις των τιμών.

γ) Η φάση της κρίσης

Η τάση για αύξηση των τιμών είναι πιο έντονη, καθώς η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Αρχίζουν τώρα να εμφανίζονται "στενότητες", δηλ. ελλείψεις, αρχικά σε ορισμένες κατηγορίες εξειδικευμένης εργασίας και αργότερα σε εργατικό δυναμικό γενικά. Η αύξηση της παραγωγής γίνεται δυσκολότερη, το κόστος αυξάνεται και η αύξηση των τιμών γενικεύεται. Η οικονομία βρίσκεται στην κορυφή του κύκλου, δηλαδή στο τελευταίο στάδιο της ανοδικής της πορείας.

Σε αυτό το στάδιο η οικονομία είναι πιο ευαίσθητη και περισσότερο ευάλωτη στους διάφορους παράγοντες που μπορούν να ανακόψουν την ανοδική πορεία της. Αν αυτό συμβεί, τότε επέρχεται κρίση, η οικονομία έχει ξεπεράσει το ανώτατο σημείο και εισέρχεται στη φάση της καθόδου.

δ) Η φάση της καθόδου

Τα φαινόμενα που παρατηρούνται στη φάση της καθόδου είναι τα αντίθετα απ' αυτά που συναντάμε στην ανοδική πορεία της οικονομίας: μείωση της κατανάλωσης, στασιμότητα ή μείωση των επενδύσεων, μείωση του εισοδήματος και της απασχόλησης. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, οι κύκλοι διαφέρουν τόσο ως προς τη διάρκειά τους όσο και ως προς την έκταση των φαινομένων που παρατηρούνται. Έτσι, άλλες φορές η φάση της καθόδου τελειώνει γρήγορα, οπότε η οικονομία ξαναρχίζει την ανοδική πορεία σχετικά ανώδυνα, και άλλες φορές οδηγεί σε παρατεταμένη ύφεση με όλα τα συμπτώματα που περιγράψαμε πιο πάνω.

Τα αίτια των οικονομικών κύκλων

Περιγράψαμε σε γενικές γραμμές τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά των διάφορων φάσεων από τις οποίες διέρχεται μια οικονομία στη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου, αλλά δεν αναφέραμε τα αίτια που προκαλούν την εμφάνιση των κύκλων. Οι οικονομολόγοι ανέπτυξαν διάφορες θεωρίες στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν το φαινόμενο των οικονομικών διακυμάνσεων. Άλλες θεωρίες εντοπίζουν τη γενεσιουργό αιτία σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι εφευρέσεις με τεχνολογικές και οικονομικές εφαρμογές ή οι πόλεμοι και άλλα πολιτικά και τυχαία συμβάντα. Ορισμένες θεωρίες τονίζουν παράγοντες που προέρχονται μέσα από το ίδιο το οικονομικό σύστημα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι θεωρίες που θεωρούν τον κύκλο καθαρά νομισματικό φαινόμενο, δηλαδή αποτέλεσμα της κακής διαχείρισης της προσφοράς χρήματος από τις νομισματικές αρχές, όπως επίσης και οι θεωρίες της υποκατανάλωσης ή υπερεπένδυσης. Δε θα εξετάσουμε περισσότερο τις θεωρίες ερμηνείας των επιχειρηματικών κύκλων, γιατί η συστηματική ανάπτυξή τους ξεφεύγει από τα όρια αυτού του βιβλίου. Μπορούμε όμως να αναφέρουμε ότι το κλειδί για την κατανόηση των οικονομικών κύκλων είναι η εξέλιξη του ποσοστού του κέρδους, από το οποίο εξαρτάται η επενδυτική δραστηριότητα των επιχειρήσεων.

3. Ο πληθωρισμός

Ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα τελευταία χρόνια οι περισσότερες από τις ανεπτυγμένες οικονομίες, και το οποίο ορισμένες αντιμετωπίζουν ακόμη, είναι το πρόβλημα του πληθωρισμού. **Ως πληθωρισμός ορίζεται η τάση για συνεχή άνοδο του γενικού επιπέδου των τιμών.**

Συνεπώς, πληθωρισμός δε σημαίνει ένα υψηλό επίπεδο τιμών, αλλά ένα συνεχώς ανερχόμενο επίπεδο τιμών. Η ποσοστιαία μεταβολή του επιπέδου των τιμών (ή του δείκτη τιμών) μέσα σε μια ορισμένη χρονική περίοδο ονομάζεται **ρυθμός πληθωρισμού**. Έτσι, όταν λέμε ότι ο ρυθμός πληθωρισμού είναι 5%, εννοούμε ότι το επίπεδο των τιμών του τρέχοντος έτους είναι 5% υψηλότερο από αυτό του προηγούμενου έτους.

Οι συνέπειες του πληθωρισμού

Ο πληθωρισμός είναι ένα φαινόμενο που διαταράσσει την ομαλή λειτουργία του οικονομικού συστήματος και ασκεί σημαντικές επιδράσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Δεν θα εξετάσουμε λεπτομερώς τις επιπτώσεις του πληθωρισμού, γιατί κάτι τέτοιο θα ξεπερνούσε το επίπεδο ανάλυσης αυτού του βιβλίου. Θα αναφερθούμε, όμως, στις δυσμενείς επιπτώσεις που έχει ο πληθωρισμός στη διανομή του εισοδήματος.

Το πραγματικό εισόδημα ενός ατόμου ή μιας οικονομίας εξαρτάται από το ονομαστικό, δηλαδή το χρηματικό εισόδημα, και από το επίπεδο των τιμών, επειδή:

$$\text{πραγματικό εισόδημα} = \frac{\text{Ονομαστικό εισόδημα}}{\text{Επίπεδο τιμών}} \cdot 100$$

Όταν αυξάνεται το επίπεδο των τιμών, το πραγματικό εισόδημα μειώνεται και αντίστροφα. Ας δούμε ποιους πλήττει και ποιους ευνοεί ο πληθωρισμός.

α) Σταθερά χρηματικά εισοδήματα

Είναι φανερό ότι ο πληθωρισμός πλήττει όλα τα άτομα που το χρηματικό τους εισόδημα είναι σταθερό ή αυξάνεται με ρυθμό μικρότερο από το ρυθμό του πληθωρισμού, γιατί σε αυτήν την περίπτωση μειώνεται το πραγματικό τους εισόδημα και, κατά συνέπεια, το βιοτικό τους επίπεδο. Τα άτομα αυτά είναι οι συνταξιούχοι, οι μισθωτοί και γενικά οι υπάλληλοι, που ο μισθός τους δεν αναπροσαρμόζεται συχνά. Αντίθετα, ο πληθωρισμός ευνοεί, ή τουλάχιστον δεν πλήττει, τα άτομα που το εισόδημά τους προέρχεται από κέρδη, γιατί τα κέρδη συνήθως αυξάνονται μαζί με τον πληθωρισμό. Αξίζει να σημειώσουμε ότι πολλές κατηγορίες μισθωτών μπορεί να προφυλάσσονται από τον πληθωρισμό με ρήτρες για **αυτόματη τιμαριθμική αναπροσαρμογή** (ΑΤΑ). Αυτό σημαίνει ότι το συμβόλαιο εργασίας περιλαμβάνει κι έναν όρο (ρήτρα) για αυτόματη αύξηση των αποδοχών ίση με το ρυθμό του πληθωρισμού. Σε αυτήν την περίπτωση δεν επέρχεται μείωση της αγοραστικής δύναμης.

β) Αποταμιευτές

Ο πληθωρισμός μειώνει την αξία των αποταμιεύσεων. Τα άτομα που πλήττονται περισσότερο είναι οι μικροί αποταμιευτές που δεν έχουν τη δυνατότητα έγκαιρης και ασφαλούς επένδυσης των χρημάτων τους. Είναι φανερό ότι ο πληθωρισμός αποτελεί αντικίνητρο για αποταμίευση. Έτσι, σε περιόδους έντονου πληθωρισμού αυξάνεται η κατανάλωση και μειώνεται η αποταμίευση.

γ) Δανειστές και χρεώστες

Ο πληθωρισμός τείνει να ευνοεί αυτούς που δανείζονται και να ζημιώνει αυτούς που δανείζουν. Παράδειγμα: Έστω ότι ένας δανείζεται 100 ΕΥΡΩ για ένα χρόνο με επιτόκιο 10%. Αν

στο τέλος του έτους που θα πρέπει να εξοφληθεί το δάνειο το επίπεδο των τιμών έχει αυξηθεί κατά 25%, τότε η πραγματική αξία των 100 ΕΥΡΩ που επιστρέφονται είναι $\frac{110}{1,25} = 80$ ΕΥΡΩ. Αν λάβουμε υπόψη και τον τόκο, τότε ο δανειστής παίρνει 110 ΕΥΡΩ, των οποίων η πραγματική αξία είναι $\left(\frac{110}{1,25} = 88 \text{ ΕΥΡΩ}\right)$. Στην ουσία έχει γίνει μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης από τον πιστωτή στο χρεώστη, ποσού 22 ΕΥΡΩ (110-88).

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η παραπάνω μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης από τους πιστωτές στους χρεώστες πραγματοποιείται μόνο, αν δεν αναμένεται ή δεν προβλέπεται πληθωρισμός. Αν, όμως, ο πληθωρισμός είναι αναμενόμενος, που είναι και η συνήθης περίπτωση, τότε μπορεί να ληφθεί υπόψη στον καθορισμό του επιτοκίου. Έτσι, αν στο παράδειγμά μας το επιτόκιο αυξηθεί κατά το ρυθμό του πληθωρισμού, δηλαδή γίνει 35%, ο πιστωτής στο τέλος του έτους θα πάρει 135 ευρώ των οποίων η πραγματική αξία θα είναι 108 ευρώ. Άρα το επιτόκιο καλύπτει τουλάχιστον το ρυθμό πληθωρισμού. Αν ο δανειστής ήθελε να πάρει στο τέλος του χρόνου 110 ευρώ σε σταθερές τιμές, τότε το επιτόκιο πρέπει να γίνει 37,5%.

$$\text{ώστε } \frac{100 + 37,5}{1,25} = \frac{137,5}{1,25} = 110$$

Τα αίτια του πληθωρισμού

Οι οικονομολόγοι διακρίνουν διάφορα είδη πληθωρισμού που αντιστοιχούν σε διαφορετικές απόψεις για τα αίτια που τον προκαλούν. Θα δώσουμε τα βασικά σημεία των δύο πιο σημαντικών απόψεων που αναφέρονται στον **πληθωρισμό ζήτησης** και στον **πληθωρισμό κόστους**.

α) Πληθωρισμός ζήτησης

Κατά την άποψη αυτή ο πληθωρισμός είναι αποτέλεσμα υπερβάλλουσας ζήτησης. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, καθώς η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης, αρχίζουν να δημιουργούνται στενότητες στην αγορά ορισμένων παραγωγικών συντελεστών, με συνέπεια την αύξηση της τιμής τους. Η αύξηση της τιμής των παραγωγικών συντελεστών προκαλεί αύξηση του κόστους παραγωγής και, επομένως, αύξηση της τιμής των προϊόντων. Όταν η οικονομία φτάσει στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης, παραπέρα αύξηση της συνολικής ζήτησης είναι εξ ορισμού πληθωριστική, εφόσον δεν αυξάνεται η παραγωγή.

β) Πληθωρισμός κόστους

Η άποψη ότι ο πληθωρισμός είναι αποτέλεσμα υπερβάλλουσας ζήτησης δεν εξηγεί γιατί υπάρχει πληθωρισμός και σε περιόδους χαμηλής σχετικής ζήτησης, δηλαδή σε περιόδους ανεργίας και μείωσης του εισοδήματος. Ο πληθωρισμός κόστους τονίζει το ρόλο των εργατικών σωματείων και τη δύναμη των ολιγοπωλίων. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα εργατικά σωματεία ή ορισμένα απ' αυτά έχουν αρκετή δύναμη, ώστε να μπορούν να πετυχαίνουν αυξήσεις των μισθών και ημερομισθίων, ακόμα και όταν υπάρχει ανεργία. Από τη μεριά τους τα μεγάλα μονοπώλια και ολιγοπώλια έχουν αρκετή δύναμη στην αγορά, ώστε να μεταβιβάσουν τις αυξήσεις του κόστους, που προκαλούνται από την αύξηση των εργατικών

μισθών, στους αγοραστές αυξάνοντας την τιμή του προϊόντος. Πολλά, όμως, από τα προϊόντα αυτά αποτελούν πρώτη ύλη για την παραγωγή άλλων αγαθών, που σημαίνει αύξηση του κόστους και της τιμής τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο η αρχική αύξηση του κόστους σε ορισμένους κλάδους διαχέεται σε ολόκληρη την οικονομία, με αποτέλεσμα την αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών.

Είναι φανερό ότι η παραπάνω διαδικασία μπορεί να ξεκινήσει τόσο από τα εργατικά σωματεία (αύξηση μισθών) όσο και από τις επιχειρήσεις (αύξηση κερδών). Στον πληθωρισμό κόστους ανήκει φυσικά και η περίπτωση που η αύξηση του κόστους προέρχεται από την αύξηση της τιμής ορισμένων βασικών πρώτων υλών και ενέργειας, κυρίως της τιμής του πετρελαίου. Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου που πέτυχαν κατά το 1973 και 1979 οι χώρες του ΟΠΕΚ (ΟPEC) είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα πληθωρισμού κόστους.

Στασιμοπληθωρισμός

Σε παλαιότερες περιόδους ο πληθωρισμός και η ανεργία ήταν φαινόμενα που δεν μπορούσαν να παρατηρηθούν ταυτόχρονα. Σε περιόδους άνθησης παρατηρούσαμε αύξηση των τιμών, αλλά ταυτόχρονα οικονομική ανάπτυξη και μείωση της ανεργίας. Σε περιόδους ύφεσης παρατηρούσαμε κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας και αύξηση της ανεργίας, αλλά ταυτόχρονα πτώση του πληθωρισμού. Με άλλα λόγια ο πληθωρισμός και η ανεργία παρουσίαζαν αντίθετες μεταβολές. Μετά το 1965 οι αναπτυγμένες οικονομίες παρουσιάζουν διαφορετική συμπεριφορά. Ανεργία και πληθωρισμός συνυπάρχουν ή ακόμη μπορεί να αυξάνονται ταυτόχρονα. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε **στασιμοπληθωρισμός**, γιατί παρατηρείται πληθωρισμός και ταυτόχρονα η οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση στασιμότητας και ανεργίας. Η ανάλυση του στασιμοπληθωρισμού δεν μπορεί να γίνει στα πλαίσια αυτού του βιβλίου.

4. Ανεργία

Κάθε οικονομία έχει ένα ορισμένο μέγεθος πληθυσμού. Για λόγους οικονομικής ανάλυσης ο πληθυσμός διακρίνεται σε **οικονομικά ενεργό** και σε **οικονομικά μη ενεργό**. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αποτελεί το **εργατικό δυναμικό** της οικονομίας και περιλαμβάνει τα άτομα εκείνα τα οποία είναι **ικανά προς εργασία και ταυτόχρονα θέλουν να εργαστούν**. Τα άτομα εκείνα τα οποία δεν μπορούν να εργαστούν, για παράδειγμα, μικρά παιδιά, ηλικιωμένοι, ασθενείς, στρατιώτες κ.λπ., δεν ανήκουν στο εργατικό δυναμικό. Επίσης άτομα τα οποία μπορούν να εργαστούν, αλλά για διάφορους λόγους δε θέλουν, για παράδειγμα, τεμπέληδες, δεν ανήκουν στο εργατικό δυναμικό. Συνεπώς, τα άτομα τα οποία δεν μπορούν ή δε θέλουν να εργαστούν αποτελούν τον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό.

Το εργατικό δυναμικό χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, σ' εκείνους οι οποίοι εργάζονται και ονομάζονται **απασχολούμενοι** και σ' εκείνους οι οποίοι δεν εργάζονται και είναι **άνεργοι**. Με βάση τις παραπάνω διακρίσεις μπορούμε να δώσουμε τους εξής ορισμούς:

Εργατικό δυναμικό είναι το σύνολο των ατόμων τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν.

Απασχολούμενοι είναι τα άτομα τα οποία εργάζονται (φυσικά εξ ορισμού θέλουν και μπορούν να εργαστούν).

Άνεργοι είναι τα άτομα τα οποία μπορούν και θέλουν να εργαστούν, αλλά δεν μπορούν να βρουν απασχόληση.

Είναι φανερό ότι το άθροισμα των απασχολουμένων και των ανέργων είναι ίσο προς το εργατικό δυναμικό.

Μέτρηση της Ανεργίας

Το μέγεθος της ανεργίας μπορεί να μετρηθεί ως απόλυτο μέγεθος, για παράδειγμα, χιλιάδες άνεργοι. Η σημασία όμως του αριθμού αυτού εξαρτάται από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού. Γι' αυτό η ανεργία μετράται ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του εργατικού δυναμικού, για παράδειγμα, 8%.

Συγκεκριμένα:

$$\text{Ποσοστό ανεργίας} = \frac{\text{Αριθμός ανέργων}}{\text{Εργατικό δυναμικό}} \times 100$$

Το ποσοστό της ανεργίας μπορεί να διαφέρει από περίοδο σε περίοδο, καθώς μεταβάλλεται το απόλυτο μέγεθος της ανεργίας ή του εργατικού δυναμικού ή και των δύο (αλλά με διαφορετικό ρυθμό).

Είδη ανεργίας

Υπάρχουν τέσσερα είδη ή κατηγορίες ανεργίας: η **εποχιακή ανεργία**, η **ανεργία τριβής**, η **διαρθρωτική ανεργία** και η **ανεργία λόγω ανεπαρκούς ζήτησης (ή κεϋνσιανή ανεργία)**.

Εποχιακή ανεργία: Πολλές επιχειρήσεις, όπως, για παράδειγμα, οι αγροτικές και οι τουριστικές, παρουσιάζουν συστηματικές μεταβολές στην παραγωγική τους δραστηριότητα κατά τη διάρκεια του έτους. Οι μεταβολές της παραγωγής συνοδεύονται από αντίστοιχες μεταβολές της απασχόλησης εργατικού δυναμικού και, συνεπώς, από μεταβολές της ανεργίας. Αυτή η ανεργία ονομάζεται εποχιακή. Χαρακτηριστικό της εποχιακής ανεργίας είναι ότι επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο και είναι προσωρινή και μικρής σχετικά διάρκειας.

Ανεργία τριβής: Ανεργία τριβής είναι εκείνη η οποία οφείλεται στην αδυναμία της αγοράς εργασίας να απορροφήσει άμεσα ανέργους, παρότι υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας, για τις οποίες οι άνεργοι έχουν τα απαραίτητα προσόντα και επαγγελματική εξειδίκευση. Η ανεργία τριβής οφείλεται στην αδυναμία των εργατών να εντοπίζουν αμέσως τις επιχειρήσεις με τις κενές θέσεις και στην αδυναμία των επιχειρήσεων να εντοπίσουν τους ανέργους εργάτες. Επίσης μπορεί να οφείλεται στη γεωγραφική απόσταση μεταξύ της περιοχής όπου υπάρχει ανεργία και αυτής όπου υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας. Γενικότερα οφείλεται στην έλλειψη ενός αποτελεσματικού συστήματος πληροφοριών για ύπαρξη ανέργων και επιχειρήσεων με κενές θέσεις εργασίας.

Διαρθρωτική ανεργία: Όταν σε μια οικονομία υπάρχουν άνεργοι και κενές θέσεις εργασίας, αλλά οι άνεργοι δεν μπορούν να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις, επειδή υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στα προσόντα και την ειδικευση των ανέργων και σ' αυτά που απαιτούνται για την κάλυψη των κενών θέσεων, η ανεργία αυτή ονομάζεται διαρθρωτική. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν σε μια οικονομία να υπάρχει ανεργία μηχανικών και έλλειψη λογιστών, ή να υπάρχει ανεργία για τους βιομηχανικούς εργάτες και έλλειψη ξενοδοχειακών υπαλλήλων. Η διαρθρωτική ανεργία οφείλεται σε τεχνολογικές μεταβολές, οι οποίες δημιουργούν νέα επαγγέλματα και αχρηστεύουν άλλα, και σε αλλαγές στη διάρθρωση της ζήτησης, οι οποίες αυξάνουν τη ζήτηση ορισμένων προϊόντων και ταυτόχρονα μειώνουν τη ζήτηση άλλων. Όπως είναι φανερό, η διαρθρωτική ανεργία δημιουργείται από τη δυσαναλογία προσφοράς και ζήτησης των διάφορων ειδικεύσεων. Η μείωσή της απαιτεί επανεκπαίδευση των ανέργων, ώστε να αποκτήσουν τις ειδικεύσεις στις οποίες υπάρχει έλλειψη. Διαφορετικά, η διαρθρωτική ανεργία μπορεί να είναι μεγάλης διάρκειας.

Ανεργία Ανεπαρκούς Ζήτησης: Η ανεργία λόγω ανεπαρκούς ζήτησης, ονομαζόμενη και κεϋνσιανή ανεργία, είναι εκείνη που προέρχεται από την πτώση της οικονομικής δραστηριότητας στις φάσεις της καθόδου και της ύφεσης του οικονομικού κύκλου. Πρόκειται, δηλαδή, για αδυναμία της συνολικής ζήτησης της οικονομίας να απορροφήσει τη συνολική προσφορά εργατικού δυναμικού. Η ανεργία αυτή έχει κυκλικό χαρακτήρα, δηλαδή επαναλαμβάνεται, και η διάρκειά της εξαρτάται από τη διάρκεια του οικονομικού κύκλου.

Συνέπειες της ανεργίας

Η ανεργία έχει τρεις βασικές οικονομικές συνέπειες. Πρώτον: Αποτελεί απώλεια παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή της εργασίας των ανέργων, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγική διαδικασία. Δεύτερον: Σημαίνει απώλεια εισοδήματος για τον άνεργο και την οικογένειά του. Τρίτον: Επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό, λόγω της παροχής των επιδομάτων ανεργίας προς τους ανέργους.

Φυσικά οι συνέπειες της ανεργίας είναι ευρύτερες, γιατί η κατάσταση της ανεργίας μπορεί να είναι εξαιρετικά επώδυνη για τον άνεργο και την οικογένειά του αφού, εκτός από την έλλειψη εισοδήματος, μειώνει την κοινωνική του θέση, δημιουργεί προβλήματα αυτοσεβασμού, οικογενειακών τριβών, κτλ. Με άλλα λόγια, πέρα από τις οικονομικές συνέπειες, η ανεργία δημιουργεί σοβαρά κοινωνικά προβλήματα.

Καταπολέμηση της ανεργίας

Η καταπολέμηση, δηλαδή η εξαφάνιση ή η μείωση, της ανεργίας είναι εξαιρετικά δύσκολη. Αυτό φαίνεται και από την εμπειρική παρατήρηση. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες τα τελευταία δέκα χρόνια το ποσοστό ανεργίας υπερβαίνει το 10%. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, το ποσοστό ανεργίας τα τελευταία πέντε χρόνια είναι γύρω στο 10%.

Τα μέτρα που παίρνουν οι διάφορες κυβερνήσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας είναι δύο γενικών κατηγοριών, δηλαδή μέτρα αύξησης της συνολικής ζήτησης και μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης και επανεκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού. Τα μέτρα αύξησης της συνολικής ζήτησης είναι **δημοσιονομικά** και **νομισματικά**. Τα δημοσιονομικά μέτρα περιλαμβάνουν κυρίως αύξηση των κρατικών δαπανών για δημόσια έργα και προώθηση μεγάλων

επενδυτικών έργων. Σκοπός αυτών των μέτρων είναι η άμεση αύξηση της απασχόλησης και των εισοδημάτων. Τα νομισματικά μέτρα αποβλέπουν στη μείωση του επιτοκίου, με σκοπό την ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων, της παραγωγής και, συνεπώς, της απασχόλησης. Τα δημοσιονομικά και νομισματικά μέτρα αποβλέπουν στην αύξηση της συνολικής ζήτησης και, συνεπώς, στη μείωση της ανεργίας που οφείλεται σε ανεπάρκεια της ζήτησης, δηλ. της κεϋνσιανής ανεργίας.

Τα μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης και επανεκπαίδευσης έχουν σκοπό να διευκολύνουν τους άνεργους στην απόκτηση επαγγελματικών γνώσεων και ειδικεύσεων, οι οποίες είναι απαραίτητες ή χρήσιμες, προκειμένου να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις εργασίας. Είναι φανερό ότι τα μέτρα αυτά έχουν στόχο τη μείωση της διαρθρωτικής ανεργίας.

5. Σχόλια

Τα θέματα που εξετάσαμε στο κεφάλαιο αυτό, δηλαδή οι οικονομικές διακυμάνσεις, ο πληθωρισμός και η ανεργία είναι τα σοβαρότερα που αντιμετωπίζει η οικονομική θεωρία αλλά και η οικονομική πολιτική. Η ευημερία μεγάλων ομάδων ατόμων εξαρτάται από την επιτυχία με την οποία οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν την οικονομική ύφεση, την ανεργία και τον πληθωρισμό. Η μέχρι σήμερα εμπειρία στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες δείχνει ότι η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων δεν είναι εύκολη και η οικονομική πολιτική δεν είναι πάντα επιτυχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Ερωτήσεις

1. Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ της φάσης της καθόδου και της φάσης της ανόδου;
2. Ποιες είναι οι συνέπειες του πληθωρισμού στα εισοδήματα διάφορων ομάδων ατόμων;
3. Πώς ορίζεται το εργατικό δυναμικό;
4. Ποια είναι η διαφορά μεταξύ ανέργων και αέργων;
5. Τι χαρακτηρίζει το στασιμοπληθωρισμό;
6. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση.
 - (i) Στη φάση της ανόδου του οικονομικού κύκλου:
 - (α) Η παραγωγή αυξάνεται.
 - (β) Η απασχόληση αυξάνεται.
 - (γ) Η ανεργία μειώνεται.
 - (δ) Τα κέρδη αυξάνονται.
 - (ε) Όλα τα παραπάνω.
 - (ii) Ο πληθωρισμός ευνοεί:
 - (α) τους δανειστές χρημάτων, γιατί υπάρχει μεγάλη ζήτηση χρηματικών κεφαλαίων.
 - (β) τους επιχειρηματίες γιατί πωλούν σε μεγαλύτερες τιμές.
 - (γ) το κράτος, γιατί εισπράττει περισσότερους φόρους.
 - (δ) όλα τα παραπάνω.
 - (ε) τίποτα από τα παραπάνω.
 - (iii) Σε μια οικονομία οι απασχολούμενοι είναι 80, οι άνεργοι είναι 20 και οι αέργοι είναι 5. Το ποσοστό ανεργίας είναι:
 - (α) 13,3%
 - (β) 25%
 - (γ) 20%
 - (δ) 23,5%
 - (ε) τίποτα από τα παραπάνω

(iv) Όταν υπάρχει διαρθρωτική ανεργία, οι άνεργοι δεν μπορούν να βρουν απασχόληση

(α) Επειδή δεν είναι κατάλληλη η εποχή (π.χ. είναι χειμώνας και δεν υπάρχουν δουλειές).

(β) Επειδή δεν έχουν τις κατάλληλες πληροφορίες.

(γ) Επειδή δεν ενδιαφέρονται να εργαστούν.

(δ) Επειδή δεν έχουν τις κατάλληλες γνώσεις και ειδικεύσεις.

(ε) Επειδή προτιμούν τα επιδόματα ανεργίας.

(v) Η ανεργία μπορεί να καταπολεμηθεί με μέτρα:

(α) Δημοσιονομικά

(β) Νομισματικά

(γ) Επαγγελματική κατάρτιση

(δ) Με όλα τα παραπάνω

(ε) Με κανένα από τα παραπάνω

7. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος.

α) Οι οικονομικές διακυμάνσεις αναφέρονται και ως οικονομικοί κύκλοι, επειδή το οικονομικό κύκλωμα παρομοιάζεται με κύκλο. [Σ], [Λ]

β) Ο όρος "στασιμοπληθωρισμός" δηλώνει ότι επιταχύνεται η στασιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας και της ύφεσης. [Σ], [Λ]

γ) Όταν ο πληθωρισμός μειώνεται, το επίπεδο των τιμών πέφτει. [Σ], [Λ]

δ) Η ανεργία τριβής δείχνει ότι υπάρχουν θέσεις εργασίας, όμως οι άνεργοι δεν μπορούν να τις καταλάβουν, επειδή δεν έχουν τις απαραίτητες γνώσεις. [Σ], [Λ]

ε) Εποχιακή ανεργία σημαίνει ότι κάθε εποχή έχει το δικό της ποσοστό ανεργίας. [Σ], [Λ]

Ασκήσεις

1. Δανείζει κάποιος 600.000 χρ. μον. για 3 χρόνια με επιτόκιο 10%. Αν ο δείκτης τιμών αυξηθεί στα τρία αυτά χρόνια συνολικά κατά 20%, να βρεθεί πόση είναι η μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης και σε ποιον γίνεται.

[ΑΠ: 133.100 χρ. μον. από Χρ. σε Δαν.]

2. Δανείζεται κάποιος 800.000 χρ. μον. για ένα έτος. Αν οι τιμές στο έτος αυτό αυξηθούν κατά 25%, τότε θα έχουμε μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης από το δανειστή στο χρεώστη 64.000 χρ. μον. Με ποιο επιτόκιο έγινε το δάνειο;

[ΑΠ: 17%]

Ο Φρειδερίκος Ένγκελς (1820-1895) φίλος και στενός συνεργάτης του Κάρλου Μαρξ θεωρείται, μαζί με τον Μαρξ, θεμελιωτής του επιστημονικού σοσιαλισμού. Έγραψε πολλά έργα μόνος του και σε συνεργασία με τον Μαρξ.

ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

1. Εισαγωγή

Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, το κράτος είναι μια ισχυρή συλλογική οντότητα, κύρια επιδίωξη της οποίας είναι η επίτευξη και η διατήρηση της οικονομικής ευημερίας και της κοινωνικής ισορροπίας. Η οικονομική συμπεριφορά του κράτους φαίνεται από τις λειτουργίες τις οποίες αναλαμβάνει και από τον τρόπο με τον οποίο τις εκτελεί, δηλαδή τα μέσα τα οποία επιλέγει. Η οικονομική πλευρά των λειτουργιών του κράτους είναι το περιεχόμενο των δημόσιων οικονομικών.

2. Οι Οικονομικές Λειτουργίες του Κράτους

Ως βασικές οικονομικές λειτουργίες του κράτους μπορούμε να αναφέρουμε τις εξής: (i) την παροχή ορισμένου θεσμικού πλαισίου (ii) την εξασφάλιση οικονομικής σταθερότητας και ανάπτυξης (iii) την αναδιανομή του εισοδήματος και (iv) την παροχή δημόσιων αγαθών.

(i) Κράτος και Θεσμικό Πλαίσιο της Οικονομίας

Η οικονομική δραστηριότητα των μελών μιας κοινωνίας και οι μεταξύ τους συναλλαγές πραγματοποιούνται μέσα σε ορισμένο θεσμικό πλαίσιο, δηλαδή σύμφωνα με ορισμένους κανόνες συμπεριφοράς. Αυτούς τους κανόνες συμπεριφοράς επιβάλλει και διατηρεί το κράτος. Η ποικιλία των κανόνων που περιλαμβάνει το θεσμικό πλαίσιο είναι μεγάλη.

Ένας σημαντικός κανόνας είναι η αναγνώριση της ιδιοκτησίας των ατόμων σε προϊόντα και συντελεστές παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι κάθε άτομο δικαιούται να έχει το δικό του σπίτι, το δικό του αυτοκίνητο, τη δική του επιχείρηση κτλ. και να τα χρησιμοποιεί, όπως το ίδιο κρίνει. Ένας άλλος σημαντικός κανόνας είναι ο προσδιορισμός του νομίσματος, για παράδειγμα του ευρώ ως γενικού μέσου ανταλλαγής και μέτρησης αξιών. Άλλοι θεσμικοί κανόνες είναι η χρήση του κιλού ως μονάδας βάρους, το ωράριο των δημοσίων υπηρεσιών και των εμπορικών καταστημάτων κτλ.

Το σύνολο των κανόνων συμπεριφοράς αποτελεί το θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας και η τήρησή του έχει μεγάλη σημασία για την εύρυθμη λειτουργία της. Γι' αυτό η παραβίαση των κανόνων αυτών συνεπάγεται κυρώσεις που επιβάλλονται από το κράτος.

Φυσικά το θεσμικό πλαίσιο δεν είναι πάντοτε το ίδιο. Οι κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν τις οικονομικές σχέσεις των ατόμων μεταβάλλονται, όταν οι υπάρχουσες συνθήκες επιβάλλουν αλλαγές.

(ii) Εξασφάλιση Οικονομικής Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Η οικονομία περνάει από εναλλασσόμενες φάσεις οικονομικής ανόδου (άνθησης) και οικονομικής ύφεσης. Η περίοδος της οικονομικής ανόδου χαρακτηρίζεται από αύξηση της πα-

ραγωγής και μείωση της ανεργίας. Αντίθετα, η περίοδος της ύφεσης χαρακτηρίζεται από μείωση της παραγωγής και αύξηση της ανεργίας. (Ανεργία έχουμε, όταν υπάρχουν άτομα που είναι ικανά να εργαστούν και θέλουν να εργαστούν, αλλά δε βρίσκουν απασχόληση.) Παράλληλα, η οικονομία μπορεί να υποφέρει από περιόδους πληθωρισμού, δηλαδή από συνεχείς αυξήσεις των τιμών των αγαθών.

Σε περιπτώσεις οικονομικής ύφεσης, σε περιόδους πληθωρισμού όπως και σε άλλες περιπτώσεις που η οικονομία παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα το Κράτος παρεμβαίνει παίρνοντας μέτρα, με σκοπό τη σταθεροποίηση της οικονομίας και τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης.

Πέρα από το ρυθμιστικό του ρόλο για την οικονομική σταθερότητα, το κράτος έχει σημαντική συμμετοχή στην εκτέλεση δημόσιων έργων, που είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη της οικονομίας. Τέτοια έργα είναι οι εθνικές οδοί, τα λιμάνια, τα εγγειοβελτιωτικά, τα αντιπλημμυρικά έργα κ.λπ. Τα έργα αυτά είναι επενδύσεις που αυξάνουν το κεφάλαιο της οικονομίας και βελτιώνουν την παραγωγικότητά της. Με άλλα λόγια, το κράτος μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη με τη δημιουργία **υποδομής**, επί της οποίας στηρίζονται πολλές οικονομικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, ένα εγγειοβελτιωτικό έργο αυξάνει τη γεωργική παραγωγή και τα εισοδήματα των αγροτών.

(iii) Αναδιανομή του Εισοδήματος

Ένα βασικό και κρίσιμο μειονέκτημα των σύγχρονων οικονομιών είναι η τάση που υπάρχει στο οικονομικό σύστημα να δημιουργεί ανισότητες στη διανομή του εισοδήματος. Έτσι, στην οικονομία υπάρχουν ταυτόχρονα άτομα με μεγάλο πλούτο και άτομα που υποφέρουν από φτώχεια. Η συνύπαρξη πλούτου και φτώχειας αποτελεί κίνδυνο για την κοινωνική αρμονία, γιατί γίνεται αιτία κοινωνικών αναταραχών. Για το λόγο αυτό, το Κράτος παίρνει μέτρα με τα οποία ένα μέρος του εισοδήματος της οικονομίας μεταφέρεται από τα πλουσιότερα προς τα φτωχότερα άτομα, δηλαδή το κράτος παίρνει μέτρα αναδιανομής του εισοδήματος.

Τέτοια μέτρα είναι η πληρωμή επιδομάτων σε ανέργους, η δωρεάν ιατρική, φαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη των απόρων, η απαλλαγή από τη φορολογία των χαμηλών εισοδημάτων, η δωρεάν παιδεία κτλ.

Σκοπός, λοιπόν, του Κράτους, όταν παίρνει μέτρα αναδιανομής του εισοδήματος, είναι να επιτύχει κοινωνικά πιο αποδεκτή διανομή της συνολικής παραγωγής και να εξαλείψει τις περιπτώσεις μεγάλης φτώχειας σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού.

(iv) Τα Δημόσια Αγαθά

Συνήθως η απόκτηση και η χρησιμοποίηση ενός αγαθού προϋποθέτει την πληρωμή του αντιτίμου. Όποιος δεν μπορεί ή δε θέλει να πληρώσει το αντίτιμο αποκλείεται από την απόκτηση του αγαθού. Για τα αγαθά αυτά ισχύει η λεγόμενη **αρχή του αποκλεισμού**. Υπάρχουν όμως αγαθά για τα οποία δεν ισχύει η αρχή του αποκλεισμού. Αυτά είναι αγαθά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ταυτόχρονα από πολλά άτομα, χωρίς ο παραγωγός να μπορεί να αποκλείσει κάποιον, αν αυτός αρνηθεί να πληρώσει το αντίτιμο. Τέτοια προϊόντα είναι η εθνική άμυνα και η

δημόσια ασφάλεια. Αν υπάρχει εθνική άμυνα για ορισμένους πολίτες, η ίδια άμυνα υπάρχει και για τους υπόλοιπους. Στην περίπτωση αυτή καμία ιδιωτική επιχείρηση δεν θα αναλάμβανε να προσφέρει προστασία για ορισμένους πολίτες, γιατί οι υπόλοιποι θα είχαν την ίδια προστασία είτε πλήρωναν είτε όχι, δηλαδή στην περίπτωση αυτή δεν ισχύει η αρχή του αποκλεισμού. Τα αγαθά αυτά ονομάζονται **δημόσια αγαθά**.

Ως δημόσια αγαθά γενικά θεωρούνται η εθνική άμυνα, η δημόσια ασφάλεια, τα εθνικά ή κοινοτικά πάρκα, οι εθνικές οδοί, οι φάροι στα λιμάνια κ.λπ. Εξαιτίας του χαρακτήρα αυτών των αγαθών και της αδυναμίας να εφαρμοστεί η αρχή του αποκλεισμού στη χρήση τους, την παραγωγή και διάθεσή τους αναλαμβάνει το κράτος.

3. Τα Δημόσια Οικονομικά

Η σημασία του δημόσιου τομέα στις σύγχρονες οικονομίες είναι μεγάλη. Οι δημόσιες δαπάνες και οι διάφορες μορφές φορολογίας έχουν τρεις βασικές επιδράσεις στη λειτουργία της οικονομίας.

(α) Μεταβάλλουν την κατανομή των παραγωγικών συντελεστών στις διάφορες παραγωγικές δραστηριότητες. Δηλαδή περισσότεροι παραγωγικοί συντελεστές αφιερώνονται στην παραγωγή των προϊόντων, τα οποία το κράτος επιθυμεί για διάφορους λόγους να ενισχύσει, και λιγότεροι στην παραγωγή των προϊόντων, των οποίων την κατανάλωση θέλει να μειώσει. Για παράδειγμα, οι δημόσιες δαπάνες για βελτίωση της αγροτικής παραγωγής αυξάνουν την παραγωγή γεωργικών προϊόντων, ενώ αντίθετα, η επιβολή μεγάλης φορολογίας σε πολυτελή προϊόντα μειώνει τη ζήτησή τους και στη συνέχεια την παραγωγή.

(β) Μεταβάλλουν το επίπεδο του εισοδήματος. Η αύξηση των δαπανών και η μείωση της φορολογίας αυξάνουν την παραγωγή και το εισόδημα, ενώ η μείωση των δαπανών και η αύξηση της φορολογίας έχουν τα αντίθετα αποτελέσματα.

(γ) Μεταβάλλουν το μέγεθος των επενδύσεων και, συνεπώς, το μέγεθος του κεφαλαίου της οικονομίας, με συνέπεια τη μεταβολή του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας. Για παράδειγμα, δημόσιες δαπάνες που γίνονται σε έργα παραγωγικά αυξάνουν την υποδομή και την παραγωγικότητα της οικονομίας και ταυτόχρονα αυξάνουν το ρυθμό ανάπτυξής της.

Τα δημόσια οικονομικά περιλαμβάνουν τα δημόσια έξοδα και τα δημόσια έσοδα, τα οποία εξετάζουμε αμέσως πιο κάτω.

(i) Δημόσια έξοδα

Οι δαπάνες του δημόσιου τομέα περιλαμβάνουν πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους κατηγορίες δαπανών, όπως είναι οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων, η αγορά υλικού για τη δημόσια διοίκηση, η εκτέλεση διάφορων έργων, π.χ. δρόμων, οι στρατιωτικές δαπάνες, οι υποτροφίες, τα επιδόματα ανεργίας κτλ.

Πολλές φορές είναι χρήσιμο για διάφορους λόγους οι δημόσιες δαπάνες να διακρίνονται σε κατηγορίες. Η διάκριση γίνεται βέβαια σύμφωνα με κάποιο κριτήριο που κάθε φορά θεωρείται χρήσιμο.

Μια διάκριση των δαπανών είναι σε δαπάνες για προϊόντα και υπηρεσίες και σε μεταβαστικές πληρωμές. Οι δαπάνες για προϊόντα και υπηρεσίες περιλαμβάνουν, όπως είναι αυ-

τονόητο, τις δαπάνες για τους μισθούς των υπαλλήλων, για την αγορά προϊόντων κάθε είδους (από χαρτί γραφομηχανής μέχρι αεροπλάνο), για ενοίκια κτιρίων ή οικοπέδων κτλ. Οι μεταβιβαστικές πληρωμές περιλαμβάνουν τα επιδόματα ανεργίας, τις υποτροφίες κτλ. Το κριτήριο με βάση το οποίο γίνεται η παραπάνω διάκριση είναι ότι δαπάνες για προϊόντα και υπηρεσίες δημιουργούν παραγωγή και εισόδημα και καταλήγουν να γίνουν αμοιβή κάποιου συντελεστή, για τη συμβολή του στην παραγωγή των αγαθών που αγοράζονται. Αντίθετα οι μεταβιβαστικές πληρωμές δεν αποτελούν τμήμα του εθνικού εισοδήματος, γιατί, παρότι είναι εισόδημα για τα άτομα που τις λαβαίνουν, δε δημιουργούν παραγωγή και ουσιαστικά είναι μεταβιβάσεις μεταξύ ατόμων.

Είναι προφανές ότι οι δαπάνες της πρώτης κατηγορίας περιλαμβάνουν δαπάνες που έχουν καταναλωτικό χαρακτήρα, όπως είναι η αγορά υλικού για τη δημόσια διοίκηση (π.χ. γραφική ύλη) και οι μισθοί, και δαπάνες που είναι επενδύσεις και αυξάνουν το κεφάλαιο της οικονομίας.

Μια άλλη διάκριση των δημόσιων δαπανών γίνεται με κριτήριο το σκοπό τους. Στην περίπτωση αυτή οι δαπάνες κατατάσσονται σε ομοειδείς κατηγορίες, ανάλογα με το αντικείμενό τους. Κάθε κατηγορία μπορεί να περιλαμβάνει δαπάνες που προορίζονται για επενδύσεις, για υπηρεσίες ή για μεταβιβαστικές πληρωμές. Για παράδειγμα, οι δαπάνες για την παιδεία περιλαμβάνουν κατασκευή σχολικών κτιρίων (επένδυση), μισθούς καθηγητών (υπηρεσία) και υποτροφίες (μεταβιβαστική πληρωμή).

Το μέγεθος και η αναλογία των διάφορων δαπανών δεν είναι διαχρονικά σταθερά. Ιστορικά, οι δημόσιες δαπάνες έχουν τάση να αυξάνονται. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, από τους οποίους ο κυριότερος είναι ο συνεχώς μεγαλύτερος ρόλος που παίζει το κράτος στην οικονομική ζωή. Η αναλογία των διάφορων δαπανών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, που δεν μπορούν να αναφερθούν εδώ. Ένα φανερό όμως παράδειγμα είναι η αύξηση των δαπανών για την εθνική άμυνα σε περιόδους παγκόσμιας ή τοπικής κρίσης ή σε πολεμικές περιόδους.

(ii) Τα Έσοδα του Δημοσίου

Τα έσοδα του Δημοσίου Τομέα με τα οποία καλύπτονται οι δημόσιες δαπάνες προέρχονται από διάφορες πηγές, όπως είναι οι φόροι, ο δανεισμός, διάφορα έσοδα από επιβολή τελών, έσοδα από επιχειρηματική δραστηριότητα, κτλ. Οι κυριότερες πηγές εσόδων είναι οι φόροι και ο δανεισμός, και εξετάζονται με συντομία πιο κάτω.

(iia) Φόροι

Οι φόροι είναι χρηματικά ποσά που οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν στο Δημόσιο, χωρίς ειδική αντιπαροχή του Δημοσίου που να συνδέεται άμεσα με την καταβολή του φόρου. Το ποσό του φόρου που πληρώνει κάθε πολίτης εξαρτάται από τη **φορολογική του βάση** και το **φορολογικό συντελεστή**. Φορολογική βάση είναι το εισόδημα, η περιουσία και η δαπάνη του φορολογουμένου. Ο φορολογικός συντελεστής είναι το ποσό του φόρου που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα της φορολογικής βάσης και εκφράζεται ως ποσοστό. Για παράδειγμα, αν πάρουμε ως μονάδα της φορολογικής βάσης (του εισοδήματος) 100 ευρώ και το ποσό του φόρου για κάθε μονάδα είναι 15 ευρώ, τότε ο φορολογικός συντελεστής είναι 15 για κάθε 100 ευρώ, δηλ. 15%. Έτσι, ένα άτομο με συνολικό εισόδημα 500 ευρώ θα πληρώσει φόρο συνολικά 75 ευρώ.

Οι φόροι μπορούν να διακριθούν με διάφορα κριτήρια. Ένα χρήσιμο κριτήριο είναι η φορολογική βάση του φόρου. Έτσι, διακρίνουμε τους φόρους σε:

- α) φόρους εισοδήματος,**
- β) φόρους περιουσίας και**
- γ) φόρους δαπάνης.**

Οι φόροι εισοδήματος, που λέγονται και άμεσοι φόροι, υπολογίζονται με βάση το εισόδημα του φορολογούμενου προσώπου, που μπορεί να είναι κάποιο φυσικό πρόσωπο, δηλαδή κάποιος άνθρωπος, ή κάποιο νομικό πρόσωπο, δηλαδή μια επιχείρηση, εταιρεία κτλ. Για τον προσδιορισμό του εισοδήματος, επί του οποίου καταβάλλεται ο φόρος, λαμβάνονται υπόψη διάφορες απαλλαγές, εκπτώσεις κτλ. που δεν μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε εδώ. Ο φόρος περιουσίας καταβάλλεται επί της καθαρής αξίας της περιουσίας καθώς και σε περιπτώσεις μεταβίβασης περιουσίας λόγω κληρονομιάς, δωρεάς κτλ. Οι φόροι δαπάνης είναι ποσά που πληρώνει ο αγοραστής, όταν αγοράσει το προϊόν στο οποίο επιβάλλεται φόρος και έτσι η τιμή του προϊόντος αυξάνεται. Στους φόρους δαπάνης, που λέγονται και έμμεσοι, περιλαμβάνονται και οι δασμοί, που ουσιαστικά είναι φόροι επί εισαγόμενων προϊόντων. Σε πολλά εισαγόμενα προϊόντα, τα χαρακτηριζόμενα ως πολυτελή, ο δασμός είναι πολύ μεγάλος.

Ένα άλλο κριτήριο, με βάση το οποίο μπορούν να διακριθούν οι φόροι είναι η **αναλογικότητα ή μη** του φόρου. Με βάση το κριτήριο αυτό οι φόροι διακρίνονται σε:

- α) αναλογικούς,**
- β) προοδευτικούς, και**
- γ) αντίστροφα προοδευτικούς.**

Ένας φόρος λέγεται αναλογικός, όταν ο φορολογικός συντελεστής είναι ο ίδιος, ανεξάρτητα από το μέγεθος της φορολογικής βάσης. Στην περίπτωση αυτή, αν ο φορολογικός συντελεστής είναι, για παράδειγμα, 12% και το φορολογούμενο εισόδημα είναι 100, 200 και 300 ευρώ, ο συνολικός φόρος είναι 12, 24 και 36 ευρώ, αντίστοιχα. **Δηλαδή**, ο φόρος είναι πάντοτε η ίδια αναλογία του εισοδήματος, ανεξάρτητα από το αν το εισόδημα αυξάνεται ή μειώνεται.

Προοδευτικός φόρος είναι εκείνος του οποίου ο φορολογικός συντελεστής αυξάνεται, καθώς αυξάνεται η φορολογική βάση. Υποθέστε ότι ο φορολογικός συντελεστής του εισοδήματος για τα πρώτα 100 ευρώ είναι 8%, για τα επόμενα 100 ευρώ είναι 12% και για τα επόμενα 100 ευρώ είναι 18%. Στην περίπτωση αυτή, αν το εισόδημα είναι 100 ευρώ, ο φόρος είναι 8 ευρώ. Για εισόδημα 200 ευρώ ο φόρος είναι 8 ευρώ για τα πρώτα 100 ευρώ και 12 για τα επόμενα, δηλ. συνολικά 20 ευρώ. Για εισόδημα 300 ευρώ ο φόρος είναι 8 ευρώ για τα πρώτα 100 ευρώ, 12 ευρώ για τα επόμενα 100 και 18 ευρώ για τα τελευταία 100, δηλ. συνολικά 38 ευρώ. Το άτομο που έχει εισόδημα 100 ευρώ πληρώνει 8 ευρώ φόρο, δηλ. 8% του εισοδήματός του. Το άτομο που έχει 200 ευρώ πληρώνει 20 ευρώ φόρο, δηλ. 10% του εισοδήματός του. Τέλος, το άτομο που έχει 300 ευρώ εισόδημα πληρώνει 38 ευρώ φόρο, δηλ. 12,7% του εισοδήματός του. Βλέπουμε ότι ο φόρος είναι αυξανόμενη αναλογία του εισοδήματος, καθώς το εισόδημα αυξάνεται.

Αντίστροφα προοδευτικός φόρος είναι εκείνος του οποίου ο φορολογικός συντελεστής μειώνεται, όταν η φορολογική βάση αυξάνεται και, κατά συνέπεια, ο συνολικός φόρος είναι φθίνουσα αναλογία του εισοδήματος. Τέτοιοι φόροι δεν είναι συνηθισμένοι.

Ένας φόρος δαπάνης όμως μπορεί εύκολα να γίνει αντίστροφα προοδευτικός. Για παράδειγμα υποθέστε ότι ένα άτομο καταναλώνει 10 λίτρα βενζίνη την ημέρα. Ο φόρος για κάθε λίτρο είναι 0,3 ευρώ. Συνεπώς, το άτομο αυτό πληρώνει ουσιαστικά 3 ευρώ την ημέρα φόρο. Αν το εισόδημά του είναι 60 ευρώ την ημέρα, ο φόρος είναι το 5% του εισοδήματος. Αν το εισόδημά του είναι 120 ευρώ την ημέρα, ο φόρος είναι το 2,5% του εισοδήματος. Βλέπουμε λοιπόν ότι η αναλογία του φόρου μειώνεται, καθώς αυξάνεται το εισόδημα. Γι' αυτό συνήθως λέγεται ότι οι φόροι δαπάνης επιβαρύνουν άνισα τις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις.

(iiβ) Δημόσιος Δανεισμός

Όπως έχουμε πει, ο δανεισμός αποτελεί σημαντική πηγή εσόδων για το Δημόσιο. Γενικά, ο δανεισμός είναι μια πηγή εσόδων στην οποία το Δημόσιο δεν μπορεί να καταφεύγει πολύ συχνά, γιατί τα δάνεια πρέπει να εξοφλούνται και να πληρώνονται και οι τόκοι. Επιπλέον, όσο αυξάνονται τα δάνεια σήμερα, τόσο θα αυξάνονται οι ανάγκες για περισσότερα έσοδα στο μέλλον (για να εξοφλούνται τα δάνεια). Αν όμως ένα δάνειο γίνεται για να χρησιμοποιηθεί σε ένα επενδυτικό έργο που αυξάνει την παραγωγικότητα της οικονομίας, όπως είναι ένα φράγμα ή μια εθνική οδός, τότε το δάνειο μπορεί να έχει θετικό τελικό αποτέλεσμα.

Το Δημόσιο μπορεί να δανειστεί από άλλες χώρες, οπότε το δάνειο λέγεται **εξωτερικό δάνειο**, ή από πηγές του εσωτερικού, οπότε λέγεται **εσωτερικό δάνειο**. Τα εξωτερικά δάνεια είναι σε συνάλλαγμα, δηλαδή σε νομισματικές μονάδες της χώρας από την οποία προέρχεται το δάνειο. Αυτό έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί η δανειζόμενη χώρα να προβεί σε εισαγωγές προϊόντων, ανάλογα με τις ανάγκες της. Συνήθως με τα δάνεια εξωτερικού πληρώνονται οι εισαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις είναι απαραίτητες για την οικονομική ανάπτυξη. Φυσικά υπάρχει και το μειονέκτημα ότι τα δάνεια εξωτερικού εξοφλούνται σε συνάλλαγμα.

Τα δάνεια εσωτερικού που συνάπτει το Δημόσιο προέρχονται από τρεις πηγές. Μια πηγή είναι η Κεντρική Τράπεζα, δηλαδή το ίδρυμα που έχει το προνόμιο της έκδοσης χρήματος. Στην περίπτωση αυτή η Κεντρική Τράπεζα χρηματοδοτεί το Δημόσιο αυξάνοντας την ποσότητα του χρήματος (ουσιαστικά εκδίδοντας νέο χρήμα). Μια δεύτερη πηγή είναι οι αποταμιεύσεις του κοινού. Το Δημόσιο μπορεί να δανειστεί από το κοινό εκδίδοντας ομολογιακό δάνειο. Με αυτόν τον τρόπο η αγοραστική δύναμη μεταφέρεται από τα άτομα στο Δημόσιο. Μια τρίτη πηγή είναι το εμπορικό τραπεζικό σύστημα, από το οποίο το Δημόσιο μπορεί να δανειστεί με διάφορους τρόπους.

Τα δημόσια δάνεια μπορεί να είναι βραχυχρόνια ή μακροχρόνια, ανάλογα με το σκοπό για τον οποίο συνάπτονται. Δάνεια που προορίζονται για επενδύσεις είναι μακροχρόνια, για παράδειγμα δεκαετή, εικοσαετή κ.λπ., ενώ δάνεια που προορίζονται για κάλυψη άμεσων αναγκών συνάπτονται για βραχύ σχετικό διάστημα, για παράδειγμα ένα, δύο έτη κτλ.

4. Κρατικός Προϋπολογισμός

Ο Κρατικός Προϋπολογισμός είναι ένας λογαριασμός που περιέχει όλες τις δαπάνες που προβλέπεται να γίνουν από το Κράτος μέσα σε ένα έτος και όλα τα έσοδα που προβλέπεται να εισπράξει το Κράτος κατά το ίδιο έτος. Ο κρατικός προϋπολογισμός δείχνει με μεγάλη λεπτομέρεια τον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι δημόσιες δαπάνες στους διάφορους τομείς

της οικονομίας καθώς επίσης τις πηγές από τις οποίες εισρέουν τα έσοδα προς το Δημόσιο. Η κατανομή των δημόσιων δαπανών και η επιβολή φόρων δείχνει και την οικονομική πολιτική που ακολουθεί η Κυβέρνηση, γι' αυτό και ο κρατικός προϋπολογισμός είναι μια περιεκτική και σύντομη έκφραση της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής.

Τελειώνοντας, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο κρατικός προϋπολογισμός συντάσσεται από το Υπουργείο των Οικονομικών με βάση την κυβερνητική πολιτική και τους στόχους που θέτει η κυβέρνηση. Στη συνέχεια ο προϋπολογισμός κατατίθεται στη Βουλή για να ψηφιστεί. Μετά την ψήφισή του οι αρμόδιοι φορείς (υπουργεία κτλ.) προβαίνουν στην υλοποίησή του.

Υπάρχει μια γενική, αλλά εσφαλμένη εντύπωση ότι ο κρατικός προϋπολογισμός πρέπει να είναι ισοσκελισμένος, δηλ. τα έσοδα να είναι ίσα με τις δαπάνες σε κάθε χρονική περίοδο. Η άποψη αυτή είναι εσφαλμένη. Καμία οικονομική λογική δεν υπαγορεύει εξίσωση δαπανών και εσόδων. Ο προϋπολογισμός του Κράτους μπορεί να είναι πλεονασματικός, δηλ. τα έσοδα να υπερβαίνουν τις δαπάνες, ή ελλειμματικός, δηλ. οι δαπάνες να υπερβαίνουν τα έσοδα. Φυσικά, μπορεί να είναι ισοσκελισμένος.

Η κατάσταση του προϋπολογισμού θα εξαρτηθεί από τη γενική οικονομική συγκυρία και από την οικονομική πολιτική που η κυβέρνηση θέλει να εφαρμόσει. Αν η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση και η ανεργία είναι αυξημένη, τότε ο προϋπολογισμός πρέπει να είναι ελλειμματικός, γιατί η διαρροή δαπάνης που γίνεται με την επιβολή φόρων και που τείνει να μειώσει το εθνικό εισόδημα πρέπει να αντισταθμιστεί με τη δημιουργία μεγαλύτερης δαπάνης από το κράτος μέσω των δημοσίων δαπανών (π.χ. για επενδύσεις), ώστε το εισόδημα να αυξηθεί και να αποφευχθεί, όσο γίνεται, η ύφεση. Αντίθετα, σε περιόδους μεγάλης απασχόλησης και αυξανόμενων τιμών, ο προϋπολογισμός πρέπει να είναι πλεονασματικός, για να μειωθούν οι πληθωριστικές τάσεις. Σε πολλές περιπτώσεις η μείωση δαπανών, λόγω της φύσης τους, όπως, για παράδειγμα, οι δαπάνες για την παιδεία ή την εθνική άμυνα, είναι δύσκολη. Σ' αυτήν την περίπτωση η πλεονασματικότητα του προϋπολογισμού πρέπει να προέλθει από αύξηση των εσόδων.

5. Σχόλια

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε μια σύντομη περιγραφή των λειτουργιών και των οικονομικών του κράτους. Το κράτος θέτει το θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργεί η οικονομία και γίνονται οι συναλλαγές μεταξύ των ατόμων. Οι δημόσιες δαπάνες, αλλά και τα δημόσια έσοδα είναι σημαντικά ποσά σε σχέση με το εθνικό εισόδημα και, κατά συνέπεια, η λειτουργία του δημόσιου τομέα έχει σοβαρές επιδράσεις στο σύνολο της οικονομίας. Ο κρατικός προϋπολογισμός αποτελεί μια συνοπτική εικόνα των οικονομικών του δημόσιου τομέα και ο χειρισμός των κονδυλίων που περιλαμβάνονται σε αυτόν είναι ένα σοβαρό μέρος της οικονομικής πολιτικής του κράτους. Ο προϋπολογισμός του κράτους μπορεί να είναι πλεονασματικός, ελλειμματικός ή ισοσκελισμένος, ανάλογα με τη γενικότερη κατάσταση της οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Ερωτήσεις

- 1) Ποιες είναι οι βασικές οικονομικές λειτουργίες του Κράτους;
- 2) Τι είναι τα δημόσια αγαθά;
- 3) Τι είναι η φορολογική βάση και τι ο φορολογικός συντελεστής;
- 4) Πώς διακρίνονται οι φόροι με κριτήριο τη φορολογική βάση;
- 5) Πώς διακρίνονται οι φόροι με βάση την αναλογικότητα ή μη του φόρου;
- 6) Τι είναι ο κρατικός προϋπολογισμός;
- 7) Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση
 - (i) Ρόλος του κράτους είναι:
 - (α) Η δημιουργία θεσμικού πλαισίου
 - (β) Η οικονομική σταθερότητα
 - (γ) Η αναδιανομή του εισοδήματος
 - (δ) Όλα τα παραπάνω
 - (ε) Κανένα από τα παραπάνω
 - (ii) Η αρχή του αποκλεισμού σημαίνει ότι:
 - (α) Όλοι αποκλείονται από ορισμένα αγαθά
 - (β) Ορισμένοι αποκλείονται από όλα τα αγαθά
 - (γ) Όλοι αποκλείονται από όλα τα αγαθά
 - (δ) Ορισμένοι αποκλείονται είτε μπορούν είτε δεν μπορούν να πληρώσουν την τιμή
 - (ε) Τίποτα από τα παραπάνω
 - (iii) Τα έσοδα του κράτους προέρχονται από:
 - (α) Φόρους
 - (β) Τέλη
 - (γ) Δανεισμό
 - (δ) Επιχειρηματικά έσοδα
 - (ε) Όλα τα παραπάνω

(iv) Οι δαπάνες του Κράτους περιλαμβάνουν:

- (α) Τις δαπάνες για την εθνική άμυνα
- (β) Τη μισθοδοσία των δημοσίων υπαλλήλων
- (γ) Τη χρηματοδότηση των δημοσίων έργων
- (δ) Τις δαπάνες για την παιδεία
- (ε) Όλα τα παραπάνω

(v) Αναλογική φορολογία σημαίνει:

- (α) Όλοι να πληρώνουν φόρους, ανάλογα με το εργατικό εισόδημα
- (β) Όλοι να πληρώνουν φόρους, ανάλογα με την περιουσία τους
- (γ) Όλοι να πληρώνουν τους ίδιους φόρους
- (δ) Ο φορολογικός συντελεστής να είναι ο ίδιος ανεξάρτητα από τη φορολογική βάση
- (ε) Τίποτα από τα παραπάνω

8. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος

- α) Ο δανεισμός του Δημοσίου προέρχεται από το εσωτερικό και το εξωτερικό. [Σ], [Λ]
- β) Ο προϋπολογισμός του κράτους πρέπει να είναι πάντοτε ισοσκελισμένος. [Σ], [Λ]
- γ) Προοδευτική φορολογία είναι εκείνη κατά την οποία όλοι οι πολίτες πληρώνουν το φόρο που τους αναλογεί. [Σ], [Λ]
- δ) Ο αντίστροφα προοδευτικός είναι άδικος φόρος. [Σ], [Λ]

Ο Ντέιβιντ Ρικάρντο (1772-1823) εργαζόταν στη δουλειά του πατέρα του από 14 ετών.

Πλούτισε από τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες και μετά το 1814 άρχισε να ασχολείται με τους νόμους και τους μηχανισμούς της αγοράς.

Το βιβλίο του “Αρχές της Πολιτικής Οικονομίας και Φορολογίας” αποτέλεσε αντικείμενο οικονομικής διαμάχης για μισό αιώνα. Ο Κάρλος Μαρξ επηρεάστηκε από τη θεωρία του Ρικάρντο.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ - ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Εισαγωγή

Στις αναλύσεις των προηγούμενων κεφαλαίων αγνοήσαμε, για λόγους απλούστευσης, το γεγονός ότι μια οικονομία λειτουργεί μέσα σ' ένα διεθνές πλαίσιο στο οποίο συνυπάρχει με άλλες οικονομίες. Επίσης αγνοήσαμε το γεγονός ότι η Ελληνική οικονομία παράλληλα λειτουργεί μέσα σ' ένα στενότερο πλαίσιο, δηλ. στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε μερικά βασικά στοιχεία των διεθνών οικονομικών σχέσεων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον δίνουμε μια πολύ σύντομη περιγραφή της Ελληνικής Οικονομίας.

2. Διεθνοποίηση της Οικονομίας

Ο όρος "διεθνοποίηση της οικονομίας" χρησιμοποιείται για να τονιστεί ότι στη σύγχρονη εποχή οι εθνικές οικονομίες όλης της γης βρίσκονται σε στενή αλληλεξάρτηση. Ό,τι συμβαίνει σε μια οικονομία επηρεάζει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και άλλες. Οι οικονομίες των διάφορων χωρών συνδέονται μεταξύ τους με τρεις κυρίως τρόπους. **Πρώτον**, με τις εμπορικές συναλλαγές, δηλ. με το διεθνές εμπόριο προϊόντων και υπηρεσιών, το οποίο παίρνει τη μορφή εισαγωγών και εξαγωγών. Μια οικονομία εισάγει προϊόντα από άλλες χώρες και εξάγει τα δικά της στις άλλες. **Δεύτερον**, με τη μετακίνηση εργατικού δυναμικού μεταξύ χωρών, δηλ. με τη διεθνή μετανάστευση (νόμιμη και παράνομη). **Τρίτον**, με τις μεταφορές χρηματικών κεφαλαίων μεταξύ χωρών μέσω των χρηματιστηρίων ή μέσω του τραπεζικού συστήματος των διάφορων χωρών.

Βέβαια οι οικονομικές συναλλαγές μεταξύ χωρών υπήρχαν και σε πολύ παλαιότερες εποχές, αλλά στη σύγχρονη εποχή οι σχέσεις αυτές είναι πολύ στενές και σχετίζονται με τις οικονομικές συνεργασίες μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, δύο ή τρεις εταιρείες ξένων χωρών μπορούν να συνεργαστούν για την κατασκευή ενός μεγάλου έργου σε μια άλλη χώρα. Επίσης, η μεγάλη ανάπτυξη των επικοινωνιών διευκολύνει την ανάπτυξη των διεθνών οικονομικών συναλλαγών. Για παράδειγμα, ένας επενδυτής ή ένας κερδοσκόπος στη Νέα Υόρκη μπορεί να γνωρίζει κάθε λεπτό τι συμβαίνει στο χρηματιστήριο του Τόκιο ή του Λονδίνου και να πράττει ανάλογα.

3. Το Απόλυτο και Συγκριτικό Πλεονέκτημα

Η μεγάλη ανάπτυξη των διεθνών συναλλαγών οφείλεται σε ένα βασικό λόγο, δηλ. στο ότι δημιουργεί οφέλη για όλους όσους συμμετέχουν. Στην περίπτωση του διεθνούς εμπορίου τα οφέλη διατυπώνονται σαφώς στη θεωρία του απόλυτου και του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

(i) Απόλυτο πλεονέκτημα

Υποθέστε ότι έχουμε δυο χώρες, την Ελλάδα και τη Γερμανία, που παράγουν κρασί και ύφασμα. Η Ελλάδα χρησιμοποιώντας ορισμένους παραγωγικούς συντελεστές παράγει 100 μονάδες κρασιού ή 50 μονάδες υφάσματος. Η Γερμανία χρησιμοποιώντας τις ίδιες ποσότητες συντελεστών παράγει 60 μονάδες κρασιού ή 120 μονάδες υφάσματος. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα 11.1. Η Ελλάδα έχει απόλυτο πλεονέκτημα στην παραγωγή κρασιού, γιατί με τους ίδιους συντελεστές παράγει περισσότερο απ' ό,τι η Γερμανία. Στην παραγωγή υφάσματος το απόλυτο πλεονέκτημα έχει η Γερμανία. Έστω ότι δεν υπάρχει εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών και ότι κάθε χώρα μοιράζει τους συντελεστές στην παραγωγή και των δύο προϊόντων.

Πίνακας 11.1. Απόλυτο Πλεονέκτημα

	Κρασί	Ύφασμα
Ελλάδα	100	50
Γερμανία	60	120

Έτσι η Ελλάδα παράγει 50 μονάδες κρασιού και 25 μονάδες υφάσματος και η Γερμανία 30 μονάδες κρασιού και 60 μονάδες υφάσματος. Η συνολική παραγωγή, δηλ. και των δύο χωρών, είναι 80 μονάδες κρασιού (50+30) και 85 μονάδες υφάσματος (25+60). Αν οι δύο χώρες θελήσουν να ειδικευτούν στην παραγωγή ενός μόνο προϊόντος και να ανταλλάξουν προϊόντα, η Ελλάδα μπορεί να ειδικευτεί στο κρασί και η Γερμανία στο ύφασμα, η συνολική παραγωγή είναι 100 μονάδες κρασί και 120 μονάδες ύφασμα. Είναι φανερό ότι η συνολική παραγωγή έχει αυξηθεί. Αυτό συμφέρει και τις δύο χώρες, γιατί τώρα μπορούν να ανταλλάξουν προϊόντα και να έχει η κάθε χώρα περισσότερα από πριν. Για παράδειγμα, η Ελλάδα μπορεί να κρατήσει για εσωτερική κατανάλωση 50 μον. κρασιού και να διαθέσει τις υπόλοιπες 50 για ανταλλαγή με ύφασμα. Η Γερμανία μπορεί να κρατήσει 60 μον. υφάσματος και να διαθέσει τις υπόλοιπες 60 για ανταλλαγή με κρασί. Έτσι οι 50 μον. κρασιού μπορούν να ανταλλαγούν με 60 μον. υφάσματος. Συνεπώς, μετά το εμπόριο η Ελλάδα θα έχει 50 μον. κρασιού και 60 μον. υφάσματος και η Γερμανία 60 μον. υφάσματος και 50 μον. κρασιού. Είναι φανερό ότι και οι δύο χώρες έχουν ωφεληθεί.

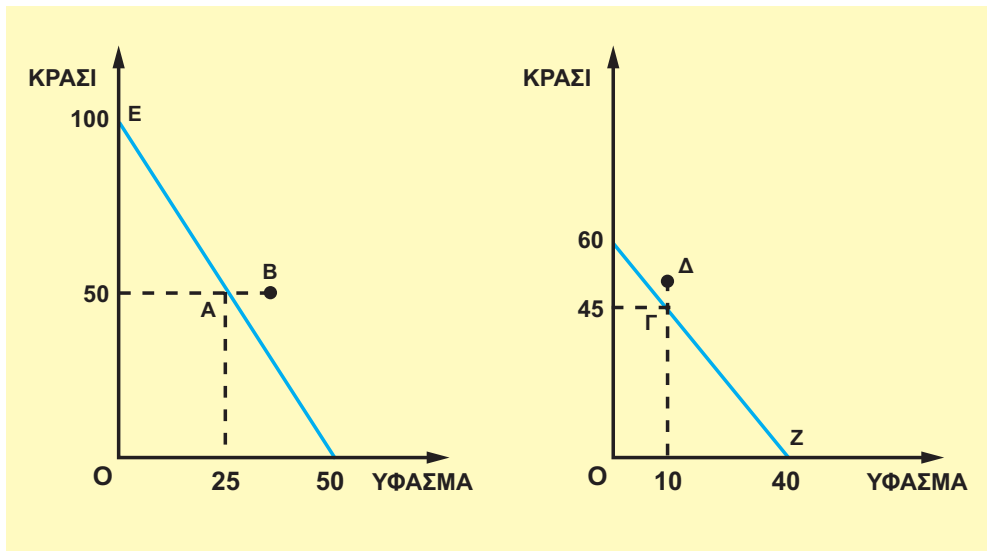
(ii) Το Συγκριτικό Πλεονέκτημα

Η θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος καταλήγει σ' ένα ισχυρότερο συμπέρασμα. Δείχνει ότι το εμπόριο δημιουργεί οφέλη, ακόμα και στην περίπτωση που η μια χώρα είναι παραγωγικότερη και στα δύο προϊόντα. Ο πίνακας 11.2. παρουσιάζει ένα τέτοιο παράδειγμα. Η Ελλάδα είναι πιο παραγωγική και στα δύο προϊόντα, διότι με τους ίδιους συντελεστές, όσους δηλ. και η Γερμανία, παράγει μεγαλύτερες ποσότητες. Όπως φαίνεται από τον πίνακα, η διαφορά είναι μεγαλύτερη (Πίν. 11.2. στη δεξιά σελίδα) στην παραγωγή κρασιού απ' ό,τι στο ύφασμα. Ας υποθέσουμε ότι χωρίς εμπόριο η Ελλάδα παράγει 50 μον. κρασιού και 25 μον. υφάσματος (σημείο Α στο Διάγραμμα 11.1.), ενώ η Γερμανία 45 μον. κρασιού και 10 μον. υφάσματος (σημείο Γ στο Διάγραμμα 11.2.). Κάνουμε την υπόθεση ότι η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων κάθε χώρας είναι ευθεία γραμμή και, συνεπώς, ότι το κόστος ευκαιρίας είναι σταθερό.

Πίνακας 11.2.

	Κρασί	Ύφασμα
Ελλάδα	100	50
Γερμανία	60	40

Αν οι δύο χώρες ειδικευτούν στην παραγωγή ενός προϊόντος και ανταλλάξουν προϊόντα, η Ελλάδα μπορεί να παράγει μόνο κρασί (σημείο Ε), να κρατάει 50 μον. για εσωτερική κατανάλωση και να διαθέτει τις υπόλοιπες 50 μον. για ανταλλαγή με ύφασμα. Η Γερμανία μπορεί να παράγει μόνο ύφασμα (σημείο Ζ), να κρατάει 10 μον. για εσωτερική κατανάλωση και να διαθέτει τις υπόλοιπες 30 για ανταλλαγή. Συνεπώς οι 50 μον. κρασιού της Ελλάδας μπορούν να ανταλλαγούν με τις 30 μον. υφάσματος της Γερμανίας. Μετά την ανταλλαγή η Ελλάδα θα έχει 50 μον. κρασιού και 30 μον. υφάσματος, όπως φαίνεται στο σημείο Β του Διαγράμματος 11.1. και η Γερμανία θα έχει 10 μον. υφάσματος και 50 μον. κρασιού, όπως φαίνεται στο σημείο Δ του Διαγράμματος 11.2. Από το παράδειγμα αυτό φαίνεται με σαφήνεια ότι και οι δύο χώρες απολαμβάνουν μεγαλύτερες ποσότητες αγαθών από το μεταξύ τους εμπόριο απ' ό,τι χωρίς εξειδίκευση και, συνεπώς, χωρίς εμπόριο.

Διάγραμμα 11.1.
Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων
Ελλάδας

Διάγραμμα 11.2.
Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων
Γερμανίας

Κάθε χώρα εξειδικεύεται στην παραγωγή του προϊόντος στο οποίο έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Το συγκριτικό πλεονέκτημα προσδιορίζεται από το κόστος ευκαιρίας κάθε προϊόντος σε κάθε χώρα. Για το παραπάνω παράδειγμα το κόστος ευκαιρίας φαίνεται στον πίνακα 11.3. **Κάθε χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή εκείνου του προϊόντος, στο οποίο έχει χαμηλότερο κόστος ευκαιρίας.**

Πίνακας 11.3. Κόστος Ευκαιρίας

	Κρασί	Ύφασμα
Ελλάδα	0,5	2
Γερμανία	0,67	1,5

Σύμφωνα με τον πίνακα, το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας είναι στην παραγωγή κρασιού, και της Γερμανίας στην παραγωγή υφάσματος.

Ένας πρακτικός τρόπος προσδιορισμού του συγκριτικού πλεονεκτήματος για κάθε χώρα είναι η σύγκριση των ποσοτήτων ενός προϊόντος στις δύο χώρες με τις ποσότητες του άλλου προϊόντος. Στο παράδειγμα του πίνακα 11.2. η Ελλάδα είναι πιο παραγωγική και στα δύο προϊόντα, αλλά στο κρασί υπερέχει κατά 66,6%, $\left(= \frac{100 - 60}{60} \cdot 100 \right)$, ενώ στο ύφασμα κατά 25% $\left(= \frac{50 - 40}{40} \cdot 100 \right)$. Συνεπώς το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας είναι στην παραγωγή κρασιού. Η Γερμανία είναι λιγότερο παραγωγική σε σύγκριση με την Ελλάδα και στα δύο προϊόντα. Η διαφορά όμως είναι μικρότερη στην παραγωγή υφάσματος, δηλ. το μειονέκτημά της είναι μικρότερο, και το συγκριτικό πλεονέκτημα της Γερμανίας είναι στην παραγωγή υφάσματος.

4. Συνάλλαγμα, Συναλλαγματικές Ισοτιμίες

Κάθε χώρα έχει το δικό της νόμισμα που είναι γενικά αποδεκτό στις συναλλαγές μεταξύ των πολιτών. Στο διεθνές εμπόριο όμως, οι συναλλαγές γίνονται μεταξύ πολιτών διαφορετικών χωρών που χρησιμοποιούν διαφορετικά νομίσματα. Για παράδειγμα, ο Έλληνας παραγωγός που εξάγει κάποιο προϊόν στις ΗΠΑ πληρώνεται σε ΕΥΡΩ, ενώ ο Αμερικανός αγοραστής (καταναλωτής ή έμπορος) πληρώνει σε δολάρια ΗΠΑ. Συνεπώς, δημιουργείται η ανάγκη μετατροπής των ξένων νομισμάτων σε ΕΥΡΩ και των ΕΥΡΩ σε ξένα νομίσματα. Η μετατροπή αυτή γίνεται μέσω του τραπεζικού συστήματος, αλλά η λεπτομερής περιγραφή του μηχανισμού δε θα γίνει εδώ. Στην ουσία πρόκειται για μια αγορά στην οποία προσφέρονται και ζητούνται ξένα νομίσματα, δηλ. πρόκειται για αγορά συναλλάγματος.

Το συνάλλαγμα είναι το σύνολο των ξένων μέσων πληρωμής, όπως είναι τα ξένα νομίσματα, επιταγές, συναλλαγματικές κ.λπ. Για παράδειγμα, για την Ελλάδα συνάλλαγμα είναι το αμερικανικό δολάριο, το ιαπωνικό γιεν κ.λπ. Το συνάλλαγμα γίνεται αντικείμενο αγοραπωλησίας στην αγορά συναλλάγματος, στην οποία εμφανίζονται η προσφορά και η ζήτηση. Η προσφορά συναλλάγματος προέρχεται απ' όσους ζητούν ελληνικά προϊόντα ή υπηρεσίες και πληρώνουν

στο νόμισμα της χώρας τους. Η ζήτηση συναλλάγματος προέρχεται απ' όσους ζητούν ξένα προϊόντα και υπηρεσίες και χρειάζονται τα αντίστοιχα νομίσματα για τις πληρωμές. Φυσικά υπάρχουν πρόσθετες πηγές προσφοράς και ζήτησης συναλλάγματος, όπως τα μεταναστευτικά και ναυτιλιακά εμβάσματα, οι μεταφορές κεφαλαίων κ.λπ.

Αποτέλεσμα των συναλλαγών στην αγορά συναλλάγματος είναι ο προσδιορισμός της τιμής του συναλλάγματος. **Η τιμή του συναλλάγματος είναι η ποσότητα των ευρώ που απαιτείται για την αγορά μιας μονάδας του ξένου νομίσματος.** Για παράδειγμα, η τιμή του αμερικανικού δολαρίου είναι 1,12 ευρώ. Είναι φανερό ότι η τιμή συναλλάγματος, που επίσης λέγεται **συναλλαγματική ισοτιμία**, είναι διαφορετική για κάθε νόμισμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η συναλλαγματική ισοτιμία μεταβάλλεται πολύ συχνά, σχεδόν καθημερινά.

Η μεταβολή της τιμής του συναλλάγματος χαρακτηρίζεται με τους όρους υποτίμηση και ανατίμηση. Όταν η τιμή του συναλλάγματος αυξάνεται, π.χ. από 1,12 ευρώ σε 1,15 ευρώ για κάθε δολάριο, το ευρώ υποτιμάται, γιατί μειώνεται η αξία του έναντι του δολαρίου. Όταν η τιμή του συναλλάγματος μειώνεται, π.χ. από 1,12 ευρώ σε 1,08 ευρώ για κάθε δολάριο, το ευρώ ανατιμάται γιατί αυξάνει η αξία του έναντι του δολαρίου.

Οι μεταβολές της τιμής του συναλλάγματος έχουν σημαντικές συνέπειες, κυρίως στο διεθνές εμπόριο της χώρας. Αν, για παράδειγμα, το ευρώ υποτιμηθεί έναντι του δολαρίου, αυτό σημαίνει ότι τα Ελληνικά προϊόντα είναι φτηνότερα έναντι του δολαρίου και οι εξαγωγές ελληνικών προϊόντων προς τις ΗΠΑ αυξάνονται. Ταυτόχρονα όμως τα προϊόντα των ΗΠΑ γίνονται ακριβότερα έναντι του ευρώ και οι εισαγωγές Αμερικανικών προϊόντων προς την Ελλάδα μειώνονται. Τα αντίθετα ισχύουν σε περίπτωση ανατίμησης του ευρώ.

5. Το Ισοζύγιο Πληρωμών

Το ισοζύγιο πληρωμών είναι ένας λογαριασμός που παρουσιάζει όλες τις συναλλαγές μιας χώρας με όλες τις άλλες χώρες για μια χρονική περίοδο, συνήθως ένα έτος. Το ισοζύγιο πληρωμών περιλαμβάνει τις πληρωμές και τις εισπράξεις της χώρας για διάφορες αιτίες, οι οποίες μπορούν να ενταχθούν στις εξής γενικές κατηγορίες: (i) εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων, (ii) παροχές υπηρεσιών, π.χ. τουρισμός, ασφάλειες κ.λπ. (iii) μεταφορές χρηματικών ποσών, όπως τα μεταναστευτικά εμβάσματα, δωρεές, επιδοτήσεις κ.λπ. και (iv) εισαγωγές και εξαγωγές χρηματικών κεφαλαίων, όπως π.χ. εισροές ή εκροές κεφαλαίων για επενδύσεις, για τοποθετήσεις σε τίτλους στο χρηματιστήριο, για παροχή δανείων κ.λπ.

Το ισοζύγιο πληρωμών μπορεί να χωριστεί σε δύο επιμέρους ισοζύγια ή λογαριασμούς, στο **ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών** και στο **ισοζύγιο κίνησης κεφαλαίων**. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών περιλαμβάνει τις κατηγορίες (i), (ii) και (iii), που αναφέραμε πιο πάνω, δηλ. εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων και υπηρεσιών και μεταφορές χρηματικών ποσών. Το ισοζύγιο κίνησης κεφαλαίων περιλαμβάνει την κατηγορία (iv), δηλ. τις μεταφορές χρηματικών κεφαλαίων. Μέρος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αποτελεί το **εμπορικό ισοζύγιο**, το οποίο περιλαμβάνει τις εισαγωγές και εξαγωγές εμπορευμάτων.

6. Η Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και τυπικά δημιουργήθηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992. Στις δώδεκα χώρες-μέλη της ΕΟΚ προσετέθησαν το 1995 η Αυστρία, η Σουηδία και η Φιλανδία.

Τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι τα εξής:

(i) **Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο**, που αποτελείται από τους προέδρους των κυβερνήσεων των χωρών-μελών.

(ii) **Το Συμβούλιο των Υπουργών**, που αποτελείται από τους υπουργούς των κυβερνήσεων των χωρών-μελών. Οι υπουργοί που συμμετέχουν ορίζονται ανάλογα με τα θέματα τα οποία θα εξεταστούν. Για παράδειγμα, για θέματα γεωργίας συμμετέχουν οι υπουργοί γεωργίας, για θέματα βιομηχανίας οι υπουργοί βιομηχανίας κ.λπ.

(iii) **Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή**, που αποτελείται από 20 μέλη που ονομάζονται επίτροποι. Οι επίτροποι ορίζονται από τις χώρες-μέλη, αλλά μετά το διορισμό τους ενεργούν για το συμφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι των χωρών από τις οποίες προέρχονται.

(iv) **Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο** που αποτελείται από 626 μέλη εκλεγόμενα από τους λαούς των χωρών-μελών κάθε πέντε χρόνια. Το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο δεν έχει εξουσίες όπως αυτές των εθνικών κοινοβουλίων, γιατί η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι ακόμα πολιτική ένωση. Όμως ελέγχει τα μέλη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και εγκρίνει τον προϋπολογισμό της Ένωσης.

(v) **Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο**, που αποτελείται από 15 δικαστές και έργο τους είναι η ερμηνεία και η εφαρμογή των κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι δεκαπέντε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούν σήμερα έναν ενιαίο οικονομικό χώρο. Μέσα στο χώρο αυτόν το εμπόριο εμπορευμάτων γίνεται χωρίς δασμολογικά ή άλλα εμπόδια και ταυτόχρονα το εργατικό δυναμικό και το κεφάλαιο μετακινούνται ελεύθερα μέσα στα πλαίσια των εθνικών νομικών πλαισίων. Μ' άλλα λόγια, στην αγορά εμπορευμάτων και στην αγορά παραγωγικών συντελεστών έχουν αρθεί τα εμπόδια στις μετακινήσεις.

Από την 1.1.2002 το νομισματικό καθεστώς άλλαξε ριζικά. Οι χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πλην της Δανίας, της Σουηδίας και της Μεγ. Βρετανίας (που δεν επιθυμούν προς το παρόν) αποτελούν μια οικονομική και νομισματική ένωση (ONE) η οποία, εκτός από τα χαρακτηριστικά που έχουμε αναφέρει πιο πάνω, έχει κοινό νόμισμα, το ευρώ, μια κεντρική τράπεζα, την **Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα**, και κοινή νομισματική πολιτική. Κύριος στόχος της νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας είναι η σταθερότητα των τιμών (έλεγχος του πληθωρισμού) μέσω του προσδιορισμού της απαραίτητης προσφοράς χρήματος και του ύψους των επιτοκίων.

Από το 2002, με τη δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια μεγάλη οικονομία στην οποία κυκλοφορεί ένα μόνο νόμισμα, το ευρώ, τα προϊόντα, το εργατικό δυναμικό και τα χρηματικά κεφάλαια μπορούν να μετακινούνται ελεύθερα μεταξύ των χωρών-μελών, και υπάρχει μια νομισματική πολιτική. Εν τούτοις, τα κράτη-μέλη έχουν ξεχωριστή πολιτική οντότητα, ξεχωριστές κυβερνήσεις και ξεχωριστή νομοθεσία.

Κάθε κράτος-μέλος έχει τη δική του φορολογική νομοθεσία, το δικό του κρατικό προϋπολογισμό και τη δική του δημοσιονομική πολιτική. Οι διαφορές αυτές θα εξαλειφτούν, αν και όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση προχωρήσει σε πολιτική ένωση με την κατάργηση των εθνικών κρατών και τη δημιουργία ενός νέου κράτους.

7. Η Ελληνική Οικονομία

(i) Εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια παρουσιάζεται στον πίνακα 11.4. μαζί με τον πληθυσμό της χώρας. Τα στοιχεία για τον πληθυσμό για την περίοδο μετά το 1991 δεν είναι απολύτως ακριβή λόγω της παράνομης μετανάστευσης, η οποία κατ' εκτίμηση είναι περίπου 450 χιλ. άτομα. Όπως φαίνεται από τον πίνακα αυτό, το ΑΕΠ έχει αυξηθεί σημαντικά κατά την περίοδο αυτή. Η αύξηση αυτή είναι πραγματική και αντιπροσωπεύει αύξηση σε αγαθά και υπηρεσίες, διότι το ΑΕΠ έχει υπολογιστεί σε σταθερές τιμές του 1988 και η επίδραση του πληθωρισμού έχει εξαλειφτεί. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά το 1997 ήταν 3.120 χιλ. δρχ. σε τρέχουσες τιμές.

(ii) Η Σύνθεση του Πληθυσμού και της Απασχόλησης

Τα ακριβέστερα στοιχεία που διαθέτουμε για τον πληθυσμό, τον τόπο κατοικίας και την απασχόληση προέρχονται από τις απογραφές του πληθυσμού που γίνονται κάθε δέκα χρόνια, δηλ. 1951, 1961 κ.λπ. Από τις απογραφές του πληθυσμού προέρχονται τα στοιχεία του πίνακα 11.5., που παρουσιάζουν το σύνολο του πληθυσμού και την κατανομή του σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές.

Πίνακας 11.4.
Πληθυσμός και κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Έτος	Πληθυσμός (εκατ. άτομα)	Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ (χιλ. δρχ. τιμές 1988)
1965	8,55	434
1970	8,79	598
1975	9,05	743
1980	9,64	864
1985	9,93	897
1991	10,30	957
1995	10,45	963
1997	10,49	1020

Πίνακας 11.5.
Κατανομή του πληθυσμού σε Αγροτικές, Ημιαστικές και Αστικές Περιοχές

Έτος	Πληθυσμός (χιλ)	Αγροτικός	%	Ημιαστικός	%	Αστικός	%
1951	7566	3609	47,7	1044	13,8	2913	38,5
1961	8326	3597	43,2	1124	13,5	3597	43,2
1971	8793	3078	35,0	1082	12,3	4634	52,7
1981	9741	2952	30,3	1130	11,6	5660	58,1
1991	10260	2907	28,3	1335	13,0	6018	58,7

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 11.5., οι αλλαγές στην κατανομή του πληθυσμού είναι σημαντικές. Το 1951 το 48% περίπου του πληθυσμού ήταν αγροτικός (δηλ. κατοικούσε σε χωριά και μικρές πόλεις κάτω των 2000 κατοίκων), το 14% ήταν ημιαστικός (δηλ. κατοικούσε σε πόλεις μεταξύ 2000 και 10.000 κατοίκων) και το υπόλοιπο 38% σε αστικές περιοχές. Το 1991 οι αναλογίες αυτές έχουν αντιστραφεί. Όσο αυξήθηκε το ποσοστό των αστικών περιοχών, δηλ. 20 μονάδες, τόσο μειώθηκε το ποσοστό των αγροτικών περιοχών. Ο ημιαστικός πληθυσμός παρουσιάζει σταθερότητα ως ποσοστό επί του συνολικού. Το απόλυτο μέγεθος του πληθυσμού που κατοικεί σε αστικές και ημιαστικές περιοχές έχει αυξηθεί σημαντικά, ενώ αντίθετα το απόλυτο μέγεθος του αγροτικού πληθυσμού έχει μειωθεί.

Η εξέλιξη της κατανομής του πληθυσμού, που παρουσιάζεται στον πίνακα 11.5., είναι αποτέλεσμα κυρίως της εσωτερικής μετανάστευσης του πληθυσμού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές, που άρχισε περί το τέλος της δεκαετίας του 1940, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Παράλληλα με τις μεταβολές στην κατά περιοχές κατανομή του πληθυσμού είναι οι μεταβολές στην απασχόληση κατά τομέα παραγωγής. Ο πίνακας 11.6. δείχνει ότι η σχετική σημασία του πρωτογενούς τομέα, δηλ. της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της αλιείας και των δασών, μειώνεται συνεχώς. Η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα μειώνεται ως απόλυτο μέγεθος, αλλά και ως ποσοστό στη συνολική απασχόληση. Αντίθετα, ο τριτογενής τομέας, δηλ. ο τομέας των υπηρεσιών απασχολεί συνεχώς περισσότερο εργατικό δυναμικό και απολύτως και σχετικά. Ο δευτερογενής τομέας, που περιλαμβάνει τη βιομηχανία, τις οικοδομές, την ενέργεια, την ύδρευση και τα λατομεία και ορυχεία, ακολουθεί μικτή πορεία.

Πίνακας 11.6.

Κατανομή της Απασχόλησης σε Πρωτογενείς, Δευτερογενείς και Τριτογενείς Τομείς

Έτος	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας
1951	59,5	17,0	23,5
1961	53,8	19,4	26,8
1971	40,6	26,5	32,9
1981	30,7	29,0	40,3
1992	21,9	27,1	51,0
1997	19,8	22,5	57,7
1997	χιλιάδες 765	866	2223

(iii) Προβλήματα της Ελληνικής Οικονομίας

Όπως κάθε οικονομία, έτσι και η ελληνική αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα. Οι περισσότεροι οικονομολόγοι θα συμφωνούσαν ότι τα σημαντικότερα προβλήματά της είναι (α) η ανεργία, (β) το δημόσιο χρέος και (γ) το ισοζύγιο των διεθνών πληρωμών και κυρίως το εμπορικό ισοζύγιο.

(α) **Η Ανεργία.** Το ποσοστό ανεργίας της Ελληνικής οικονομίας είναι υψηλό και αυξανόμενο. Διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ διάφορων ομάδων ατόμων και είναι μεγαλύτερο μεταξύ των νέων και μεταξύ των γυναικών.

Η ανεργία δημιουργεί σοβαρά οικονομικά προβλήματα σ' όσους πλήττονται από αυτή, και είναι πηγή σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων.

(β) **Το Δημόσιο Χρέος** της χώρας είναι το χρέος του κυβερνητικού τομέα και περιλαμβάνει τα έντοκα γραμμάτια του δημοσίου, τα βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα ομόλογα του δημοσίου και τα λοιπά δάνεια της κυβέρνησης. Το δημόσιο χρέος μετρούμενο σε απόλυτο μέγεθος ήταν κατά το 1996 και 1997 33,3 τρισ. δρχ. και 35,9 τρισ. δρχ., αντίστοιχα. Ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, το δημόσιο χρέος των ετών αυτών ήταν 111,6% και 108,6%. Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το δημόσιο χρέος της Ελλάδας είναι εξαιρετικά μεγάλο και δημιουργεί υποχρεώσεις πληρωμής μεγάλων χρηματικών ποσών κάθε χρόνο από την κυβέρνηση για την πληρωμή των τόκων, πράγμα το οποίο επιβαρύνει τον ετήσιο προϋπολογισμό του κράτους. Για το 1997 οι τόκοι του δημοσίου χρέους ήταν 3,2 τρισ. δρχ., όσο περίπου και το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού.

(γ) **Το ισοζύγιο των διεθνών πληρωμών** και κυρίως το εμπορικό ισοζύγιο είναι ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία επί σειρά ετών. Οι εισαγωγές προϊόντων προς την Ελλάδα είναι πολύ μεγαλύτερες από τις εξαγωγές μας προς τις άλλες χώρες και το εμπορικό ισοζύγιο είναι ελλειμματικό. Ένα μεγάλο μέρος του ελλείμματος αυτού καλύπτεται από το πλεόνασμα του ισοζυγίου άδηλων πόρων και πληρωμών. Οι άδηλοι πόροι, δηλαδή οι εισπράξεις από ταξιδιωτικό και μεταναστευτικό συνάλλαγμα και από εργατικά εμβάσματα, μεταφορές κτλ.

καθώς επίσης και από τις μεταβιβάσεις χρηματικών ποσών από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το τρίτο επί μέρους ισοζύγιο των διεθνών συναλλαγών είναι το ισοζύγιο κίνησης κεφαλαίων, δηλαδή το ισοζύγιο που καταγράφει τις εισροές και εκροές χρηματικών κεφαλαίων. Στις διεθνείς χρηματικές αγορές υπάρχουν τεράστια χρηματικά κεφάλαια που τοποθετούνται στο τραπεζικό σύστημα ή στο χρηματιστήριο, ή σε κρατικά ομόλογα ή σε συνάλλαγμα, με σκοπό να επιτύχουν την υψηλότερη δυνατή απόδοση. Τα κεφάλαια αυτά μετακινούνται εύκολα και γρήγορα μεταξύ των διαφόρων χωρών, ανάλογα με τις προσδοκίες και τις αποδόσεις που δημιουργούνται σε κάθε χώρα. Το εμπορικό ισοζύγιο, το ισοζύγιο άδηλων πόρων και η καθαρή κίνηση κεφαλαίων αποτελούν το ισοζύγιο των διεθνών συναλλαγών. Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου και τα πλεονάσματα των άλλων δύο αθροιζόμενα δίνουν το έλλειμμα ή το πλεόνασμα του ισοζυγίου διεθνών συναλλαγών.

Τα σημαντικά προβλήματα που αναφέραμε πιο πάνω δεν είναι βέβαια τα μόνα της ελληνικής οικονομίας, ούτε είναι ανεξάρτητα από τα άλλα προβλήματα. Μεταξύ των άλλων που θα μπορούσε ν' αναφέρει κανείς, είναι η χαμηλή **παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας**, σε σύγκριση με αυτή των άλλων χωρών της ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα απλό μέτρο της παραγωγικότητας είναι το προϊόν κατ' απασχολούμενο και αναφέρεται ως **παραγωγικότητα της εργασίας**.

8. Σχόλια

Η δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης καθιστά την Ευρωπαϊκή Ένωση μία μεγάλη οικονομία με προοπτικές ανάπτυξης και με πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της παγκόσμιας οικονομίας μαζί με τις ΗΠΑ. Στο μέλλον και άλλες χώρες της Ευρώπης θα γίνουν μέλη της Ένωσης, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ακόμη μεγαλύτερης οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Ερωτήσεις

1. Εξηγήστε τη διαφορά μεταξύ του απόλυτου και του συγκριτικού πλεονεκτήματος.
2. Τι διαφορά υπάρχει μεταξύ της τιμής του συναλλάγματος και της συναλλαγματικής ισοτιμίας;
3. Να σημειώσετε το σωστό ή το λάθος:
 - α) Το ευρώ υποτιμάται, όταν ακριβαίνει η τιμή του δολαρίου. [Σ], [Λ]
 - β) Το ευρώ ανατιμάται, όταν μειώνεται η τιμή του δολαρίου. [Σ], [Λ]
 - γ) Όταν το ευρώ υποτιμάται έναντι του δολαρίου, τα αμερικάνικα προϊόντα γίνονται φτηνότερα για τους Έλληνες καταναλωτές. [Σ], [Λ]
 - δ) Όταν το ευρώ υποτιμάται έναντι του δολαρίου, τα ελληνικά προϊόντα γίνονται φτηνότερα για τους Αμερικανούς καταναλωτές. [Σ], [Λ]
 - ε) Με το διεθνές εμπόριο κάθε χώρα αυξάνει τις παραγωγικές της δυνατότητες και μετατοπίζει προς τα πάνω και δεξιά την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων. [Σ], [Λ]
4. Να σημειώσετε τη σωστή απάντηση:
 - i) Το εμπόριο μεταξύ χωρών είναι καλό, διότι:
 - (α) Αυξάνονται οι εξαγωγές και των δύο χωρών.
 - (β) Αυξάνονται οι εισαγωγές και των δύο χωρών.
 - (γ) Κυκλοφορεί πιο γρήγορα το συνάλλαγμα.
 - (δ) Ισοδυναμεί με αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων και των δύο χωρών.
 - (ε) Αυξάνονται τα έσοδα του κράτους από τους φόρους.

ii) Το Δημόσιο χρέος της χώρας είναι:

- (α) Το σύνολο των χρεών των πολιτών.
- (β) Το σύνολο των χρεών προς τις άλλες χώρες.
- (γ) Το σύνολο των χρεών του κρατικού τομέα.
- (δ) Το σύνολο των εντόκων γραμματίων.
- (ε) Τίποτα από τα παραπάνω.

iii) Αν δύο οικονομίες είναι ίδιες σ' όλα:

- (α) Το εμπόριο μεταξύ τους ωφελεί και τις δύο.
- (β) Το εμπόριο μεταξύ τους ζημιώνει και τις δύο.
- (γ) Πρέπει να έχουν εμπορικές σχέσεις μεταξύ τους.
- (δ) Πρέπει να έχουν εμπορικές σχέσεις μόνο μεταξύ τους.
- (ε) Πρέπει να έχουν εμπορικές σχέσεις με άλλες χώρες.

Αγαθό οικονομικό

Το μέσο ικανοποίησης των αναγκών του ανθρώπου.

Αγορά

Κάθε μέσο ή τρόπος πραγματοποίησης αγοραπωλησιών.

Αδιανέμητα Κέρδη

Το μέρος των κερδών των ανωνύμων εταιρειών που δε διανέμεται ως μέρισμα στους μετόχους, αλλά παραμένει στην επιχείρηση είτε λόγω της νομοθεσίας είτε λόγω της πολιτικής της επιχείρησης.

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.)

Η συνολική αξία σε χρηματικές μονάδες των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα ένα συγκεκριμένο έτος.

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Α.ΕΘ.Π.)

Το εισόδημα που αποκτούν όλοι όσοι ζουν μέσα στη χώρα, καθώς και το μέρος του εισοδήματος που οι πολίτες της αποκτούν στο εξωτερικό και αποστέλλουν στη χώρα. Δεν περιλαμβάνεται όμως, το τμήμα του εισοδήματος που δημιουργείται μέσα στη χώρα από τους αλλοδαπούς και αποστέλλεται στο εξωτερικό.

Άμεσοι Φόροι

Οι φόροι που επιβάλλονται στο εισόδημα και την περιουσία.

Ανεργία

Η κατάσταση της οικονομίας στην οποία υπάρχουν άτομα που μπορούν και θέλουν να εργασθούν αλλά δεν βρίσκουν απασχόληση.

Αντιοικονομίες Κλίμακας

Οι λόγοι της ανοδικής πορείας του μέσου και οριακού κόστους στη μακροχρόνια περίοδο, όσο αυξάνεται το επίπεδο της παραγωγής.

Αποθέματα

Προϊόντα που έχουν παραχθεί από τις επιχειρήσεις, αλλά δεν έχουν διατεθεί στην αγορά.

Απόσβεση

Το μέρος του κεφαλαίου που έχει φθαρεί λόγω της συμμετοχής του στην παραγωγική διαδικασία.

Αποταμίευση

Η μη χρησιμοποίηση εισοδήματος για κατανάλωση.

Βραχυχρόνια περίοδος παραγωγής

Το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο η επιχείρηση δεν μπορεί να μεταβάλει την ποσότητα ενός ή περισσότερων από τους συντελεστές που χρησιμοποιεί.

Δείκτης τιμών

Μέτρο που εκφράζει τις μεταβολές στο γενικό επίπεδο τιμών σε σχέση με το επίπεδο τιμών του έτους βάσης και εκφράζεται συνήθως ως ποσοστό.

Δημόσια Αγαθά

Αγαθά των οποίων την παραγωγή και διάθεση αναλαμβάνει το κράτος, όπως π.χ. εθνική άμυνα, δημόσια ασφάλεια.

Δημόσιος Δανεισμός

Ο δανεισμός του κράτους από διάφορες πηγές.

Διαθέσιμο εισόδημα

Το εισόδημα που έχουν στη διάθεσή τους τα μέλη μιας οικονομίας για κατανάλωση και αποταμίευση.

Διακυμάνσεις οικονομικές

Οι συστηματικές μεταβολές της οικονομικής δραστηριότητας.

Διανεμόμενα κέρδη

Τα κέρδη που διανέμονται στους μετόχους.

Έδαφος

Παραγωγικός συντελεστής που περιλαμβάνει τη γεωγραφική έκταση γης καθώς και τις ιδιότητές της για την παραγωγή προϊόντων.

Εθνικό Εισόδημα

Το εισόδημα που δημιουργούν τα μέλη μιας οικονομίας, αλλά όχι και το πόσο έχουν στη διάθεσή τους για κατανάλωση ή αποταμίευση.

Εισοδηματική ελαστικότητα

Η αντίδραση των καταναλωτών στη ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού, που οφείλεται στις μεταβολές του εισοδήματός τους.

Ελαστικότητα προσφοράς

Η μέτρηση της αντίδρασης της προσφερόμενης ποσότητας των επιχειρήσεων στις μεταβολές των τιμών.

**Ελαστικότητα της ζήτησης
(ως προς την τιμή)**

Ο βαθμός ανταπόκρισης ή αντίδρασης των καταναλωτών στις μεταβολές της τιμής.

Έμμεσοι Φόροι	Φόροι που επιβάλλονται στη δαπάνη.
Ενδιάμεσα αγαθά	Αυτά που αγοράζονται για περαιτέρω επεξεργασία και όχι τελική χρήση.
Επιδότηση κρατική	Ενισχύσεις που παρέχονται από το Κράτος σε παραγωγούς ή επιχειρήσεις.
Επιτόκιο	Είναι το χρηματικό ποσό, που πρέπει κανείς να πληρώσει, για να χρησιμοποιήσει το ποσό των εκατό δραχμών για ένα χρόνο.
Επιχείρηση	Παραγωγική μονάδα με διάφορες νομικές μορφές που λειτουργεί με σκοπό το μέγιστο κέρδος.
Εργασία	Ανθρώπινη προσπάθεια, πνευματική ή σωματική, για την παραγωγή προϊόντος.
Εργατικό σωματείο	Οργάνωση εργαζομένων με αντικειμενικό σκοπό την προώθηση των συμφερόντων των μελών της.
Θέση ισορροπίας της επιχείρησης	Η ποσότητα παραγωγής που μεγιστοποιεί το κέρδος της επιχείρησης.
Ισοζύγιο πληρωμών	Ο λογαριασμός που παρουσιάζει όλες τις συναλλαγές μιας χώρας με όλες τις άλλες χώρες σε μία περίοδο.
Καθαρό Εθνικό Προϊόν	Το προϊόν που απομένει μετά την αφαίρεση των αποσβέσεων από το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν.
Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων	Η καμπύλη που δείχνει τις μεγαλύτερες ποσότητες ενός προϊόντος που είναι δυνατόν να παραχθούν για κάθε ποσότητα ενός άλλου προϊόντος με δεδομένες τις ποσότητες των συντελεστών της παραγωγής.
Κανονικό αγαθό	Το αγαθό του οποίου η ζήτηση αυξάνεται, όταν το εισόδημα των καταναλωτών αυξάνεται.
Κατά Κεφαλήν Πραγματικό Α.Ε.Π.	Το προϊόν που θα αντιστοιχούσε σε κάθε κάτοικο μιας οικονομίας, αν η διανομή ήταν ίση.
Κατώτερο αγαθό	Το αγαθό του οποίου η ζήτηση μειώνεται, όταν το εισόδημα των καταναλωτών αυξάνεται.

Κεφάλαιο υλικό	Προϊόντα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή άλλων προϊόντων.
Κόστος Ευκαιρίας ή Εναλλακτικό	Η απώλεια της ευκαιρίας να αποκτηθεί ένα αγαθό, γιατί οι ίδιοι συντελεστές με τους οποίους μπορούσε να παραχθεί έχουν χρησιμοποιηθεί εναλλακτικά για την παραγωγή κάποιων άλλων.
Κόστος Μέσο	Το κατά μονάδα κόστος ενός αγαθού.
Κόστος Μεταβλητό	Οι δαπάνες που καταβάλλονται για τους μεταβλητούς συντελεστές, των οποίων η ποσότητα μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος.
Κόστος Οριακό	Ο ρυθμός με τον οποίο μεταβάλλεται το συνολικό κόστος, όταν μεταβάλλεται η παραγωγή κατά μια μονάδα.
Κόστος Σταθερό	Οι δαπάνες που καταβάλλονται για τους σταθερούς συντελεστές. Αυτό δεν μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος.
Κόστος Συνολικό	Το άθροισμα του μεταβλητού και σταθερού κόστους.
Μακροοικονομική θεωρία	Το τμήμα της οικονομικής θεωρίας που εξετάζει τα οικονομικά προβλήματα ως ένα σύνολο αλληλοεξαρτώμενων μεγεθών.
Μακροχρόνια Περίοδος Παραγωγής	Το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο η επιχείρηση μπορεί να μεταβάλλει τις ποσότητες όλων των παραγωγικών συντελεστών.
Μεταβιβαστικές Πληρωμές	Η μεταβίβαση αγοραστικής δύναμης με τη μορφή συντάξεων, υποτροφιών, επιδομάτων, τα οποία δεν αποτελούν αμοιβή για τη συμμετοχή σε παραγωγική διαδικασία.
Μικροοικονομική θεωρία	Το τμήμα της οικονομικής θεωρίας που εξετάζει τη συμπεριφορά και τη δραστηριότητα των ξεχωριστών μονάδων μιας οικονομίας.

Μονοπωλιακός ανταγωνισμός

Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων που παράγουν σχετικά διαφοροποιημένο προϊόν χωρίς το στοιχείο της αλληλεξάρτησης.

Μονοπώλιο

Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μια μόνον επιχείρηση που το παράγει και το προσφέρει.

Νομισματική – πιστωτική πολιτική

Σύνολο μέτρων που παίρνει η Κεντρική Τράπεζα και έχουν σκοπό να μεταβάλουν την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί και το επιτόκιο.

Νόμος Ζήτησης

Όταν η τιμή ενός αγαθού μειώνεται, αυξάνεται η ζητούμενη ποσότητα, και, όταν η τιμή του αυξάνεται, τότε μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα.

Νόμος Προσφοράς

Σύμφωνα μ' αυτόν, όταν αυξάνεται η τιμή, αυξάνεται και η προσφερόμενη ποσότητα και αντίστροφα, όταν μειώνεται η τιμή, μειώνεται και η προσφερόμενη ποσότητα.

Νόμος της φθίνουσας ή μη ανάλογης απόδοσης

Δηλώνει ότι στη βραχυχρόνια περίοδο Παραγωγής, δηλαδή στην περίοδο που υπάρχει ένας τουλάχιστον σταθερός παραγωγικός συντελεστής, υπάρχει ένα σημείο μέχρι το οποίο η διαδοχική προσθήκη ίσων μονάδων του μεταβλητού συντελεστή δίνει συνεχώς μεγαλύτερες αυξήσεις στο συνολικό προϊόν και πέρα από το οποίο κάθε διαδοχική ίση αύξηση του μεταβλητού συντελεστή θα δίνει όλο και μικρότερες αυξήσεις στο συνολικό προϊόν, δηλαδή το οριακό προϊόν του μεταβλητού συντελεστή αρχικά αυξάνεται και μετά μειώνεται.

Οικονομίες Κλίμακας

Ο λόγος της καθοδικής πορείας του μέσου και οριακού κόστους στη μακροχρόνια Περίοδο όσο αυξάνεται η παραγωγή.

Ολιγοπώλιο

Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μικρός αριθμός επιχειρήσεων που το παράγουν με κύριο χαρακτηριστικό την έντονη αλληλεξάρτησή τους.

Οριακή πρόσοδος	Το επιπλέον έσοδο από την πώληση μιας επιπλέον μονάδας προϊόντος.
Παραγωγή	Η διαδικασία με την οποία οι διάφοροι παραγωγικοί συντελεστές μετασχηματίζονται σε αγαθά χρήσιμα για τον άνθρωπο.
Πλεονάζουσα προσφορά (πλεόνασμα)	Η ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού είναι μικρότερη από την προσφερόμενη ποσότητα.
Πληθωρισμός	Η συνεχής άνοδος του γενικού επιπέδου των τιμών.
Πλήρης ανταγωνισμός	Μορφή αγοράς ενός αγαθού, στην οποία υπάρχει μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων που το παράγουν.
Προεξοφλητικό επιτόκιο	Το επιτόκιο με το οποίο γίνεται προεξόφληση μιας συναλλαγματικής από την Κεντρική Τράπεζα.
Προϊόν μέσο	Ο λόγος του συνολικού προϊόντος προς τις μονάδες του μεταβλητού συντελεστή.
Προϊόν οριακό	Η μεταβολή που επέρχεται στο συνολικό προϊόν, όταν μεταβάλλεται ο μεταβλητός συντελεστής κατά μια μονάδα.
Προϊόν συνολικό	Η ποσότητα του προϊόντος που παράγεται όταν οι ποσότητες όλων των άλλων συντελεστών παραμένουν σταθερές και μεταβάλλεται μόνο η ποσότητα του συντελεστή που μας ενδιαφέρει.
Πρόσοδος	Έσοδα.
Ρευστά διαθέσιμα	Απόθεμα χρημάτων που οφείλει να κρατάει η εμπορική τράπεζα στο ταμείο της.
Στασιμοπληθωρισμός	Η ταυτόχρονη παρουσία πληθωρισμού και στασιμότητας της οικονομίας.
Συμπληρωματικά αγαθά	Δύο ή περισσότερα αγαθά ονομάζονται συμπληρωματικά, όταν η κατανάλωση του ενός απαιτεί και την κατανάλωση του άλλου για την ικανοποίηση μιας ανάγκης.

Συνάλλαγμα	Οι νομισματικές μονάδες άλλης χώρας.
Συναλλάγματος τιμή	Η ποσότητα των Ευρώ που απαιτούνται για την αγορά μιας μονάδας του ξένου νομίσματος.
Συνθήκη ισορροπίας της επιχείρησης	Η ισότητα οριακής προσόδου και οριακού κόστους.
Συντελεστής παραγωγής	Η εργασία, το έδαφος και το κεφάλαιο όταν χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία.
Τελικά αγαθά	Αυτά που αγοράζονται για τελική χρήση και όχι για παραπέρα μετασχηματισμό.
Τιμή ισορροπίας	Είναι η τιμή στην οποία η ζητούμενη ποσότητα για ένα αγαθό είναι ίση με την προσφερόμενη ποσότητα.
Υπερβάλλουσα ζήτηση (έλλειμμα)	Η ζητούμενη ποσότητα ενός αγαθού είναι μεγαλύτερη από την προσφερόμενη ποσότητα.
Υποκατάστατα αγαθά	Δύο ή περισσότερα αγαθά ονομάζονται υποκατάστατα, όταν το ένα μπορεί να χρησιμοποιηθεί αντί του άλλου, για να ικανοποιήσει την ίδια ανάγκη.
Φορολογική βάση	Το εισόδημα (η περιουσία, ή η δαπάνη) του φορολογουμένου επί του οποίου επιβάλλεται ο φόρος.
Φορολογικός συντελεστής	Το ποσοστό με το οποίο φορολογείται το εισόδημα (η περιουσία ή η δαπάνη).
Φόρος	Χρηματικό ποσό που οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν στο Δημόσιο χωρίς ειδική αντιπαροχή.
Χρήμα	Οτιδήποτε γίνεται αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής από τα άτομα μιας κοινωνίας.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

